

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

206

Серія «ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ»

Київ–2014

Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки» / Редкол.: С. М. Ніколаєнко, (відп. ред) та ін. – К. : ВЦ НУБіП України, 2014. – Вип. 206.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради НУБіП України, протокол № 4 від 24 грудня 2014 р.

У збірнику вміщено статті науковців, викладачів, докторантів та аспірантів з актуальних питань мовознавства, літературознавства, перекладознавства і журналістики. Дослідження виконано з урахуванням сучасних досягнень філологічної науки.

Для науковців, викладачів ВНЗ, гімназій, учителів середніх шкіл, студентів.

Бібліографія в кінці статей.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Ніколаєнко С. М., д-р пед. наук, проф. (відп. редактор); **Шинкарук В. Д.**, д-р філол. наук, проф. (заст. відп. редактора); **Кирилюк В. І.**, канд. с.-г. наук, доцент (відп. секретар); **Харченко С. В.**, канд. філол. наук, доц. (заст. відп. секретаря); **Бабенко О. В.**, канд. філол. наук, доц.; **Амеліна С. М.**, д-р пед. наук, проф.; **Безпаленко А. М.**, д-р філол. наук, проф.; **Буніятова І. Р.**, д-р філол. наук, проф.; **Бялик В. Д.**, д-р філол. наук, проф.; **Гамзюк М. В.**, д-р філол. наук, проф.; **Городенська К. Г.**, д-р філол. наук, проф.; **Журавльова Є. О.**, д-р філол. наук, проф. (Казахстан); **Калита А. А.**, д-р філол. наук, проф.; **Карабан В. І.**, д-р філол. наук, проф.; **Кияк Т. Р.**, д-р філол. наук, проф.; **Кіраль С. С.**, д-р філол. наук, проф.; **Костриця Н. М.**, д-р пед. наук, проф.; **Кудрицька М. І.**, д-р філософії, доц. (Казахстан); **Леськів А.**, д-р філософії, доц. (Польща); **Марія де лос Анджелес Гомес Гонсалес**, д-р філософії, проф. (Іспанія); **Мушинка М. І.**, д-р філол. наук, проф. (Словаччина); **Нефьодова Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Росія); **Ожоган В. М.**, д-р філол. наук, проф.; **Райхель М.**, д-р філософії, доц. (Німеччина); **Степаненко М. І.**, д-р філол. наук, проф.; **Церцвадзе М. Г.**, д-р філол. наук, проф. (Грузія); **Чарота І. О.** д-р філол. наук, проф. (Білорусь).

Наукові рецензенти:

Кушнерик В. І., д-р філол. наук, професор (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

Калько М. І., д-р філол. наук, професор (Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького)

Відповідальна за випуск О.В. Бабенко

Серія «Філологічні науки» зареєстрована в таких міжнародних інформаційних та наукометричних базах: Polska Bibliografia Naukowa, Bielefeld Academic Search Engine, Research Bible, Leibniz Information Centre for Life Sciences, Google Академія, Wissenschaftskolleg zu Berlin, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Universitätsbibliothek Leipzig, Electronic Journals Library, Journalindex.net

Адреса редколегії: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 19, навч. корпус. № 1, ауд. 22, тел.: (044) 527-85-95

Засновник

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 19080-7870 Р від 24.04.2012

Статті подано в авторській редакції

Автори статей відповідають за достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел, покликання на них та інших відомостей.

Передруковувати опубліковані в збірнику матеріали дозволяється тільки за згодою авторів.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО		
<i>Шинкарук В.Д.</i>	Основні форми вираження реально-індикативного значення диктуму	7
<i>Безпаленко А. М.</i>	Сенсорне маскування і його проєкція у мові. Тіні забутих значень	16
<i>Церцвадзе М.Г.</i>	Метафора як об'єкт сучасних досліджень (рос. мовою)	24
<i>Артьомцев О.В.</i>	Кореляція твірних і похідних дієслів у лексичному та лексико-граматичному аспектах	31
<i>Вітрук Н. Л.</i>	Особливості функційно-семантичних різновидів односкладних речень апеляції	38
<i>Сазонова Є. О.</i>	Аспекти функціонування мови інтернету: новий погляд (англ. мовою)	46
<i>Тарасова В. В.</i>	Семантичні та прагматичні особливості рекламних автомобільних слоганів (англ. мовою)	51
<i>Телеки М. М.</i>	Особливості засобів вираження адресата мовлення	58
<i>Пугачова А. В.</i>	Взаємозв'язок умов та учасників мовленнєвої ситуації та мовних елементів на прикладі політичних промов К. Райс і Б. Обама (рос. мовою)	68
<i>Чорнобай В. Г.</i>	Сленг, історія виникнення, визначення поняття	76
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО		
<i>Кіраль С.С.</i>	Проза Трохима Зіньківського в контексті розвитку української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст.	82
<i>Арістова Н.О.</i>	Тоні Моррісон: видатна письменниця афро-американського походження та особистість (англ. мовою)	91
<i>Бабенко О.В.</i>	Сучасні тенденції розвитку канадської літератури (англ. мовою)	97
<i>Жорнокуй У. В., Чінак О. С.</i>	Основні риси еротичного концепту в українській літературі: штрихи до проблеми	102
<i>Мазур Н.В.</i>	Абстрактна лексика в мемуарних текстах Дмитра Дорошенка	109
<i>Ольховська Н.С.</i>	Від комунікативної діяльності персонажа до моделювання психологічного портрету письменника (на матеріалі драматургічних текстів Томаса Бернгарда)	114
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО		
<i>Амеліна С.М., Верченко Н. П.</i>	Особливості редагування перекладів текстів аграрної тематики	121
<i>Амеліна С.М., Гузинець М. М.</i>	Структурно-семантичні особливості термінів аграрної галузі: перекладацький аспект	126
<i>Сидорук Г. І.</i>	Семантика юридичних термінів в перекладах міжнародної євроінтеграційної документації	131
<i>Сидорук Г. І., Блажанова О. І.</i>	Особливості перекладу стилістичних засобів іншомовних аграрних текстів	136

<i>Іванова О. В.</i>	Проблеми використання двомовних словників у перекладі (англ. мовою)	142
<i>Скалевська Г. О.</i>	Проблема перекладності американської експериментальної поезії 50х – 60-их рр. ХХ століття	148
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ		
<i>Сура Н. А.</i>	Результати викладацької діяльності (англ. мовою)	155
<i>Канівець О.М.</i>	Особливості проведення профорієнтаційної роботи британськими ветеринарними ВЗО	160
<i>Крамаренко Т.В., Литвинова О.В.,</i>	Формування базових навичок культури професійного спілкування англійською мовою у майбутніх фахівців аграрного профілю	163
<i>Кудрицька М. І.</i>	Іншомовна освіта в Казахстані в умовах культурного різноманіття (англ. мовою)	170
<i>Резунова О.С.</i>	Інноваційні технології викладання ділової англійської мови в аграрних ВНЗ	176
<i>Кулько В.А.</i>	Інноваційні технології у вивченні англійської мови студентами ВНЗ	183
<i>Соловійова О.В.</i>	Використання вправ на зворотній переклад на заняттях з навчання читати (англ. мовою)	188
<i>Стукало О.А.</i>	Методи професійного навчання латинської мови майбутніх ветеринарів	194

CONTENTS

LINGUISTIC STUDIES		
<i>Shynkaruk V.D.</i>	The main forms of real-indicative dictum meaning expression	7
<i>Bezpalenko A.M.</i>	Sensory masking and its projection in language. Shades of forgotten meanings	16
<i>Tsertsvadze M. G.</i>	Metaphor as an object of contemporary studies	24
<i>Artyomtsev O. V.</i>	Correlation of root and derived verbs in lexical and lexical-grammar aspects	31
<i>Vitruk N. L.</i>	Features of functional-semantic types of one-compound sentences of appeal	38
<i>Sazonova E. O.</i>	Language functioning aspects in the internet: a modern view	46
<i>Tarasova V. V.</i>	Semantic and pragmatic peculiarities of car slogans	51
<i>Teleky M.M.</i>	Expressing addressee of communication	58
<i>Pugacheva A.V.</i>	Relationship of communicative situation conditions and participants and language units based on political speeches of Condoleeza Rice and Barack Obama	68
<i>Chernobay V. G.</i>	Slang: history of origin, definition	76
LITERATURE STUDIES		
<i>Kiral S. S.</i>	Trophim Zin'kivs'ky Prose in the context of Ukrainian literature in the late 19th and early 20th centuries	82
<i>Aristova N.O.</i>	Toni Morrison: an outstanding Afro-American woman writer and personality	91
<i>Babenko O.V.</i>	Contemporary trends of development of Canadian literature	97
<i>Zhornokui U. V., Chipak O. S.</i>	The main peculiarities of the erotic concept in Ukrainian literature: some notes towards the problem	102
<i>Mazur N.V.</i>	Abstract lexicon in Dmytro Doroshenko's memoir texts	109
<i>Ol'hovs'ka N. S.</i>	The type of communicative activity and modeling of writer's psychological portrait (based on dramatic texts by Thomas Berngard)	114
TRANSLATION STUDIES		
<i>Amelina S. M., Verchenko N. P.</i>	Editing features of text translation on agrarian subject.	121
<i>Amelina S. M., Huzinets' M. M.</i>	Structural-semantic features of terms in agrarian sphere: translation aspect	126
<i>Sydoruk G. I.</i>	Semantics of legal terms in translations of international European integration documentation	131
<i>Sydoruk G. I., Blazhanova O. I.</i>	Features of translation of stylistic means in foreign agrarian texts	136

<i>Ivanova O.V.</i>	Problems of using bilingual dictionaries in translation	142
<i>Skalevs'ka H. O.</i>	The problem of translatability of the American experimental poetry of the 1950 – 1960	148
ISSUES IN THEORY AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES		
<i>Sura N.A.</i>	English teaching outcomes	155
<i>Kanivets' O.V.</i>	Peculiarities of career guidance work that is carried out by the British higher veterinary educational establishments.	160
<i>Kramarenko T.V., Lytvinova O.V.</i>	Formation of basic skills of professional communication culture of future specialists of agrarian sector in English.	163
<i>Kudritskaya M. I.</i>	Foreign languages teaching in Kazakhstan against the background of cultural diversity	170
<i>Rezunova O.S.</i>	Innovative technologies of Business English teaching in agrarian universities	176
<i>Kul'ko V.A.</i>	Innovative technologies in learning English by college students	183
<i>Solovyova O.V.</i>	Incorporating back-translating activities into reading classes	188
<i>Stukalo O.A.</i>	Methods of professional Latin teaching of future veterinarians	194

МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2 367.32

ОСНОВНІ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ РЕАЛЬНО-ІНДИКАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ ДИКТУМУ

В.Д. Шинкарук, доктор філологічних наук, професор

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Обґрунтовано основні форми реально-індикативного значення диктуму; вмотивовано засоби (актуалізатори) експліцитного й імпліцитного вираження теперішнього і минулого часу в семантико-синтаксичній структурі речення.

Модус, диктум, теперішній час, минулий час, форми вираження, реально-індикативне значення.

Модус і диктум насамперед компоненти семантичної структури речення, елементи його змісту. Саме розрізнення двох типів інформації, закладеної у реченні, зумовлює відсутність опозиції між модусом і диктумом. Вони мають принципово різну структуру значення, по-різному організовані.

Поділ речення на модус і диктум зумовлює поділ предикатів на два класи: М-предикати, які містять інтерпретації суб'єктом думки об'єктивного змісту речення, різноманітні оцінки мовця, його почуття й волевиявлення, і Д-предикати, які виражають об'єктивну інформацію. Предикати диктуму являють собою "відрізок" позамовного буття, предикати модусу, на відміну від Д-предикатів, не є самостійними, вони функціонують як рамка об'єктивної інформації, надають інформацію про ситуацію мовлення, інтерпретують диктум.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Референційний підхід до вивчення модусу і диктуму широко використовувався в працях мовознавців, зокрема, В.Г.Гака, В.С.Храковського, Г.Г. Сильницького, Н.Д.Арутюнової, Т.О.Колосової. Останнім часом концепцію референційної семантики розробляють А.Д.Шмельов, Т.В.Шмельова, О.В.Падучева та інші.

В українському мовознавстві в цьому напрямку є дослідження таких вчених, як І.Р.Вихованця, Й.Ф.Андерш, К.Г.Городенської, В.М.Брицина, В.І.Кононенка, Н.В.Гуйванюк, М.М. Телеки та ін.

Метою нашого дослідження є обґрунтування основних форм реально-індикативного значення диктуму.

Виклад основного матеріалу. Поділ речення на модус і диктум зумовлює поділ предикатів на два класи: М-предикати, які містять інтерпретації суб'єктом думки об'єктивного змісту речення, різноманітні оцінки мовця, його почуття й волевиявлення, і Д-предикати, які виражають об'єктивну інформацію. Предикати диктуму являють собою "відрізок" позамовного буття, предикати модусу, на відміну від Д-предикатів, не є самостійними, вони функціонують як рамка об'єктивної інформації, надають інформацію про ситуацію мовлення, інтерпретують диктум.

Будь-яка ознака пов'язана з двома типами суб'єктів: диктумним (носієм ознаки) і модусним (мовцем, спостерігачем, тим, хто емоційно вболіває, думає, оцінює), які не завжди є тією самою особою.

Типологія суб'єктів спирається на:

- 1) належність суб'єкта до зони диктуму чи зони модусу;
- 2) семантико-синтаксичний статус суб'єкта, який впливає з його онтологічного статусу: поділ суб'єктів на конкретні (особові, або живі, предметні та просторові) і виділені (пропозиційні);
- 3) референційну характеристику суб'єкта: розмежування означених, неозначених і узагальнених суб'єктів.

В основі вираження диктуму лежить змістова близькість співвідносних форм при відмінностях способу номінації, структурування змісту. При цьому досить важливо враховувати комунікативно-прагматичні інтенції мовця, зважаючи на те, що значення мовної одиниці, знакова інформація складається із змістових, стилістичних, експресивних та конфігуративних ознак.

Семантико-синтаксичні категорії диктуму неоднорідні за своєю природою. Їх поділяємо на центральні та периферійні. Центральні категорії диктуму об'єднуюмо у дві групи: предикатні та субстанційні (див. рис. 1.).

Рис. 1. Категорії диктуму

Диктумний зміст речення містить два рівні: предикатну модальність на рівні предиката і загальну зовнішню модальність на рівні всієї синтаксичної конструкції.

“Позиція мовця” в явному чи прихованому вигляді входить до будь-якого тлумачення модальності. У кожній із модальних категорій думка мовця виступає в особливому аспекті актуалізації.

Коли ми говоримо про “відношення до дійсності”, то маємо на увазі дійсність у поданні мовця. Саме це подання (в узагальненому й “об’єктивованому” вигляді) відображено в мовних модальних значеннях, які охоплюють елементи мовної семантичної інтерпретації змісту.

Мовець у процесі акту мовлення спеціально не задумується над розрізненням відтінків значення тієї чи іншої співвідносної конструкції. Для нього просто існують паралельні засоби, які він щоденно чує в усному мовленні і бачить у різних писаних текстах і які інтуїтивно використовує для побудови власних висловлень, передаючи ту чи іншу ситуацію дійсності.

Факторами, що впливають на вибір однієї з варіативних (співвідносних) форм – засобів передачі тієї самої інформації, є:

- ситуація мовлення;

- задум, комунікативна мета повідомлення;
- мовний досвід мовця;
- структура попереднього тексту;
- обставини, що породжують текст;
- структура ситуації /мовець /, слухач /слухачі /, предмет мовлення;
- психічний і фізичний стан мовця;
- значущість події, що є предметом повідомлення, і ще цілий ряд інших.

Крім того, кожен із факторів має свою специфіку. Наприклад, на вибір мовного засобу впливає також і загальна характеристика слухача – співрозмовника (його вік, стать, ступінь спорідненості з мовцем, підготовленість до сприймання повідомлюваного тощо).

Звичайно, врахувати всі фактори, беручи до уваги те, що часу для “вибору” того чи іншого мовного засобу в мовця дуже мало, практично неможливо.

Узагальнивши поєднання і взаємозв’язки ознак модальності, темпоральності та часової локалізованості / нелокалізованості, у реченнях виділяємо реально-індикативне та потенційно-об’єктивне значення диктуму.

Реально-індикативне значення диктуму характеризується різноманітністю як змісту, так і форми. Щодо його сутності та виявів у мові реальної модальності, то найчастіше трапляється міркування такого плану: “Те, про що повідомляють, мовець усвідомлює як реальне, наявне в минулому чи в теперішньому, як таке, що реалізується в майбутньому...” [9, с.267].

“Загальна категорійна ознака речень індикативної модальності - вираження у ствердній або заперечній формі реальності предикативних відношень, повідомлення про які не супроводжуються суб’єктивною оцінкою з боку мовця” [10, с.21].

Ці міркування дають змогу виокремити кілька основних моментів, які повинні бути враховані у подальшому описі диктуму: 1) термін “реальність” вжито не в значенні істинності твердження чи повної відповідності описаної ситуації дійсності, а для кваліфікації його визначеності на осі часу; однак, на нашу думку, ознака часової невизначеності не може свідчити про ірреальність події; 2) способи такою мірою зближуються у функціональному плані з диктумом реальності, якою вони характеризують співвіднесеність дії з визначеним чи невизначеним часовим планом; експлікатором реального зв’язку процесу з позначеним ним відрізком дійсності служить дійсний спосіб (хоч відомі думки граматистів, які в межах цього способу виділяють ірреальне модальне значення майбутнього часу [15, с.143; 20, с.385], або які реальну модальність пов’язують не тільки з формами індикатива, але й з формами імператива та кон’юнктива [12, 14]; 3) категорії реальної (індикативної) модальності й часу утворюють єдиний нерозривний комплекс; 4) цей модально-часовий комплекс реальності встановлюється з погляду мовця.

Відштовхуючись від морфологічних форм часу, способу й особи дієслова, які утворюють ядерну площину для граматичних категорій речення, останні набувають розширеного значення і постають у формах синтаксичного часу, модальності й синтаксичної особи. Граматичні категорії дієслова, ставши визначальними для утворення такої синтаксичної одиниці, як речення, проектується на вищий мовний

рівень. Однак унаслідок такої проекції дієслівні категорійні значення зазнають певного “заломлення”, видозмінюються.

У мовознавстві багато граматичних категорій реалізується сукупно, формуючи комплексну парадигму речення, яка членується на елементарні парадигми, що стосуються окремих граматичних категорій. Відповідно до категорії особи виділимо і особову парадигму речення. Оскільки ця парадигма тісно пов'язана із синтаксичними та морфологічними категоріями, назвемо її морфолого-синтаксичною парадигмою.

Проте деякі мовознавці вважають синтаксичну особу одним із обов'язкових атрибутів граматичної будови речення, а отже, й предикативності, але при цьому коригують тлумачення самого поняття особи, що й визначає особливості парадигмоутворення синтаксичної одиниці.

Одним з найважливіших засобів формування і вираження цих значень є форми способу і часу дієслова (самостійного, повнозначного чи службового) у сполученні з певною інтонацією. Спосіб і час – це ті основні синтаксичні категорії, які організують речення як граматичну одиницю. У реченні морфологічні значення часу й способу дієслова взаємодіють з іншими, синтаксичними засобами в єдиній системі вираження синтаксичних значень часової визначеності і часової невизначеності (нелокалізації). У реально-індикативному значенні диктуму узагальнено саму дію, ситуацію як нелокалізовану в часі, атемпоральну.

Основними формами реально-індикативного значення в реченнях є форми теперішнього і минулого часу.

Сфера теперішнього часу становить одну з центральних характеристик, які відображаються в мовній системі. Момент “тепер” має парадоксальну структуру якісного континууму, і його тривалість характеризується деякою розпливчастістю, невизначеністю [13, с.96-97]. Перцептуальне теперішнє як сприйняття даного місця в даний момент завжди співвіднесене з яким-небудь наявним станом, подією, і тривалість цієї події, цього стану визначає “розміри” теперішнього.

В одних випадках (ситуативно – актуалізованих) часові форми розрізняються досить суворо, а в інших це розрізнення не має принципового значення. Цей факт, очевидно, дає підстави говорити не тільки про функціональну сутність видових форм дієслова, але й часових.

Тривалість теперішнього визначає єдність самої події, а не цілісність її сприймання [13, с.96-97], напр.: *Двері відкриваються і входить Григорій* (Л.Мартович). Інколи дію виконує сам мовець паралельно з висловлюванням про неї: [Прадід Данило топче, приказуючи] *“Топчу, топчу ряс”* (Ю.Яновський). Такий тип теперішнього називають теперішнім безпосереднього спілкування, конкретним теперішнім моменту мовлення [4, с.65], ситуативно локалізованим теперішнім [21, с11], власне теперішнім [8, с.92].

Для людини реальне теперішнє існує тільки як перцептуальне теперішнє, тривалість якого визначається співвіднесенням із тривалістю якого-небудь наявного стану події. Будь-яка неточкова дія, яку виражає форма презенса, завжди розпочинається в реальному минулому і закінчується в реальному майбутньому, але сфера реального теперішнього в такому разі звужується до часового моменту.

Якщо інтервал реального часу занадто великий, найчастіше тоді, коли він не повністю заповнений дією, коли вона неодноразово переривається або триває понад один день, можна говорити про розширений теперішній: *Вмирають без хліба у нас ...* (Б.Олійник).

Власне теперішній історичний характеризується особливою експресивністю, естетично-емоційною наснагою. На підставі розмежування Е.Бенвеністом плану мовлення і плану історії [3, с. 271-272] О.В.Бондарко робить занадто категоричний висновок про те, що теперішній історичний в плані мовлення і в плані історії - різні транспозиції, оскільки план мовлення поширюється на всі часові сфери, а план історії обмежений лише сферою минулого [4, с.145-146]. С.С.Єрмоленко не погоджується з таким розумінням теперішнього історичного, вказуючи, що ця опозиція планів розповіді про минуле, вочевидь, ґрунтується на відмінностях між конкретнішим, суб'єктивнішим і абстрактнішим, об'єктивнішим відображенням дійсності [11, с.23]. Безумовно, що письмовий текст історичного плану автор часто може подавати як безпосереднє, живе спілкування.

Аналізуючи речення з предикатами у формі теперішнього часу, необхідно спочатку віддати належне семантиці самого предиката, бо, як встановила Т.В. Булигіна, вони протиставляються за ознакою безпосереднього зв'язку з часом: семантика одних пов'язана з "позачасовістю", "неактуальністю", а інших – з "часовою приуроченістю", "актуальністю" [6, с.7-85]. Таке протиставлення дало підстави виділити серед предикатів два великих класи: предикати якості чи властивості і предикати явища.

Процес уявлення минулого теж відбувається *тут і тепер*, однак ніхто не стане твердити, що теперішній історичний вживається в первинній функції, інакше доведеться визнати, що реально існують тільки сфери теперішнього та минулого, а сфери майбутнього в принципі не може існувати, оскільки вона має невизначений характер. Але в мовознавстві постійно наголошували, що сфера майбутнього є реальною і тому виражається формами реальної модальності (індикативом). Ймовірність не заперечує реальності, вона є обов'язковою умовою реальності. Тому нам видається за можливе трактування теперішнього уявної дії відповідно до теперішнього історичного на рівні макроструктури тексту як перемикування локації мовця зі сфери теперішнього у сферу майбутнього.

Абстрагованість часового значення розглядуваної форми визначається тим, що вона виражає дії, процеси, постійно притаманні досить стійким предметам, які усвідомлюються як постійні. При передаванні повторюваних дій у формі теперішнього часу може розвинутиися значення часової постійності, коли вона виражає дії, що повторюються в певний період або навіть без обмеження в часі. Предикати, представлені такими формами, легко пов'язуються із такими словами часової постійності, як *завжди, звичайно, часто* та ін. Напр.: *На злодію шапка горить* (М.Івасюк); *Ми сміємося не через те, що воно смішне, а через те, що воно дурне* (Н.Кобринська).

У формах теперішнього часу серед предикатів виділяється й такий, який має сильний відтінок ознаки якісного характеру. Цей відтінок з'являється внаслідок подальшого абстрагування значень постійної чи звичайної повторюваності дій.

Виражаючи такі дії — стани, форма теперішнього часу може послабити в собі значення тимчасової за своєю природою часової ознаки як у тому значенні, що вона виявляється в часовій тривалості, так і в значенні її реального зв'язку з теперішнім часом — і фіксувати увагу переважно на наявності в суб'єкта якості, властивості, схильності чи вміння здійснювати позначені нею дії.

У найтіснішому зв'язку з вираженням подій минулого перебуває наявність у морфологічній структурі форм минулого часу видових протиставлень доконаного і недоконаного виду з властивою кожному з них системою додаткових відтінків видового значення. Первинна функція минулого недоконаного виду (далі – НВ) вказує на те, що інтервал, в якому відбувається дія (стан), передує інтервалові з часовим дейксисом. Тривалість інтервалу з дією (станом) може бути різною. Проте коли кут зору, який визначає зону теперішнього, спроможний розхилитися до прямої лінії, паралельної до осі часу, то кут зору, що визначає зону минулого, здатний відхилитися до нескінченності лише в бік реального минулого, маючи завжди своєю межею системно-мовну крапку відліку. Предикатні форми минулого часу НВ можна вважати найменш вживаними порівняно з іншими видо-часовими формами, бо виражаючи тільки сам процес, тривалість чи повторюваність дії, недоконаний вид набагато бідніший від доконаного щодо зображення різноманітних форм охопленого дією часу. Напр.: *Я з тобов свині не пас* (В.Стефаник); *Де бідняцьке не пропадало?* (О.Кобилянська).

Семантика минулого доконаного виду (далі – ДВ) складається з двох компонентів: перший із них вказує на розгортання дії (стану) до моменту мовлення, а другий – на наявність стану, зумовленого попередньою дією. Форми минулого ДВ можуть мати вторинну функцію транспозиції лише з одночасним узагальненням, абстрагуванням від конкретних дій, тому такий минулий слід назвати минулим абстрагованим. Речення з транспозицією форм минулого ДВ відрізняються від речень із первинними часовими функціями, крім сильнішої експресивності, також наявністю семи інтенсивності, що торкається модального значення переконаності, впевненості мовця в неминучості відповідного результату дії. Інколи минулий абстрагований підкреслює перфектність дії або різночасність дій, пор.: *Інколи біжши – і зупиняєшся. Зупиняєшся і стоїш* та *Іноді біжши – і зупиняєшся. Зупинився і стоїш*.

Якщо ж формам минулого часу надають перевагу перед формами теперішнього, то це зумовлено, очевидно, “акцентом мовця на попередньому досвіді (особистому чи загальному, людському), який передбачає екстраполяцію в майбутнє” [16, с.310].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Комунікативний контекст репрезентує безпосереднє спілкування, яке можливе між автором і слухачем/читачем, між персонажами, тобто комунікативний контекст ніколи не виходить за межі одного диктуму. Спілкування між автором і читачем, між автором і персонажами, співвідношення між читачем і персонажами відбуваються не в комунікативному, а в операційному контексті і являють собою взаємодію двох диктумів. На цьому, власне, і ґрунтується перемикування локації і функції теперішнього і минулого часу як основних форм вираження реально-індикативного значення диктуму.

Сфера теперішнього часу становить одну з центральних характеристик, які відображаються в мовній системі. Предикат у формі теперішнього часу позначає дію, що відбувається в момент мовлення про неї. Основним засобом вираження реально-індикативного значення диктуму є форми минулого часу дієслівного предиката. У найтіснішому зв'язку з вираженням подій минулого перебуває наявність у морфологічній структурі форм минулого часу видових протиставлень доконаного і недоконаного виду з властивою кожному з них системою додаткових відтінків видового значення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аскин Я.Ф. Проблема времени: ее философское истолкование / Я. Ф. Аскин. – М. : Мысль, 1966. – 200 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974а.– 447 с.
3. Бенвенист Э. Отношение времени во французском языке // Общая лингвистика : пер. с франц. / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974б. – С. 270–284.
4. Бондарко А.В. Вид и время русского глагола: Значение и употребление / А. В. Бондарко. – М. : Просвещение, 1971а. – 239 с.
5. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1971б.– 116 с.
6. Бульгина Т.В. К построению типологии предикатов в русском языке // Семантические типы предикатов / Т. В. Бульгина. – М. : Наука, 1982. – С. 7–85.
7. Виноградов В. В. Русский язык: грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1972. – 616 с.
8. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
9. Грамматика современного русского литературного языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1970. – 767 с.
10. Грищенко А. П. Модальність і часова віднесеність як зовнішньо-синтаксичні ознаки речення // Синтаксис словосполучення і простого речення / А.П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 16–29.
11. Ермоленко С. С. Образные средства морфологии. – К. : Наук. думка, 1987. – 123 с.
12. Ермолаева Л. С. К вопросу о соотношении модальности и предикативности // Филол. науки / С. С. Ермоленко. – 1963. – № 4. – С. 119–126.
13. Жаров А. М. Проблема времени, структура становления и неопределенность / А. М. Жаров // Вопросы философии. – 1980. – № 1. – С. 88–98.
14. Зверева Е. А. Научная речь и модальность / Е. А. Зверева. – Л. : Наука, 1983. – 158 с.
15. Курилович Е. Проблема классификации падежем // Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – С. 175–203.
16. Лебедева Л. Б. Пространственные и временные указания в общереферентных высказываниях / Л. Б. Лебедева // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1984. – Т. 4. – № 3. – С. 30–34.
17. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.

18. Поспелов Н. С. Прямое и относительное употребление форм настоящего и будущего времени глагола в современном русском языке / Н.С. Поспелов // Исследования по грамматике русского литературного языка. – М. : Изд-во АН СССР, 1955. – С. 206–246.
19. Поспелов Н. С. О соотношении грамматических значений глагольных форм времени в русском языке / Н. С. Поспелов // Проблемы современной лингвистики. – М. : Изд-во Мос. гос. ун-та, 1968. – С. 111–137.
20. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.
21. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – 264 с.
22. Трубников Н. Н. Проблема времен в свете философского мировоззрения // Вопросы философии. – 1978. – № 2. – С. 111–121.
23. Цейтлин С.Н. Категория предикативности в ее отношении к высказыванию и предложению / С. Н. Цейтлин // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. – Л. : Ленингр. гос.пед. ин-т, 1975. – С. 168–170.
24. Шинкарук В.Д. Категорії диктуму і модусу у структурі речення / В.Д. Шинкарук // Монографія. – Чернівці: Рута, 2002. – 365с.
25. Шинкарук В. Д. Категорія валентності у формуванні диктумного змісту речення / В. Д. Шинкарук // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2004. – Вип. 17. – С. 157–160.
26. Шинкарук В. Д. Особливості часової і просторової локалізації як периферійних категорій диктуму / В. Д. Шинкарук // Науковий часопис Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2005. – № 1. – С. 5–11.

References

1. Askin Ya.F. Problema vremeni: ee filosofskoe istolkovanie / Ya. F. Askin. – М. : Mysl', 1966. – 200 s.
2. Benvenist E. H. Obshhaya lingvistika / E. H. Benvenist. – М. : Progress, 1974.– 447 s.
3. Benvenist E. H. Otnoshenie vremeni vo frantsuzskom yazyke // Obshhaya lingvistika: Per. s frants. / E. H. Benvenist. – М. : Progress, 1974b. – S. 270–284.
4. Bondarko A.V. Vid i vremya russkogo glagola: Znachenie i upotreblenie / A. V. Bondarko. – М. : Prosveshhenie, 1971a. – 239 s.
5. Bondarko A.V. Grammaticheskaya kategoriya i kontekst / A.V. Bondarko. – L. : Nauka, 1971b. – 116 s.
6. Bulygina T. V. K postroeniyu tipologii predikatov v russkom yazyke // Semanticheskie tipy predikatov / T. V. Bulygina. – М. : Nauka, 1982. – S. 7–85.
7. Vinogradov V. V. Russkij yazyk: Grammaticheskoe uchenie o slove / V. V. Vinogradov. – М. : Izd-vo Akad. nauk SSSR, 1972. – 616 s.
8. Vikhovanets' I. R. Chastini movi v semantiko-gramatichnomu aspekti / I. R. Vikhovanets'. – К. : Nauk. dumka, 1988b. – 256 s.
9. Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka / Pod red. N.Yu.Shvedovoj. – М. : Nauka, 1970. – 767 s.
10. Grishhenko A.P. Modal'nist' i chasova vidnesenist' yak zovnishn'o-sintaksichni oznaki rechennya // Sintaksis slovospoluchennya i prostogo rechennya / A. P. Grishhenko. – К. : Nauk. dumka, 1975. – S. 16–29.

11. Ermolenko S. S. *Obraznye sredstva morfologii*. – K. : Nauk. dumka, 1987. – 123 s.
12. Ermolaeva L. S. *K voprosu o sootnoshenii modal'nosti i predikativnosti* // *Filol. nauki* / S. S. Ermolenko. – 1963. – № 4. – S. 119–126.
13. Zharov A. M. *Problema vremeni, struktura stanovleniya i neopredelennost'* / A. M. Zharov // *Voprosy filosofii*. – 1980. – № 1. – S. 88–98.
14. Zvereva E. A. *Nauchnaya rech' i modal'nost'* / E. A. Zvereva. – L. : Nauka, 1983. – 158 s.
15. Kurilovich E. *Problema klassifikatsii padezhej* // *Ocherki po lingvistike* / E. Kurilovich. – M. : Izd-vo inostr. lit., 1962. – S. 175–203.
16. Lebedeva L. B. *Prostranstvennye i vremennye ukazaniya v obshhereferentnykh vyskazyvaniyakh* / L. B. Lebedeva // *Izvestiya AN SSSR. Ser. lit. i yaz.* – 1984. – T. 4. – № 3. – S. 30–34.
17. Peshkovskij A.M. *Russkij sintaksis v nauchnom osveshhenii* / A. M. Peshkovskij. – M. : Uchpedgiz, 1956. – 511 s.
18. Pospelov N. S. *Pryamoe i otnositel'noe upotreblenie form nastoyashhego i budushhego vremeni glagola v sovremennom russkom yazyke* / N. S. Pospelov // *Issledovaniya po grammatike russkogo literaturnogo yazyka*. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1955. – S. 206–246.
19. Pospelov N. S. *O sootnoshenii grammaticheskikh znachenij glagol'nykh form vremeni v russkom yazyke* / N. S. Pospelov // *Problemy sovremennoj lingvistiki*. – M. : Izd-vo Mos. gos. un-ta, 1968. – S. 111–137.
20. *Suchasna ukrains'ka literaturna mova : Morfologiya* / *Za zag. red. I. K. Bilodida*. – K. : Nauk. dumka, 1969. – 583 s.
21. *Teoriya funktsional'noj grammatiki: Temporal'nost'. Modal'nost'*. – L. : Nauka, 1990. – 264 s.
22. Trubnikov N. N. *Problema vremen v svete filosofskogo mirovozzreniya* // *Voprosy filosofii*. – 1978. – № 2. – S. 111–121.
23. Tsejtin S. N. *Kategoriya predikativnosti v ee otnoshenii k vyskazyvaniyu i predlozheniyu* / S. N. Tsejtin // *Teoreticheskie problemy sintaksisa sovremennykh indoevropejskikh yazykov*. – L. : Leningrad. gos.ped. in-t, 1975. – S. 168–170.
24. Shinkaruk V. D. *Kategoriï diktumu i modusu u strukturi rechennya* / V. D. Shinkaruk // *Monografiya*. – Chernivtsi : Ruta, 2002. – 365 s.
25. Shinkaruk V. D. *Kategoriya valentnosti u formuvanni diktumnogo zmistu rechennya* / V. D. Shinkaruk // *Naukovij visnik Izmaïl's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo institutu*. – Izmaïl, 2004. – Vip.17. – S. 157 – 160.
26. Shinkaruk V. D. *Osoblivosti chasovoï i prostorovoï lokalizatsii yak periferijnikh kategorij diktumu* / V. D. SHinkaruk // *Naukovij chasopis Volins'kogo derzhavnogo universitetu imeni Lesi Ukraïнки*, 2005. – № 1. – S. 5–11.

Обоснованы основные формы реально-индикативного значения диктума; мотивированы средства (актуализаторы) эксплицитного и имплицитного выражения настоящего и прошедшего времени в семантико-синтаксической структуре предложения.

Модус, диктум, настоящее, прошедшее время, формы выражения, реально-индикативное значение.

In the article the main forms of an expression of real-indicative meaning of a dictum are substantiated; means (actualizators) for an explicit and implicit expression of the present and past tenses in the semantic-syntactic sentence structure have been explained. It is a comprehensive study of the modus and dictum categories, that are

viewed as two main levels of a sentence: 1) subjective, that reflects the speaker's attitude to the utterance, that is the way in which he perceives, names, evaluates or qualifies a certain micro-situation, reflected by a sentence (modus level), and 2) objective, that represents actual reality (dictum level).

Modus and tense are the main syntactic categories which make the sentence as one grammatical unit. One of the most important ways of formation and expression of this sense is a modus form or a tense of a verb (independent, full meaning or syntactic words) connected with a certain intonation. Morphological meaning of a tense and modus verb interplays with other syntactic means within one expressing system of syntactic meanings determined and undetermined tense (not localized). It's a generalized action, situation which is not localized within time in the real-indicative sense of dictum.

The main forms of the real-indicative sense in sentences are present and past tense forms.

The process of the past conception takes place here and now, however nobody can insist that the present historical tense is used as a primary function, otherwise it needed to be accepted that there are only present and past spheres, and theoretically future tense cannot exist because it has undetermined nature. However, it was always stressed in linguistics that the future sphere really exists and is shown as forms of the real modality (indicative). This probability does not oppose the reality, and it is an obligatory part of the reality. That is why it seems to us that interpretation of the present action according to the present historical tense is shown on the macrostructure of the text as a change of speaker's location from present to future.

The primary function of the past imperfective aspect indicates that interval in which action takes place, precedes the interval with tense deixis. The duration of the interval with action (state) can be different. However, if a standpoint which determines the presence zone, is able to swerve to the endlessness and only to the real past, having always its range as a system of the language starting point.

Communication context represents direct communication. And direct communication is possible between the author and the speaker\ reader, between characters, it means that communicative context does not pass the limits of one dictum. Communication between the author and the reader, between the author and the character, correlation between the reader and the character don't take place in a communicative, but in an operational context and they present cooperation of two dictums. So, change of location and function of the present and past tenses as main expressive forms of the real-indicative sense of dictum is actually based on it.

Modus and dictum are researched in the aspect of nominative derivation, that is nomination of an event, fact or situation of reality in its close relation to the process of grammatical structuring. Analysis of modus and dictum in a sentence structure from the point of view of the communicative activity of the speakers is closely connected with the theory of syntactical nomination.

While elucidating the informative and referential content of a sentence, the role of subjective and pragmatic factors, related to the speaker's personality is taken into account.

The criteria of differentiating modus and dictum and their correlation in the semantic and syntactical structure of a sentence have been defined, the content of notions that are directly connected with them are verified, the hierarchy of means of modus and dictum expression in a sentence structure has been established. The correlation between lexical, morphological, syntactical means of modus and dictum meanings in a sentence structure has been substantiated, the content and scope of invariant modal meanings of reality, potentiality and irreality have been defined. Different means of modal meaning presentation (discreet and non-discreet; explicit and implicit) are differentiated and described.

Two classes of predicatives have been defined and substantiated: M-predicatives. They contain interpretations of objective contents of a sentence, different evaluations of the speaker, his feelings and volition, and D-predicatives, that express objective information. Dictum predicatives present a «stretch» of extra-linguistic existence, while modus predicatives unlike D-predicatives are not independent, they function as a frame of objective information, provide information about speech situation, interpret dictum.

Modus, dictum, present tense, past tense, forms of expression, real indicative meaning.

УДК 81'23

СЕНСОРНЕ МАСКУВАННЯ І ЙОГО ПРОЕКЦІЯ У МОВІ. ТІНІ ЗАБУТИХ ЗНАЧЕНЬ

А.М.Безпаленко, доктор філологічних наук, професор

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Ізоляція будь-якої дисципліни
є вірним показником її ненауковості.
М. Бунге.

Стверджується, що фізіологічний феномен сенсорного маскування має глибоку проекцію у логіці і мові та знаходить своє вираження у понятті «смилова тінь». У якості прикладу розглядається етимологічний

генезис індоєвропейського концепту *ǵn̥s. Проводиться аналогія між змінністю енергії електрона і змінністю семантичної енергії слова. Постулати Бора екстраполюються на мову.

Сенсорне маскування, слово, відношення між іменами, концепт «виховання», постулати Бора.

Упродовж останніх десятиліть у дослідженнях із фізіології особлива увага приділяється питанням сенсорики. Це обумовлено необхідністю наблизитися до вирішення ключової проблеми сучасності – створення новітніх автоматичних систем управління. Ось деякі дані з літератури з фізіології:

1) «Якщо два подразнення збуджують два сусідні рецептори, то їх розрізнення неможливе: вони зіллються і будуть сприйняті, як **єдине ціле**» [11, с. 45];

2) «При коротких інтервалах між двома стимулами відповіді на другий з боку рецепторів може не бути» через так званий «абсолютний рефрактерний період, який може продовжуватися у поведінкових реакціях людини від кількох десятків до ста і більше мілісекунд» [там само];

3) «Спектри чутливості різних клітин сильно перекриваються. Внаслідок цього більше, ніж 50% пахучих речовин виявляються спільними для будь-яких двох запахових клітин» [12, с. 78];

4) «Стимули, що пред'являються у строгій послідовності, асоціюються нейронами в один образ» [9, с. 451];

5) «Нейрон відповідає не лише на специфічний для нього стимул, але певною мірою і найближчі сусідні незалежно від їхніх властивостей» [там само].

6) «При збудженні у мозку певного пункту А навколо нього створюється зона, де також має місце дія подразнення. Якщо незабаром услід за А збуджується пункт Б, то між ними виникає коротке замикання, і збудження передається з пункту А в пункт Б» [5, с. 340].

Наведені твердження ілюструють фізіологічний феномен **сенсорного маскування**, який є одним із найважливіших рефлексів центральної і периферичної нервової системи. В основі цього феномену лежить згортання кількох квантів простору і часу в єдиний образ, відтак він забезпечує портативну компактність відображеної картини світу. Така властивість нашої нервової системи зумовлена боротьбою за виживання.

Математик і логік Леонард Ейлер (1707 – 1783 рр.) був першим, чиї праці лягли в основу розробки типології відношень між іменами (4 типи), які іноді називають колами Ейлера [6, с. 62 – 68]:

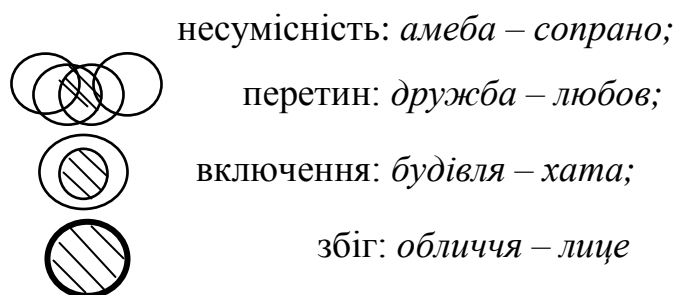

Рис.1 Кола Ейлера

Метою статті є дослідити на конкретному матеріалі явище ізоморфізму між структурами природних явищ (фізіологічних і фізичних) і структурами мови,

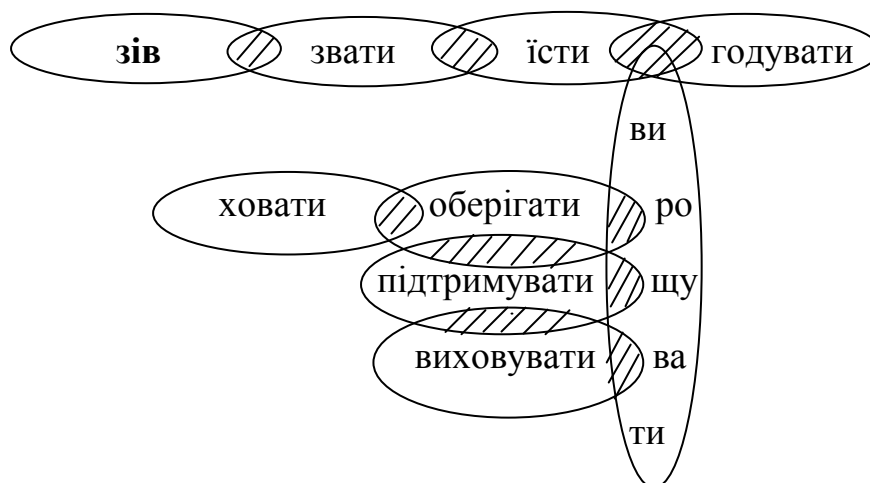
а також установити аналогію між законами, що діють у фізіології і фізиці з закономірностями, відкритими у лінгвістиці.

Якщо зіставити цитати з фізіології з наведеними типами відношень між іменами, то напрошується досить прозора аналогія: суто фізіологічне явище сенсорного маскування має свою проекцію у логіці і мові, ба більше – воно проросло у мову потужним корінням. Аналогом сенсорному маскуванню у мові є збіг і перетин семантичних полів слів (заштрихована зона), загалом лексична полісемія, синонімія, а також синтаксичні моделі *що є що; що є чим; що є яким*, модель причинності *S? + P?, тому що (через те, що) S? + P?*, не кажучи вже про моделі прямого ототожнення *A – це B; A дорівнює B*, та моделі уподібнення *A такий само, як B, A схожий / подібний на B*. Ці синтаксичні моделі, власне, є формою гіперсинонімізації чи гіперполісемізації, оскільки зреалізують акт стягнення кількох розрізнених смислових елементів у єдиний гештальт. Візуальною ілюстрацією тому є заштриховані зони у наведених вище колах Ейлера.

На те, що мова – це суто біологічне (нейрофізіологічне) явище, прямо вказує професор Фізіологічного інституту Вюрцбурзького університету (Німеччина) Роберт Шмідт. Так, він зазначає, що «коефіцієнт енцефалізації (показник збільшення відсотка маси мозку відносно маси усього тіла – А.Б.) у ссавців відбувається за рахунок зростання нової кори (неокортексу)», а «у людини міг бути обумовлений, з одного боку, зменшенням інших відділів мозку через зниження спеціалізації сенсорних функцій (наприклад, утрату тонкого нюху) та різноманітності рухових функцій, а з іншого боку – розвитком нової кори як системи **мультисенсорного відображення** світу. У такому разі, – продовжує далі Р. Шмідт, – мовлення виступає як **особлива форма сенсорної інтеграції** (виділено –А.Б.)...» [13, с. 131]. Великий коефіцієнт енцефалізації у людини є прямим наслідком установаження другої сигнальної системи у півкулях нашого головного мозку і *vice versa*. Власне, учення І.Павлова про другу сигнальну систему, яке стало класичним, також характеризує мову як систему нейрофізіологічних рефлексів.

Розглянемо проекцію феномену сенсорного маскування на прикладі розвитку індоєвропейського концепту *ǵ̥haṇ, *ǵ̥haṇə, *ǵ̥hei (*відкрита ротова порожнина*).

Слов'янські рефлекси укр. з'яти, зів, рос. зевать, зев є фігурами гештальту «**відкрита ротова порожнина**» і пов'язані з давньоіндійською формою *hávātē, huvānas, hávaḥam* (звати, кликати, себто розкривати ротову порожнину) [4, II, с. 249; 15, II, с. 85]. Давньоіндійська форма у свою чергу, пов'язана зі спільнослов'янським концептом *chova* (*хова*) (пор. дхорв. *hovati* *зберігати, поміщати*) [15, 8, с. 87], який включає і рефлекси *годувати, виховувати, хоронити, їсти* (пор. словацьке *hovat'*, яке означає *годувати*, а *хова* – *їжа, корм*; блр. діал. *хаваць* означає *утримувати, годувати*) [4, II, с. 249, 285; 15, 8, с. 86 – 88]. Тепер розвиднюється, звідки жаргонні *хавати, хавало*. До речі, сам? слово *виховувати* в українській мові не так давно мало значення *перепр'ятувати, укривати, укрить* [2, с. 197]. Графічно продемонструвати цей зв'язок можна у вигляді діаграми семантичних рефлексів комплексу *chova*, яка ґрунтується на другому типі відношень між іменами (за Л. Ейлером – перетин) і яка розкриває справжню суть еволюції концепту **виХОВувати**:

Діаграма 1. Семантичні рефлексії

Розшифрувати ланцюги цієї діаграми у термінах формальної логіки, можна шляхом екстраполяції синтаксису на етимологію, себто вимушено сконструювати такий ланцюг суджень:

Розкривати рота (зів) означає звати і їсти; їсти і годувати означає вирощувати; вирощувати означає оберігати, підтримувати і виховувати; оберігати означає ховати; виховувати інтегративно означає усі рефлексії: звати, годувати, підтримувати і оберігати.

Відтак діахронічний розвиток концепту є ніщо інше, як набір синхронічних синтаксичних кроків, який існує імпліцитно, у згорненому вигляді. Подібні синтаксичні розшифрування могли бути ніколи прямо не озвученими, але вони завжди імпліцитно були присутні (малися на увазі) у свідомості наших предків.

Рефлекс **виховувати** (у розумінні *впливати на свідомість людини з метою формування навичок певної поведінки у суспільстві*) ніяк не міг установитись у свідомості наших предків безпосередньо від **їсти – годувати**, а тим більше від базового етимона **зів**, обминувши стадію елемента **вирощувати**. Рефлекс **виховувати** став якісно новим стрибком на більш високий рівень абстракції, який являє собою відліт від предметності. Діаграма демонструє покрокову синонімізацію, уподібнення фігур гештальтів у геоісторичному розумінні, коли кожен із рефлексів має **спільну зону** з іншим.

З одного боку, ця спільна зона означає, що впродовж певного часу й у певному місці несвідомо не розрізнялися чи свідомо ототожнювались дві або більше семантичні фігури (заштрихована зона) одного концепту. Колись нашим предком **підтримування** не розрізнялося з **оберіганням**, а **оберігання** не диференціювалося від **виховання** і т.д. Маємо красномовний аналог сенсорному маскуванню у мові. Не лише наш предок, а й сучасний мовець також постійно здійснює подібне семантичне маскування-уподібнення. Коли, наприклад, чиясь мати каже: «Я виростила хорошого сина», то у слові **виростила** вона інтегрує (маскує) усі рефлексії: **годування, оберігання, підтримування, виховання** і, власне, **вирощування** несвідомо не розрізняючи їх.

З іншого боку, заштриховану зону можна назвати **зоною семантичної біфуркації** (від лат. *bis+furca* – *точка роздвоєння гілок, вен*), де зароджується спочатку непомітна зміна, яка потім розноситься носіями мови у часі й просторі

у різних напрямках (рознесення «семантичним вітром»). Так зароджується полісемія і синонімія – загалом варіативність слова.

Зона суміжності (заштрихована зона) – це особлива зона, де відбувається як процес маскування двох або більше ознак, їх інтегрування в один гештальт, так і процес зародження зміни, а затим і семантичної диференціації. Можна сказати, що зона суміжності містить у собі «ген зміни». Вона є своєрідною «eruption zone» (англ. *eruption*– виверження), у якій зароджується і звідки «вивергається» зміна. У цій зоні відбувається щось на зразок такого ланцюга перетворень:

А → Аб → аб → Ба → Б → Бв → бв → бВ → Вб → В і т.д.

Ця зона є своєрідною точкою росту зміни. Як аналог сенсорному маскуванню у фізіології у лексиці вона може бути схарактеризована як «смилова тінь», де з когнітивно-семантичної точки зору не розрізняються певні кількісні коливання характеристик: допустиме «старе» і «нове», «так» і «ні», «плюс» і «мінус».

З іншого боку зона суміжності є графічним утіленням природи такого психічного явища, як «дипластія» (трипластія, поліпластія), яке Б. Поршнев трактує як первісне співвіднесення з одним звукокомплексом двох і більше образів, ситуацій, як «первісний зародок мовного знака» [7, с. 450, 452, 472].

Зміни можуть завести дуже далеко від первісного значення. Не можна не дивуватися тому, як гностично «далеко» від першого значення можуть завести зміни: де *ротова порожнина* і де *поховання*, а *виховання* і *поховання* виявляються спорідненими актами (!). Воістину етимологія – то захоплюючий детектив із хвацько закрученим сюжетом.

Аналізуючи діаграму, хочеться до багатьох існуючих визначень слова додати ще одне: *слово – це квант духу наших предків, який упаковано у звукову оболонку*. У цьому кванті духу заховано надзвичайно цінну інформацію – інтегративне ставлення нашого предка до певного предмета. Взагалі кожне слово – то подих наших пращурів із глибини тисячоліть. У цьому плані слово – це неперехідна суспільно-історична цінність – не менша, ніж знайдений археологом глиняний черепок, кістка гомініда чи вкрита патиною монета. Має рацію Рамананд Тіварі, стверджуючи, що слова – то «найдавніші свідки історії. В них настільки міцно закарбовані культурні й історичні факти (додамо: і гносеологічні, і фізіологічні – А.Б.), що їх не можна спростувати. Завдяки своїй божественній (тонкій) природі й зв'язку з суспільством на мовному суді вони виступають сміливими і об'єктивними свідками» [10, с. 7]. Ось чому «мовознавство має примат» не лише в сфері етнографії, антропології [там само, с. 35 із посиланнями на О. Трубачова], а й палеопсихології і гносеології.

Другий тип відношень за Л.Ейлером (перетин) наводить на думку, що існує також аналогія між деякими явищами фізики і мови.

Так, Нільс Бор стверджував, що «атом може випромінювати (поглинати) енергію певними порціями – квантами. Звідки випливає, що атом може перебувати лише в певних дискретних енергетичних станах; переходячи з одного стану в інший, він випромінює (або поглинає) квант енергії ...» [3, с. 175]. Це твердження складає зміст **постулатів Бора**, які прийнято як базові положення квантової теорії будови атома: **1-й постулат**: «атоми можуть тривалий час перебувати лише в певних (стаціонарних або квантових) станах, у яких, незважаючи на рух

електронів, вони не випромінюють електромагнітних хвиль (не випромінюють енергію)»; **2-й постулат:** «атоми випромінюють електромагнітні хвилі (енергію) під час переходу з одного стаціонарного стану в інший» [там само].

Принцип **квантовості** змін природних явищ, запроваджений у фізиці А. Ейнштейном і Н. Бором, цілком знаходить свою аналогію у мові, зокрема у відношеннях між іменами (перетин). Так, стосовно лексичної семантики перетин являє собою додавання нового кванту значення до попереднього депо семантики слова, а відтак – цілковиту зміну стану слова.

Якщо перехід атома з однієї орбіти на іншу супроводжується викидом енергії, яка вимірюється квантами, то діахронічний перехід слова з одного стану його форми і змісту до другого, третього і т.д. так само супроводжується зміною його **семантичної енергії** або зміною **соціальної валентності** через збільшення чи зменшення квантів його семантики.

Тому ми не бачимо заперечень проти того, щоб постулати Н.Бора екстраполювати на лінгвістику: 1) мовні знаки можуть певний час перебувати у певних станах (у незмінних гештальтах), у яких, незважаючи на їх функціонування, виділяється всього лише одна семантична фігура, і виділення нової фігури (себто утворення нового значення) не відбувається, відтак не відбувається переходу від одного стану до іншого (вони не випромінюють і не поглинають семантичної енергії. Це слова-терміни на кшталт *юозонд* (радіотехнічний прилад), *ромбододокаедр* (форма кристала), *апарат Гольджі* (орган клітини) та ін.; 2) у гештальтах мовних знаків виділяється нова фігура, себто вони набувають нового семантичного значення (випромінюють чи поглинають семантичну енергію, вступаючи у відношення перетину з іншими), в результаті чого відбувається перехід від одного стану до іншого. Це слова-гіпероніми типу укр. *іти, жити, дія, стан*, англ. *get, realize, take* та ін., семантика яких стримить до безкінечності.

Постулати Бора виражаються формулою: $h\nu = E_2 - E_1$, яку слід читати так: квант енергії випроміненого фотона дорівнює різниці між двома енергетичними станами атома. Зміст слова *сублімація* в українській мові спочатку мав тільки одну семантичну фігуру: *перехід твердої речовини у газоподібний стан*. У результаті поширення праць З. Фрейда у змісті цього слова виділилась друга фігура *психічний процес перетворення афективних прагнень на цілі соціальної діяльності та творчості* [8, с. 866]. Різницю між цими двома семантичними станами слід вважати квантом семантичної енергії [докладніше див. 1].

У якості **висновку** пропонуємо а) твердження: структури природи ізоморфні структурам свідомості й мови, а закони, що діють у «природничих» науках, мають свою аналогію у мовознавстві; б) парадокс: слово потенційно неточне за своєю природою, бо частина його семантики завжди перебуває у смисловій тіні, однак саме неточність слова забезпечує достатню точність висловлювань.

Список літератури

1. Безпаленко А. М. Мовознавство серед інших природничих наук. Інтерференція впливів / А. М. Безпаленко // Вісн. КНУ імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – Вип. № 23. – С.32 – 35.

2. Грінченко Б. Д. Словарь української мови в чотирьох томах / Борис Грінченко. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. – К. : Наукова думка, Том 1, 1996. – 494 с.
3. Гончаренко С. У. Фізика: проб. навч. пос. для 11 кл. шк.. III ступ., гімназій і ліцеїв гуманіт. проф. – 2-ге видання / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Освіта, 1998. – 287 с.
4. Етимологічний словник української мови в семи томах. – К.: Наукова думка, Т.1, 1982. – 631 с.; Т. 2 – 1985. – 570 с.; Т. 3 – 1989. – 549 с.
5. Ждан А. Н История психологии от античности до наших дней. Учебник для вузов / Антонина Николаевна Ждан. – Изд. 7-е, испр. и доп. – М. : Фонд "Мир", 2007. – 576 с.
6. Івін О. А. Логіка: Експериментальний навчальний посібник для факультативних курсів за вибором учнів старших класів загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій / Олександр Андрійович Івін. – К. : АртЕк, 1996. – 232 с.
7. Поршнев Б. Ф. О начелочеловеческой истории: Проблемы палеопсихологии / Борис Федорович Поршнев. – М. : Мысль, 1974. – 487 с.: со схем.
8. Словник іншомовних слів / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
9. Соколов Е. Н. Векторная психофизиология / Е. Н. Соколов // Психофизиология : учебник для вузов / Под ред. Ю.И. Александрова. – 3-е изд. доп. и перераб. – СПб. : Питер, 2006. – С. 438 – 465.
10. Тищенко К. М. Мовні контакти: свідки формування українців / Костянтин Миколайович Тищенко. – К. : Аквілон-Плюс, 2006. – 416 с. (64 карти, 77 іл.).
11. Шевелев И. А. Передача и переработка сенсорных сигналов / И.А. Шевелев // Психофизиология : учебник для вузов / Под ред. Ю.И. Александрова. – СПб. : Питер, 2006. – С. 42 – 51.
12. Шевелев И. А. Психофизиология сенсорных процессов / И. А. Шевелев // Психофизиология : учебник для вузов / Под ред. Ю. И. Александрова. – СПб. : Питер, 2006. – С. 52 – 82.
13. Шмидт Р. Интегративные функции центральной нервной системы / Роберт Шмидт // Физиология человека : в 3-х томах. Т. 1. Пер. с англ. / Под ред. Р. Шмидта и Г. Тевса. – М. : Мир, 1996. – С. 129 – 169.
14. Фасмер Макс. Этимологический словарь русского языка в четырех томах. Т.1. – М.: Прогресс, 1964. – 562 с.; Т. 2. – 1967. – 671 с.; Т. 3. – 1971. – 827 с.; Т. 4. – 1973 – 852 с.
15. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под ред. чл.-кор. АН СССР О.Н.Трубачева. – М. : Наука, вып. 1, 1974. – 214 с; вып. 2, 1975. – 238 с.; вып. 3, 1976. – 199 с.; вып. 8, 1981. – 252 с.; вып. 12, 1985. – 186 с.

References

1. Bezpalenko A. M. Movoznavstvo sered inshikh prirodnychikh nauk. Interferentsiya vpliviv. / Visn. KNU imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Fol'klorystyka. – К. : VPTS «Kivs'kij universitet», 2012. – Vip. № 23. – S. 32 – 35.
2. Grinchenko B. D. Slovar' ukrains'koi movi v chotir'okh tomakh / Boris Grinchenko. Uporядkuvav z dodatkom vlasnogo materialu Boris Grinchenko. – К. : Naukova dumka, Tom 1, 1996. – 494 s.

3. Goncharenko S. U. Fizika: prob. navch. pos. dlia 11 kl. shk.. III stup., gimnazij i litseiv gumanit. prof. – 2-ge vidannia / Semen Ustimovich Goncharenko. – K. : Osvita, 1998. – 287 s.

4. Etymologichnyj slovnik ukrains'koi movy v semi tomakh. – K. : Naukova dumka, T.1, 1982. – 631 s.; T. 2 – 1985. – 570 s.; T. 3 – 1989. – 549 s.

5. Zhdan A. N Istoriya psikhologii ot antichnosti do nashikh dnei. Uchebnik dlya vuzov. Izdanie 7-e, ispravlennoe i dopolnennoe. / Antonina Nikolaevna Zhdan. – M. : Fond "Mir", 2007. – 576 s.

6. Ivin O. A. Logika: Eksperymental'nyj navchal'nyi posibnyk dlya fakul'tatyvnykh kursiv za vyborom uchniv starshykh klasiv zagal'noosvitnikh shkil, litseiv, gimnazij / Oleksandr Andriyovich Ivin. – K. : ArtEk, 1996. – 232 s.

7. Porshnev B. F. O nachalechelovecheskoj istorii: Problemy paleopsikhologii / Boris Fedorovich Porshnev. – M. : Mysl', 1974. – 487 s.: so skhem.

8. Slovnik inshomovnykh sliv / uklad. L. O. Pustovit ta in. – K. : Dovira, 2000. – 1018 s.

9. Sokolov E. N. Vektornaya psikhofiziologiya / E.N.Sokolov // Psikhofiziologiya: Uchebnik dlya vuzov / Pod red. Yu.I. Aleksandrova. – 3-e izd. dop. i pererab. – SPb. : Piter, 2006. – S. 438–465.

10. Tyshhenko K. M. Movni kontakty: svidky formuvannya ukraintsiv / Kostyantyn Mykolajovych Tyshhenko. – K. : «Akvilon-Plyus», 2006. – 416 s. (64 karti, 77 il.).

11. Shevelev I. A. Peredacha i perarabotka sensornykh signalov / I.A. Shevelev // Psikhofiziologiya. Uchebnik dlya vuzov / Pod red. Y.I. Aleksandrova. – Spb. : Piter, 2006. – S. 42 – 51.

12. Shevelev I. A. Psikhofiziologiya sensornykh protsessov / I. A. Shevelev // Psikhofiziologiya. Uchebnik dlya vuzov / Pod red. Y. I. Aleksandrova. – SPb. : Piter, 2006. – S. 52 – 82.

13. Shmidt R. Integrativnye funktsii tsentral'noj nervnoj sistemy / Robert Shmidt // Fiziologiya cheloveka: v 3-kh tomakh. T. 1. Per. s angl. / Pod red. R. Shmidta i G. Tevsa. – M. : Mir, 1996. – S. 129 – 169.

14. Fasmer Maks. Ehtimologicheskij slovar' russkogo yazyka v chetyrekh tomakh. T. 1. – M. : Progress, 1964. – 562 s.; T. 2. – 1967. – 671 s.; T. 3. – 1971. – 827 s.; T. 4. – 1973 – 852 s.

15. Ehtimologicheskij slovar' slavyanskikh yazykov. Praslavyanskij leksicheskij fond / Pod red. chl.-kor. AN SSSR O.N.Trubacheva. – M. : Nauka, vyp. 1, 1974. – 214 s; vyp. 2, 1975. – 238 s.; vyp. 3, 1976. – 199 s.; vyp. 8, 1981. – 252 s.; vyp. 12, 1985. – 186 s.

Утверждается, что физиологический феномен сенсорного маскирования имеет глубокую проекцию в логику и языке. Он находит свое выражение в понятии «смысловая тень». В качестве примера приводится этимологический генезис индоевропейского концепта *ǵn̥h₂. Проводится аналогия между изменяемостью энергии электрона и изменяемостью семантической энергии слова. Постулаты Бора экстраполируются на язык.

Сенсорное маскирование, слово, отношение между именами, концепт «воспитание», постулаты Бора.

It is affirmed that physiological phenomenon of sensory masking has its deep projection in logic and language and is reflected in the notion of “sense shade”. Four types of names ratio (after L. Euler) are given.

It is emphasized that the second type of relation (intersection) is the most widespread in lexical system of language. Sensory masking is defined as non-distinguishing of two or more irritations directed on two neighbouring

neurons, and non-distinguishing of interrupted in time two portions of irritation directed on one neuron. The folding of several quanta of space and time in one common reflection is idem of the second type of names ratio – intersection (after Euler), and idem of polysemy and synonymy in language.

The intersection zone contains so called “gene of changes”. It is a sort of “eruption zone” where new change is born. A sort of the following series of transmutation takes place here: $A \rightarrow ab \rightarrow aB \rightarrow Ba \rightarrow B \rightarrow Bc \rightarrow bc \rightarrow bC \rightarrow Cb \rightarrow C$ etc.

As analogy to sensory masking in physiology, zone of intersection in language may be characterized as “shade of sense” where some quantitative metrics are not distinguished, where “the new” and “the old”, “yes” and “no”, “plus” and “minus” may take place.

The genesis of Indo-European concept**ǵn̥h₂t* is given as the example. It is demonstrated the evolution of this concept from the first Indo-European reflex “to open the mouth” through “to feed” till “bring up” and “to educate”. The analogy to energy of electron and word’s semantic energy is drawn. The Bohr’s Postulates are extrapolated with language.

Sensory masking, word, names ratio, concept of education, Bohr’s Postulates.

УДК 81

МЕТАФОРА КАК ОБЪЕКТ СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

М.Г.Церцвадзе, доктор филологии, профессор

Кутаисский государственный университет имени А. Церетели

Представлен обзор метафорологических исследований конца XX – начала XXI вв. Проанализированы актуальные проблемы лингвометафорологии – сущности метафоры, ее семной структуры, механизмов образования и восприятия, моделирования метафоризации, метафорической мотивации, метафорической концептуализации и репрезентации.

Метафорология, метафора, метафоризация, метафорическая концептуализация, репрезентация.

Учение о метафоре, разрабатываемое в разных научных областях знаний: философии, риторике, литературоведении, социологии, психологии, когнитологии, культурологии и во многих других, в конце 1990-х гг. окончательно оформилось как самостоятельная наука – метафорология (термин Х. Блюменберга), основной проблемой которой является определение сущности метафоры и механизмов ее образования.

В языкознании исследование метафоры долгое время носило прикладной и фрагментарный характер, она обычно рассматривалась как одно из экспрессивных средств речи или способов развития полисемии в языке. Однако метафора привлекала внимание исследователей еще с античных времен, начиная с Аристотеля, Дионисия Фракийского, Цицерона, Квинтилиана.

Русские ученые Макарий, Феофан Прокопович, М. В. Ломоносов, западноевропейские риторы VII –VIII веков так же внесли весомый вклад в развитие данного направления исследований. Их изыскания нашли продолжение в трудах ученых последующих поколений (Покровский М. М., Жоль К. К., Ричардс А. А., Блэк М., Бреаль М., Виноградов В.В., Потемня А. А., Якобсон Р.О., Лакофф Дж., Джонсон М.и др.).

Анализ последних исследований и публикаций. Самостоятельным объектом лингвистической теории метафора стала лишь во второй половине XX века благодаря фундаментальным трудам В. В. Виноградова, Д. Н. Шмелева, Ю. Д. Апресян, Н. Д.Арутюновой, Ю.И. Левина, В. П. Ковалева,

Н.А. Кожевниковой, В.Н. Телии, Г.Н. Складневской и многих других видных ученых.

В разные периоды существования учения о метафоре актуальными становились те или иные проблемы ее исследования.

В работах на рубеже XX–XXI вв. анализ достижений в области общей и лингвистической метафорологии продолжается в трудах А. Н. Баранова, Г. Н. Складневской, О. Н. Лагуты, А. П. Чудинова. Однако проблематика лингвометафорологических исследований последних двух десятилетий требует нового научного осмысления.

Остановимся на некоторых работах русских лингвистов. Ф.И. Буслаев, как и В.Гумбольдт, связывая развитие языка с развитием мышления, отмечает: «Метафора переносит слово от одного значения к другому по качеству на том основании, что различные предметы могут производить на нас своими действиями и свойствами одинаковые впечатления» [2, с. 295]. Несомненный вклад А. А. Потебни в теорию заключается в том, что он объяснил механизм образования метафоры с точки зрения психологических понятий-ассоциаций и слияния. Он писал: «Основные законы образования рядов представлений – это ассоциации и слияние... Новое восприятие, сливаясь с прежним, непременно или вводит его в сознание или, по крайней мере, приводит в непонятное для нас состояние, которое назовем движением; но так как это прежнее восприятие было дано вместе или вообще находилось в известной связи с другими, то входят в сознание и эти другие» [10, с. 136].

Критическое отношение А.А. Потебни к традиционному взгляду на метафору как на фигуру речи, основанную на уподоблении лишь по какому-либо признаку, выражено в работе «Из записок по теории словесности». Исходя из положения, что «метафора может заключаться во всяком члене предложения, причем остальные, первоначально (т.е. до сочетания) неметафоричные, становятся метафоричны», ученый предложил классификацию метафоры по синтаксическому признаку: 1) объясняемое выражено словом: подлежащее при а) предикативном атрибуте; б) приложении, в) обращении; 2) метафора в глаголе, а) сказуемом простом, б) сказуемом составном, в) дополнении, г) обстоятельстве [10, с. 207].

Одним из ученых, внесших большой вклад в изучении метафоры, является А. Н. Веселовский, который различает виды метафор по мере их утверждения в языке: метафоры языка, метафоры поэтические, индивидуальные и «вековые метафоры, разработанные наново» [4, с. 134]. Ученый уделяет большое внимание структуре каждой из видов метафор, считая, что она отражает ее место в эволюции метафоры вообще. Так, «...поэтическая метафора – одночленная параллельная формула, в которую перенесены некоторые образы и отношения умолчанного члена параллели. Это определение указывает ее место в хронологии поэтического параллелизма» [4, с. 140]. В качестве особых видов эпитетов ученый говорит об эпитете-метафоре и синкретическом эпитете: «Эпитет-метафора (в широком, аристотельском значении этого слова – троп) предполагает параллелизм впечатлений, их сравнение и логический вывод уравнений. Черная тоска, например, указывает на: а) противоположение тьмы и света и веселья и т.д.; с) на обобщение

эпитета световой категории в психологическое значение: черный или признак печали» [4, с. 61–62]. Синкретическими эпитетами А.Н. Веселовский называет эпитеты, основанные на слитности чувственных восприятий, объясняет их природу физиологическим синкретизмом и особенностью человеческого сознания воспринимать впечатления слитно. Согласно его мнению, синкретические эпитеты современной ему поэзии (символистской и декадентской) могут быть материалом для исследования «исторического развития мысли в сходных формах словесного творчества» [4, с. 72]. В древности возникновение этих эпитетов было обусловлено «физиологической неразборчивостью», но остается загадкой: почему в XX веке люди, уже умеющие разграничивать чувственные впечатления, еще более находятся во власти «идеи целого, цепи таинственных соответствий» [4, с. 72].

Цель исследования – обзор современных лингвистических исследований в области метафорологии.

Изложение основного материала. Если в работах прошлых столетий большое внимание уделяется природе метафоры, уточняется ее дефиниция, то в современной филологии сделаны заметные шаги изучения метафоры в ее различных аспектах. В рамках одного исследования невозможно охватить полный круг проблем, связанных с метафорой; он очень широко связан с ее основными функциями. У многих ученых свое видение основных вопросов изучения метафоры и принципов ее классификации.

Обратимся к современным исследованиям метафоры в русистике. Так, например, В. И. Корольков лингвистическое исследование метафоры подразделяет на:

- фонетический аспект;
- словообразовательный аспект;
- морфологический аспект;
- лексикологический аспект;
- семасиологический аспект;
- стилистический аспект [7, с. 81- 83].

В работе Е. В. Сергеевой также освещаются основные вопросы, которые интересуют современных исследователей: 1) история изучения метафоры; 2) выяснение семантической сущности метафоры; 3) отличие метафоры от других тропов; 4) грамматическая структура метафоры; 5) объем метафоры; 6) метафора и контекст; 7) классификация метафор и в том числе типы метафор в плане соотношения языковых, традиционно-поэтических и индивидуальных [12, с. 5].

В.П. Москвин указывает на основные параметры классификации:

- группировка метафор по тематической принадлежности вспомогательного субъекта;
- классификация по основному субъекту;
- по степени смысловой удаленности основного и вспомогательного субъектов;
- по общности и вспомогательного и основного субъектов;
- по степени целостности внутренней формы;
- по количеству единиц носителей метафорического образа;

- контекстуальный параметр;
- функциональный параметр:
- по степени освоенности;
- по отношению к микросистеме-источнику [9, с. 69].

Одним из важных вопросов в теории метафоры является соотношение понятий «метафора» и «метафоричность». В.И. Корольков подчеркивает важность разграничения «метафоры в собственном смысле этого слова» и «производно-номинативного значения, образованного по принципу сходства (которое можно было назвать «метафоризацией»)» [7, с. 83].

С.А. Хахалова считает, что метафору можно отнести к универсальной категории метафоричности как к одному из наиболее общих и фундаментальных понятий, отражающему существующие всеобщие свойства и отношения явлений действительности и познания по признаку нахождения ассоциативных связей между явлениями действительности и их отражением в познавательной абстрактной аналитико-синтетической деятельности человека» [16, с. 88]. В зависимости от «сферы влияния метафоричности» она различает «метафору-слово (номинативный знак вторичной косвенной номинации, в основе которого лежит перенос формата с единичного денотата на единичный реактивный денотат по принципу сравнения)», «метафору-словосочетание (развернутая метафора, для которой характерны синтаксические связи и отсутствие предикативных)», «метафору-предложение» и «метафору-текст (отличающаяся характером предикативных знаков метафорического характера вторичной косвенной номинации)» [16, с.146].

Е.Т.Черкасова, исследуя морфологический аспект метафоры, констатирует подразделение метафоры на субстантивные, адъективные, глагольные и наречные и считает, что «проблема частей речи является в то же время и проблемой словообразовательных связей слов. Естественно, что и при изучении процесса метафоризации следует учитывать и эти связи, и морфологическую структуру слова» [14, с.13].

Н. Д. Арутюнова, показывая функциональные типы языковой метафоры, вычленяет:

- номинативную метафору;
- образную;
- когнитивную (признаковую);
- генерализирующую (как конечный результат когнитивной метафоры [1, с. 151].

Суть номинативной метафоры в переносе названия с одного объекта на другой, смене одного дескриптивного значения другим. Образная метафора связана с переходом идентифицирующего значения в предикатное. Когнитивная метафора является результатом сдвига в сочетании предикатных слов (т.е. переноса значения выражений). Генерализующая метафора стирает в лексическом значении слова границы между логическими порядками [1, с. 168].

В типологии Ю.И. Левина рубрики вычленяются по способу реализации компаративного элемента:

- метафоры-сравнения (колоннада роши);
- метафоры-загадки (клавиши-булыжники);
- метафоры, приписывающие объекту свойства другого объекта (ядовитый взгляд, жизнь сгорела) [6, с. 293].

Л.Н. Рыньков объединяет метафоры «обветшавшие, стершиеся, омертвевшие, общепозитивские, фраземы - метафоры» в термине «устойчивые метафорические словосочетания» и выделяет как отдельный вид «индивидуально-авторские метафорические словосочетания» [11, с. 21].

В.Н. Вовк выделяет индивидуально-авторскую метафору как элемент речи, противопоставляя ее элементам языка: «Язык представляет некую традиционную устоявшуюся систему условностей, кодов, общепринятых значений, реализующих свою семантическую согласованность в этой системе» [5, с. 49]. Ее рассуждения основаны на утверждении о том, что каждое слово имеет свой «коннотативный потенциал» – совокупность новых возможных оттенков значения. Индивидуально-авторская метафора возникает как следствие смещения логических границ. При этом «новизна значения появляется не путем отрицания коннотаций, существующих в прошлых контекстах, но путем взаимодействия между ними в настоящем контексте, в сопоставлении которых создает метафоре новый потенциал» [5, с.51].

Г.Н. Скляревская признает возможность фактов взаимопереходов языковой и художественной метафор, но выделяет принципиальные различия между ними с точки зрения их лексического статуса. «Языковая метафора – самостоятельная лексическая единица, достаточно свободно вступающая в семантические связи, художественная метафора не имеет такой лексической самостоятельности, она всегда связана с контекстом» [13, с. 35]. Г.Н. Скляревская выделяет следующие виды языковой метафоры: мотивированная, синкретическая, ассоциативная.

В. А. Банин, В. П. Москвин выделяют узуальные, выражающие конвенциональную закрепленность значения словесного знака и окказиональные метафоры, реализующие окказиональность его употребления [3, с. 73; 9, с.56].

М. Ю. Михеев классифицирует языковые метафоры на: избитые, банальные метафоры и живые метафоры [8].

Говоря о метафоре как о модели, позволяющей «обновлять» устоявшиеся значения слов и порождающей новые, нельзя не упомянуть о метафорических неологизмах. Наблюдая за семантическими неологизмами новейшего времени, Н.В. Черникова выделила два типа значений метафор: 1) номинативно-когнитивные метафоры – «новые значения, обусловленные потребностью номинации новых явлений, возникших в объективной действительности или необходимостью развития синонимических средств языка; 2) экспрессивная метафора – «новые значения, обусловленные потребностью эмоционально-экспрессивного обновления лексики» [15, с. 83]. По мнению исследователя, первый тип метафоры создан на ассоциативно-образной основе, но его главная цель – номинация. Этому типу метафоры свойственна эмоционально-экспрессивная нейтральность. Для второго типа характерен субъективный фактор, он связан с человеческими эмоциями, функционирует, по преимуществу, в публицистике и разговорной речи.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Как видно из проведенного анализа исследований в области метафорологии, филологическая, лингвистическая и литературоведческая природа метафоры вызывает большой интерес, и многие вопросы теории метафоры являются дискуссионными. Перспективным представляется продолжение лингвометафорологических исследований в семантическом (ономазиологическом), лингвокогнитивном, лингвокультурологическом и лексикографическом направлениях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры: сборник/ общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.
2. Буслаев Ф.И. Историческая грамматика русского языка / Ф.И. Буслаев. – М. : Гос. учебно-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1959. – 623 с.
3. Банин В. А. Субстантивная метафора в процессе коммуникации (на материале современного английского языка) : автореферат дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / В.А. Банин ; Моск. гос. пед. ун-т им. В.И. Ленина. – М., 1995. – 16 с.
4. Веселовский А.Н. Историческая поэтика / А.Н. Веселовский. – М. : Высшая школа, 1989. – 404 с.
5. Вовк В.Н. Языковая метафора в художественной речи: природа вторичной номинации / В.Н. Вовк – К. : Наукова думка, 1986. – 140 с.
6. Левин Ю.И. Избранные труды. Поэтика и Семиотика/ Ю.И. Левин. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 824 с.
7. Корольков В. И. О внеязыковом и внутриязыковом изучении метафоры / В. И. Корольков // Ученые записки Моск. гос. пед. ин-та иностр. языков. – М. : Изд-во МГПИИЯ, 1971. –Т. 58. – С. 51–56.
8. Михеев М. Ю. Жизни мышья беготня или тоска тщетности? / М. Ю. Михеев// Вопросы языкознания. – 2000. – № 2. – С. 47–71.
9. Москвин В. П. Русская метафора: параметры классификации / В. П. Москвин // Филологические науки. – 2000. – № 2. – С. 66–74.
10. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – 343 с.
11. Рыньков Л. Н. Именные метафорические словосочетания в языке художественной литературы XIX века. – Челябинск : Южно-Уральское книжное изд-во, 1975. – 184 с.
12. Сергеева Е.В. Метафора и метафора-символ в поэтических циклах Блока: автореферат дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01 / Е.В. Сергеева; Лен. гос. пед. ин-т. имени А. И. Герцена. – Л., 1990. – 18 с.
13. Складарская Г. Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Складарская. – Санкт-Петербург : Наука, 1993. – 152 с.
14. Черкасова Е.Т. О метафорическом употреблении слова Исследование по языку советских писателей / Е.Т. Черкасова. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – С. 35– 61.
15. Черникова Н.В. Метафора, метонимия в аспекте современной неологии/ Н. В. Черникова // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 82–91.

16. Хахалова С. А. Категория метафоричности (формы, средства выражения, функции): дис. ... д-ра филол. наук 10.02.19, 10.02.04 / С. А. Хахалова ; ИГЛУ. – Иркутск, 1997. – 289 с.

References

1. Arutyunova N.D. Metafora i diskurs / N. D. Arutyunova // Teoriya metafor: sbornik/ obshh. red. N.D. Arutyunovoj i M. A. Zhurinskoj. – M. : Progress, 1990. – S. 5–32.

2. Buslaev F.I. Istoricheskaya grammatika russkogo yazyka / F.I. Buslaev. – M. : Gos. uchebno-ped. izd-vo Ministerstva prosveshheniya RSFSR, 1959. – 623 s.

3. Banin V. A. Substantivnaya metafora v protsesse kommunikatsii (na materiale sovremennogo anglijskogo yazyka) : avtoreferat dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 / V.A. Banin ; Mosk. gos. ped. un-t im. V.I. Lenina. – M., 1995. – 16 s.

4. Veselovskij A.N. Istoricheskaya poetika / A.N. Veselovskij. – M. : Vysshaya shkola, 1989. – 404 s.

5. Vovk V.N. Yazykovaya metafora v khudozhestvennoj rechi: priroda vtorichnoj nominatsii / V.N. Vovk – K. : Naukova dumka, 1986. – 140 s.

6. Levin Ya. I. Izbrannye trudy. Poetika i Semiotika / Ya. I. Levin. – M. : Yazyki russkoj kul'tury, 1998. – 824 s.

7. Korol'kov V.I. O vneyazykovom i vnutyazykovom izuchenii metafory / V.I. Korol'kov // Uchenye zapiski Moskovskogo Gosudarstvennogo Pedagogicheskogo Instituta Inostrannykh yazykov. – M. : Izd-vo MGPIIYA, 1971. – T. 58. – S. 51–56.

8. Mikheev M.Yu. Zhizni mysh'ya begotnya ili toska tshhetnosti? / M.Yu. Mikheev // Voprosy yazykoznanija. – 2000. – № 2. – S. 47–71.

9. Moskvina V.P. Russkaya metafora: parametry klassifikatsii / V. P. Moskvina // Filologicheskie nauki. – 2000. – № 2. – S. 66–74.

10. Potebnya A.A. Teoreticheskaya poetika / A. A. Potebnya. – M. : Vysshaya shkola, 1990. – 343 s.

11. Ryn'kov L. N. Imennye metaforicheskie slovosochetaniya v yazyke khudozhestvennoj literatury XIX veka. Chelyabinsk: Yuzhno-Ural'skoe knizhnoe izd-vo, 1975. – 184 s.

12. Sergeeva E. V. Metafora i metafora-simvol v pochticheskikh tsiklakh Bloka: avtoreferat dis. ... kand. filol. nauk: 10.01.01 / E. V. Sergeeva; Len. gos. ped. inst. imeni A. I. Gertsena. – L., 1990. – 18 s.

13. Sklyarevskaya G. N. Metafora v sisteme yazyka / G. N Sklyarevskaya. – Sankt-Peterburg : Nauka, 1993. – 152 s.

14. Cherkasova E. T. O metaforicheskom upotreblenii slova Issledovanie po yazyku sovetskikh pisatelej / E. T. Cherkasova. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1959. – S. 35–61.

15. Chernikova N.V. Metafora, metonimiya v aspekte sovremennoj neologii / N.V. Chernikova // Filologicheskie nauki. – 2001. – № 1. – S. 82–91.

16. Khakhalova S.A. Kategoriya metaforichnosti (formy, sredstva vyrazheniya, funktsii): dis. ... d-ra filol. nauk 10.02.19, 10.02.04 / S. A. Khakhalova; IGLU. – Irkutsk, 1997. – 289 s.

Наведено огляд метафорологічних досліджень кінця XX – початку XXI ст. Проаналізовано актуальні проблеми лінгвометафорології – сутності метафори, її семної структури, механізмів утворення та

сприйняття, моделювання метафоризації, метафоричної мотивації, метафоричної концептуалізації та репрезентації.

Метафорологія, метафора, метафоризація, метафорична концептуалізація, репрезентація.

The article presents an analytical overview of the linguistic researches in the field of metaphor in the late 20th and early 21st centuries. The current issues of metaphor study are briefly described and analysed. They deal with semasiological, onomasiological, psycholinguistic, cognitive, linguistic and cultural aspects. The essence of metaphor, its seme structure, mechanisms of formation and perception, metaphorical modeling, metaphorical motivation, metaphorical conceptualization and representation are systematized on the basis of the analysis of each of the publications.

Earlier in linguistics the study of metaphor is characterised as applied and fragmentary, it is generally regarded as one of the expressive speech means or methods to develop polysemy in the language. Metaphor as an independent object of linguistic theory comes into being in the second half of the XX century.

In the researches of past centuries much attention is paid to the nature of metaphor, its definition. Modern philology and linguistics make contribution in studying metaphor in its various aspects such as syntactic, morphological, functional, individual, etc.

The typical feature of any metaphor is «to update» the meanings of words and «to generate» new ones. The term «a metaphoric neologism» is becoming more and more popular.

The most important objectives of linguometaphorology as a new branch of modern linguistics, aimed at studying the generalising nature of metaphor as a mental-verbal unit are defined. Conclusions and recommendations for further research on the dynamics of development of the linguistic theory of metaphor are suggested.

Metaphorology, metaphor, metaphorization, metaphoric conceptualization, representation.

УДК 821.111

КОРЕЛЯЦІЯ ТВІРНИХ І ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ У ЛЕКСИЧНОМУ ТА ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

О.В. Артёмцев, кандидат філологічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Розглянуто семантичні розбіжності твірних і похідних дієслів, що зумовлені процесом девербації. Результатом такого процесу є опозиції лексичних і субкатегоріальних ознак. Ці опозиції можуть зберігатися або нейтралізуватися в контексті.

Дієслова мовлення, девербація, транспозиція, опозиція, нейтралізація, парадигма.

Проблема слова є однією з найбільш дискусійних лінгвістичних проблем і через свою надзвичайну складність вважається кардинальною в теорії сучасного мовознавства [1, 3, 4, 8, 9, 10]. «Насиченість» слова активними та різноспрямованими семантичними якість викликає певні труднощі під час вивчення слова як самостійної одиниці мови. У зв'язку з цим продовжуються пошуки нових підходів до вивчення складних механізмів взаємодії різних типів значення в семантичній структурі слова [4, с. 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У центрі уваги лінгвістів перебуває зокрема семантика дієслова, що становить собою широку галузь дослідження в межах функціонально-семантичного та когнітивного напрямів. Особливу увагу привертає семантика дієслів зі складною морфологічною будовою, до яких звичайно належать дієслова з невідокремлюваними префіксами [4, с. 42]. Багатоаспектна семантика таких дієслів гетерогенна і пов'язана з семантикою простих (твірних) дієслів. При дослідженні цих дієслів суттєвим і актуальним є поняття «перехідної зони» між лексичним та граматичним рівнями [10, с. 15].

З огляду на цю якість актуальність дослідження обумовлюється необхідністю розкрити особливості взаємодії словотвірної, лексичної, лексико-граматичної

та граматичного значення в процесі утворення похідних дієслів. Це уможливило поглибити уявлення про найменування й осмислення мовленнєвої поведінки людини.

Основною метою статті є опис особливостей зміни семантики похідних (девербативних) дієслів у ході дериваційно-транспозиційного процесу.

Виклад основного матеріалу. Релевантним для аналізу семантичних розбіжностей твірних і похідних дієслів вважається за потрібне виявлення зв'язку подібності й відмінності в їх семантичних структурах. Досліджувані дієслова мовлення можна зіставляти на різних рівнях: структурному, семантичному, функціональному. Найбільш проблемними параметрами дієслівної семантики є два останні.

Невідокремлювані префікси німецької мови впливають на значення кореня твірного дієслова таким чином, що семантичний зв'язок між первинним і вторинним значеннями може бути частково послабленим або повністю розірваним. В обох випадках йдеться про різний ступінь лексико-семантичних розбіжностей твірних і похідних дієслів, що потребує своєї ідентифікації в межах лексико-семантичного простору. Спостерігається різниця входження твірних і похідних дієслів у структуру лексико-семантичного поля. Іншими словами, девербація не однаково впливає на лексико-семантичні параметри девербативів, тому і віддалення дієслів від центру лексико-семантичного поля (ЛСП) різне. Різна польова дистанція між дієсловами досліджуваної семантики залежить від того, як невідокремлювані префікси входять до семантичної структури девербативного дієслова, тобто як його семантика модифікує структуру денотативного значення похідного дієслова.

Отже, внаслідок девербації похідне дієслово може частково змінити своє денотативне значення. Це означає, що сема мовлення залишається домінантною, але на неї нашаровуються лексичні семи іншого змісту. Відбувається взаємодія семантики мовлення й інших значень, наприклад:

спонування: *reden: überreden, zeugen: überzeugen, sagen: untersagen*; досягнення мети: *lügen: erlügen, fragen: erfragen*;

емоційного ставлення: *schreien: beschreien, lügen: belügen*.

Спостерігається втрата семи мовлення й транспонування девербативних дієслів в інші лексико-семантичні поля. А саме:

відношення: *sprechen : entsprechen, sagen : besagen*.

Сема мовлення втрачається в похідному дієслові *beklagen*, що транспонується у ЛСП емоційного ставлення.

З-поміж досліджуваних твірних і похідних дієслів виділяються такі, що не виявляють опозиції семантичних ознак, оскільки девербація не впливає на зміну лексико-семантичних параметрів девербативів, наприклад:

antworten – beantworten, warnen – verwarnen, fragen – befragen, lesen – verlesen.

У структурі ЛСП такі дієслова перебувають на одній ділянці поля: або в центрі, або на периферії. У системі мови вони отримують статус лексичних синонімів.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що лексико-семантична транспозиція девербативних дієслів здійснюється:

- а) із центру ЛСП мовлення на його периферію;
- б) із центру ЛСП мовлення в центр іншого ЛСП;
- в) із периферії ЛСП мовлення в центр іншого ЛСП.

Твірні та похідні дієслова, що розрізняються за лексичними параметрами, можуть виявляти відмінності в субкатегоріальних значеннях. Утворюються опозиції субкатегоріальних ознак конкретність / абстрактність, особа / не особа, перехідність / неперехідність, одиничність / множинність, ствердження / заперечення, перфективність / імперфективність.

Кореневі дієслова мовлення, що розглядаються в цій статті, є переважно дієсловами конкретної семантики. Однак, серед них зустрічаються дієслова, в семантичній структурі яких одночасно індукуються семантики конкретності й абстрактності, але в цілому вони виражають конкретні дії, оскільки домінуючою семою є сема конкретності, наприклад: *klagen, bitten, rufen*.

В ході девербації конкретність дієслів мовлення може зберігатися або усуватися. Отже, створюються передумови для опозитивних відношень корневих і похідних дієслів за ознаками конкретність / абстрактність. Опозиція конкретність / абстрактність має особливість прояву, що залежить від впливу девербації на семантику дієслова. У системі мови утворюються девербативи з чіткою семантикою абстрактності. До них належать дієслова відношення *bedeuten, besagen, entsprechen, verantworten, verdanken*, тобто дієслова, що виражають поняття, які в суб'єктно-об'єктних відношеннях не мають конкретної матеріалізованості. Названі відношення не реєструються за допомогою органів чуттів. Їх кореневі кореляти *deuten, sagen, sprechen, danken* характеризуються якістю реєстрації. Поняття, що виражаються цими дієсловами, в суб'єктно-об'єктних відношеннях отримують конкретну матеріалізованість. Отже, між вказаними твірними та похідними дієсловами спостерігається контрастивність ознак конкретність / абстрактність дії, наприклад:

1. а) (j-d) *deuten (etw.)* : (etw.) *bedeuten (etw.)*
       (j-d) *sagen (j-m etw.)* : (etw.) *besagen (etw.)*
       (j-d) *sprechen (über etw. mit j-m)* : (etw.) *entsprechen (etw. D)*
- б) (j-d) *antworten (j-m)* : (j-d) *verantworten (etw.)*
       (j-d) *danken (j-m für etw.)* : (j-d) *verdanken j-m etw.)*

Виділяються семантичні опозиції ознак конкретність / абстрактність, що показують мінімальні розбіжності твірних і похідних дієслів, наприклад:

2. (j-d) *lügen* : (j-d) *erlügen (etw.)*
       (j-d) *sagen (j-m etw.)* : (j-d) *untersagen (j-m etw.)*
       (j-d) *schreien* : (j-d) *verschreien (j-n)*

Вищезазначені твірні дієслова вказують на конкретність дії. Девербативи ж у своїй семантичній структурі містять сему конкретності, і абстрактності. Необхідно підкреслити, що сема конкретності є домінуючою, а сема абстрактності – підпорядкованою. Тому опозиція показує співвідношення ознак конкретність / умовна конкретність.

Посеред твірних та похідних дієслів знаходяться дієслова, рівнозначні за субкатегоріальними ознаками. До них належать:

(j-d) antworten (j-m) = (j-d) beantworten (etw.)

(j-d) lesen (etw.) = (j-d) überlesen (etw.)

Відомо, що одиниці мови, потрапляючи в контекстуальне оточення, можуть по-різному реалізувати свій семантичний потенціал. Із огляду на цю якість опозиція як різновид значення може як нейтралізуватися, так і не нейтралізуватися.

Отже, опозиція конкретність / абстрактність нейтралізується в таких контекстах:

1.1. *Der Baron deutete auf Er bedeutete ihr etwas
Einen dunklen Seitenweg mit Zeichen.*

Твірне та похідне дієслова виражають конкретні дії, тобто дієслова стають носіями однієї ознаки. Таким чином, системна опозиція руйнується. Може виникнути така мовленнєва ситуація, в якій опозиція не нейтралізується, наприклад:

1.2. *die letzten Worten : Es besagt folgendes
sagte er schon ziemlich sicher*

Однією із суттєвих субкатегоріальних ознак дієслова виступає кореляція особа / не особа. Ця субкатегорія виявляє різницю семантичних потенціалів, утворену в процесі девербації. Спостерігається контрастивність твірних і похідних дієслів за ознакою особа / неособа. У ході семантичного аналізу було з'ясовано, що твірні дієслова *deuten, sagen, sprechen* позначають дії, здійснювані людиною. Внаслідок девербації усувається особа як активний носій дії. У девербативних дієсловах *bedeuten, besagen, entsprechen* відсутня ознака особи. Таким чином, вказані девербативи транспонуються в підклас дієслова, що передають значення неживих істот.

У контексті опозиція особа / неособа може нейтралізуватися (див. опоз.1.1. стор. 5). Ці контексти показують одночасно нейтралізацію опозиції особа / неособа і опозиції конкретність / абстрактність. Здебільшого ж ця опозиція має тенденцію зберігатися, наприклад:

*Er sprach mit den Kindern : Die Erzählung entsprach
Über die Angelegenheiten im Allgemeinen der Wirklichkeit*

Семантично релевантною кваліфікується також синтаксична перехідність / неперехідність дії. Спостерігається складний процес вирівнювання взаємозв'язаних ознак і взаємозумовлених дієслівних ознак vt, vi. Це означає, що в системі мови обидва порівнювальні дієслова можуть мати такі ознаки. Найбільш спеціалізованим у плані транзитивації виступає префікс *be-*. За ним іде невідокремлюваний префікс *ver-*. Інші префікси характеризуються меншими транзитивними можливостями.

Особливу увагу при дослідженні розбіжностей твірних і похідних дієслів привертають опозиції *deuten : bedeuten, sagen : besagen*, утворення яких має свої особливості. У формально-змістовному плані твірні дієслова *deuten, sagen* синтаксично перехідні. Девербативи *bedeuten, besagen* мають статус формально перехідних дієслів, але семантично неперехідних дієслів, оскільки не виражають дії, активно спрямованої на об'єкт. Отже, у цьому випадку йдеться про опозицію на семантичному рівні.

Виділяються опозиції ознак перехідність / неперехідність, що виражені формально-семантично. Можливі різні варіанти співвідношення ознак, наприклад:

(j-d) *antworten* (j-m) : (j-d) *beantworten* (etw.)

(j-d) *lügen* : (j-d) *belügen* (j-n)

Опозиція може мати співвідношення ознак vt, vi, наприклад:

(j-d) *sagen* (j-m etw.) (j-d) : *entsagen* (etw. D)

(j-d) *warnen* (j-n vor etw. D) : (j-d) *entwarnen*

Опозиції сильної диз'юнкції ознак перехідність / неперехідність зберігають свою силу. Це означає, що твірні та похідні дієслова в будь-якому контексті зберігають свою системну ознаку:

Mein Vater warnte mich : *Der General hat sofort entwarnt*

Vor einer solchen Mesalliance

in der Zukunft

Jacob schimpfte auf Herren : *Er beschimpfte ihn*

Контекст вносить зміни в опозицію слабкої диз'юнкції ознак. Дана опозиція нейтралізується в контекстах такого змісту, який створює умови для розпаду опозиції:

Dies sprach er zu den Boten · Sie versprachen einander Treue

Нейтралізація опозиції відбувається при реалізації значення перехідності у твірному дієслові *sprechen*. Девербатив же у всіх контекстах залишається перехідним.

Субкатегорія одиничність / множинність суб'єкта / об'єкта є однією із складних категорій, що не є тотожною категорії числа. У дієслова категорія числа не має абсолютного характеру, тобто стоїть у залежності від кількості предметів, з якими співвідноситься ознаковість. У відношення, виражених дієсловом, можуть вступати відповідно один чи декілька предметів або осіб. Вказівка на кількісну характеристику суб'єкта та об'єкта наявна у твірних і похідних дієсловах мовлення. Це значення приховане в глибинних семантичних структурах твірних і похідних дієслів та актуалізується на рівні мінімальної лексичної синтагми.

Опозиція одиничність / множинність характеризується особливістю свого виявлення. Візьмемо в якості прикладу опозицію *sprechen* : *besprechen*, де *Sg* – однина суб'єкта, *Spl* – множина суб'єкта. Твірне дієслово *sprechen* у потенціальній лексичній синтагмі передбачає одну сторону мовлення, що може бути показана однією або кількома особами. Інша справа при типізованому вираженні семантичної мікроструктури девербатива *besprechen*. Він вимагає рівно активного учасника мовленнєвого акту як обов'язкового. Тому і утворюється системна опозиція субкатегоріальних ознак одиничність / множинність суб'єкта. У контексті ця опозиція нейтралізується, коли дієслово *sprechen* отримує субкатегоріальну ознаку множинності суб'єкта, наприклад:

Er sprach mit den Kindern : *Der König und sie*

niemals über die Angelegenheiten *besprachen die Dinge sehr laut*

Аналіз субкатегоріальних ознак твірних і похідних дієслів не вичерпується вищезазначеними умовами утворення опозицій. Існує потреба розширення уявлення про корелятивність дієслів на прикладі семантики заперечення, що

вважається складним поняттям сучасної лінгвістики. Категорія заперечення розглядається з різних аспектів, тобто як лексичне, лексико-граматичне чи граматичне явище. В цій статті йдеться про імпліцитне заперечення під назвою «сема негодії», що відображає єдність лексичного і граматичного в слові [10, с.12; 4, с.67]. Дієслова з семою негодії є дієсловами пропозиційного відношення. Вони ідентифікуються за допомогою дієслів *tun, geschehen, veranlassen*, модальних дієслів. Зазначені характеристики дієслів із семою негодії складають основу для встановлення опозиції за субкатегоріальними ознаками ствердження / заперечення. Розглянемо такі опозиції твірних і похідних дієслів:

sagen : untersagen (j-n veranlassen etw. nicht zu tun)

sagen : entsagen (nicht wollen)

У твірному дієслові *sagen* імплікується значення ствердження, а в похідних дієсловах *untersagen, entsagen* – сема негодії. Причиною наявності семи негодії є семантика невідокремлюваного префікса, який вносить у девербатив таке заперечення. Внаслідок семантичної модифікації структури девербатива з'являються умови для утворення опозиції. Умови утворення опозиції граматично релевантних ознак ствердження / заперечення можуть бути й іншими, коли, наприклад, твірне дієслово містить у собі сему негодії, а девербатив – сему ствердження. Отже, опозиція виражає співвідношення ознак заперечення / ствердження:

Warnen (veranlassen etw. nicht zu tun) : entwarnen (Alarmzustand für beendet erklären)

Помітним є те, що в ході девербації реалізується заперечення у похідному дієслові *entwarnen*. Це призводить до появи семи ствердження, тобто подвійне заперечення дає ефект позитивної дії.

До найскладніших категорій сучасної німецької мови належить граматична аспектуальність. Відсутність у німецькій граматичній системі категорії виду, дає нам підстави говорити про лексико-граматичні розряди способів дії, що мають більш лексичну вираженість, ніж граматичну. До таких розрядів відносяться перфективні та імперфективні способи дії. Такі лексико-граматичні розряди виражають аспектуально-часові відношення в семантичній структурі дієслова. Перфективність включає поняття моментної дії та обмеженої дії. Імперфективність характеризує дію, як необмежену. Крім того, в аспектуальні параметри входить поняття ітеративності дії. За цими ознаками твірні та похідні дієслова мовлення утворюють такі опозиції:

sprechen : versprechen, bitten : verbitten, bitten : erbitten, fragen : erfragen.

Джерелом таких змін в аспектуально-часових характеристиках девербативних дієслів мовлення є модифікуюча роль префікса. Продуктивними префіксами, що впливають на аспектуально-часові значення девербативів, виступають префікси *er-*, *ver-*, *zer-*, а також *unter, über*. Дані префікси спеціалізуються в утворення результативних способів дії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Невідокремлювані префікси німецької мови впливають на лексико-семантичні та субкатегоріальні характеристики похідних дієслів, що призводить до транспозиції останніх.

Утворюються опозиції лексичних та лексико-граматичних ознак твірних і похідних дієслів, що в контекстуальних умовах зберігаються або нейтралізуються.

У перспективі назріла необхідність дослідження процесу девербації у зв'язку з деверсифікацією, тобто розширення семантичної структури девербативного дієслова, та утворення дефектних парадигм граматичних категорій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Болинджер Д. Атомизация значения / Д. Болинджер // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. 10. – С. 200–234.
2. Зоммерфельдт К. О взаимоотношении лексики и грамматики / К. Зоммерфельдт // ИЯШ. – 1984. – № 5. – С. 3–6.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.
4. Кочерган М. П. Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження / М.П. Кочерган // Мовознавство. – 1974. – № 5. – С. 3–12.
5. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
6. Кубрякова Е.С. Деривация, транспозиция, конверсия / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1974. – № 5. – С. 64–76.
7. Кузнецов А.М. От компонентного анализа к компонентному синтезу / А. М. Кузнецов. – М.: Наука, 1986. – 123 с.
8. Маковский М. М. Удивительный мир слов и значений. Иллюзии и парадоксы в языке / М. М. Маковский. – М. : Высшая школа, 1989. – 199 с.
9. Пославская А. И. Эксплицитное и имплицитное отрицание в немецком языке (на материале производной и непроизводной лексики): автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04/ А. И. Пославская; Львов. гос. ун-т. – Львов, 1990. – 16 с.
10. Харитонова И. Я. Вопросы взаимодействия лексики и грамматики / И. Я. Харитонова. – К. : Вища школа, 1982. – 160 с.

References

1. Bolindzher D. Atomizatsiya znacheniya / D. Bolindzher // Novoe v zarubezhnoj lingvistike. – M. : Progress, 1981. – Vyp. 10. – S. 200–234.
2. Zommerfel'dt K. O vzaimootnoshenii leksiki i grammatiki / K. Zommerfel'dt // IYASH. – 1984.– № 5. – S. 3–6.
3. Vikhovanets' I. R. Chastini movi v semantiko-gramatichnomu aspekti / I. R. Vikhovanets'. – K. : Naukova dumka, 1988. – 256 s.
4. Kochergan M.P. Zistavna leksichna semantika: problemi i metodi doslidzhennya / M.P. Kochergan // Movoznavstvo. – 1974. – № 5. – S. 3–12.
5. Kubryakova E.S. Tipy yazykovykh znachenij: Semantika proizvodnogo slova / E.S. Kubryakova. – M. : Nauka, 1981. – 200 s.
6. Kubryakova E. S. Derivatsiya, transpozitsiya, konversiya / E. S. Kubryakova // Voprosy yazykoznanija. – 1974. – № 5. – S. 64–76.
7. Kuznetsov A. M. Ot komponentnogo analiza k komponentnomu sintezu / A.M. Kuznetsov. – M. : Nauka, 1986. – 123 s.
8. Makovskij M. M. Udivitel'nij mir slov i znachenij. Ilyuzii i paradoksy v yazyke / M.M. Makovskij – M. : Vishha shkola , 1989. – 199 s.

9. Poslavskaya A. I. Eksplitsitnoe i implitsitnoe otritsanie v nemetskom yazyke (na materiale proizvodnoj i neproizvodnoj leksiki): avtoref. dis... kand. filol. nauk: 10.02.04/A.I. Poslavskaya; L'vov. gos. un-t. – L'vov, 1990. – 16 s.

10. Kharitonova I.Ya. Voprosy vzaimodejstviya leksiki i grammatiki / I.Ya. Kharitonova. – K. : Vishha shkola, 1982. – 160 s.

Рассмотрены семантические различия простых и производных глаголов, обусловленные процессом девербаации. Результатом данного процесса являются оппозиции лексических и субкатегориальных признаков, которые могут сохраняться или нейтрализоваться в контексте.

Глаголы речи, девербаация, транспозиция, оппозиция, нейтрализация, парадигма.

The article focuses on the semantic differences between simple and derived verbs formed by the process of deverbation. The verbs can be compared on different levels: structural, semantic and functional. The most problematic issues in verbal semantics are semantic and functional.

It is essential not only to identify the differences between the verbal semantic structures, but also similarities. It makes possible to determine the range of semantic differences and divisions in the area of synonymy of simple and derived verbs.

Inseparable prefixes in German influence the meaning of the root so that the semantic relationship between the primary and secondary meanings may be partially or completely semantically broken. In both cases we deal with a different measure of lexical-semantic differences between simple and derived verbs. Due to the deverbation a derived verb can change its denotative meaning partially or completely. If a denotative meaning changes completely it leads to the transposition of a verb to another lexical-semantic field.

Changes in the lexical meaning of a deverbative word cause changes in its subcategorical meanings. Simple and derived verbs may differ in subcategorical features. Thus, there is a formation of oppositions of subcategorical features such as verb paradigms of number, person, mood, aspect, and tense.

Lexical and subcategorical changes of derived verbs which have inseparable prefixes influence the nature of syntactic valency. Besides, there is a limit of maximum and minimum semantic differences of simple and derived verbs in the language system. Minimal semantic differences are typical of synonymy. In this area practically there are no any changes. This comparative analysis of simple and derived verbs needs further research in terms of conceptual semantics.

Verbs of speech, deverbation, transposition, opposition, neutralization, paradigm.

УДК 811.161.2'367.332.2

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИХ РІЗНОВИДІВ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ АПЕЛЯЦІЇ

Н. Л. Вітрук, кандидат філологічних наук

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Проаналізовано функційно-семантичні різновиди односкладних речень апеляції та обґрунтовано принципи диференціації вокативних конструкцій, здійснених загалом з урахуванням їх функційних, семантичних й інтонаційних особливостей.

Сфера апеляції, односкладні речення апеляції, звертання, функційно-семантичні групи односкладних речень апеляції.

У сучасній українській літературній мові односкладні речення апеляції (вокативні речення, речення-звертання) поряд з номінативними та генітивними конструкціями вважають одним з різновидів іменних односкладних синтаксичних одиниць. Основне їх призначення – апелювати до адресата мовлення, називаючи його та спонукаючи до розмови чи певних дії. Репрезентуючи окрему функціональну мовну сферу – сферу апеляції, вокативні речення мають відповідне представлення не тільки на формально-синтаксичному, а й функційно-семантичному рівні, що є значно складнішим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поглиблений аналіз семантико-синтаксичної природи синтаксичних одиниць, проведений останнім часом в українському мовознавстві І. Р. Вихованцем, П. С. Дудиком, М. С. Скабом, К. Ф. Шульжуком, В. Д. Шинкаруком та ін. [2, 5, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 18], зумовили потребу по-новому висвітлити і проблему функційно-семантичних різновидів односкладних речень апеляції.

Питанню визначення принципів диференціації односкладних речень сфери апеляції приділено менше уваги, ніж реченням сфери репрезентації, оскільки відчутною є відмінність між: 1) розгалуженістю сфер (сфера репрезентації ширша за своїми можливостями), 2) часовим діапазоном процесу вивчення (сфера апеляції – порівняно новий об'єкт лінгвістичного дослідження) та 3) неоднозначною синтаксичною кваліфікацією номінативних і вокативних конструкцій у лінгвістиці (відомо, що російські мовознавці, наприклад, інтерпретують статус вокативних речень по-різному, інколи ці конструкції зовсім не вирізняють з-поміж інших звертальних форм і українські дослідники) тощо. Зауважимо також, що багатоаспектний аналіз односкладних речень сфери репрезентації (номінативних речень) впродовж тривалого часу сприяв досить детальному вивченню й окресленню їх функційно-семантичних виявів. Учені-лінгвісти з'ясували, що називання, констатація, ствердження наявності, буття або існування предмета, явища, особи чи будь-якого поняття можуть відображати у процесі комунікації такі різновиди речень сфери репрезентації: буттєві (описові, екзистенційні), вказівні, оцінні (оцінно-буттєві), називні (власне називні), побажально-буттєві (спонукально-буттєві), субстантивні якісно-оцінні конструкції та «називний уявлення» («називний теми») [3, с. 155-161]. Натомість визначення різновидів вокативних речень потребує певного розгляду й узагальнення. Тому **мета нашого дослідження** – з'ясувати виокремлені й описані мовознавцями структурно-семантичні різновиди односкладних речень апеляції, виявити принципи їх розмежування та специфіку функціонування.

Виклад основного матеріалу. Оскільки за формою вираження вокативні речення однотипні, то «в основу їх класифікації кладуть загалом не структурно-граматичні, а функційні ознаки. При цьому беруть до уваги також особливості інтонації, від якої [...] і залежать зазвичай синтаксичні функції» [6, с. 142]. За таким містким принципом, який враховує і поєднує при визначенні певного різновиду речень апеляції їх функціональні, семантичні й інтонаційні особливості у відповідній контекстуальній ситуації, побудовані більшість, здійснених синтаксистами, розмежувань вокативних конструкцій. Зроблені також спроби лексико-семантичного поділу О. Володіним та В. Храковським, на основі якого описано вісім розрядів слів, які можуть виступати в ролі вокатива [13, с. 255–257]. О. Гвоздев при виокремленні груп іменних речень апеляції звернув увагу на тип інтонації, виявивши три її основні види – інтонацію докору, радості й заборони [4, с. 191].

В українських та російських граматиках першу групу вокативних утворень формують **спонукально-кличні конструкції** або **речення-заклики**, метою яких є примусити співбесідника відгукнутись, якимось зреагувати, відповісти на заклик,

прохання, вимогу: – **Панове лицарство!** – палко мовив, піднісши руки, Младович... (М. Старицький); **Зібрав Тарас козаченьків – Поради прохати: «Отамани-товариші, Брати мої, діти!»** (Т. Шевченко). Семантика в таких конструкціях дуже близька до звичайних звертань, але «відрізняється від останніх інтонаційно-граматичною самостійністю» [1, с. 442]. Саму ж інтонацію характеризують як напружену, вимовлену «порівняно у повільному темпі» [6, с. 149]. Вокативні спонукально-кличні речення виокремлюють Б. Кулик [7, с. 169], О. Попов [9, с. 37], П. Дудик [5, с. 265], А. Кулагин [6, с. 149], К. Шульжук [15, с. 221–222], В. Бабайцева [1, с. 442–443], І. Вихованець [2, с. 86], М. Скаб [11, с. 180–181; 10, с. 40], автори «Української граматики» [12, с. 298] та інші. Крім того, значення спонукування для вокативних речень, як і значення буттєвості в номінативних, є одним із виявів їх предикативності й одночасно свідченням про «позицію автономного синтаксичного утворення» [11, с. 174].

Граматики до другої групи самостійних вокативних конструкцій відносять **емоційно-окличні одиниці або речення з виразною спонукальною функцією**, які спрямовані на те, щоб змусити мовця припинити розмову, подальші задумані дії, застерегти від небажаних вчинків. За змістом цей різновид граматичних утворень складніший та глибший, ніж речення першої групи, оскільки передає заборону, докір, осуд, закид, іронію, насмішку, презирство, а також висловлює різні почуття – тривогу, переживання, застереження, гнів тощо (Б. Кулик [7, с. 169], О. Попов [9, с. 37–38], П. Дудик [5, с. 265–266], К. Шульжук [15, с. 222–223], В. Бабайцева [1, с. 433–434], М. Скаб [11, с. 181; 10, с. 40]). Наприклад: **О ти, з черленими очима, Ти, у черленім жупані!** *Чо став єси ми за плечима?* (Ю. Федькович); – **Парасинко, доньцю!** – *сказала вона одної днини, глибоко зітхаючи й чорні брови підводячи журливо вгору...* (О. Кобилянська); **Дочко, голубко моя!** *Нащо ж я родила тебе, нащо годувала?* (Панас Мирний). Яскраво виражений емоційний характер зазначених синтаксичних конструкцій послаблює функцію спонукування [15, с. 222–223]. Утворенню емоційно-оцінних речень-звертань сприяє не попереднє / наступне висловлювання, а вся мовна ситуація [9, с. 38].

Означення, вигуки *о, ех, ей* та іменникові займенники *ти, ви* є структурними показниками вокативних емоційно-оцінних конструкцій [9, с. 38; 14, с. 223]. Інтонація характеризується як оклична, вимовлена «напруженим, досить швидким темпом з різким обривом в кінці» [6, с. 146–147].

Третьою функціонально-семантичною групою односкладних іменних речень апеляції об'єднані **конструкції, що виражають різноманітні реакції** мовців на дії та слова співрозмовника, передають їх внутрішні переживання: здивування, радість, любов, вдячність, повагу, прихильність, переляк, захоплення тощо, наприклад: **«Ти прийшов?! Вернувся?! Сину мій, синочок!»** (В. Сосюра); **«Панночко моя люба! – весело затараторила вона»** (Панас Мирний); **«Це не могло бути жартом, бо в його обіймах я вся тонула, падала в безвість стрімголов. – Моя маленька... Моє золото...»** (Ірина Вільде). За емоційністю та окличною інтонацією охарактеризовані вокативні речення дуже близькі до конструкцій попередньої групи, куди їх переважно і зараховують, проте за змістовим наповненням, яке

супроводжується різним інтонаційним відтінком (наприклад, у реченнях із значенням здивування, вимовленим на високих тонах, інтонація набуває запитального відтінку, зі значенням любові – розповідного), для деяких граматистів вони становлять окремий різновид (Б. Кулик [7, с. 169], П. Дудик [5, с. 266], А. Кулагин [6, с. 144–146, 150–151], І. Вихованець [2, с. 86], М. Скаб [11, с. 181; 10, с. 40–41]).

Проблемним є зарахування до односкладних іменних речень апеляції **власне вокативних синтаксичних одиниць** або **звертань-характеристик** на зразок: «*Ой ви, Єви! Ой ви, спокусительки!* [...] *Чом же ти не сказала, що не підеш за мене?*» (І. Нечуй-Левицький); «*Жезницький. Гадюко! З тобою пан Потоцький розмовляє!*» (І. Карпенко-Карий). За словами О. Попова, «з одного боку, це емоційно забарвлені звертання, що виражають цілу думку, з другого – це неповні речення без підмета, які виникають як підсумок впізнавання осіб; обидва ці моменти проявляються одночасно» [9, с. 38]. Проте вчений трактував їх як вокативні речення, але такі, які виконують функцію предиката двоскладних неповних одиниць [9, с. 39]. Подібну думку висловила І. Микута, оскільки «звертання-характеристики можна розгорнути в повне речення, де звертання відіграватиме роль іменної частини присудка» [8]. В. Бабайцева, характеризуючи складну семантику якісно-оцінних вокативних речень, яка містить, на її думку, кілька компонентів – семи звертання, буттєвості й номінації, що дає змогу цим конструкціям входити в систему синонімічних засобів синтаксису, зарахувала їх до перехідних граматичних утворень з логіко-синтаксичною членованістю [1, с. 460–463].

Не однакові й погляди українських мовознавців, одні розглядають власне оцінні вокативні речення як різновид односкладних членованих одиниць (І. Кучеренко, І. Вихованець, М. Скаб), а інші (П. Дудик, К. Шульжук, І. Слинько) – поза межами як односкладних, так і двоскладних конструкцій [15, с. 224].

Поряд із зазначеними типами речень апеляції, К. Шульжук проаналізував ще дві групи граматичних конструкцій, які зарахував до номінативних одиниць – це **звертальні формули оцінного характеру** (*Ти ж мій батеньку, ти ж мій рідненький, та ти ж мій повільненький світу!*) й «**кличний уявлення**» (*Ой гаю, гаю, зелен розмаю, порадь мені, матінко, що робити маю*) [15, с. 25–226]. Звертальні формули, на думку вченого, належать до номінативних, бо є цілком самостійними окремими висловами, які «з семантико-граматичного погляду можуть розчленовуватись» [15, с. 225], а «кличний уявлення» – оскільки, такі конструкції «не просто означають буття, а, маючи послаблене значення звертання, виявляють емоційне ставлення того, хто говорить, до названого ним адресата» [15, с. 226].

Однак, зважаючи на те, що односкладні речення апеляції з семантичного боку постійно характеризують як інформаційно наповнені утворення, що здатні виконувати не тільки одну спонукальну, а й інші, зумовлені контекстом, функції (наприклад, повідомляти про соціальний статус особи, вказувати на особисті відносини зі співбесідником тощо), їх синтаксичний статус справді визначити нелегко. Тим більше, що другорядна роль дейктичної функції та чіткіше вираження значення буття чи називання часто наближає предикативність вокативів до

предикативності номінативних речень, а висока емоційність, навпаки, – до вигуків нечленованих конструкцій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, семантика розглянутих різновидів речень апеляції більшою чи меншою мірою залежить від багатьох граматичних чинників (інтонації, функцій (називання, спонування), лексичного наповнення, комунікаційних завдань та мовної ситуації), які сприяють утворенню окремих груп.

Перспективу дослідження вбачаємо в описі двох підграматик –репрезентації та апеляції, оскільки простежуємо функційно-семантичну подібність обох іменних типів односкладних речень: по-перше, у номінації (номінативними конструкціями предметів, явищ, осіб навколишньої дійсності, вокативними – номінація адресата мовлення); по-друге, у контекстуальній незалежності (обидва типи речень є самостійними синтаксичними утвореннями, які, завдяки своїй специфічності, можуть сконцентрувати в невеличкій структурі всю повноту інформації); по-третє, у логіко-синтаксичному членуванні (основу конструкцій складає суб'єктно-предикатна структура думки); по-четверте, у високій емоційній забарвленості (для вокативних утворень – це одна із характерних ознак, для номінативних, де вона виражена менш інтенсивніше, – лише часткова) тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабайцева В. В. Система односоставных предложений в современном русском языке : монография / В. В. Бабайцева. – М. : Дрофа, 2004. – 512 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник для студ. філол. фак-тів вузів / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Вітрук Н. Л. Різновиди односкладних речень репрезентації у сучасній українській літературній мові / Надія Вітрук // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т ; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонУН, 2011. – Вип. 22. – С. 155–161.
4. Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык: Синтаксис : учеб. пособие / А. Н. Гвоздев / с прил. Е. С. Скобликовой. – 5-е изд., доп. – М. : Книжный дом „Либроком”, 2009. – Ч. 2. – 352 с.
5. Дудик С. П. Из синтаксису простого речення : навч. посібник / П. С. Дудик. – Вінниця, 1999. – 298 с.
6. Кулагин А. Ф. Вокативные предложения в современном русском языке / А. Ф. Кулагин // Вопросы синтаксиса и стилистики русского литературного языка : труды III–IV конф. кафедр русского языка пед. ин-тов Поволжья (1959–1960) / [ред. проф. Малаховский В. А.]. – Куйбышев, 1963. – С. 133–155.
7. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис : підручн. для ф-тів мови і л-ри пед. ін-тів / Б. М. Кулик. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К. : Рад. школа, 1965. – Ч. 2. – 283 с.
8. Микута И. В. Функциональные особенности обращений в современном французском языке [Электронный ресурс] / И. В. Микута // Квантитативная лингвистика и семантика. – Новосибирск, 2001. – Вып. 3. – С. 129–133. – Режим доступа : <http://philology.ru/linguistics3/mikuta-01.htm>. – Дата доступа : 08.01.2010.

9. Попов А. С. Обращения-предложения в современном русском языке / А. С. Попов // Русский язык в школе. – 1958. – № 5. – С. 36–39.
10. Скаб М. С. Вокативні речення сучасної української мови / Мар'ян Скаб // Українська мова. – 2002. – № 1. – С. 32–41.
11. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові : монографія / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
12. Украинская грамматика / отв. ред. В. М. Русановский. – К. : Наук. думка, 1986. – 360 с.
13. Храковский В. С. Семантика и типология императива: Русский императив : монография / В. С. Храковский, А. П. Володин / [отв. ред. В. Б. Касевич.]. – 2-е изд., стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 272 с.
14. Шульжук К. Ф. Звертання в українських народних піснях / К. Ф. Шульжук // Мовознавство. – 1968. – № 6. – С. 69–73.
15. Шульжук К. До питання про вокативні речення / К. Шульжук // Граматика слова і граматика мови : зб. наук. праць, присвячений ювілею д.ф.н., проф., члена-кореспондента НАН України І. Р. Вихованця / укл. А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – С. 218–228.
16. Шинкарук В.Д. Структури із соціальним змістом категоричності / В. Д. Шинкарук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія: Філологія.– Вінниця, 1999.– № 1.– С. 91–94.
17. Шинкарук В.Д. Особливості комунікативних типів директивної модальності та засоби її вираження / В.Д. Шинкарук // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Слов'янська філологія.– Чернівці: Рута, 2000.– Вип.87.–С.170–177.
18. Шинкарук В.Д. Особливості директивних висловлень в сучасній українській мові / В.Д. Шинкарук // Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгаманова.– К.: НПУ, 2001.– С. 136–148.

References

1. Babaytseva V. V. Sistema odnosostavnykh predlozhenij v sovremennom russkom yazyke : monografiya / V. V. Babaytseva. – М. : Drofa, 2004. – 512 s.
2. Vykhovanets' I. R. Gramatyka ukrains'koi movy. Syntaksys : pidruchnyk dlya stud. filol. fak-tiv vuziv / I. R. Vykhovanets'. – К. : Lybid', 1993. – 368 s.
3. Vitruk N. L. Riznovydy odnoskladnykh rechen' reprezentatsii u suchasnij ukrains'kij literaturnij movi / Nadiya Vitruk // Lingvistychni studii : zb. nauk. prats' / Donets'kyj nats. un-t ; nauk. red. A. P. Zagnitko. – Donets'k : DonUN, 2011. – Vip. 22. – S. 155–161.
4. Gvozdev A. N. Sovremennyj russkij literaturnyj yazyk: Sintaksis : ucheb. posobie / A. N. Gvozdev / s pril. E. S. Skoblikovoj. – 5-e izd., dop. – М. : Knizhnyj dom „Librokom”, 2009. – Ch. 2. – 352 s.
5. Dudyk S. P. Iz syntaksysu prostogo rechennya : navch. posibnyk / P. S. Dudyk. – Vinnytsya, 1999. – 298 s.
6. Kulagin A. F. Vokativnye predlozheniya v sovremennom russkom yazyke / A. F. Kulagin // Voprosy sintaksisa i stilistiki russkogo literaturnogo yazyka : trudy III–IV konf.

kafedr ruskogo yazyka ped. in-tov Povolzh'ya (1959–1960) / [red. prof. Malakhoskij V. A.]. – Kujbyshev, 1963. – S. 133–155.

7. Kulyk B. M. Kurs suchasnoi ukrains'koi literaturnoi movy: Syntaksys : pidruchn. dlya f-tiv movy i l-ry ped. in-tiv / B. M. Kulyk. – 2-e vyd., pererobl. i dopovn. – K. : Rad. shkola, 1965. – Ch. 2. – 283 s.

8. Mikuta I. V. Funktsional'nye osobennosti obrashhenij v sovremennom frantsuzskom yazyke [Elektronnyj resurs] / I. V. Mikuta // Kvantitativnaya lingvistika i semantika. – Novosibirsk, 2001. – Vyp. 3. – S. 129–133. – Rezhim dostupa : <http://philology.ru/linguistics3/mikuta-01.htm>. – Data dostupa : 08.01.2010.

9. Popov A. S. Obrashheniya-predlozheniya v sovremennom ruskom yazyke / A. S. Popov // Russkij yazyk v shkole. – 1958. – № 5. – S. 36–39.

10. Skab M. S. Vokatyvni rechennya suchasnoi ukrains'koi movi / Mar'yan Skab // Ukrains'ka mova. – 2002. – № 1. – S. 32–41.

11. Skab M. S. Gramatyka apelyatsii v ukrains'kij movi : monografiya / M. S. Skab. – Chernivtsi : Misto, 2002. – 272 s.

12. Ukrainskaya grammatika / otv. red. V. M. Rusanovskij. – K. : Nauk. dumka, 1986. – 360 s.

13. Khrakovskij V. S. Semantika i tipologiya imperativa: Russkij imperativ : monografiya / V. S. Khrakovskij, A. P. Volodin / [otv. red. V. B. Kasevich.]. – 2-e izd., stereotip. – M. : Editorial URSS, 2002. – 272 s.

14. Shul'zhuk K. F. Zvertannya v ukrains'kikh narodnykh pisnyakh / K. F. Shul'zhuk // Movoznavstvo. – 1968. – № 6. – S. 69–73.

15. Shul'zhuk K. Do pytannya pro vokatyvni rechennya / K. Shul'zhuk // Gramatyka slova i gramatyka movy : zb. nauk. prats', prysvyachenyj yuvileyu d.f.n., prof., chlenakorespondenta NAN Ukrainy I. R. Vykhovantsya / ukl. A. Zagnitko. – Donetsk : DonNU, 2005. – S. 218–228.

16. Shynkaruk V.D. Struktury iz sotsial'nym zmistom kategorychnosti / V.D. Shynkaruk // Naukovi zapysky Vinnyts'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu im. M.Kotsyubyns'kogo. Seriya: Filologiya.– Vinnytsya, 1999.– № 1.– S. 91–94.

17. Shynkaruk V. D. Osoblyvosti komunikatyvnykh typiv dyrektyvnoi modal'nosti ta zasobiv yii vyrazhennya / V. D. Shynkaruk // Naukovyj visnyk Chernivets'kogo universytetu: Zbirnyk naukovykh prats'. Slov'yans'ka filologiya.– Chernivtsi: Ruta, 2000.– Vip.87.–S.170–177.

18. Shynkaruk V.D. Osoblyvosti dyrektyvnykh vysloven' v suchasnij ukrains'kij movi / V. D. Shynkaruk // Problemy gramatyky i leksykologii ukrains'koi movy: Zbirnyk naukovykh prats' / Nats. ped. un-t im. M.P.Dragamanova.– K.: NPU, 2001.– S.136–148.

Проанализированы функционально-семантические разновидности односоставных предложений апелляции и обоснованы принципы дифференциации вокативных конструкций, осуществленных в целом с учетом их функциональных, семантических и интонационных особенностей.

Сфера апелляции, односоставные предложения апелляции, обращение, функционально-семантические группы односоставных предложений апелляции.

The article highlights the issue of separation of functional-semantic varieties of composite sentences of appeal in linguistics. It is indicated that composite sentences of appeal in the modern Ukrainian literary language is considered to be one of the types of nominative composite syntactic units, the main purpose of which is to appeal to the speech addressee, naming him and encouraging to conversation or some actions.

Vocative constructions represent separate functional linguistic sphere – sphere of appeal, which has a number of means of expression, specialized to implement certain functions. These syntactic units also have the

appropriate representation not only in formal-syntactic, but also in functional-semantic level, which is much more complicated and syncretic.

The author noted that compared to the composite sentences of representation, sentences of appeal are given much less attention because there is an appreciable difference between: 1) branching of spheres (sphere of representation is more extensive in its capabilities), 2) time range of study process (sphere of appeal is a relatively new object of linguistic study) and 3) ambiguous syntactic qualification of nominative and vocative constructions in linguistics (it is known that Russian linguists, for example, interpret the status of vocative sentences in different ways, sometimes these structures do not distinguish from other forms of appeal and Ukrainian researchers) etc.

Attention should be paid to the fact that well-known linguists singled out the following types of composite sentences of sphere of representation (nominative sentences): existential (narrative, existential) directive, evaluative (evaluative- existential), nominative (properly nominative), wishing-existential (motivating- existential), substantive qualitative-evaluation constructions and „imaginary nominative” („subject nominative”). Instead, functional-semantic expressions of composite sentences of appeal are divided into: motivating-vocative (sentences- appeals), emotional exclamation structures (sentences with a clear motivating function), sentences that express a variety of reactions, and in fact vocative sentences.

Special attention in the article is paid to the principles of differentiation of vocative structures, generally made on the basis of their functional, semantic and intonational features in the relevant contextual situation. Because of the similarity in terms of formal expression, structural and grammatical features of sentences of appeal weren't placed in the basis of classification. Science also knows attempts of lexical-semantic separation of these syntactic units, getting as a result the description of eight categories of words that can act as vocatives.

The features of each kind of functional-semantic composite sentence of appeal were traced, in particular the following: 1) motivating-vocative constructions or sentences - appeals are very close to simple appeals, as they force the interlocutor to respond somehow, to react, respond to the call request requirement, but they are characterized by intonational and grammatical independence, 2) emotional exclamation units or sentences are much more complex and deeper by content than the previous ones, as their intention is to compel the speaker to stop talking, prevent further actions, warn against undesirable behavior and also to prevent banning, rebuke, reprimand, reproach, irony, ridicule, contempt and express different feelings (anxiety, distress, caution, anger, etc.), 3) constructions that express a variety of reactions of the interlocutor to speakers' actions and words of and convey their inner emotions (surprise, joy, love, gratitude, respect, affection, fear, admiration) and remind by meaning emotionally vocative constructions, however, accompanied by another and at the same time varying intonation shade, 4) proper vocative syntactic units or appeal-characteristics, the syntactic status of which is questionable and not fully defined, appear as a result of recognition of persons with emotionally charged nature and express the whole opinion, 5) appealing formula and „imaginary vocative” scholars enrolled to the nominative syntactic units, considering them entirely separate and distinct expressions.

It was determined that the semantics of the considered varieties of composite sentences of appeal largely depends on various grammatical factors (intonation functions (naming, motivation), lexical content, communication tasks and the language situation), which contribute to the formation of separate groups.

We found a number of similarities, specific to functional-semantic varieties of composite sentences of representation and appeal: first of all – in nomination, secondly – in contextual independence and thirdly, in the logic-syntactic division, and fourthly – in high emotional colouring.

The scope of appeal, one-member sentences of appeal, address, functional-semantic groups of one-member sentences of appeal.

LANGUAGE FUNCTIONING ASPECTS ON THE INTERNET: A MODERN VIEW

Ye.O.Sazonova, PhD in Philology, Associate Professor

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

The article deals with some linguistic and cultural aspects of language functioning on the Internet. The author emphasizes the importance of language research due to a lot of outstanding issues that concern the Internet. The comparison of the Slavic, Germanic and Romance languages can be a significant and important factor in basic findings and further research in modern linguistics.

Internet, language functioning, communication, cultural linguistics.

The modern development of society has been characterized by the rapid growth of various means of communication. At the present time, under conditions of expanding of international ties (economical, cultural, educational, scientific etc.) it is difficult to imagine our modern life without the Internet. There is no need to enumerate all branches of sciences, in which the Internet is a subject of research, and modern linguistics is no exception.

Active development of the Internet, as a communicative and informative space, is an important factor of economic, cultural, political and social life. The rapid spread of the Internet culture, its penetration into all areas of life requires study and understanding of this phenomenon in its various manifestations. In today's society there are a lot of ways and forms of communication, most of which are connected with the latest technical features, which primarily are represented by a new phenomenon – the Internet. This is because in the past, humanity performed a great scientific and technical step to a new area of human activity.

The study the Internet, in our opinion, is more than relevant. This is, first of all, because of wide use of the Internet by a modern man; secondly, the Internet is becoming more interesting and contains a large amount of meaningful material, including for research in linguistics, psychology, philosophy and so on.

The Internet research is also interesting for various reasons, such as: communication in this new environment endowed with features that had not been investigated previously (eg relations in opposition recipient – sender, distance in space and time, etc.); a participant of communication is transformed, and becomes a new type of linguistic personality – a virtual linguistic personality that creates new texts and extralinguistic conditions – in the world of virtual interaction.

Analysis of the latest research studies and publications. In recent years the Internet has transformed from purely informational environment in communicative informative one, thus providing virtually unlimited possibilities in this area for interpersonal, intercultural research, and opening some extra dimensions of human communication in general. Everyone knows the importance of the Internet in modern life. A number of users of the global network is growing, as the latest sociological research showed. Today, a significant percentage of scientific papers devoted to the history of the Internet, highlights the question: where, when there was a global network of more. But, despite the fact that all these factors are known, scientists continue to study the infinite space of the Internet.

In prospect of the research there are a lot of unsolved issues: language interaction, language transformation and evolution, the impact of different factors on language development, etc.

Methodology of this research needs the application of different linguistic methods: a comparative method, a descriptive method, a heuristic approach, a statistical approach and many others.

As experience shows, nowadays linguists are around and rapidly develop different questions in the area of linguoculture. S. Vorkachev notes that, «this scientific discipline includes studying and description of language and culture interrelations, language and ethnicity, language and peoples' mentality, it is created, as predicted by E. Benvenist, «on the ground of a trine – language, culture, a human person and represents linguoculture as a lens, through which a researcher can see the material and spiritual identity of the ethnic group ...» [1, p. 3].

According to Ye. Selivanova, «one of the basic sciences for Cultural Linguistics has become Cultural Studies. Cultural Studies investigates elements, types, functions, forms, ways of culture existence, singularity of cultural worlds of different ages, nations, societies and so on. One of the problems of Cultural Studies has always been the linking of a language and culture as two semiotic systems that are in relation of the structural homomorphism» [2, p. 304].

The core of Cultural Linguistics is a person, who is considered as a native speaker and a culture bear, his or her background knowledge, national and specific behavioral norms that make this person a representative of this culture. The Internet as a new, modern (at the same time, disputing) subject of linguistic research makes it possible to examine language functioning in all its aspects. This is due to the fact that the Internet performs a variety of functions, including the most important – communicative one.

The aim of the research. Because of the importance of the Internet study, a lot of scholars have dedicated their research to this issue. In spite of great achievements in the Internet research, there are a lot of unresolved questions and problems that still attract scholars' attention. On this account we've described some linguistic and cultural aspects of language functioning on the Internet.

Presentation of basic material of the research. The Ukrainian language and its existence on the Internet requires a detailed study not only on the part of all humanities aspects, but also in the aspect of linguoculture. «The status of the Ukrainian language largely depends on the globalization that are being taken place in the society, especially through an active introduction of the modern Ukrainian culture in computer technologies, and, especially, the Internet. A global network has impacted positively on the society, giving an opportunity to come to a level of communication, but at the same time, it has opened an access of various negative phenomena to Ukrainian communication» [3]. The rapid development of the Internet communication environment creates new phenomenon in the written and spoken language. There is a permanent modification of the modern language, its development and transformation.

Nowadays there is a lack of attention in the functioning of the Ukrainian language. The language systems in the Internet, its social species, communicative aspects are underinvestigated. It is most likely, that the main reason is that the Internet is a new

phenomenon, with different nature. In this connection it is necessary to define the parameters in which one has to describe and to know its nature; and a researcher also has to know a new phenomenon from within [6].

There is another situation with the English language, which plays an important role not only in the Internet, but in most areas of our modern lives. A high tendency of using foreign lexical items are explained by the process of the world cultural globalization that has been intensified recently.

As the Ukrainian language is in a position of dynamic development and modernization, some new words, including a significant portion, are Anglicism and Americanism. As it has been noted earlier, this can be explained by the fact that in recent years a person has opened a new means of communication – electronic communication (Internet communication, computer communication, virtual communication, etc.), where English is dominated. Thus, each felt the necessity to understand English and to master it.

A specific form of communication, combining practices of oral speech and written discourse with technology restrictions and the alternative possibilities it provides, results in the development of a unique form of language. A new type of depersonalized society favouring linguistic experiments has risen; its values within the communication process include economy of time and place, innovativeness and a sense of humorous parody. Creative processes in the fields of lexicology and morphology are mostly motivated by non-represented meaning values and by non-standard word forms; this attitude results in the development of high numbers of neologisms, most of which are produced by compounding, affixation and conversion. The new words are very active morphologically, and Internet English is very dynamic. In many cases, analogical patterns of word building may be traced in Standard English. Strife for parody allows non-standard interpretation of the morphological laws of the English Language, and the lists of active affixes in the two modes of language do not fully correspond [10].

The Italian language is becoming increasingly popular and fashionable among Internet users, but its functioning in virtual environment, has not been the subject of special linguistic research yet.

Among the European languages, the Neo-Latin languages are also affected. Despite the fact that the main Romance languages played a major role for nearly 1,000 years, in particular French, Spanish, Portuguese and Italian (without forgetting the historic, and literary and lexical mark made by Occitan, Catalan, Norman, Venetian and many other Romance languages), they are today diminished, and the action of languages as vectors of knowledge and international negotiation is reduced. Of course, we understand that concerns about the ground lost by the Romance languages might seem misplaced when 99% of the world's languages have an uncertain future. However, the Romance languages are losing ground in international organizations, scientific and technical expression, international governance, higher education and international negotiations. They are certainly gaining in terms of demography and education as second languages (particular Spanish, Portuguese and French), but their use is above all related to tourism, culture, migration and owing to new populations becoming literate, and less and less to the sectors reserved for knowledge and negotiation [9].

There are special sites in the Internet that provide some information about the use of different types of web technologies and their statistics, for example, a famous World Wide Web Technology Surveys in their recent studies of language use on websites give the following figures: English – 55.1%, Italian – 1.8 %, Ukrainian – 0.1 %. It is of importance to note that among the 36 listed languages, English ranks first, the second is German, the third is Russian. Italian ranks the ninth, Ukrainian – the thirty-fifth, at last, the thirty-sixth is the Latvian language.

The site <http://www.internetworldstats.com/stats7.htm> gives us the following facts: top ten languages in the Internet 2010 – in millions of users: English – 536.6, Chinese – 444.9, Spanish – 153.3, Japanese – 99.1, Portuguese – 82.5, German – 75.2, Arabic – 65.4, French – 59.8, Russia – 59.7, Korean – 39.4, all the rest – 350.6.

Telling the number of speakers of the world's languages is an increasingly complex task, particularly with the push in many countries to teach English in their public schools. How many people can actually use the global language? David Graddol estimated a total of 750 million L1 (first or native language) plus L2 (second or nth language) speakers of English in his Future of English Report for the British Council. Indeed, many people are bilingual or multilingual, but here we assign only one language per person in order to have all the language totals add up to the total world population (zero-sum approach). No adjustments have been made for infants or illiteracy in the Internet penetration rate calculations. Very few countries have 100% literacy. Australia, Denmark, Finland, Liechtenstein, Luxembourg and Norway are six countries to mention. Regarding children, most are early Internet adopters (when they are given the chance to surf) [<http://www.internetworldstats.com/stats7.htm>].

Conclusions and recommendations for further research. It may be essential to conclude that the linguistic research gains an important meaning, as the study and comparison of the Slavic, Germanic and Romance languages can be a significant and important factor in basic findings and further research in modern linguistics. Research results have proved the necessity for further investigation of the problem mentioned in the article.

Let us conclude by the following words: «Today, the international community is increasingly interested to enable a greater number of people to access and use the Internet in their own scripts and languages. The relationship between languages on the Internet and diversity of language within a country indicates that countries have an important role to play in adopting an appropriate linguistic policy for the Internet. Such a comprehensive linguistic policy requires a specific component to address linguistic diversity in the virtual world, as well as relevant figures based on reliable indicators quantifying the situation» [11].

Thus, the Internet is a new global communication-information environment that provides virtually unlimited opportunities for interpersonal and intercultural communication. The features of the web fundamentally alter the qualitative characteristics of the communication process in general, and, in particular, all its components.

References

1. Воркачев С. Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа: монография / Сергей Григорьевич Воркачев. – Краснодар, 2002. – 142 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термін. енцикл. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с
3. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси / С. Г. Чемеркин. – К. : Друк. ППВФ, 2009. – 240 с.
4. Appel, Marie Christine. Tandem language learning by e-mail: some basic principles and a case study. Centre for Language and Communication Studies Occasional Paper 54. Dublin: Trinity College, 1999.
5. Bodomo, A, Lee, СКМ 2002, Changing forms of language and literacy: technobabble and mobile phone communication. Singapore: Literacy and numeracy studies 12 (1), 2002. Retrieved at: www.readingmatrix.com/articles/bodomo_lam_lee/article.pdf.
6. Crystal, D. Language and the Internet. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 316 p.
7. English as a global language. Cambridge: Cambridge University Press. – 1997.
8. Letters by phone or speech by other means: the linguistics of email. Language and Communication 18, pp. 133 – 70. – 1998.
9. Linguistic and Cultural Diversity in Cyberspace Proceedings of the 2nd International Conference. – Yakutsk, Russian Federation – 2011.
10. Kalbu Studijos. Studies about languages. Internet English: A Technically Based Mode of Language? Goda Rumšienė. – 2006.
11. Twelve years of measuring linguistic diversity in the Internet: balance and perspectives By Daniel Pimienta, Daniel Prado and Alvaro Blanco – 2008.

References

1. Vorkachev S. G. Kontsept schast'ya v russkom yazykovom soznanii: opyt lingvokul'turologicheskogo analiza: monografiya / Sergej Grigor'evich Vorkachev. – Krasnodar, 2002. – 142 s.
2. Selivanova O. O. Suchasna lingvistika: termin. entsikl. / O. O. Selivanova. – Poltava : Dovkillya-K, 2006. – 716 s
3. Chemerkin S. G. Ukraïns'ka mova v Interneti: pozamovni ta vnutrishn'ostrukturni protsesi / Sergij Grigorovich CHEmerkin. – K. : Druk. PPVF, 2009. – 240 s.
4. Appel, Marie Christine. Tandem language learning by e-mail: some basic principles and a case study. Centre for Language and Communication Studies Occasional Paper 54. Dublin: Trinity College, 1999.
5. Bodomo, A, Lee, СКМ 2002, Changing forms of language and literacy: technobabble and mobile phone communication. Singapore: Literacy and numeracy studies 12 (1), 2002. Retrieved at: www.readingmatrix.com/articles/bodomo_lam_lee/article.pdf.
6. Crystal, D. Language and the Internet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 316p.
7. English as a global language. Cambridge: Cambridge University Press. – 1997.

8. Letters by phone or speech by other means: the linguistics of email. *Language and Communication* 18, pp. 133 – 70. – 1998.

9. Linguistic and Cultural Diversity in Cyberspace Proceedings of the 2nd International Conference. – Yakutsk, Russian Federation – 2011.

10. Kalbu Studijos. Studies about languages. Internet English: A Technically Based Mode of Language? Goda Rumšienė. – 2006.

11. Twelve years of measuring linguistic diversity in the Internet: balance and perspectives By Daniel Pimienta, Daniel Prado and Alvaro Blanco – 2008.

Розглянуто окремі лінгвістичні та культурологічні аспекти функціонування мови в Інтернеті. Наголошено на важливості дослідження мови у зв'язку з великою кількістю невирішених питань. Порівняння слов'янських, германських і романських мов є важливим чинником у подальших дослідженнях у сучасній лінгвістиці.

Интернет, функціонування мови, комунікація, лінгвокультурологія.

Рассмотрены некоторые лингвистические и культурологические аспекты функционирования языка в Интернете. Отмечена важность исследования языка в связи с большим количеством нерешенных вопросов. Сравнение славянских, германских и романских языков может быть значительным и важным фактором в дальнейших исследованиях в современной лингвистике.

Интернет, функционирование языка, коммуникация, лингвокультурология.

УДК 81'42:81'342+659.1=111

SEMANTIC AND PRAGMATIC PECULIARITIES OF CAR SLOGANS

V. V. Tarasova, PhD in Philology, Associate Professor

The article deals with the study of car brands advertising slogans as a specific type of communication. The communicative and pragmatic peculiarities of advertising autoslogans have been found out. The ways to achieve the communicative and pragmatic aims of advertising autoslogans have been described.

Advertising, AIDA formula, slogan, semantic, communicative, pragmatic peculiarities, car brands.

Advertising is an inevitable part of our modern consumer society whose outstanding feature is its competitive fight. «...advertising is not some external curiosity which we examine, from which we are separate and superior, but something of which we are part, and which is part of us...» [5, p. 182]. It is everywhere around us: in newspapers, in magazines, on billboards along the streets, on television, in radio, in means of public transport and any place the sponsor pays to distribute their message. The effects of the advertising influence us whether we like it or not.

Analysis of the latest research studies and publications. In last decades, the market glut of advertising caused the increased intention and interest in linguistic aspect of advertising. Advertising has become a science. People began to describe, analyze the linguistic means and evaluate the language trying to find out the principles, create new kinds of relationship between elements of language and improve the techniques, with the aim to be unique and maximize the effect at full blast.

Who might be interested in advertising language? Advertising texts are of great value for the analyses from linguistic, sociologist, sociolinguistic, psychological, ethnologic and last but not least marketing point of view. Linguists are interested in language of advertising because they want to know how particular language works in this type of discourse, which linguistic means are used here and how advertising language is changing

in the course time. Specific linguistic features of advertising have already drawn the attention of many linguists (Cook G., Goddard A., Leech G., Mueller B., Schudson M., Schroder K., Vestergaard T.).

The aim of the research. Following the footsteps of Geoffrey Leech, Torben Vestergaard, and Kim Schroder, this paper **aims** at studying the linguistic techniques of automotive advertising. Based on the 170 cases of automobile ad slogans, this paper analyzes the linguistic features from the lexical level, the syntactic level, and the rhetorical level, each with its own subcategories. Through the analysis, some similarities are found between auto advertisement and other types of advertisement. But car advertisement has its own distinctive characteristics. The results of the study and analysis are useful for familiarizing and understanding the main issues connected with technique of writing advertising texts.

Presentation of basic material of the research. «In contemporary society, advertising is everywhere. We cannot walk down the street, shop, watch television, go through our mail, log on to the Internet, read a newspaper or take a train without encountering it. Whether we are alone, with our friends or family, or in a crowd, advertising is always with us, if only on the label of something we are using» [5, p. 11]. To begin understanding how linguistic devices contribute to advertising effectiveness, it is important to observe how advertisers are presently using said features. Being well-versed in their industry, advertisers may feel that they have a good understanding of which advertising elements work well and which elements do not; however, more concrete evidence could help solidify or alter those opinions. Thus the first part of this research is devoted to analyzing and understanding what advertisers believe to be best practices and determining what linguistic features are commonly used in current advertising strategies in order to test their effectiveness.

Several advertising formulas are in existence today but one of the most commonly used is the acronym **AIDA**. This refers to specific techniques necessary to implement when creating an ad. The phrase AIDA, in marketing communication was coined by American advertising and sales pioneer Elias. St. Elmo Lewis in the late 1800s. The model talks about the different phases through which a consumer goes before going to buy a product or service. According to him, most of the marketers follow this model to fetch more consumers for their product. Marketers use this model to attract customers to purchase a product. This model can be seen widely used in today's advertisements [1].

The acronym **AIDA** stands for **Attention, Interest, Desire** and **Action** [1]. These are the four stages that a consumer goes through when watching or viewing an advertisement. According to Lewis, first and foremost, the role of an advertisement is to attract the customers. Once an ad grabs attention, it has to invoke interest towards the product in the minds of the consumers. After creating an interest, the ad has to bring desire in consumers mind to use the product and finally the consumer has to take a favorable action towards the product by ultimately purchasing the product. An advertisements success depends up on the viewer's ability to notice and understand its message. The AIDA model helps the copy writer to present the elements of a print ad, Headline, Subhead, Body copy, slogan and contact information in a format that makes the viewers read in a flow and understand about the product easily.

Given below is an example of an advertisement that has used AIDA model to present the message elements.

The advertisement is about the new BMW 6 Series Gran Coupé, a car [3]. First, let's look at the contents and the structure. There is a big picture. You can see the moon, mountains and clouds on the sky. There is a lake. In the middle you can see the car. It's grey. It expresses a romantic atmosphere. On the top left you can see the name of this car: «**The all-new BMW 6 Series Gran Coupé**» and the website of BMW. Beside this, you can recognize the BMW logo and its slogan: «*Sheer Driving Pleasure*». Under the picture you can read the slogan of the new BMW 6 Series Gran Coupé in capital letters: «**SOME SIGHTS YOU NEVER FORGET**».

The advertiser has written that the new BMW is the first 4-door Coupé in BMW's history and that it is a combination of a sport and luxury car. At the end of this text there is the website of BMW again. At last they wrote the full name in capital letters: «**THE ALL-NEW BMW 6 SERIES GRAN COUPÉ**». On the bottom right you can read: «**BMW Efficient Dynamics – Less emissions. More driving Pleasure**».

Now let's analyze how the AIDA model works. The romantic atmosphere catches the women's attention, because a lot of women are romantic or love romantic things. For the men only the car is enough to catch their **ATTENTION**. The slogan: «*Some sights you never forget*» creates **INTEREST**. In the text you can't find a lot of facts about the BMW. You want to know more about the car. Therefore, you begin to be interested in it. In the text you find words as: «*elegantly*», «*beauty*», «*power*», «*breathhtaking*» and «*luxury*». Everyone wants to be elegant, beautiful, breathtaking and have luxury. If the car has these qualities, people think they have them, too. So it creates **DESIRE**. There is a website where you can contact a local BMW dealer to do a test drive or visit. If you sit in the car and drive it, you usually want to buy it. So it is the call to **ACTION**.

Leech in his book [7] writes, that the language of advertising belongs to so called «*loaded language*». Wikipedia defines it as «*the writing or speech, which implies an accusation of demagoguery or of pandering to the audience*» [8]. Leech says that loaded language has the aim to change the will, opinions, or attitudes of its audience. He claims that advertising differs from other types of loaded language (such as political journalism and religious oratory) in having a very precise material goal – changing the mental disposition to reach the desired kind of behaviour – buying a particular kind of product [7].

To persuade people to buy the product is the main purpose of the advertising. Among such great competition, the producer wants to demonstrate the uniqueness of his product. He wants to differentiate it from the rest. He is trying to find new techniques of advertisement. In addition, the advertisement texts must be more attractive and more unexpected. They must catch the attention of the audience and then identify the product. Copywriters create uncommon, surprising, interesting texts with catchy slogans or phrases. The reader or listener must give it some thought and the result is manipulation with him in order to buy the product. Leech sets following principles of advertising texts: *Attention value*, *Readability* (by means of simple, personal, and colloquial style), *Memorability* (most important in the process of advertising is to remember the name of the product) and *Selling power* [7, p. 27].

To consolidate the terminology, we must define the concept of slogan. Advertising slogan has many definitions. Among the most apt belong:

Slogan is «a word or phrase that is easy to remember, used for example by a political party or in advertising to attract people's attention or to suggest an idea quickly» [10].

It is a short, memorable advertising phrase: Examples include «*Unlike any other*» («Mercedes-Benz»), «*Volvo. For life*» («Volvo»), «*Born to perform*» («Jaguar»), «*Shift expectations*» («Nissan»), «*Moving forward*» («Toyota») [2] etc.

The word *slogan* is derived from a Scottish Gaelic word *sluagh-ghairm* used to mean *battle-cry*. According to Longman Dictionary of Contemporary English, «a slogan is a short easily-remembered phrase used by an advertiser, a politician, etc.» [9]. Therefore, in general, a slogan is a memorable motto used in political, commercial, religious, and other contexts as a repetitive expression of an idea or purpose. In the particular case of an advertising slogan, it is a verbal logo normally appearing just beneath or beside the brand name or the logo of the product. A slogan is kind of a condensed message of the whole advertisement which advertisers want their customers to remember most.

Slogan is a catchy, a brief attention-getting phrase used in advertising or promotion that expresses the essence of advertising and the attractiveness of the goods, it is a motto, which expresses the fundamental and essential idea, bright, but insipid phrase. It is the advertising phrase, which in the compressed form communicates the promotional offer, which associates the name, the legend and the merits of the goods or services [11].

Thus, two aspects make the basis of these definitions: the whole mental image created by the slogan, and memorable phrase.

The concept of slogan is used among authors of books about advertising in various ways. Advertising layout is divided into several parts: headline, body copy (the main part of the advertising message, often divided into subheads), signature line (a mention of a brand-name, often accompanied by a price-tag, slogan or trade-mark) and standing details (e.g. the address of the firm) [7, p. 59]. In this understanding, slogan is not identified with headline and vice versa and the term is used in narrow sense. However, Mueller B. [10] uses the term «slogan» in larger sense – for any catchy phrase, what a headline definitely is. In many cases, the boundaries between slogan and headline disappear. For that reason, we will accept the second idea and will use the term «slogan» in broader sense.

According to Angela Goddard [6], slogan is a phrase designed to be memorable, attaching to a product or service during a particular advertising campaign. Further on, she notes that the first requirement of the slogan is that it needs to be memorable. If people memorize it, there is a higher probability that they buy this product. It also means that this advertising campaign was successful. A slogan or tagline can state a central benefit or a core philosophy. But it will take a lot more communication and brand touches to build the whole idea of the brand. A slogan is an integral part of marketing campaign of almost every strong multinational company that knows how to sell their products or services. Some examples of these successful campaigns are «SAAB» and their worldwide slogan «*Born from Jets*», «Kia» with «*The Power to Surprise*», «Volkswagen» with «*Das Auto*» or «Toyota» with «*Today, Tomorrow, Toyota*» [4].

Slogans from car industry represent one of the most abundant group because almost every automobile brand is presenting their car models with slogan in English language.

Almost every brand offers change, difference, new thinking or emotions. They are trying to differentiate from other brands and simultaneously affect customers view and feelings. Length, form and modality of the advertising slogans are an essential part of the analysis of the advertising text. There are thousands of slogans outside and every slogan differs in these features.

Length is the first attribute to be discussed. It may differ considerably. A slogan can have one word, such as the slogan of «Buick» «*Dream Up*», «Toyota» «*Everyday*» or «Volkswagen» «*Das Auto*»; or three words in a row like «*Today, Tomorrow, Toyota*» («Toyota») or «*Think. Feel. Drive*» («Subaru») [2]. There are also some shorter slogans that are concise and eloquent like, e.g.: «*Driven by passion. FIAT*» («Fiat»), «*Infiniti. Accelerating the Future*» («Infinity»), «*Hyundai. Drive your way*» («Hyundai»), «*You can with a Nissan*» («Nissan»), «*Smart. Open your mind*» («Smart»), «*Travel Well*» («Lincoln») etc [4]. A review of collected slogans reveals that the most common are slogans with two and three words, e.g., «*Drive & Love*» («Chrysler»), «*Simply clever*» («Škoda»), «*The Penalty of Leadership*» («Cadillac»), «*Dodge. Different*» («Dodge»), «*The Relentless Pursuit of Perfection*» («Lexus») etc [2].

Longer slogans can be hard to read or hard to understand because they are not short and brief so some customers can be distracted. E.g.: «*The 9 most important words to Plymouth: Satisfy the customer, satisfy the customer, satisfy the customer*» («Plymouth»), «*The road isn't built that can make it breathe hard*» («Chevrolet») [2].

The next feature is modality, i.e. whether the slogan is in interrogative, imperative or indicative form. The most common form is an indicative. The vast majority of all advertising texts are indicative: «*Honda. First man, then machine*» («Honda»), «*Technology you can enjoy*» («Honda»), «*BMW. The Ultimate Driving Machine*» («BMW»), «*Jeep. There's Only One*» («Jeep»), «*The Car that Cares*» («Kia»), «*People First*» («Saturn»), «*Fuel for the Soul*» («Pontiac»), «*Passion for the Road*» («Mazda») etc [4].

The less common are interrogative slogans, e. g.: «*Wouldn't you really rather have a Buick?*» («Buick»), «*Have you driven a Ford lately?*» («Ford»), «*Who could ask for anything more?*» («Toyota»), «*Isn't it time for a real car?*» («Buick»), «*Plymouth – Isn't that the kind of car America wants?*» («Plymouth»), «*What will you do with all the money you save?*» («Toyota») etc [2].

Interrogative slogans try to engage the attention and generate interest with the question mark. More common than interrogative slogans are imperative slogans, e. g.: «*Go Swift – Go Safe – Go Saab!*» («Saab»), «*Don't dream it. Drive it!*» («Jaguar»), «*Get the feeling!*» («Toyota»), «*Eye it – try it – buy it!*» («Chevrolet»), «*Just imagine what Citroen can do for you!*» («Citroen»), «*Life is a Journey. Enjoy the Ride!*» («Nissan») [4] etc.

Various stylistic means are widely used in slogan creation. Alliteration is one of the most popular stylistic means among slogan creators. Alliteration is created by the intentional shift of words with the same beginnings; it is the repetition of the same consonant at the beginning of the word. The effect of alliteration can be acoustic, rhythmical and can be also used in graphic processing. Alliteration looks nice and brings

some peculiarity to the given slogan. The main feature is that when people see it they will immediately remember its acoustic form. Some examples of this type of slogans are: «*Like always. Like never before*» («Saturn»), «*The Passionate Pursuit of Perfection*» («Lexus»), «*Today, Tomorrow, Toyota*» («Toyota») [2] etc.

Slogans complete several tasks and they are quite straightforward. They must create the interest of potential buyers, hold the audience's attention, facilitate memorization of the brand, create positive associations, give information about the product, and encourage consumers to purchasing goods. However, the slogan can be the source of company's success as well as it can become the greatest disaster of the entire advertising campaign.

The use of vocabulary with the positive connotative component supplements some attractiveness to the meaning embedded in the slogan, e. g.: «*The best built cars in the world*» («Toyota»), «*What a Luxury Car Should Be*» («Lincoln»), «*The beauty of all wheel drive*» («Subaru»), «*Drive Safely*» («Volvo») [2] etc.

Contextual synonyms and contextual antonyms specify and elaborate the contents of slogans: «*Everything you want. Nothing you don't*» («Nissan») etc.

Repetitions maintain the rhythmic pattern of words and reinforce the enclosed sense, e. g.: «*Eye it. Try it. Buy it*» («Chevrolet»), «*Grace... Space... Pace... »* («Jaguar»), «*A different kind of company. A different kind of car*» («Saturn») [2] etc.

A straightforward syntax involves readability, understanding and accessibility of a slogan: «*True definition of Luxury. Yours*» («Acura»), «*We don't make compromises. We make Saabs*» («Saab»), «*Mercedes-Benz. The Future of the Automobile*» («Mercedes-Benz»); hidden dialogue helps to avoid a direct call to action: «*Who could ask for anything more?*» («Toyota»), «*Isn't it time for a real car?*» («Buick») [4].

A good slogan should have a clear internal rhythm and sound like a one stanza mini-poem. It is a very common technique to create a laconic slogan using the elements of admirable incompleteness. Thus, for instance, the metaphor «*Unleash a Jaguar*» («Jaguar»).

Using the repetition of vowels (assonance) combined with alliteration in rhyme is rather frequent in creation of slogans. For example, the British graffiti writers often appeal to rhyme to become more convincing: «*Different Volks for different folks*» («Volkswagen»), the slogan uses the German pronunciation of the word *volks*. «*Grace ...Space... Pace*» («Jaguar»). The three words rhyme, grace and pace apply to the animal jaguar and all three apply to the high-quality car «Jaguar».

Play on words, trope or pun is a method of reinforcing meaning, e.g.: «*To crash with a Volvo is extremely safe. If you're sitting in a Saab*» («Saab») [4].

In retrospect it should be said that using language complex networks in advertising is hard and powerful tool. First consumer's familiarization with the offered product is realized through the information obtaining employing different sources in different forms by means of language nodes i.e. text through word-forms based on phonological, graphic, semantic similarity, syntax, word class, or orthographic properties.

Advertising or promotion of a firm and its products on the market starts with the company's name and slogan. A well-chosen name and slogan are not just useful information about the company or product. One of their main functions of them is to attract, to compel the attention of potential buyers, and perhaps do not even let the

customer see the names and slogans of competitors. In order to create such slogans, specialists first and foremost must be master of literary language. The creators of modern advertising today are the poets of pop culture, who appreciate the language power as their literary colleagues. Their aim, of course, is different, but they use the same techniques as most experienced writers.

Conclusions and recommendations for further research. Slogan professionals use various linguistic devices, such as: rhyme, double meaning of a single word, a proper noun as a verb, the meaning of antonymous pairs to form a contrast, grammatical aspects of English, allusion, play on words, ambiguity of a word meaning, onomatopoeic words, homophones or any combination of those linguistic devices. The linguistic means such as phonological, semantic, orthographic, word co-occurrence and syntactic dependency facilitate the access to knowledge about socio-cultural models.

The next set of our studies will concentrate on the national and cultural specific of slogans and problems related to their translation. They will integrate the previous findings and revisions, and ensure a robust methodology for collection and analysis of data.

References

1. AIDA Model: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://communicationtheory.org/aida-model/>
2. Automobile Slogans : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.advergize.com/slogans-list/car-slogans/>
3. BMW 6 Series Gran Coupé: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bimmertoday.de/2011/12/18/bmw-6er-gran-coupe-f06-preisliste-verfugbar-preise-ab-79-500-euro/>
4. Car brand advertising slogans : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.textart.ru/database/slogan/4-car-brand-advertising-slogans.html>
5. Cook G. The discourse of advertising / G. Cook. – London and New York ; Oxford : Oxford University Press, 1992. – 250 p.
6. Goddard A. The Language of Advertising: Written Text / A. Goddard. – L., NY. Routledge, 2001. – 134 p.
7. Leech G. N. English in Advertisements: A linguistic study of advertising in Great Britain / G. N. Leech. – London : Longman, 1966. – 270 p.
8. Loaded language : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Loaded_language
9. Longman Dictionary of Contemporary English : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com/>
10. Mueller B. International Advertising Communication across cultures / B. Mueller. – Belmont : Wadsworth Publishing Company. – 1995. – 400 p.
11. Schudson M. Advertising. The Uneasy Persuasion. It's dubious impact in Am. Society / M. Schudson. – N.Y. : Routhledge, 1993. – 873 p.
12. Vestergaard T., Schroder K. The Language of Advertising / T. Vestergaard, K. Schroder. – Oxford : Blackwell, 1985. – 182 p.

Досліджено рекламні слогани автомобільних брендів як особливий тип комунікації. Виявлено семантичні та прагматичні особливості рекламних автомобільних слоганів. Описано шляхи досягнення комунікативно-прагматичних цілей рекламних слоганів.

Реклама, AIDA формула, слоган, семантичні, комунікативно-прагматичні особливості, автомобільні бренди.

Исследованы рекламные слоганы автомобильных брендов как особый тип коммуникации. Выявлены семантические и прагматические особенности рекламных автомобильных слоганов. Описаны пути достижения коммуникативно-прагматических целей рекламных слоганов.

Реклама, AIDA формула, слоган, семантические, коммуникативно-прагматические особенности, автомобильные бренды.

УДК 811.161.2> 376.32

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ АДРЕСАТА МОВЛЕННЯ

М.М.Телеки, кандидат філологічних наук, доцент

Буковинський державний медичний університет

Проаналізовано особливості засобів вираження адресата мовлення, обґрунтовано модуси із звертанням як різновид соціальних категорій модусу та вплив соціальних факторів на відображення їх змісту.

Модус, загальні модуси із звертанням, спеціальні модуси із звертанням, соціальні фактори, соціальний статус, соціально-психологічні аспекти звертання.

Актуальність досліджуваного питання визначається тим, що воно розглядається на перетині таких фундаментальних для лінгвістичної науки проблем, як взаємозв'язок категорій модусу, статус модальності та ієрархія модальних значень. Вияв соціальних категорій модусу в реченні пов'язаний з вибором номінації, передусім з називанням учасників спілкування.

Мовленнєва поведінка мовця детермінована певним комунікативним завданням і спрямована на постійний пошук оптимального варіанту для побудови соціально-коректного висловлення та відбору соціально-значущих мовленнєвих одиниць, окреслених правилами соціального етикету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поглиблений аналіз семантико-синтаксичної природи категорій модусу у структурі висловлення, проведений останнім часом в українському мовознавстві І. Р. Вихованцем, К. Г. Городенською, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітком, М. В. Мірченком, В. Д. Шинкаруком та іншими, що враховує функціонально-комунікативні характеристики мовних засобів, а також референційно-денотативна концепція семантики речення, представлена в працях В. Г. Гака, Т. В. Шмельової, О. В. Падучевої, Н. Д. Арутюнової, І. П. Сусова, зумовили потребу по-новому висвітлити і проблему змістової організації висловлення, дослідження в ній соціальних категорій модусу.

Метою нашого дослідження є обґрунтування особливостей засобів вираження адресата мовлення.

Виклад основного матеріалу. Особливим видом міжособистісного спілкування є епістолярна комунікація, побудова якої включає мовленнєві акти, метою яких є обов'язкове встановлення контактів, їх підтвердження, прогнозування та розмикання. Адресованість листа визначається міжособовим характером спілкування і виявляється у відборі мовленнєвих актів, серед яких переважають етикетні. Виняткове значення у письмовому спілкуванні має «початкове звертання до адресата» [5, с. 8]. Соціальними факторами, що впливають на вибір модусів із

звертанням, є диференційні ознаки адресантів: вік, стать, ступінь освіченості, рівень знайомства, соціальна належність, соціальний статус, професія, досвід.

На думку мовознавця В. Д. Шинкарука, об'єктом дослідження на власне семантичному та семантико-синтаксичному рівнях структури речення перебувають різні значення, зокрема модусні, «спільною рисою яких є суб'єктивність: у центрі уваги мовець і його ставлення до того, про що йдеться в реченні» [20, с. 11].

Використання адресантами звернення охоплює модусну сферу значення, яка «містить інтерпретації суб'єктом думки об'єктивного змісту речення, різноманітні оцінки мовця, його, почуття й волевиявлення» [6, с. 117]. Серед значної кількості мовленнєвих проявів значення виокремлюються форми кличного відмінка або звертання.

І. І. Слинько зауважив, що предикатну сферу звертання, представлену формами імператива, визначають як категорію способу дієслова, предметну ж форму змісту зверненої мови, репрезентовану граматичними формами іменника, субстантивованого прикметника, займенників *ти, ви*, займенникових прикметників *твій, ваш*, дієприкметником – як локатив «кличний відмінок» або «клична форма», «кличний комунікат» [15, с. 809].

Дослідниця російської мови О. С. Ахманова трактує поняття «локатив» як означення номінації адресата: «Вокатив (кличний відмінок, називний заклик). Формально включене до складу речення слово чи словосполучення, яке називає того, до кого звертається мовець, тобто таке, що використовується з метою привернути увагу тієї особи, до якої звертається мовець» [1, с. 83], а М. М. Копиленко пропонує «під звертанням розуміти лише комунікативний акт, а слово (чи сполучення слів), яке використовують у цьому акті, називати вокативом...» [11, с. 91-97].

У сучасній українській мові засобом вираження вокативної синтаксеми виступає кличний відмінок [8, с. 186] і ділить його І. Р. Вихованець на чотири різновиди: 1) семантично-складний (кличний адресата – потенційного суб'єкта дії); 2) семантично-складний кличний акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта; 3) кличний ідентифікуючий полісемантичний, що дублює відповідну семантико-синтаксичну функцію граматично пов'язаного з ним займенникового іменника другої особи; 4) кличний однокомпонентного речення як конденсат суб'єктно-предикатної структури [7, с. 189]. Такі конструкції, підкреслює І. Р. Вихованець «об'єднується відношенням до другої особи, тобто співрозмовника, адресата мовлення, і розрізняється семантико-синтаксичним змістом» [7, с. 186-187].

Мовознавці [4; 9; 14] розглядають звертання не лише як слово чи сполучення слів, які виконують функції мовленнєвої комунікації для визначення адресата, звертання до якого можуть мати значення: спонукати його до дії, повідомити щось або виразити певні емоції (радості, суму, подиву тощо), а й уточнення мети звертання, підсиленого в усному мовленні інтонацією, у писемному – описом певної мовленнєвої ситуації. Звернене речення із звертанням це «речення з уточненою зверненістю, оскільки воно, на відміну від речення без звертання, володіє мовним вираженням уточнення своєї зверненості» [4, с. 4]. «Жодне

висловлення, – як зауважує М. Скаб, – не обмежується лише апеляцією до адресата мовлення, тобто вона не може бути визнана як його єдина комунікативна мета, а завжди доповнює якесь інше основне комунікативне завдання, наявність якого дозволяє визнати це висловлення окремим комунікативним актом» [14, с. 30]. Таке комунікативне завдання мовець може ставити перед адресатом, щоб спонукати його виконати соціальний акт прохання, вимоги наказу тощо. Окремі речення із звертанням, які виражають номінацію адресата мовлення, отримали назву вокативних. Уперше цей термін запровадив О. О. Шахматов [19, с. 86].

Цікавими для дослідження є виокремлення соціальних аспектів засобів зверненості та їх роль у міжособистісній комунікації [20, с. 21, 22]. Так, Р. Т. Белл психологічний склад та соціальний статус мовця пов'язує з індексальним змістом і вказує на регулятивний зміст звертання, який пов'язаний із встановленням, підтримуванням і розмиканням контакту [2, с. 102]. Л. П. Рижова підкреслює, що «використання звертань у різних сферах мовленнєвих контактів зумовлено прагматичними пресупозиціями» [12, с. 116]. Такими пресупозиціями є роль мовців у мовленнєвому акті, ступінь психологічної близькості чи соціальна дистанція [20, с. 6], соціальна належність учасників спілкування, їх соціальний статус, який виражається у значенні слів, що вживаються у функції звертання і вказують на позицію особи у соціальній ієрархії. Цей клас слів називають соціальними вокативами (звертаннями) [10, с. 194].

Мовець повинен урахувати соціально-психологічні фактори, що впливають на процес спілкування. Про соціальні чинники, що діють в процесі спілкування, мовознавець Л. М. Рязанова виокремлює сім ознак соціально-психологічних значень лексичних звертань, зокрема звертає увагу на офіційність / неофіційність, статусну визначеність / невизначеність мовців [13, с. 20-21].

Специфіка мовного матеріалу епістолярного тексту, його композиційні й змістові особливості зумовлюють широке використання в листах соціальних категорій модусу зі значенням звертання. Вибір адресантами засобів зверненості залежить від соціальних чинників: фактора адресата, комунікативних умов (часу, в якому створюються епістолярні тексти), характеру стосунків між адресантами [3, с. 30], національної специфіки мовного етикету.

На основі характеру взаємин адресантів виділяємо загальні і спеціальні модуси із звертанням.

Загальні модуси із звертанням полегшують процес встановлення, підтримування соціальних контактів й успішно застосовуються в будь-якій сфері мовленнєвої взаємодії. Раз у раз ними послуговуються в офіційній / неофіційній сфері мовленнєвої взаємодії. Модуси з звертанням *пан / пані, господин, господар, добродій / добродійка, товариш / товаришка* мають офіційний характер і вживаються до незнайомої чи мало знайомої людини та вказують на нейтральні ввічливі або ж відчужені стосунки, наприклад: *Пане мій любий!* (Ю. Федькович до О. М. Партицького, лист № 27); *Високодостойна пані!* (Марко Черемшина до О. Маковей, кінець серпня 1925 р.). Модусами із звертанням *господин, господар* адресанти послуговуються для наголошення особливої соціальної ролі адресата як старшого, порадника чи розпорядника справ, наприклад: *Пречесний господине!*

Вашим люб'язним писанням радите! (І. Вагилевич до П. Й. Шафарика, 2 квітня 1837 р.); *Високоповажний Добродію!* (М. Коцюбинський до Панаса Мирного, 22 липня 1898 р.).

Поєднання двох загальних модусів із звертанням в одне має на меті скоротити дистанцію та висловити свою повагу й пошану адресатові. Слова *вельмишановний* і *високоповажний* виконують не стільки оцінну, скільки етикетну функцію, наприклад: *Вельмишановний добродію пане Олексю!* (М. Коцюбинський до О. К. Коваленка, 18 січня 1909 р.); *Високоповажаний пане господарю!* (І. Франко до В. Якібюка, 4 грудня 1915 р.).

Наявність зменшувального суфікса у загальному модусі із звертанням свідчить про апелювання нижчого за соціальним статусом адресанта і підкреслює низьку тональність благання, наприклад: *Милостивий паноньку!* (Я. Головацький до О. М. Бодянського, 4 жовтня 1843 р.).

Для підтримування і регулювання соціальної дистанції у спілкуванні, що дозволяє приховати у багатьох випадках позицію адресанта і переконати партнера по спілкуванню в доброму ставленні до нього та викликати навзаєм таке ж ставлення до себе, частіш за все уживають модуси із звертанням *товариш* / *товаришка*, наприклад: *Шановний товаришу!* (М. Рильський до С. Жуклевського, жовтень 1961 р.); *Дорога і шановна товаришка* (Леся Українка до О. Кобилянської, травень 1899 р.); *Товаришу Кравченко!* (В. Сосюра до В. Г. Кравченка, 9 вересня 1958 р.). Прикметники *шановний*, *дорогий* надають модусу позитивного характеру й передають повагу або прихильність адресанта до адресата.

Відображення нейтральної позиції спостерігається у звертанні на прізвище із скороченням етикетної форми загального модусу із звертанням *добродійко* через незнання імені по батькові адресата та неможливості встановити статусну належність, наприклад: *Високошановні Борисе Дмитровичу і д. Загірня!* (*Вибачте, високошановна добродійко. Я вас бачу перед собою, а як звать, не пам'ятаю*) (А. Тесленко до Б. Д. Грінченка та М. М. Грінченко, літо 1906 р.). Зауваження з приводу слухності звертання демонструють серйозне ставлення автора до етикетної форми писемного спілкування. Таке звертання не властиве для українського мовленнєвого етикету і вживається дуже рідко у писемному спілкуванні до незнайомих адресатів.

Найбільш численною групою в епістолярній комунікації є модуси із звертанням до власних імен. Вибір варіанту імені залежить від соціального статусу, соціальної позиції, віку, ступені знайомства, родинних відношень, дружніх стосунків тощо. Як зауважує А. В. Суперанська «кожній соціальній групі властивий особливий іменник (комплекс імен, які знаходяться в активному вживанні), причому іменник характеризується не тільки своєрідним репертуаром, але й своєрідним оформленням імен» [16, с. 310]. Комбінація загальних і спеціальних модусів із звертаннями та власними іменами дає можливість адресантові відображати своє ставлення до соціального статусу адресата, соціальної ролі та вживається й у внутрішньосімейній, і позасімейній сферах.

Модуси із звертанням на прізвище в листах вживають адресанти-чоловіки, звернення яких стосується, як правило, до рівних за соціальною позицією осіб: до

колишніх однокурсників, друзів юності, тобто людей об'єднаних спільним перебуванням у певному оточенні, де називають на прізвище, – школа, вищий навчальний заклад, громадське об'єднання. Листування має дружній характер, тому фамільярна форма звертання до адресата на прізвище є доречною, наприклад: *А тобі, брате, Климковичу, спасибі за щире та сердечне твоє слово* (Ю. Федькович, лист № 10 до Д. Танячкевича, К. Климковича і В. Шишкевича).

Офіційність у спілкуванні вносять модуси із звертанням на ім'я по батькові до близьких друзів. Вони є універсальними та найпоширенішими в українському мовленнєвому етикеті. Ними часто послуговуються в листах адресанти, передаючи гречне ставлення до адресата-людини, як правило, старшого віку чи до осіб, рівних за соціальним статусом, наприклад: *Високоталановиті брати – товариші Йване Карповичу, Миколо Карповичу, Панасе Карповичу!* (Панас Мирний до Івана, Миколи, Панаса Тобілевичів, вересень 1904 р.); *З Новим роком, високошанована Маріє Миколаївно!* (А. Тесленко до М. М. Грінченко, кінець грудня 1910 р.). На ім'я по батькові автори звертаються до адресатів, з якими особисто знайомі чи знайомі давно. При цьому дружній тон спілкування створюється за допомогою слів *любий, дорогий*, наприклад: *Дорогий і серцю любий Якове Васильовичу!* (Панас Мирний до Якова Жаркова, 20 грудня 1998 р.); *Вельмишановний добродію та любий Прохоре Даниловичу!* (С. Васильченко до П.Д. Вороніна, 26 січня 1913 р.); *Дорогий, любий Михайле Федоровичу!* (М. Старицький до М. Ф. Комарова, січень 1903 р.).

Відзначимо, що поряд з називанням адресата у кличному відмінку зі спеціальними флексіями для іменників чоловічого і жіночого роду автори використовують звертання з іменними формами, що омофлексійовані з формами номінатива, наприклад: *Дорогий Павло Григорович, мабуть, в кінці липня скличемо другий мітинг представників українського народу, так що зустрінемося* (О. Корнійчук до П.Г. Тичини, 23 червня 1942 р.); *Мій друже дорогий, Тарас Григорович!* (Марко Вовчок до Т.Г. Шевченка, березень 1861 р.).

Поштивіе ставлення до адресата висловлюється у модусах із звертаннями на повне ім'я, що вказує на несубординативні відношення між адресантами, наприклад: *Ну от, приїзди, Аркадію* (М. Куліш до І. Дніпровського, 10 вересня 1928 р.); *Богу милий друже мій Михайле!* (Т. Шевченко до М. М. Лазаревського, 8 жовтня 1856 р.); *Як то живеш-проживаєш єсми, мій милий Афанасій?* (Марко Вовчок до О. В. Марковича, серпень 1857 р.); *Дорога панно Геню!* (О. Кобилянська до Є. Ярошинської, 7 липня 1896 р.). Модуси супроводжуються словами *богу милий, друже, милий, дорога*, що надають приятельську тональність листу. Звертання з етикетною формою *панно* та по імені свідчить про близьку дистанцію з підкресленням поваги до адресата.

Модуси із звертаннями на зменшувальні імена сигналізують про їх використання у внутрішньосімейній сфері і вказують на близьку соціальну дистанцію, позицію рівний / рівному, наприклад: *Мав од тебе, Валу, весільні фотографії...* (В. Стус до дружини, 15 травня 1985 р.); *Дорогая Киля!* (С. Васильченко до К. М. Дубини-Панасенко, 22 вересня 1914 р.).

Для підкреслення родинних стосунків, значущості для адресанта соціальної ролі, яку відіграють члени сім'ї в їхньому житті, в епістолярній комунікації часто вибирають загальні модуси із звертаннями: *мамо, тато, (старики), дружино, сину, сестро, брате, чади*, наприклад: *Любі мої мама і тато* (Леся Українка до О. Косач, січень 1901 р.); *Дорога дружино і чади* (М. Куліш до А. Куліш, 23 жовтня 1932 р.); *Дорогий сину, мамо Валю!* (В. Стус до дружини, 1 червня 1981р.); *Здрастуй сестро, здоров брате!* (О. Довженко до Т. П. Франка і М. П. Довженка, 1952р.); *Дорогі мої старики!* (О. Довженко до батька й матері, 1941 р.).

Епістолярна комунікація дає можливість простежити зміни у стосунках між учасниками спілкування. Переключення адресанта з одного модусу із звертанням на інший стає соціально значущим і свідчить про скорочення соціальної дистанції. У перших листах до Володимира Гнатюка Михайло Коцюбинський, не будучи особисто знайомим з адресатом та цінуючи його високий соціальний статус, використовує загальний модус із звертанням *високоповажний добродію!* (1902 р.), що додає висловленню офіційного характеру. У наступних актах спілкування після зближення дистанції автор переходить на дружню тональність, підкреслюючи повагу до адресата: *Дорогий добродію!* (31 жовтня 1903 р.); *Любий пане Володимире!* (27 вересня 1905 р.); *Дорогий пане Володимире!* (18 жовтня 1911 р.); *Дорогий Володимире Михайловичу!* (5 березня 1912 р.).

Перехід від офіційного спілкування до дружнього й довірливого ілюструє вживання оцінних прикметників. У перших листах М. Коцюбинський звертається до В. Гнатюка офіційно і використовує етикетний прикметник *високоповажний* та загальне звертання *добродій*. Про поступове скорочення дистанції і просування дружніх стосунків наголошується у звертанні *дорогий добродію + ім'я*, а на близьку дистанцію між адресантами вказують означення *любий, дорогий пане* та разом з тим шанобливе *Володимире Михайловичу*.

У листах до осіб, які перебувають на високому щабелі соціальної ієрархії, використовуються спеціальні модуси із звертаннями, що диктувалися правилами мовленнєвого етикету XVIII – поч. XX ст. Соціальні модуси із звертанням *екселенція, вельможність* несуть в собі ознаку вищого соціального статусу адресата, вказують на дотримання субординації між адресантами, офіційний тон звертання і відбивають нерівну соціальну позицію кореспондентів. При цьому адресант акцентує увагу на соціально значущій різниці між адресантами, «стосунки нижчестоящого до вищестоящого» [10, с. 89], наприклад: *Прийміть, Ваша екселенціє, мою найсердечнішу подяку за цінний подарунок, яким Ваша екселенція удостоїла мене і який приніс мені справжню радість* (С. Смаль-Стоцький до Ф. Міклошича, листопад 1890 р.); *Ваша вельможносте! Вельмишановний пане!* (Б. Т. Пюрко до Ф. Міклошича, 16 липня 1876 р.).

Спеціальні модуси із звертанням на позначення посад, звань адресанти використовують до осіб, які займають престижні посади у суспільстві. До них, як правило, додаються загальні модуси із звертанням з прикметниками *високоповажний, вельмишановний*, наприклад: *Високоповажний пане директоре!* (Ю. Федькович до Е. Нейбауера, 7 вересня 1877 р.); *Вельмишановний пане*

надвірний раднику! (О. Барвінський до Ф. Міклошича, 16 грудня 1878 р.); *Вельмишановний добродію, Пане Редакторе!* (П. Грабовський до редакції журналу «Правда», 10 серпня 1893 р.); *Високоповажаний пане професоре!* (І. Франко до У. Д. Шишманова, 10 серпня 1907 р.). Такі модуси із звертанням є засобом вираження відношення нижчестоящого до вищестоящого через підвищення нижчестоящим позиції вищестоящого [10, с. 279].

Дейктична ознака з поєднанням спеціальних модусів із звертанням трапляється в листах на позначення колективного адресата – представника державних органів та інтерпретується як зосередження влади в окремих осіб, наприклад: *Президіє! Допоможи житлом: давно колись його одібрано в мене* (О. Довженко до Президії СРПУ, 1956 р.); *Вельмишановна цісарсько-королівська губерніє!* (М. Шашкевич до губернії, 31 жовтня 1831 р.); *Чесна редакція!* (Ю. Федькович до редакції журналу «Правда», лист № 19).

Значення соціальних ролей адресантів для адресата, наголошується у вживанні модусів із звертанням *юначе, брате, братику, побратиме*, що віддзеркалюють або вікову дистанцію, або духовну спорідненість чи підкреслюють глибоку повагу і доброзичливе, прихильне ставлення до об'єкта мовлення, наприклад: *Шановний юначе!* (М. Кропивницький до А. Ю. Тесленка, 9 жовтня 1903 р.); *Що ж я! Тя, брате, о наших «Вечорницях» скажу?* (Ю. Федькович до К. Горбала, лист № 5); *Братику любий, братику дорогий!* (Ю. Федькович до Д. Танячкевича, № 6); *Милий побратиме Платоне Якимовичу!* (Я. Головацький до П. Я. Лукашевича, липень 1839 р.).

Велику зацікавленість представляють оказіональні модуси із звертаннями, оскільки вони не повторюють прийняті в мовленнєвому етикеті формули звертання, а створюються авторами. Інтерпретація прагматичних значень розкриває оказіональне значення слів. При цьому нейтральні слова стають емоційно-оцінними і соціально-значущими та надають всьому спілкуванню соціального забарвлення, вказуючи на соціальне місце, яке посідають адресати у суспільстві чи в особистому житті адресанта: *Коли б ти знав, наша надія і сила, як нам за тобою журно та сумно, який розрух і мішанина без тебе* (М. Старицький до М. П. Драгоманова, травень 1876 р.); *Славетний наш Бояне Миколо Віталійовичу!* (Панас Мирний до М. Лисенка, грудень 1903 р.); *Дорогая женомашиннице! Дорогая машинопишиче!* (М. Куліш до А. Куліш, 20 липня 1926 р.); *Здрастуй, мій найсолодший любителю муз, Михайле!* (Г. Сковорода до М. І. Ковалинського, лютий 1763 р.); *Високоповажний добродію, дорогий наш письменче, Афанасій Яковлевич!* (М. Старицький до Панаса Мирного, 12 січня 1891 р.).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, за нашими спостереженнями, загальні та спеціальні модуси із звертанням виявляються у статусно-маркованому спілкуванні, характеристиках модусів висловлення. Вони є спеціальними засобами вираження адресата мовлення, на відображення змісту яких впливають основні соціальні фактори: соціальна належність, соціальний статус адресантів; соціальна дистанція; типи відношень між ними: внутрішньосімейні / позасімейні; офіційні / неофіційні, субординативні / несубординативні; вік; ступінь психологічної близькості; тональність комунікації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия. – Изд. 2-е. – 1969. – 608 с.
2. Белл Р.Т. Социолингвистика. Цели, методы, проблемы / Роджер Т. Белл ; ред.. Ф.Д.Швейцер ; пер.с англ. В. А. Виноградова. – М. : Международные отношения, 1980. – 318 с.
3. Богдан С.К. Епістолярні звертання як вияв індивідуальної мовної картини світу / С. К. Богдан // Актуальні проблеми металінгвістики : наук. збірник. – Київ-Черкаси : Вид-цтво «Брама», 1999. – С. 292–295.
4. Велтистова А. В. Обращение в современном английском языке (в сопоставление с русским) : автореф. дис. на соискание на учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки»/ А. В. Велтистова. – Л., 1964. – 28 с.
5. Виноградова Е. М. Епистолярные речевые жанры: прагматика и семантика текстов : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык»/ Е.М. Виноградова. – М., 1991. – 20 с.
6. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : «Либідь», 1993. – 368 с.
7. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець ; Акад. Наук України, Інст. української мови; відповідальний ред. К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
8. Вихованець І. Р. Системи відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1987. – 231 с.
9. Дудик П. С. Звертання-речення в сучасній українській мові / П. С. Дудик // Українська мова і література в школі. – 1971. – С. 37–43.
10. Карасик В. И. Язык социального статуса: Социолингвистический аспект. Прагмалингвистический аспект. Лингвосемантический аспект / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
11. Копыленко М.Н. Об этикете обращения [Текст] / М.Н. Копыленко // Страноведение и преподавание русского языка иностранцам. – М. – 1972. – С. 91–97.
12. Рыжова Л. П. Обращение: нормы и правила употребления / Л. П. Рыжова // Прагматика и семантика синтаксических единиц : сб. науч. тр. – Калинин : Изд-во Калинин. ун-та, 1984. – С. 114–119.
13. Рязанова Л. М. Формы наименования адресата речи в современном французском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук 10.02.05 «Романские языки»/ Л. М. Рязанова. – Л., 1983. – 21 с.
14. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові : монографія / Мар'ян Степанович Скаб. – Чернівці : «Місто», 2002. – 272 с.
15. Слинько І.І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. В. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
16. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 367 с.
17. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук думка, 1972. – 515 с.

18. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За ред. М. Я. Плющ. – К. : «Вища школа», 1994. – 414 с.

19. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – 2-е изд. – М. : Учпедгиз, 1941. – 620 с.

20. Шинкарук В. Д. Категорії диктуму і модусу у структурі речення : монографія / Василь Дмитрович Шинкарук. – Чернівці : Рута, 2002. – 271 с.

21. Шинкарук В. Д. Засоби вираження модусів із емоційно-оцінним значенням / В. Д. Шинкарук // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Слов'янська філологія. – Чернівці : Рута, 2001. – Вип.107. – С. 100–109.

22. Шинкарук В. Д. Семантичні типи оцінних модусів / В. Д. Шинкарук // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2000. – Вип. 8. – С. 193–197.

23. Шинкарук В. Д. Структури із соціальним змістом категоричності / В. Д. Шинкарук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія: Філологія. – Вінниця, 1999. – № 1. – С. 91–94.

References

1. Akhmanova O.S. Slovar' lingvisticheskikh terminov / O.S. Akhmanova. – М. : Sovetskaya ehntsiklopediya. – Izd. 2-e. – 1969. – 608 s.

2. Bell R.T. Sotsiolingvistika. Tseli, metody, problemy / Rodzher T. Bell ; red. F.D.Shvejtser; per. s ang. V.A.Vinogradova. – М. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1980. – 318 s.

3. Bogdan S.K. Epistolyarni zvertannya yak vyiv individual'noi movnoi kartyny svitu / S.K. Bogdan // Aktual'ni problemy mentalingvistyky: Nauk. zbirnyk. – Kyiv-Cherkasy : Vid-tstvo „Brama”, 1999. – S. 292-295.

4. Veltistova A.V. Obrashhenie v sovremennom anglijskom yazyke (v sopostavlenie s russkim) : avtoref. dis. na soiskanie na uchen. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.04 “Germanskije yazyki” / A.V. Veltistova. – L., 1964. – 28 s.

5. Vinogradova E.M. Epistolyarnye rechevye zhanry: pragmatika i semantika tekstov [Tekst] : avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.01 “Russkij yazyk ” / E.M. Vinogradova. – М., 1991. – 20 s.

6. Vykhoanets' I.R. Gramatyka ukrains'koi movy. Syntaksys / I.R. Vykhoanets'. – К. : “Lybid”, 1993. – 368 s.

7. Vykhoanets' I.R. Narysy z funktsional'nogo syntaksysu ukrains'koi movi / I.R. Vykhoanets'; Akad. Nauk Ukrainy, Inst. ukrains'koi movy; vidpovidal'nyj red. K.G. Gorodens'ka. – К. : Nauk. dumka, 1992. – 224 s.

8. Vykhoanets' I.R. Systemy vidminkiv ukrains'koi movy / I.R. Vykhoanets'. – К. : Naukova dumka, 1987. – 231 s.

9. Dudyk P.S. Zvertannya-rechennya v suchasnij ukrains'kij movi / P.S. Dudyk // Ukrains'ka mova i literatura v shkoli. – 1971. – S. 37–43.

10. Karasik V.I. Yazyk sotsial'nogo statusa: Sotsiolingvisticheskij aspekt. Pragmalingvisticheskij aspekt. Lingvosemanticheskij aspekt / V.I. Karasik. – М. : ITDGK „Gnozis”, 2002. – 333 s.

11. Kopylenko M. N. Ob ehtikete obrashheniya / M.N. Kopylenko // Stranovedenie i prepodavanie russkogo yazyka inostrantsam. – М., 1972. – S. 91-97.

12. Ryzhova L.P. Obrashhenie: normy i pravila upotrebleniya [Tekst] / L.P. Ryzhova // Pragmatika i semantika sintaksicheskikh edinit : sb.nauch.tr. – Kalinin : Izd-vo Kalinin. un-ta, 1984. – S.114–119.

13. Ryazanova L.M. Formy naimenovaniya adresata rechi v sovremennom frantsuzskom yazyke : avtoref. dis. na soiskanie uchen.stepeni kand.filol.nauk 10.02.05 “Romanskije yazyki” / L.M. Ryazanova. – L., 1983. – 21 s.

14. Skab M.S. Gramatyka apelyatsii v ukrains'kij movi: monografiya / Mar'yan Stepanovych Skab. – Chernivtsi : “Misto”, 2002. – 272 s.

15. Slyn'ko I.I. Syntaksys suchasnoi ukrains'koi movy: Problemni pytannya / I. I. Slyn'ko, N.V. Gujvanyuk, M.V. Kobylyans'ka. – K. : Vyshcha shkola, 1994. – 670 s.

16. Superanskaya A.V. Obs'haya teoriya imeni sobstvennogo / A. V. Superanskaya. – M. : Nauka, 1973. – 367 s.

17. Suchasna ukrains'ka literaturna mova: Syntaksys / Za zag. red. I.K. Bilodida. – K. : Nauk dumka, 1972. – 515 s.

18. Suchasna ukrains'ka literaturna mova: Syntaksys / Za red. M.Y. Plyushch. – K. : „Vyshcha shkola”, 1994. – 414 s.

19. Shakhmatov A.A. Sintaksis russkogo yazyka. – 2-e izd. / A.A. Shakhmatov. – M. : Uchpedgiz, 1941. – 620 s.

20. Shynkaruk V. D. Kategorii dyktumu i modusu u strukturi rechennya : monografiya / Vasil' Dmytrovych Shynkaruk. – Chernivtsi : Ruta, 2002. – 271 s.

21. Shynkaruk V. D. Zasoby vyrazhennya modusiv iz emotsijno-otsinnym znachennyam / V. D. Shynkaruk // Naukovyj visnyk Chernivets'kogo universytetu: Zbirnyk naukovykh prats'. Slov'yans'ka filologiya. – Chernivtsi : Ruta, 2001.– Vyp. 107. – S. 100–109.

22. Shynkaruk V. D. Semantichni tipi otsinnikh modusiv / V. D. Shynkaruk // Naukovyj visnyk Izmail'skogo derzhavnogo pedagogichnogo instytutu. – Izmail, 2000. – Vyp. 8. – S. 193–197.

23. Shynkaruk V. D. Struktury iz sotsial'nym zmistom kategorychnosti / V. D. Shynkaruk // Naukovi zapyski Vinnyts'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu im. M. Kotsyubyns'kogo. Seriya: Filologiya.– Vinnytsya, 1999.– № 1. – S. 91–94.

Проанализированы особенности средств выражения адресата высказывания, обоснованы модусы с обращением как разновидность социальных категорий модуса, а также влияние социальных факторов на отображение их содержания.

Модус, общие модусы с обращением, специальные модусы с обращением, социальные факторы, социальный статус, социально-психологические аспекты обращения.

The object of study on the semantic and semantic-syntactic levels of sentence structure is different meanings, modi structures in particular the common feature of which is subjectivity: in the center of attention is the speaker and his attitude to what is stated in the sentence.

The relevance of the investigated question is being observed upon the crossing of such fundamental for linguistic science problems, as correlation the categories of modus, the modality status and hierarchy of modal meanings.

Revealing of social categories of modus in the sentence connected with the choice of nomination, first of all in naming the participants of communication.

Among a considerable number of speech displays of meanings of social categories of modus, the vocative case and address are singled out.

The units of the grammatical system of the language, which refer to the sphere of address, appeal and point out the social aspects of speech communication, were considered in different times in different ways. For example, R.T. Bell the psychological content and social status of the speaker connects with index content and points out regulatory information of the address which is connected with the establishment, maintenance and separation of the contact.

L.P. Ryzhova emphasizes that the usage of address in different spheres of speech contacts are the result of pragmatic presupposition. Such presuppositions are the role of speakers in speech activity, the degree of psychological proximity or social distance, social status of speech participants, their social status, which is expressed in the meanings of the words that are used in the function of address and indicate the position of the person in the social hierarchy. This class of words is considered to social vocative addresses.

The social factors acting in the process of communication are mentioned by linguist L. P. Ryazanova, who singles out seven features of social – psychological meanings of lexical address, in particular, attracts the attention to the formality/ non formality, status certainty/ uncertainty of the speakers.

The specific material of epistolary text, its compositional and the content peculiarities define wide usage in letters of social modus categories with address.

On the basis of the social character of the addressee relationship we single out general and special modi with address. General modi with address make easier the process of installation, maintaining and social contacts and successfully applied in any field of speech interaction. From time to time they are used both in formal/ informal spheres of communication. So, modi with Sir/Madam, master, boyfriend/ girlfriend, comrade have an official character and are used to unknown or unfamiliar person and indicate neutral polite or alienated relations. In the letters as for official persons general modi with the word "comrade " are used, that emphasizes the status of uncertainty to the addresser, long social distance between addressees, for instance.

In letters to individuals who are on the high level of social hierarchy, the speech modi with address which were dictated by the rules of speech etiquette of the XVIII - beginning of the XX century are used. Social modi with address Excellency, Lord are status-marked and denote the sign of his high social status of addressee, official tone of the address and reflect the uneven social position correspondence: for instance.

Special modi, addressed to the designation of positions, titles of recipients (senders) are used to persons who hold prestigious positions in society. For them, as a rule, general modi of address are used: for instance. Deyksys sign with a combination of special modi is found in the letters to denote the collective addressee – representatives of state organs and is interpreted as the concentration of power in individuals, for instance.

Great interest is presented by occasional modi with address, because they do not repeat accepted in the speech etiquette modi, but are created by the authors. In this case neutral words become emotionally evaluable, socially important and give all the communication social colouring, indicating to the social role played by addressers in the society or personal life of an addresser.

General and specific modi with address rather often are used in status-marked communication, the characteristic of modi of expression. They are special modi expressing addressee of conversation, the reflection of the content of which is influenced by social factors: social belonging, social status of the addressers; types of relations between them – official / unofficial, subordinate / insubordinate, age, degree of psychological proximity; the tone of communication.

Modus, general modi with address, special modi with address, social factors, social status, social-psychological aspects of address.

УДК 81'2/44

ВЗАИМОСВЯЗЬ УСЛОВИЙ И УЧАСТНИКОВ РЕЧЕВОЙ СИТУАЦИИ И ЯЗЫКОВЫХ ЭЛЕМЕНТОВ НА ПРИМЕРЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЫСТУПЛЕНИЙ К. РАЙС И Б. ОБАМЫ

А. В. Пугачева, магистр гуманитарных наук

Костанайский государственный университет им. А. Байтурсынова

Рассмотрена взаимосвязь между условиями и участниками речевой ситуации и языковыми элементами, в частности, обращениями. Материалом исследования являются политические выступления К. Райс и Б. Обамы.

Речевая ситуация, компоненты речевой ситуации, речевая деятельность, языковые элементы, языковые единицы, уровни языка

Речевая деятельность, также как и любой другой вид деятельности, имеет свою структуру и подчиняется определенным правилам. В частности, речевое поведение находится под влиянием окружения и во многом определяется социальным положением человека в обществе.

Мы рассматриваем речевую деятельность как вид деятельности, присущий исключительно человеку, и, исходя из ее социальной обусловленности, выделяем факторы, влияющие на протекание данного вида деятельности. Наиболее ярко влияние условий и участников речевой ситуации на языковые элементы можно проследить на примере публичных политических выступлений. Это связано, в первую очередь, с тем, что в данной сфере человеческой деятельности очевидным и в тоже время наиболее важным фактором, определяющим речевую ситуацию, является социальный статус автора.

Поскольку речевая деятельность, как и любая другая, ориентирована, в первую очередь, на результат, т. е. побуждение собеседника к совершению тех или иных действий, то этот компонент также является основополагающим при анализе речевой ситуации, возникающей в рамках политических выступлений. В рамках данной статьи нами рассматривается взаимосвязь между компонентами речевой ситуации и такими языковыми элементами, как обращения; в ходе исследования выделяются факторы, влияющие на данную языковую единицу. Обращения выбраны в качестве предмета исследования, поскольку они являются важным инструментом для установления контакта с аудиторией.

Анализ последних исследований и публикаций. Определением понятия «речевая ситуация» и выделением ее компонентов, определяемых с различных точек зрения, занимались многие ученые-лингвисты.

Лингвист XX в. Дж. Серл считает, что речевая ситуация включает говорящего и слушающего, а также некие «определенные условия»; Дж. Ферт, один из основателей «неолингвистики», в этот же период предлагает при описании ситуативного контекста увязывать следующие факторы:

- 1) релевантные признаки участников речевой ситуации;
- 2) релевантные объекты;
- 3) результат речевой деятельности [5, с. 42].

Д. Хаймс, используя методы этнографии, разрабатывает следующую систему признаков речевой ситуации для ее описания:

- 1) участники (адресант, адресат, аудитория);
- 2) предмет речи;
- 3) обстоятельства (место, время, другие значимые условия);
- 4) канал общения (способ осуществления коммуникации) — используется ли устная или письменная речь, условные знаки и пр.;
- 5) код (язык, диалект, стиль);
- 6) речевой жанр;
- 7) событие;
- 8) оценка эффективности речи;
- 9) цель — то, что, по мнению участников, могло бы быть результатом речи в данной ситуации [5, с. 45].

При описании речевой ситуации отбираются те элементы ситуации речи, которые важны для членов данного речевого коллектива и могут определять выбор тех или иных лингвистических форм и значение последних.

Для речевых ситуаций, относящихся к политическому дискурсу, важным компонентом является ее участник или же участники. С этим фактором тесно связано понятие авторства текста, о котором рассказывает А. П. Чудинов в своей статье «Дискурсивные характеристики политической коммуникации». В истории зафиксированы случаи, когда создатели текста и его официальный автор не совпадали [4, с. 54].

В отличие, например, от научного дискурса, авторство политического текста определяется следующим образом: автором считается тот, на кого ложится ответственность за текст. В штате крупного политического лидера, как правило, есть специалист по подготовке документов, в том числе выступлений и иных подобных текстов. Политическое послание президента или другой важный документ по заданию руководителя может готовить большая группа специалистов. Однако озвучивая или подписывая текст, президент берет на себя ответственность за его содержание. Получателей текста интересует мнение президента, а не его помощников, и возможная критика содержащихся в документе положений и оценок, а также способов их выражения будет адресована президенту, а не его помощникам. Важная характеристика политического текста – институциональный статус автора, то есть его принадлежность к политическим институтам или иным институтам (а также роль в этих и институтах) [4, с. 55].

Целью исследования является выявление компонентов речевой ситуации, влияющих на выбор такой языковой единицы, как обращение, в рамках речевых ситуаций, возникающих во время политических выступлений.

Изложение основного материала. Прежде всего, рассмотрим понятие речевая деятельность. Л. С. Выготский дает этому понятию следующее определение: «Речевая деятельность – вид деятельности (наряду с трудовой, познавательной, игровой и др.), который характеризуется предметным мотивом, целенаправленностью, состоит из нескольких последовательных фаз – ориентировки, планирования, реализации речевого плана, контроля» [3, с. 78].

Также важное значение для исследования имеет такое понятие, как речевая ситуация, которому словарь лингвистических терминов Т. В. Жеребило дает следующее определение: «Речевая ситуация – (фр. situation положение, обстановка, обстоятельство) ситуация, которая предполагает речевое общение, включение собеседников на тематическом и композиционном уровне в речевой акт, в его диалогический и монологический контекст. В речевой ситуации актуализируются языковые формы и значения, используемые для выражения конкретных мыслей, волеизъявлений и чувств в соответствии с целями и условиями общения, темой и содержанием беседы, дискуссии и любой иной формы диалога» [1, с. 202].

После анализа определения понятия «речевая ситуация» и классификаций ее компонентов, мы выделили следующие группы, обуславливающие речевую ситуацию: внутренние, т. е. существующие в рамках речевой ситуации и являющиеся основополагающими для нее, и внешние компоненты, влияющие на

протекание речевой ситуации, но существующие вне рамок конкретной речевой ситуации.

К первой группе относятся участники речевой ситуации, т.е. адресант и адресат/аудитория, их социальные и коммуникативные роли, место, время протекания речевой ситуации, обстановка, тема и цель коммуникативной ситуации. Вторая группа включает в себя такие факторы, как жизненный опыт коммуникантов, их образование, особенности личности, образование, а также этнический опыт партнеров по коммуникации, а также актуальные события в стране или мире и исторические события, имевшие место в прошлом и имеющие непосредственное отношение к данной ситуации.

Большое значение имеют такие факторы, как возраст участников коммуникации, гендерная принадлежность, их социальные роли. Нельзя не принять во внимание тот факт, что каждый участник коммуникативной ситуации может иметь несколько социальных ролей, которые могут меняться в зависимости от обстоятельств речевой ситуации. Например, в выступлениях до 2008 года социальная роль Барака Обамы – сенатор, после выборов 2008 года он занимает пост президента США, что также влияет на использование тех или иных языковых единиц в его текстах. Кондолиза Райс, в зависимости от обстоятельств, в которых происходит речевая ситуация, исполняет роли проректора, представителя Республиканской партии, или же Госсекретаря США.

Исходя из тезиса о том, что целью осуществления коммуникативного акта является побуждение коммуникативного партнера к совершению того или иного действия, следует выделить такой немаловажный фактор, как коммуникативные качества самого адресанта, т. е. умение правильно и логично излагать свои мысли, убедительно приводить аргументацию. Немаловажным фактом является и то, насколько говорящий умеет использовать эмоциональную составляющую в процессе коммуникации.

Следующим важным компонентом речевой ситуации является ее цель. Для того, чтобы определить, насколько успешно осуществляется коммуникация, необходимо знать об изначальной цели, для реализации которой собеседники и включаются в процесс общения, и затем проанализировать, насколько близко мы находимся к этой цели.

Эти компоненты речевой ситуации влияют на выбор языковых единиц в рамках политических выступлений. Однако прежде, чем перейти к рассмотрению понятия языковые элементы, необходимо остановиться на определении таких понятий, как язык и речь, которые тесно связаны между собой, но отнюдь не являются тождественными. Язык и речь – две стороны одного и того же явления, процесса речевого взаимодействия членов социума; однако можно сказать, что язык присущ любому человеку, а речь – конкретному человеку. Язык – орудие, средство общения. Это система знаков, средств и правил говорения, общая для всех членов данного общества. Это явление постоянное для данного периода времени. Речь – проявление и функционирование языка, сам процесс общения; она единична для каждого носителя языка. Это явление переменное в зависимости от говорящего лица.

Следовательно, как и любая другая система, язык состоит из определенных элементов, так называемых языковых единиц. В словаре-справочнике «Педагогическое речеведение» дается следующее определение: «Единицы языка элементы системы языка, отличающиеся друг от друга назначением, строением и местом в системе (например, фонема, морфема и др.)» [2, с. 198].

Каждая из единиц языка принадлежит к определенному уровню функционирования. Фонетический уровень имеет дело со звуковым оформлением единиц языка, т.е. с фонемами, их вариациями, аллофонами, ударением и т.п. Фонема как абстрактная единица языка соответствует звуку речи как конкретной единице, в которой фонема материально реализуется.

Грамматический уровень описывает единицы языка соответственно с их принадлежностью к тем или иным частям речи, а также их функционирования в рамках предложений. Грамматика английского языка имеет ряд особенностей, отличающих данный язык от других языков, и помогающих не только наиболее точно описать те или иные события или объекты, но и, в зависимости от контекста использования, сделать на них определенным смысловым акцент.

Лексический уровень имеет дело с лексемами, т.е. со словами. На данном уровне мы обращаем внимание на использование тех или иных слов для достижения цели коммуникативного акта. К подобным особенностям относится употребление определенных слов или выражений, имеющих особый смысл в рамках изучаемого текста, например, связанных с историей страны или же мировой историей, или же обращение к ним обусловлено какими-либо личностными особенностями автора. На данном уровне мы имеем дело с лексическими единицами, использование которых в рамках публичных политических выступлений не случайно, а обусловлено влиянием компонентов речевой ситуации, т.е. их использование вне контекста конкретной ситуации не имеет смысла или же не подразумевает достижение того или иного эффекта. Именно к этому языковому уровню принадлежат обращения.

О. Н. Морозова отмечает, что основным типом адресации в публичных политических текстах является обращение. Обращение – это слово или сочетание слов, называющее лицо (или предмет), к которому обращена речь. Это связано с тем, что в текстах подобного рода важной составляющей является наличие контакта с аудиторией. Обращенность высказывания, то есть целевая, содержательная и формальная ориентированность на адресата, является одной из существенных характеристик политической речи. Основная функция обращения – побуждение, т.е. обратить внимание слушателя на речь говорящего.

Обращение в политическом дискурсе выполняет следующие функции:

- 1) номинативная, т.е. назвать, выделить объект речевого обращения;
- 2) контактная – способствует установлению контакта со слушателем;
- 3) пресуппозитивная – указывает на характер передаваемой информации и тем самым подготавливает слушателя к ее восприятию;
- 4) побудительная – направлена на оказание конкретного воздействия на адресата;

5) эмоционально-оценочная – выражает отношение говорящего к адресату, социальное положение коммуникантов, из взаимоотношения и эмоциональный настрой;

6) этикетная – указывает на нормативные требования к обращению в конкретной ситуации общения;

7) национально-культурная – отмечает национально-культурную специфику коммуникативного поведения [3, с. 65].

В текстах Барака Обамы обращения встречаются не часто, носят довольно формальный характер. Чаще всего обращения в выступлениях президента США являются частью приветствия или же завершения выступления: «Good afternoon, *everybody*», «Good morning, *everybody*», «Good evening, *everybody*», «Thank you very much, *everybody*». На выбор данного языкового элемента не влияют условия и обстоятельства, в которых происходит речевая ситуация, поскольку данное обращение встречается практически во всех его речах. Стоит отметить, что обращение «*everybody*» не подчеркивает гендерные, социальные или же другие особенности аудитории, следовательно, является универсальным. Употребление данного средства адресации имеет как отрицательные, так и положительные стороны. Использование этого обращения может иметь негативный эффект, поскольку не выполняет функции установления связи с аудиторией, т. к. оно не обращено к какой-либо конкретной аудитории, следовательно, это может быть обращением ко всем и ни к кому. К позитивным сторонам можно отнести его универсальность, т. е. используя данный элемент, автор обращается ко всем своим слушателям, не выделяя никого из них. Выбор данного элемента обусловлен личностными особенностями автора, а также его социальным положением.

Другой пример использования обращений встречается в выступлении Барака Обамы «Senate Floor Speech on the Iraq War After 4 Years» (21.03.2007). Прежде всего, следует отметить, что данное выступление является обращением к президенту США, которым в то время являлся Дж. Буш мл., и его целью является привести аргументы в пользу вывода американских войск из Ирака. В данном примере автор обращается непосредственно к Президенту: «*Mr. President, those who would have us continue this war in perpetuity like to say that this is a matter of resolve on behalf of the American people*», «*It's become apparent, Mr. President, that there's no military solution to this war*», «*History will not judge, Mr. President, the architects of this war kindly*». В этом выступлении на выбор данного языкового элемента обусловлен целью текста, а также ее обстоятельствами, местом и адресатом, к которому обращено выступление.

В выступлениях Кондолизы Райс мы встречаем обращения гораздо чаще. К первой группе можно отнести адресацию, обусловленную обстоятельствами, в которых происходит речевая ситуация, местом, а также тем, к кому это выступление обращено. Обращения подобного рода можно встретить в следующих примерах: «*Thank you, President Turner, for that wonderful introduction*», «*Thank you very much, Mr. Chairman*», «*Thank you, President DeGioia, for that wonderful introduction*», «*Good evening, distinguished delegates. Good evening, fellow Republicans. Good evening, my fellow Americans*», «*Ladies and gentlemen, fellow*

delegates from the Golden State of California and fellow delegates from across this great country».

К другой группе относятся обращения, на использование которых также влияют обстоятельства и место, где происходит речевая ситуация, а также аудитория, к которой обращено выступление. Тем не менее, данные обращения носят более личный характер, поскольку с их помощью автор старается установить контакт со слушателями, создать дружественную атмосферу, следовательно, усилить эффект от своих слов. Подобные примеры встречаются в следующих отрывках: «*Good evening, my fellow Americans»*», «*My fellow Americans, we do not have a choice»*», «*My fellow Americans, ours has never been a narrative of grievance and entitlement»*. Эти примеры взяты из выступления Кондолизы Райс на Республиканской национальной конвенции 29 августа 2012 года, где она приводит аргументы в пользу необходимости отдать голоса за кандидатуру Митта Ромни; следовательно, на выбор данных языковых элементов влияет также и цель ее выступления, а также ее социальный статус.

Кондолиза Райс также использует обращение «*Ladies and gentlemen»*»: «*Ladies and gentlemen, President Bush has outlined the historic calling of our time»*», «*Ladies and gentlemen, in order for America to fully play its role in the world, it must send out into the world a diplomatic force, a diplomatic corps that reflects that great diversity»*», «*Ladies and gentlemen, America has come a long way and America stands as a symbol but also a reality for all of those who have a long way to go, that democracy is hard and democracy takes time, but democracy is always worth it»*. Это обращение не подчеркивает социальные признаки аудитории, однако связано с гендерными различиями аудитории. Тем не менее, использование данного элемента не связано с гендерной принадлежностью самого автора, поскольку оно является характерным для жанра публичных политических выступлений, следовательно, именно принадлежность к данному жанру и является основным фактором, определяющим использование этой единицы.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Несмотря на то, что такой элемент, как использование обращений, является характерным для жанра публичных политических выступлений, в выступлениях Барака Обамы они встречаются довольно редко и носят универсальный, безличный характер. В речевых ситуациях факторами, влияющими на выбор Бараком Обамой исследуемых языковых элементов, являются обстоятельства, определяющие речевую ситуацию, аудитория, к которой его выступление адресовано, а также его цель.

Кондолиза Райс в своих текстах прибегает к использованию обращений гораздо чаще, на их употребление влияет цель речевой ситуации, ее обстоятельства, аудитория, на которую выступление направлено. Также можно сделать вывод, что частое использование обращений связано с особенностями личности автора, ее социальным положением.

Результаты исследования могут быть использованы при работе дебатного клуба, а также при преподавании предметов, связанных с изучением стилистики английского языка.

Наибольшее внимание изучению влияния условий и участников речевой ситуации на языковые элементы уделяется социолингвистикой и политической лингвистикой. Данная тема является актуальной по причине недостаточной изученности взаимосвязи условий и участников речевой ситуации и выбора языковых элементов, в том числе и казахстанскими учеными-лингвистами.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило – Назрань : Пилигрим, 2010. – 168 с.
2. Ладыженская Т. А. Педагогическое речеведение. Словарь-справочник / Т. А. Ладыженская , А. К. Михальская . – М. : Флинта : Наука, 1998. – 250 с.
3. Маслова А. Ю. Введение в прагмалингвистику : учебное пособие для вузов / А. Ю. Маслова. – М. : Флинта: Наука, 2010. – 256 с.
4. Чудинов А. П. Дискурсивные характеристики политической коммуникации / А. П. Чудинов // Политическая лингвистика. – 2012. – Вып. 2 (40). – С. 53–59.
5. Швейцер А. Д. Введение в социолингвистику / А. Д. Швейцер , Л. Б. Никольский. – М. : Высшая школа, 1978. – 198 с.
6. Якобсон Р. О. Язык в отношении к другим системам коммуникации / Р. О. Якобсон // Избранные работы. – М. : Прогресс, 1985. – С. 319–330.

References

1. Zherebilo T. V. Slovar' lingvisticheskikh terminov / T. V. Zerebilo – Nazran' : Piligrim, 2010. – 168 s.
2. Ladyzhenskaya T. A. Pedagogicheskoe rechevedenie. Slovar'-spravochnik / T. A. Ladyzhenskaya , A. K. Mikhal'skaya. – M. : Flinta: Nauka, 1998. – 250 s.
3. Maslova A. Y. Vvedenie v pragmalingvistiku: uchebnoe posobie dlya vuzov / A. Y. Maslova – M. : Flinta: Nauka, 2010. – 256 s.
4. Chudinov A. P. Diskursivnye kharakteristiki politicheskoy kommunikatsii / A. P. Chudinov // Politicheskaya lingvistika. – 2012. – Vyp. 2 (40). – S. 53–59.
5. Shvejtser A. D. Vvedenie v sotsiolingvistiku / A. D. Shvejtser , L. B. Nikol'skij. – M. : Vysshaya shkola, 1978. – 198 s.
6. Yakobson R. O. Yazyk v otnoshenii k drugim sistemam kommunikatsii / R. O. Yakobson // Izbrannye raboty. – M. : Progress, 1985. – S. 319–330.

Розглянуто взаємозв'язок між умовами й учасниками мовленнєвої ситуації, мовними елементами, зокрема, звертаннями. Матеріалом дослідження є політичні промови К. Райс і Б. Обами.

Мовленнєва ситуація, компоненти мовленнєвої ситуації, мовленнєва діяльність, мовні елементи, мовні одиниці, рівні мови.

In this article the author aims to examine the relationship between some components of a communicative situation and its participants on the language elements on the example of the use of addressing in the political speeches of Condoleezza Rice and Barack Obama. The author analyzes the speeches and singles out target elements and the factors influencing on their use in this context. The subject of study in this paper focuses on speech situations taking place within political speeches; therefore, research is closely linked to the political sphere. Identification of the impact of the conditions and participants of speech situation on language elements promotes to find out which language elements help achieve the desired result and which terms of the speech situation must be considered while choosing them. In the first part of the article the author examines the theoretical position that served as a starting point for the study and determines the methodological framework of it. In the second part of the article the results of the analysis of political speeches of Condoleezza Rice and Barack Obama are presented. Author presents the main factors affecting the use of such language elements as addressing. The theoretical significance of the study is to

systematize the knowledge of such concepts as speech situation, components of the speech situation, language elements and levels of the language. The practical significance of the paper is to study in detail and describe the features of the use of elements belonging to different levels of the language system and the conditions of the speech situation, to influence them.

Speech situation, the components of the speech situation, speech activity, language elements, linguistic units, levels of language.

УДК 811.111

СЛЕНГ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ, ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

В. Г. Чорнобай, старший викладач

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Розглянуто історію виникнення та визначення сленгу. Проаналізовано причини появи, наслідки, сфери використання і подано визначення сленгу. Простежено, що у сучасній українській мові відбувається масовізація, тобто спрощення лексики, зумовлена численними запозиченнями з жаргонів, діалектів та просторіччя, а також американізмів.

Сленг, виникнення, використання, субкультура, студенти, масовість, сприйняття, розуміння.

Сленг – доволі поширене явище, він є засобом спілкування у найрізноманітніших прошарках населення і сягає своїм корінням у сиву давнину. Адже століття тому різні соціальні групи мали свій стиль мовлення, притаманний саме цій групі. Крім того, розповсюдженим видом сленгу є сленг професійний, що побутує у мовленні людей певного фаху чи роду заняття. Молодіжний сленг, як і будь-який інший – тільки лексикон на фонетичній та граматичній основі загальнонаціональної мови, і відрізняється розмовним, а іноді й різко-фамільярним забарвленням. Найбільш розвинені семантичні поля – «Людина», «Зовнішність», «Одяг», «Житло», «Дозвілля». Велика частина елементів – різні скорочення та похідні від них, а також англійські запозичення або фонетичні асоціації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення молодіжного сленгу почалося в 60-70-тих рр. ХХ століття (Скворцов Л.І., Капаназде Л.А., Лошманова Л.Г., Копиленко М.М. та інші). Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття намітилися нові тенденції у вивченні неформальної молодіжної мови: молодіжний жаргон досліджувався як компонент міського просторіччя (Колесов В.В., Іванищев С.І., Юнаковська А.А., Гуц Е.Н.); аналізувався як мовне утворення, що володіє самостійною лексико-семантичною системою

(Подюк І. П., Маненкова Н.Ю., Уз-Дінська Є. В., Зайковська Т.В., Міралаєва О.Д., Берегівська Е.М., Єрмакова О.П., Марочкин А.І., Первухина Е.М., Петрова Н.Н., Гойдова С.І.); розглядається з позиції культури мовлення (Бондалетов В.Д., Голєв Н.Д., Тарасов Е.Ф.). У цей період активно видаються словники жаргону (див. Словники Грачова М.А., Митрофанова Є.В., Нікітіної Т. Г., Мальцевої Р.І., Мокієнко В.М., Левікової С.І., Квеселевіча Д.І., Вальтера Х. та інших).

У цей час кількість праць з вивчення молодіжної жаргонної мови зменшилася; дослідження студентського жаргону є поодинокими (Дубровіна К.Н., Борисова-Лукашенец Є.Г., Батюкова Н.В., Іванищев С.І., Скаженик Е.Н., Андросова О.Е.). Молодіжний сленг 70-80-х років ХХ століття вивчався досить активно, але в основному поаспектно. Розглядалися, головним чином, питання переходу в мову молоді арготизмів, а також етимологія окремих слів і виразів цього соціолекту

(Борисова-Лукашанець 1980, 1983; Дубровіна 1980; Єлістратов 1993, 1998, 2000; Лихолітов 1994, 1997; Мокієнко 2000; Радзіховський, Мазурова 1998; Розіна 2000, 2002; Грачов 1995, 1996, 2001; Скворцов 1964, 1972, 1977; Н. Walter 2001, 2004 та інші). Однак, варто відзначити одну особливість вітчизняних робіт, присвячених цій темі: деякі лінгвісти, немов соромлячись, що взялися за дослідження такого «негідного» предмета, «низького» пласту національної мови, починають або закінчують роботи закликами до боротьби з ним і виправдовують своє дослідження необхідністю глибоко вивчити «зло», щоб знати, як краще з ним боротися. Під поняттям «молодіжний сленг» розуміють сукупність мовних засобів високої експресивної сили, які постійно трансформуються, і які використовуються у спілкуванні молоддю, що знаходиться у дружніх, фамільярних стосунках [5, с. 19-20; 12, с. 33-35].

Мета статті – проаналізувати історію виникнення, функціонування, вживання та виокремлення сленгу молоді та студентства в окремий пласт лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хвиля інтересу до субмов дійшла до України лише порівняно недавно. Досі в наукових колах почасти домінує розуміння молодіжного соціодіалекту як «мовного хуліганства». Дослідженням цього питання займаються нині лише окремі мовознавці, хоч сама тема надзвичайно багатогранна. Сленг доволі поширене явище, він є засобом спілкування у найрізноманітніших прошарках населення і сягає своїм корінням у сиву давнину. Адже навіть століття тому різні соціальні групи мали свій стиль мовлення, притаманний саме цій групі. Крім того, розповсюдженим видом сленгу є сленг професійний, що побутує в мовленні людей певного фаху чи роду заняття. У XVIII-XIX ст. на Полтавщині, де кобзарювання було досить поширеним явищем, сліпі бандуристи мали свій власний сленг, який називався «лебійською мовою» і був незрозумілий навколишнім, але при уважнішому розгляді бачимо, що його легко було вивчити, оскільки він ґрунтувався на певних закономірностях перекручування слів, хоча були й окремі сленгові новоутворення. Деякі номінації лебійської мови фігурують у сучасному молодіжному сленгу, зазнавши певних змін. Наприклад, поширене у молодіжному мовленні слово «лахати» (сміятися) пішло саме від мандрівників-лірників, навіть не змінивши значення: «дерти лаха» – сміятися. Слово «кльово» має таке саме коріння, і вимовлялось воно спершу «клево». Головний персонаж оповідання Г. Хоткевича «Сліпець» належить саме до аналізованої соціальної групи, тому зрозумілим є вживання сленгів у мовленні героя: «Оце, – думаю, – клево» (у значенні «добре»). Загалом, межа між живою, розмовною мовою та сленгом була і є дуже рухливою, перехідною. Часто статус слова змінюється, і те, що, скажімо, у 60-х, 70-х, 80-х роках ХХ століття вважалося сленгом, тепер стало частиною повсякденного словника людей. Мова активно реагує на зміни в політиці, ідеології, науці, духовній культурі, тому й сленг, як один із її складників, надзвичайно швидко піддається перетворенням. Так, сленг молоді 50-60-х рр. фактично не зрозумілий сучасному молодому поколінню [3, с. 73]. Сленг кожної історичної епохи відображав особливості свого часу. Сленг 60-х був наслідком підвищеного інтересу до наркотиків, популярної музики, постійної ейфорії. Сленг 70-х містив велику кількість епітетів, що стосувалися невдах:

«wally», «nurd» тощо. У сленгу 80-х переважали слова, що стосувалися грошей та роботи [1, 2, 4].

Єдиного і всеосяжного визначення сленгу немає дотепер. Неодноразові спроби розмежувати сленг і загальноновживану лексику, або сленг і нецензурну мову не дали результатів. Дефініції сленгу, які намагаються нашвидкуруч скомпонувати у ході наукових дебатів, часто виявляються помилковими. Таким чином, у різних словниках і посібниках простежуємо безліч визначень сленгу, таких як: «нецензурна мова», «мова неписьменних і безпутних людей», «поезія простої людини» [6, с. 32]. В. О. Чеховський називає сленг «мовною грою, що допомагає особистості заявити про себе у власному мікросоціумі та водночас відокремитись разом з ним від решти суспільства» [6, с. 32]. На думку лінгвіста, сленг – це стиль мови, що посідає місце, антитетичне занадто формальній, офіційній мові. Сленг перебуває в самому кінці можливих засобів мовного спілкування і включає різні форми мови, за допомогою яких люди можуть ототожнювати себе з певними соціальними угрупованнями, починаючи з дітей, молодих бізнесменів та хакерів, і закінчуючи злочинцями, алкоголіками та наркоманами.

Жаргонізми (сленгові слова) посідають важливе місце у культурі мовлення, їх можна віднести до лексично-стилістичних утворень. Такі слова притаманні розмовній мові людей, які пов'язані певною спільністю інтересів. Сленг властивий різним групам людей і відіграє важливу роль у житті індивіда. Сленгові новоутворення можуть бути стилістично нейтральні та стилістично знижені. Саме на цих поняттях ґрунтується взаємозв'язок між культурою мовлення та сленговою лексикою. Стилістично нейтральні сленгові новоутворення «не засмічують» мови, а стилістично знижені вважаються явищем негативним. У переважній більшості випадків, коли йдеться про молодіжний сленг, люди звертаються саме до тих лексичних одиниць, які є стилістично зниженими [11]. Якраз через це виникає нерозуміння молодіжної субмови, її заперечення, що одночасно провокує вживання не лише даних лексем, але і перехід на нецензурну лексику.

Сленг (від англ. S (special), lang (language)) – набір особливих слів або нових значень уже існуючих слів, уживаних у різних групах людей (професійних, громадських, вікових тощо). В англійській лексикографії термін «сленг» набув широкого поширення приблизно на початку XIX ст. Етимологія цього слова видається спірною. На процес вивчення сленгу вплинула англійська культура. Характерною особливістю, що відрізняє молодіжний сленг від інших видів, є його швидка мінливість, яка пояснюється зміною поколінь. Соціальні діалекти ніколи не можуть бути єдиним засобом спілкування, а виступають як доповнення до загальної літературної мови, жаргон здатний самостійно реалізовувати не тільки свою основну емоційно-експресивну функцію, а й головні загальнономовного функції: комунікативну, соціальну, прагматичну, інформаційну та інші (А.Т. Хроленко, В.Д. Бондалетов). Російський учений В. Костомаров назвав це явище мовним смаком епохи з її розкутістю, почуттям вседозволеності, приматом особистого начала, власного «я». Норми недалекого минулого усували українські слова, українські терміни на користь «інтернаціональних». Мистецький фестиваль став «арт фестивалем», вистава – «перформансом». Молода поезія активно засвоює

міський сленг, слова типу «тусовка» (місце, де збирається молодь), «ничка» (таємна схованка в одязі), «закосити під когось» (видати себе за когось, хто має пільги) тощо. Створено десятки неологізмів на ґрунті цього сленгу, як-от – «блатний», «пофігіст». Мова сучасного міста — це складний лінгвопростір, який підпорядкований тривимірній системі координат: віковій, територіальній, соціально-груповій. Лексика різних соціальних груп формує лінгвосистеми, які мають за основу національну мову або є продуктом чужомовної експансії. Особливо цікавою для дослідження є молодіжна лексика, яка в мовознавстві існує під англійською категорією сленг (slang). Московська лінгвістична енциклопедія від 1990 року ототожнює сленг з жаргоном, тобто соціальним різновидом мовлення, для якого характерна професійна лексика з експресивною полісемантикою та фразеологією. Категорію «сленг» тут подають як сукупність жаргонізмів, які утворюють різновид розмовної лексики і відображають фамільярне, гумористичне ставлення до предмета мовлення. Їх вживають переважно за умов невимушеного спілкування. Інколи сленг – викривлене, ненормативне, вульгарне мовлення (близьке до арго), коли предмету надають принизливої оцінки. На відміну від арго, сленг/жаргон має в основі літературну мову або іншомовні вкраплення. Молодіжна мова така ж різнобарвна, строката, особливо здатна до сприйняття всього нового, як і її носії. Нові тенденції у культурі, соціальний розвиток, технічний прогрес спричинилися до появи великої кількості молодіжних об'єднань та угруповань. Особливий вплив на молодь має музика. «Beatles», «Rolling Stones», «Metallica», «Nirvana» — прабатьки молодих металістів, рокерів, хіпі, панків. Вони носять шкіряний одяг, строкаті бандани, пацифістські значки і виголошують протест проти сірості і традиційності. Вони створили свою мову як обцинну говірку і як засіб самовираження [7, с. 8].

Жаргон (фр. Jargon) – соціолект; відрізняється від загально-розмовної мови специфічною лексикою і фразеологією, експресивністю зворотів і особливим використанням словотворчих засобів, але не володіє власною фонетичною і граматичною системою. Жаргонні слова або виразу називають «жаргонізмами». Частина жаргонної лексики – приналежність не однієї, а багатьох (у тому числі і вже зниклих) соціальних груп. Переходячи з одного жаргону в інший, слова їх «загального фонду» можуть змінювати форму і значення: «темного» в арго – «приховувати здобич», потім – «хитрувати (на допиті)», у сучасному молодіжному жаргоні – «говорити неясно, ухилятися від відповіді» [12, с. 245]. Сленгові слова та вирази, які вживають підлітки, є досить різноманітними і відмінними у різних групах людей. Наприклад, лексему «розуміти» в одній компанії звикли замінювати словом «шарити», а в іншій – «розчехлятися». Так само існують певні слова та вирази, які притаманні саме певній групі підлітків. Наприклад, для вираження подиву одні використовують слова «я в шоці», для інших більш характерними є слова «я холодний», «я в трансі», «ти що гониш?» і навіть «хай мене покрасять».

Жаргонізми (сленгові слова) посідають важливе місце у культурі мовлення, їх можна зарахувати до лексично-стилістичних утворень [9, с. 11]. Такі слова притаманні розмовній мові людей, які пов'язані певною спільністю інтересів. Сленг властивий різним групам людей і відіграє важливу роль у житті індивіда.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, різноманітність сленгу викликана, насамперед, тим, що підлітки та студентська молодь прагнуть вирізнитися не лише як окрема суспільна група, але і як особистості, у даному випадку це відбувається з допомогою мовно-виражальних засобів. Через це сучасна українська молодь намагається ще більше урізноманітнити своє мовлення власними новотворами. Як бачимо, у молодіжному середовищі сленг посідає помітне місце як засіб виділення індивіда із маси і спосіб вербального (мовного) спілкування.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані із вивченням культури мовлення та її залежності від загальної культури, розвиненості і грамотності її носіїв.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Береговская Э.М. Молодежный сленг: формирование и функционирование / Э.М. Береговская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 3. – С. 32–41.
2. Бобахо В.А. Современные тенденции молодежной культуры: конфликт или преемственность поколений? / В. А. Бобахо, С. И. Левикова // Общественные науки и современность. – 1996. – № 3. – С. 56–60.
3. Борисова-Лукашанец Е. Г. О лексике современного молодежного жаргона (англоязычные заимствования в студенческом сленге 60-х–70-х годов) // Литературная норма в лексике и фразеологии. – М. : Наука, 1983. – С. 104–120.
4. Грачев М. А. Словарь молодежных сленгов / М. А. Грачев, А. И. Гуров. – Горький : Мир книги, 1989. – 659 с.
5. Ермакова О.П. Слова, с которыми мы все встречались. Толковый словарь общего жаргона / О.П. Ермакова, Е.А. Земская, Р.И. Розина. – М. : Азбуковник, 1999. – 320 с.
6. Журавлев А.Ф. Иноязычное заимствование в русском просторечии (фонетика, морфология, лексическая семантика) / А. Ф. Журавлев // Городское просторечие. – М. : Наука, 1984. – С. 102–120.
7. Запесоцкий А.С. Эта непонятная молодёжь / А.С. Запесоцкий, А.П. Файн. – М. : Профиздат, 1990. – 224 с.
8. Копыленко М.М. О семантической природе молодежного жаргона / М.М. Копыленко // Социолингвистические исследования. – М. : Наука, 1976. – С.76–85.
9. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред В.Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 683 с.
10. Словарь молодёжного жаргона / [авт.-сост. И.А. Стернин]. – Воронеж : Логос, 1992. – 156 с.
11. Толковый словарь русского языка / [авт.-сост. С. И. Ожегов, Н.Ю. Шведова]. – М., 1992. – 928 с.
12. Языкознание: большой энциклопедический словарь // [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

References

1. Beregovskaya E.M. Molodezhnyj sleng: formirovanie i funktsionirovanie / E.M. Beregovskaya // Voprosy yazykoznanija. – 1996. – № 3. – S. 32–41.

2. Bobakho V.A. Sovremennye tendentsii molodezhnoj kul'tury: konflikt ili preemstvennost' pokolenij? / V.A. Bobakho, S.I. Levikova // Obshhestvennye nauki i sovremennost'. – 1996. – № 3. – S. 56–60.

3. Borisova-Lukashanets E.G. O leksike sovremennogo molodezhnogo zhargona (angloyazychnye zaimstvovaniya v studencheskom slenge 60-70-kh godov) // Literaturnaya norma v leksike i frazeologii. – M. : Nauka, 1983. – S. 104–120.

4. Grachev M. A. Slovar' molodezhnykh slengov / M. A. Grachev, A. I. Gurov. – Gor'kij : Mir knigi, 1989. – 659 s.

5. Ermakova O.P. Slova, s kotorymi my vse vstrechalis'. Tolkovyj slovar' obshhego zhargona / O.P. Ermakova, E.A. Zemskaya, R.I. Rozina. – M. : Azbukovnik, 1999. – 320 s.

6. Zhuravlev A.F. Inoyazychnoe zaimstvovanie v russkom prostorechii (fonetika, morfologiya, leksicheskaya semantika) / A.F. Zhuravlev // Gorodskoe prostorechie. – M. : Nauka, 1984. – S. 102–120.

7. Zapesotskij A.S. Ehta neponyatnaya molodyozh' / A.S. Zapesotskij, A.P. Fajn. – M. : Profizdat, 1990. – 224 s.

8. Kopylenko M.M. O semanticheskoy prirode molodezhnogo zhargona / M.M. Kopylenko // Sotsiolingvisticheskie issledovaniya. – M. : Nauka, 1976. – S.76–85.

9. Lingvisticheskij ehntsiklopedicheskij slovar' / [gl. red V.N. Yartseva]. – M. : Sovetskaya ehntsiklopediya, 1990. – 683 s.

10. Slovar' molodyozhnogo zhargona / [avt.-sost. I.A. Sternin]. –Voronezh : Logos, 1992. – 156 s.

11. Tolkovyj slovar' russkogo yazyka / [avt.-sost. S.I.Ozhegov, N.Yu.Shvedova]. – M., 1992. – 928 s.

12. Yazykoznanie: bol'shoj ehntsiklopedicheskij slovar' // [gl. red. V. N. Yartseva]. – 2-e izd. – M. : Bol'shaya Rossijskaya ehntsiklopediya, 1998. – 685 s.

Рассмотрена история возникновения и определение сленга. Проанализированы причины появления, следствия, сферы использования и дано определение сленга. Констатировано, что в современном украинском языке происходит массовизация, то есть упрощение лексики. За этим стоят массовые заимствования из жаргонов, диалектов и просторечий, а также американизмы.

Сленг, появление, использование, субкультура, студенты, массовость, восприятие, понимание.

The article deals with the problem of history and definition of slang. In the new millennium, the population of Ukraine and especially young people have become dependent on technological progress and mass culture. Inherent separation of culture on society to elite and mass increased and further delineated based on language (colloquial) expressions. Massification occurs in the modern Ukrainian language. That is the simplification of vocabulary, which in terms of structuralism, performs a special symbolic function of rapid semantic perception and understanding. Behind, this massive loan of jargon and vernacular dialects (even – from the mat), as well as many Americanisms. Ten or twenty years are a negligible period for language development, but there are periods in history when the rate of linguistic change is greatly increased. Changes were made the language itself, and in the first place, the conditions of its use. If you use linguistic terminology, it is possible to talk about changing in the language situation and the emergence of new types of discourse. Human communication from the seventies to the nineties might well have ended communicative failure due to a simple lack of understanding of language and possibly incompatibility of linguistic behavior. Essentially, over the Ukrainian language was held terrific experiment in scope and results of sociolinguistic. Two major social shakes – revolution and reorganization are affected not only people, but also the language. Under the influence Ukrainian language is changed, and, moreover, it deliberately influenced by power, because its language was a powerful tool. Changes in the language of its social causes and consequences are one of the most interesting topics of modern science.

Slang, appearance, use, subculture, students, mass, perception, understanding.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2 (Т. Зіньківський)

ПРОЗА ТРОХИМА ЗІНЬКІВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

С.С. Кіраль, доктор філологічних наук, професор

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Проаналізовано прозову спадщину українського письменника Трохима Зіньківського (1861–1891) в контексті розвитку української прози кінця ХІХ – поч. ХХ ст., що дає змогу простежити виразну еволюцію прозаїка в аспекті росту його майстерності, тобто авторську історичну поетику сюжету, жанру, стилю його творів.

Оповідання, повість, казка, художні засоби, фабула, персонаж, рецензія

Центральне місце у прозовій спадщині Трохима Зіньківського (1861–1891) посідає група творів з оригінальними сюжетами, мотивами, образами – «Історична казка» (1888), «Сидір Макарович Притика» (1888), «На вулиці» (1888), «Сон (Мрія)» (1889), «Кудюю йти? Різдвяна повістка» (1889), «Моншер-козаچه (гумористичне оповідання)» (1890). Ця група становить цікаву хронологічно складену цілість, яка дає змогу простежити виразну еволюцію прозаїка в аспекті росту його майстерності, тобто авторську історичну поетику сюжету, жанру, стилю його творів, і яка йде в ритмі розвитку української прози взагалі. О. Кониський зазначав, що у прозових творах та публіцистиці письменника «добре визначився і хист, і талант, і прямування, і погляди, і світогляд молодого письменника», який «справді був певним українським русином, певним демократом, певним тим національним радикалом», був «чоловіком праці, діла на тій колючій стежці, якою неминуче треба йти нам до свого народно-національного ідеалу» [4, с. 273].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Т. Зіньківський-прозаїк – вісімдесятник ХІХ ст., і у його творах відчутна, з одного боку, інерція фази етнографічно-побутової белетристики в історії української літератури, а, з другого боку, – етап тенденції до посиленого психологізму й інтелектуалізму, характерні для письменників «нової генерації» кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Ці тенденції у Зіньківського то співіснують, то проявляються в «чистому» вигляді. Прикметно, що І. Франко зарахував Зіньківського до когорти молодих талановитих українських письменників того часу: «Аж на початку 90-х років починається новий рух з приходом нового покоління, в якому визначаються як талановиті белетристи Василь Чайченко, Леся Українка, Володимир Самійленко, А. Кримський, М. Школиченко, Т. Зіньківський, Гр. Коваленко, Людмила Старицька» [11, с. 86].

Белетристичні твори письменника були загалом позитивно поціновані тогочасною критикою. Автори відгуків відзначали автобіографічний характер деяких із них, висловлювали різні думки стосовно художнього методу Зіньківського, його світогляду, але не торкалися жанрової специфіки кожного твору, не аналізували художніх засобів автора, не побачили його творчої еволюції.

У рецензії на видання збірки «Малюнки справжнього життя» (СПб., 1889; містила два твори – «Сидір Макарович Притика» і «На вулиці») Б. Грінченко висловив щиру прихильність до таланту автора; особливо йому імпонувало правдиве зображення недостатньо висвітленого в нашій літературі «салдатського

нежиття», вдале змалювання образу «ундер-цера» [2, с. 346]. Ом. Огоновський, наприклад, влучно відзначив найістотніші прикмети творів Зіньківського, писаних прозою, які «визначаються горячим патріотизмом українським і вдатним алегоричним писанням» [7, с. 1318], а деякі з них – гумором. Важливою методологічною вказівкою Ом. Огоновського для інтерпретації прози Зіньківського є його спостереження над алегоричністю оповідань цього автора, яка, на думку історика літератури, йде від Д. Мордовця. Навіть «Історичну казку» Ом. Огоновський розглядає як твір алегоричний. Герої цього твору – Грицько Козаренко, Іван Богоносець і пан Хвалько Яблуновський – «сі три типи суть персоніфікацією України, Москви й Польщі» [7, с. 1320].

Мета дослідження. Вважаємо доцільним проаналізувати зазначені твори письменника, згрупувавши їх за вищезгаданими двома стильовими прикметами.

Виклад основного матеріалу. Два ранніх оповідання досліджуваного автора – «Історична казка» (1888) та «На вулиці» (1888) попри новаторські інтонації авторського голосу своєю гамою художніх засобів якоюсь мірою нагадують попередників і сучасників Зіньківського – прозаїків-побутописців. Означена автором дефініція твору як «історична казка» лише в загальних рисах характеризує жанр твору. «Історичність» тут не конкретна, історичні персонажі не фігурують. Уже в цьому ранньому оповіданні автор з усією очевидністю виявив хист характеротворення, увагу до типажу. Зрештою, як майже всі прозові речі Зіньківського, воно має атрибут оповідання-характеру, що зумовлює прийом психологічної характеристики, часто порівняльної.

У творі головні персонажі згруповані за принципом конструювання характерів у казці, у якій герої різко розподілені на злотворців і добротворців. Яскраво вираженим злотворцем в «Історичній казці» є Іван Богоносець, по-вуличному Збродня. Історія злочинності Богоносця – Збродні (від польського *zbrodnia* – злочин), його моральної деградації і становить сюжет твору. Для контрасту образу Злотворця введено образ Добротворця – позитивного заможного господаря Грицька Козаренка.

У романтичній тональності змалювано перебування Івана Богоносця в полоні у розбишак, котрі сплюндрували й спалили село, згвалтували дівчат і жінок. Іван Богоносець заприсягає співпрацювати з розбишаками, з'їдаючи при тій церемонії грудку землі на доказ вірності. Спілка з розбишаками є джерелом його «скороспілого» збагачення й моральної деградації.

Етапи його морального падіння, озвіріння розкривають, наскільки фальшивим було боголюбство цього персонажа. Релігійність Богоносця демонстративно показна, суто обрядова, Богоносці (Іван і його сини) жили бідно, бо пиячили, «хоч, проте були богобоязливі – як увійдеш до їх у хату, то скрізь боги, боги, уся хата завішана; та не сама хата, а й в сінях, і в коморі, і в стайні, то здіймають зараз шапки, хрестяться на образи і низенько кланяються. І вже що горді були зі своєї побожності – то Господи» [8, кн.1, с. 51]. Особливо обурювався Іван Богоносець, коли хто не додержувався посту, їв скоромне у середу, вважаючи, що «... то менш гріха вбити людину, ані ж поскоромитись» [8, кн.1, с. 51]. Деталь надзвичайно прикметна, вона характеротворча, виступає тим «ембріоном», у якому

зароджується й росте Злотворець. Чим більше Богоносець багатів «із людей», стаючи розбишакою, тим більше молився.

Становище всесильного багатія сприяє ростові манії величі, брутального ставлення до свого оточення, зрештою, розвиткові його божевілля. Він прагне свого колишнього друга – Козаренка – перетворити у кріпака, хоче стати царем, пророком або апостолом. «Ні, не дурно в мене черево росте – не дурно – я бо–го–но–сець» [8, кн.1, с. 67]. З черева свого він явить Бога. «В мені самому істина, в мені самому світ, я сіль землі, я світильня» [8, кн.1, с. 67]. У контексті подій сьогодення цей образ дуже чітко асоціюється з прагненнями та бажаннями Богоносця ХХІ віку – російським правителем Путіним.

Оповідання «На вулиці» (1888) – твір виразно етнографічного реалізму – у викладовій формі я-оповідання у ньому маємо докладний опис сільської «вулиці», локолізованої на двох призьбах. Фолькористи-етнографи неодноразово студіювали таке явище у звичаях українського села, як «вулиця», – своєрідний клуб просто неба, де збирається на розваги вечорами, переважно молодь. Вулиця мала свої звичаї, ритуали. Деякі з них відбилися у фольклорних текстах, наприклад, піснях про кашу, яку дівчата закопували на вулиці, аби привабити хлопців, котрі могли піти й на другу «вулицю», оскільки в селі таких пунктів зібрання молоді могло бути кілька – на різних кутках села. Переспіви таких вулиць створює настроєве тло й п'єси С. Васильченка «На перші гулі». Попри цінні побутово-етнографічні деталі твір Зіньківського – це все-таки не документальний нарис, а художня річ, і як така потребує відповідної до його жанру інтерпретації.

За своєю структурою – це белетристичний різновид етюдів – образок, тобто малюнок людських постатей в обмежених рамках часопростору (хронотопу). На двох із половиною сторінках наратор ідентифікує себе як особу сільської ментальності. Разом із тим в його інтонаціях вчуваються нотки скепсису, насмішки над етнографічним оповіданням, яке вже віджило свій вік. Рівень «бабської вулиці»-призьби сміховинно низький. Її учасники – люди не першої молодості – не мають буйної фантазії на витівки, на іскрометний дотеп, відсутні тут молодечі народні ігри, а все зводиться до обмов, сварок і тимчасового примирення двох таборів – двох призьб.

Твір безфабульний і належить до перших спроб фрагментарної прози – форми, яка буйно розквітне в українській літературі на початку ХХ ст. Художня цінність цього фрагмента-гуморески полягає в експресивності мови й витонченості іронії та гумору. Аналогічний твір в українській літературі – відомі «безсмертні баби» (І. Франко) – чотири оповідання І. Нечуя-Левицького про бабу Параску й бабу Палажку.

Твір безфабульної прози – «Сон», з авторським підзаголовком «Мрія», за своїми жанровими особливостями є психологічним етюдом – студією переживань із приводу нерозділеного кохання, своєрідним «Зів'ялим листям» у прозі. Точніше, ця ліризована проза наближається до поезії в прозі ще й своєю піднесеною тональністю й інтенсифікацією образності. В. Кравченко, друг дитинства, однополчанин Зіньківського, згодом відомий фольклорист, у листі до Б. Грінченка від 05.07.1892 р. писав, що плакав, коли читав згаданий твір, бо «... згадував усе

пережите, а переживали ми разом з покійним Трохимом (у «Мріях» – Василь Піддубний). [...] взагалі ж згадав і про його перше кохання, про котре він у своїх «Мріях» тільки мимоходом нагадує. Коли б я міг прочитати усі його твори, то, міркую, немало дечого ще пригадав би» [5].

Символіка заголовка й підзаголовка психологічного етюду Зіньківського – «Сон (Мрія)» – нелегка для розшифрування, але нам здається, що їх функція – згладити різкі контури у зображенні даної ситуації, знечулити сердечні рани, накинути на цю love story ерпанок сну й замрії. З образом сну-мрії пов'язане те ідеальне «пасмо золоте» (О. Кобилянська), що проносить людина з дитинства до скону, точніше, свій ідеал. Сон може бути і страшним, летаргічним, і осяйним, ідилічним, принадним образом щастя, «сном літньої ночі», яким він є в інтерпретації Лесі Українки. У тексті аналізованого етюду Зіньківського читаємо: «І заснув юнак тяжким, важким та непокійним сном, приспаний своїм лихом, як ніч чорним, і приснився йому рідний край далекий, далекий від вогкої, мракою завжди оповитої фінської Пальміри; приснилися йому, як рідний край, веселі та ясні веселого дитячого віку давнії години під пестливим оком у неньки, що промайнули наче сон... і знову сон він сей переживає – бачить себе під батьківською стріхою тихим дитям, на погляд мовчазним та неподільчивим на те, що в його було у душі» [8, кн.1, с. 102]. Образ ідеального дитинства – через призму спогаду – це водночас образ рідної матері й рідної України як антипода чогось осяйного до понурої «мраком завжди оповитої фінської Пальміри» – Петербурга. У фіналі твору герой повертається до рідного краю і рідної матері, які для нього «криниченька чиста спаленій душі моїй». Злий, гнітючий сон-кошмар, яким для нього були роки шукання ідеалу в коханні, з усією очевидністю розвіюється. «Всьо розвіялось, як сон» (В.Пачовський). Нарешті, ідеал знайдено – у рідній матері, у ріднім краю, які були далекою мрією. Така концепція заголовка й підзаголовка. Ліричний герой у захопленні й розчаруванні, у помилках, у стражданні вимучує слухну, як йому здається, концепцію кохання. Це щось більше за пристрасть, зумовлену фізичним дозріванням, статевим гоном, а почуття, одухотворене присутністю між двома статями чогось третього, – високого ідеалу.

В аналізованому «Сні» автор широко послуговується засобами екстравертивного психологізму, тобто деталями, жестами, мовою, що є зовнішнім виразом внутрішнього буття людини – його психічних станів, емоцій, пристрастей. «Сон» Зіньківського наближається до творів письменників молодшої генерації, автори яких, за спостереженням І.Франка, неначе засідають з магічною лампою в душу героя й освітлюють її зсередини. У цьому аспекті Зіньківський у «Сні» досягає майстерності.

Другим психологічним етюдом у Зіньківського є твір малої прози «Кудою йти? (Різдвяна повістка)». Публікація цього твору в «Зорі» в 1891 р. була зразу помічена читачами, і як писав А.Кримський, що «чимало людей похваляли «Кудою йти» Трохима Зіньківського» [6, с. 88–89]. Цікаві міркування висловив В. Прокопович у рецензії на збірку літературних творів «Хвиля за хвилею» (упорядкував й видав Б. Грінченко у Чернігові в 1900 р.), у якій було вміщено згаданий твір. Вважаючи його непересічним белетристом, він зокрема зазначив: «Уся ця повістка перейнята

величною ідеєю відродження людини, що занедбала була рідний край. Здається, автор тут алегорично розумів Україну – скільки українців гине для Батьківщини нині в Росії; скільки їх таких, що вважають за корисне для рідного краю знищення усіх національних відмін, обрусіння й підлеглість російським культурним впливам у всіх обсягах життя? [...]. Нагадати про ці святі істини і хоче Зіньківський, до їх він кличе. Повістка його, зігріта теплим релігійним чуттям і глибокою любов'ю до батьківщини, робить чарівний вплив. З погляду артистичного виконання – вона бездоганна – рядочку зайвого немає. Мова надзвичайно мелодійна» [1, с. 24].

Пуантом «повістки» є психологічний перелом у душі яничара, який «потурчився-побусурменився» (сказати б стилем українських дум), тобто зденаціоналізувався, став перекинчиком, але вирішив повернутися до свого народу зі служби чужинцям і служити своїй країні. У жодному прозовому творі Зіньківського національна ідея не виражена так пристрасно, як у цій «різдвяній повістці». За жанром твір скомплікований і лише незначною мірою відповідає авторському жанровизначальному підзаголовку. Так звані «святкові» або різдвяні оповідання нерідко побудовані на дискомфортному матеріалі, як от «Різдвяні оповідання» Ч. Діккенса, забавляли читача під час свят інтригуючим сюжетом та обов'язковим щасливим закінченням (happy end). У 80-і роки «Зоря» замовляла оповідки такого типу Олені Пчілці, яка написала їх кілька. Панас Мирний шокував читача, який очікував веселого фіналу в «новорічному оповіданні» «Морозенко». Молодий М. Коцюбинський розважив читача «Ялинкою», погравши трохи на його нервах зображенням нападу вовків на юного героя. Мабуть, «різдвяна повістка» Зіньківського – твір найоригінальніший у типологічному ряді святкових оповідань. Незвичайний тут новелістичний, частково легендарно-казковий матеріал. Є висока патріотична ідея, але зовсім відсутня розважальність.

Тло події – історичний Рим та історична Германія часу народження Христа – спроектоване на сучасну авторові Україну, поневолену «третім Римом» – Московською імперією. Свого часу літературознавець М. Тараненко також зауважив, що у цьому творі автор «викриває колоніальну політику російського самодержавства у відношенні до України, вдаючись, як і його попередники та сучасники, до прозорої алегорії» [10]. Отже, це алегорично-символічна «різдвяна повістка», літературна умовність якої розшифровується так само легко, як і в античній драмі «Оргія» Лесі Українки.

У зображенні ментальності римлян епохи часів первісного християнства Зіньківський перегукується з пізнішим за його твір – драмою Лесі Українки «Руфін і Прісцилла» та романом «Quo vadis» Г. Сенкевича – «Кудюю йти?» й починається образом епохи, «коли ще на престолі Риму сидів пишний Кесар Август, коли гордий Рим весь світ під свою владу підгорнувши, упившись славою і кров'ю людською...» [8, кн.1, с. 112].

Автора цікавить особистість гладіатора – отого, здавалось би, бездумного різника, ката, паталогічну прояву. Але об'єктом справжньої літератури не є паталогія. Як і І. Франко («На дні»), М. Коцюбинський («Persona grata»), Зіньківський «викрешує» іскру людяності у найзапеклішого злочинця. Його цікавить процес виховання гладіатора. Твір набуває якоюсь мірою прикмет роману

виховання. З усією очевидністю тоталітарна жорстокість маси є наслідком «виховних» зусиль тоталітарної держави.

Букварем патріотизму в оповіданні Зіньківського є національна міфологія і фольклор. Мати Германця боїться, щоб він «не став отаким перевертнем гидким, яких у нас немало, – тим, хто гордує рідною мовою і кров'ю». Як же ж співзвучне оте «перевертень гидкий», «яких у нас немало» – з реаліями давньої і найсучаснішої історії України! Психологічна студія перекинчика переростає у гнівний політичний памфлет, який нагадує інвективи Тараса Шевченка про змосковцених перевертнів, які однаково були і є гидкими у всі часи. Зіньківський показує історію вишколу – денаціоналізації у школі манкуртів. Насамперед – це заміна рідних національних богів, міфології, релігії римськими. Відтак – заміна питомого імені чужим – юнака назвали по-римському Люціусом, перетворили на римського легіонера, заставили збройно підкоряти для імперії чужі країни, намагались викликати погорду до всього рідного як до варварського, примітивного, впоїти переконання про вищість культури того Риму, який насправді викоринив рештки республіканства, де була «рабська поезія» Горація, філософія інфантильних стоїків.

Лейтмотивом твору є пошуки ідеалу – «вищої правди». Для Зіньківського як людини і митця вищою правдою є національна ідея. Тут автор застосовує несподівано оригінальний прийом – в історію пошуків «вищої правди» влітає євангельський мотив народження Христа, трансформує його у свій авторський апокриф. Сутність апокрифічного новаторства аналізованого автора полягає у патріотизації, націоналізації біблійного міфу. В останніх рядках клятви-молитви Люціуса – тональність пророцтва. Ось діалог Германця-Люціуса з Римом:

« – А правда ж ваша де?

– А ось де наша правда – Кесар. Він носитель правди на землі, він знаменує Бога, йому ми ставимо вже і вівтарі» [8, кн.1, с. 119].

Це вже щось більше, як російський цар 80-х рр. XIX ст. Це авторське передчуття грядущих імператорів, що оголосять себе богами – Ленін, Гітлер, Сталін, Путін.

Хоча різдвяна повістка «Кудюю йти?» й увібрала у себе прикмети стилю фрагмента «Сон», але автор пішов далі у пошуках різноманітних наративних нюансів і стильової поляризації, «накладання» на основний жанр елементів інших жанрів. У 80-і роки Т. Зіньківський з усією безстрашністю й пристрасно порушив тему яничарства і виразив її в оригінальних формах.

Коли на початку XX ст. М. Коцюбинський та М. Чернявський у листах-відозвах до евентуальних авторів задуманого альманаху «З потоку життя» накресливали концепцію оновлення української літератури в аспекті тематико-проблемному й поетикальному, то звертали увагу на необхідність розробити теми не лише з життя інтелігенції, а й військовиків, незважаючи на те, що «від давнини до сучасності» українська народна творчість і писемна словесність не оминали цієї тематики. У домонгольський період це була лицарська поезія, пізніше – козацька. У XIX ст. – у фольклорі й літературі широко віддзеркалилась рекрутчина з її бруталністю. З усією очевидністю М. Коцюбинський та М. Чернявський мали на

увазі особливий зріз військової теми – психологічний аспект ментальності офіцерства. Volens-nolens Т. Зіньківському випало на долю пройти солідний військовий вишкіл у фахових навчальних закладах аж до військової академії включно, служити в армії офіцером, отже, добре знати не лише життя казарми, а й психологію військовиків вищого рангу. Це й породило два його прозові твори з життя військовиків – оповідання «Сидір Макарович Притика» (1888) і повість «Моншер-козаче. Гумористичне оповідання» (1890). Це своєрідна діалогія, об'єднана об'єктом зображення і жанровим завданням, – обидва твори є студіями психології військовослужбовців, їх психологічними портретами. Проте перший із цих творів становить неначе підготовчий етюд, шкіц до другого, більш викінченого. В обох творах позиція наратора споріднена, проте у першому оповідач хоча і стоїть близько до героя його оповіді, не заангажований у сюжетне дійство. Етюд (шкіц) як жанр безфабульний, а повість має інтригуючі сюжетні «ходи» й продумані засоби зацікавлення. Варто зазначити, що тогочасна критика зрозуміла й гідно оцінила новаторство Зіньківського. Так, зокрема, дописувач журналу «Правда» підкреслював, що «жите жовніра для великої більшості публіки terra incognita, куди майже зовсім не заглядує промінь письменства, принаймні в українсько-руському письменстві, oprіч тих карикатур, що намальовали Гоголь в “Простаку”, Котляревський в “Чарівнику”, Квітка в “Сватанні” і т. і., ми знаємо вельми мало добрих зразків з життя жовнірського і сердечно дякуємо д. Певному за те, що він взявся поповнити отсю недостачу. І, правду мовити, Певний малює вправною рукою! Читаючи його “Сидора Макаровича Притику”, чуєш, що автор не тільки бачив факти тієї деморалізації, про яку він розповідає, але й стояв біля неї близько і чутким серцем переживав її! Маленька книжечка д. Певного, роблячи добрий вклад в наше письменство, примусить читця, – коли у його не захололо серце, коли розум не закутався в туман “общерусской” деморалізації, багацько-багацько поміркувати над тим каліченням людської моральності, яке заповідає “начальство” Притикам, а Притики – жовнірам. Щиро бажаємо, щоб д. Певний на отсему першому ступні не спинив свого дійсно певного таланту і подав більш а більш зразків з життя жовнірів» [9, с. 85–86]¹.

Художній світ обох творів побачений, так би мовити, «прижмуреним оком», з гумористично-іронічної точки зору. В етюді «Сидір Макарович Притика» виведений тип військового служачи, педантичність якого при його інтелектуальній обмеженості доходить до абсурду, як і в сатиричному портреті військовика такого ж типу в оповіданні М.Салтикова-Щедріна «Унтер-офіцер Пришибаєв», з тією відмінністю, яка виявляється в гуморі росіянина й українця.

Найбільшим за об'ємом і найдосконалішим художньо серед прозових творів Зіньківського є «Моншер-козаче», який за жанром уже не належить до малої прози, а до великої, а саме, це – повість. На початку 1891 р. Зіньківський надіслав рукопис повісті до одеської цензури, але відповіді так і не дочекався (помер 8 червня 1891 р. у Бердянську): до друку її було заборонено. Мотив заборони ґрунтувався на

---

¹ Бібліограф І.Левицький вважає, що автором цієї замітки був М. Грушевський. – С.К

тому, що: «...повість з офіцерського життя, то не пристало, мов, мужичою мовою малювати життя “благородних” та ще й військових людей, котрі, звичайно, як москалі, повинні говорити московською мовою, бо, як то кажуть, “подав московську сумку, то взяв і московську думку”» [3, с.167]. Повість була опублікована після смерті Т. Зіньківського в «Правді» 1892 року.

Авторська підзаголовкова дефініція – «гумористичне оповідання» – потребує уточнення: це «гумористична повість». Крім значного листажу (45 сторінок), про належність тексту до жанру повісті свідчить структурна організація твору – наявність певної системи персонажів, заангажованість їх у розгорнутий сюжет з численними перипетіями. Тут не один головний герой, а два рівнозначних, оскільки наратор співдіє зі своїм другом, про якого і веде мову. Крім цих рівновеликих персонажів, виступають другорядні – заангажований у сюжетне дійство Шумницький і майже незадіяний у нього Убийвовк, перенесений з етюду «Сидір Макарович Притика», де він був персонажем «без мови». Тут Убийвовк – уже дійова особа й не такий «чорний» характер, як його змальовує заздрісний Сидір Притика, а характер радше комедійний, як і всі персонажі. Гумористична стилізація жанру і полягає у комедійності характерів і мотиву, що проявляються у відповідних ситуаціях. Якщо всі інші белетристичні твори Зіньківського не мають міцного сюжету, то у повісті він добре розвинутий, оригінальний несподіваними ходами, винахідливими засобами за інтригування.

У творі вимальовується образ назагал симпатичної людини з її ентузіастичними захопленнями, високолетніми мріями, – образ оригінала у середовищі військовиків, які здебільшого тільки пиячать і грають у карти. Інша річ, що мрії цього героя утопічні, аспірації і вчинки смішні, але не треба забувати, що це комедійний характер. Повість «Моншер-козаче» можна б перетворити на комедію, водевіль тощо – знайдено відповідний драматургічний матеріал, сюжетний нерв, типаж.

Твір Зіньківського можна назвати «Ексельбанти», оскільки у дальшій інтризі жадоба ексельбантів – то жадоба військової кар’єри й спроможності хизування цією відзнакою, декорацією на мундирі ад’юнкта, перед жіноцтвом. Сюжет розгалужується на дві гілки: з одного боку – це лінія наратора, магістраль розвитку його заздрощів (наратор робить допит бідолашній Мотрі, чи справді читала вона Бокля, якого просила у листі принести їй, доводить дівчину до плачу), з другого боку – лінія «проростання» художньої деталі у житті Яся, адже, виявляється, мрією мрій його й були ексельбанти. І чим яскравішає фальшивий блиск «кар’єри» Яся, тим збільшується заздрість його друга (наратора). Мабуть, ніхто в українській літературі так тонко не зобразив психології заздрощів, як Зіньківський. Наратор, з одного боку, усвідомлює глибину своєї підлості, своєї зради того прекрасного почуття, про яке Леся Українка у листі до А. Кримського сказала: «Найбільший скарб на світі – це людська приязнь», а, з другого боку, якась непереможна підсвідома сила штовхає його на цей моральний злочин. Після скоєння злочину наратор виявляє каяття, але читач не схильний вірити у його крокодилячі сльози. Весела комедія набула рис трагікомедії. Крах ілюзій для Яся – цей глибокий психологічний стрес – наратор описує вже без іронії й злорадства. Психологічний стан Яся змальовано реалістично, без перебільшення, по-мистецьки лаконічно й витончено.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи наш аналіз, відзначимо, що у творчому доробку повість «Моншер-козаче» – визначне художнє досягнення Трохима Зіньківського. Це твір скомплікованого жанру, з гумористично-комедійними ситуаціями й характерами, з ефективними прийомами новелістичної поетики («сокіл», «вендепункт»), зі складною системою засобів нарації та стильовими модифікаціями. Белетрист досягнув «свого росту і сили», і хоч життя його обірвалося на найвищій ноті – на тридцятому році життя, він встиг дати низку новаторських творів, якими збагатив українську прозу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Волох С. [Прокопович В.] Новини нашої літератури / С. Волох // ЛНВ. – 1902. – Т. 18. – С. 24.
2. Грінченко Б. Рецензія на книжку Т. Зіньківського «Малюнки справжнього життя» (СПб., 1889) // «...Віддати зумієм себе Україні»: Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком / Вст. ст., археорг. передм., упоряд., комент., приміт., підготов. текстів, показчики, додатки, добір ілюстр. матеріалу С. С. Кіраля. – Київ, Нью-Йорк. – 2004. – С. 346–347.
3. Комаров М. Вісті з Одеси / М. Комаров // Правда. – 1891. – Т. III. – Вип. IX. – С. 167.
4. Кониський О. Пам'яті Трохима Зіньківського-Певного / О. Кониський // Зоря. – 1891. – № 14. – С. 273–274.
5. Кравченко В. Лист до Б. Грінченка від 05.07.1892 р. // «...Віддати зумієм себе Україні»: Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком... – С. 334–336.
6. Кримський А. Лист до Б. Грінченка від 22 серпня 1892 р. / Кримський А. Твори: У 5-ти т. – К. : Наук. думка, 1973. – Т. 5. – Кн. 1. – С. 88–89.
7. Огоновський Ом. Історія літератури руської: Вік XIX (проза). – Львів, 1891. – Ч. 3. – С. 1318–1320. Фотопередрук О. Горбача (Мюнхен, 1992).
8. Писання Трохима Зіньківського / Зредагував та життєпис написав Василь Чайченко. – Л., 1893. – Кн.1. – С. 68.
9. Правда. – 1890. – С. 85–86.
10. Тараненко М. Письменник Трохим Зіньківський / М. Тараненко // Зап. правда. – 1966. – 10 серпня.
11. Франко І. Українсько-руська (малоруська) література // Франко І. Збір. творів у 50 т.– К. : Наук. думка, 1984. – Т. 41. – С. 74–100.

References

1. Volokh S. [Prokopovych V.] Novyny nashoi literatury // LNV. – 1902. – Т. 18. – S. 24.
2. Grinchenko B. Retsenziya na knyzhku T. Zin'kivs'kogo «Malyunky spravzhn'ogo zhyttya» (SPb., 1889) // «...Viddaty zumiyem sebe Ukraini»: Lystuvannya Trokhyma Zin'kivs'kogo z Borysom Grinchenkom / Vst. st., arkheorg. peredm., uporyad., koment., prymit., pidgotov. tekstiv, pokazhchiky, dodatky, dobir ilyustr. materialu S.S.Kiralya. – Kyiv, N'yu-Jork. – 2004. – S. 346–347.
3. Komarov M. Visti z Odesy // Pravda. – 1891. – Т.III. – Vyp. IX. – S. 167.
4. Konys'kyj O. Pam'yati Trokhyma Zin'kivs'kogo-Pevnogo // Zorya. – 1891. – №14. – S. 273–274.

5. Kravchenko V. Lyst do B. Grinchenka vid 05.07.1892 r. // «...Viddaty zumiyem sebe Ukraini» : Lystuvannya Trokhyma Zin'kivs'kogo z Borysom Grinchenkom. – S. 334–336.

6. Kryms'kyj A. Lyst do B. Grinchenka vid 22 serpnia 1892 r. / Krims'kij A. Tvory: U 5-ty t. – K. : Nauk. dumka, 1973. – T. 5. – Kn.1. – S. 88–89.

7. Ogonovs'kyj Om. Istoriya literatury rus'koi : Vik XIX (proza). – L'viv, 1891. – Ch. 3. – S.1318–1320. Fotoperedruk O. Gorbacha (Myunkhen, 1992).

8. Pysannya Trokhyma Zin'kivs'kogo / Zredak. ta zhyttiepys napysav Vasyl' Chajchenko. – L., 1893. – Kn.1. – S.68.

9. Pravda. – 1890. – S.85–86.

10. Taranenko M. Pys'mennyk Trokhym Zin'kivs'kyj // Zap. pravda. – 1966. – 10 serpnia.

11. Franko I. Ukrain's'ko-rus'ka (malorus'ka) literatura // Franko I. Zibr. tvoriv u 50 t.– K. : Nauk. dumka, 1984. – T. 41. – S.74–100.

Проанализировано прозаическое творчество украинского писателя Трохима Зиньковского (1861–1891) в контексте развития украинской прозы конца XIX – нач. XX в., которое дает возможность проследить выразительную эволюцию прозаика в аспекте роста его мастерства, то есть авторскую историческую поэтику сюжета, жанра, стиля его произведений.

Рассказ, повесть, сказка, художественные средства, фабула, персонаж, рецензия.

The article analyzes the prosaic inheritance of Ukrainian writer Trokhim Zin'kivs'ky (1861 –1891) in the context of Ukrainian prose in the late 19th and early 20th centuries. There is a group of works with original plots, motives, images in the core of his prosaic inheritance. They are "Historical Tale" (1888), "Sydor Makarovich Prityka" (1888), "In the Street" (1888), "The Dream" (1889), "Don't we go? Christmas agenda"(1889), "Monsher Cossack (humorous story) "(1890).

It is an interesting chronological compiled integrity, which allows us to trace the evolution of a writer in terms of the growth of his skills, that is the author's historical poetics of the plot, genre, style of his works, and it coincides with the rhythm of the development of the Ukrainian literature in general.

On the one hand in his works there is an inertia phase of ethnographic household fiction in the history of Ukrainian literature, on the other hand there is a stage of the trend to increased psychology and intellectualism which were typical of the writers of the "new generation" in the late 19th and early 20th centuries.

T. Zin'kivs'ky trends coexist, then appear in the "pure" form. It is noteworthy that I.Franco ranked him to the cohort of young talented Ukrainian writers of that time. T. Zin'kivs'ky fiction works have been positively evaluated by the critics.The authors of reviews have noted that his works are autobiographical. Some of them have different views on the Zin'kivs'ky fiction method, his outlook. But they haven't covered the genre of each work and haven't analysed fiction means of the author, haven't seen his creative evolution.

Story, narrative, fairy-tale, methods, plot, character, review.

УДК 811.111

TONI MORRISON: AN OUTSTANDING AFRO-AMERICAN WOMAN WRITER AND PERSONALITY

N.O. Aristova, PhD in Pedagogy, Associate Professor

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

The article is dedicated to the contemporary woman writer of Afro-American origin, whose creative work assists understanding the diversity of Afro-American culture, marks the importance of referring to the past, preservation of cultural heritage and national identities. Afro-American literature is shown as one of the most colourful and attractive expressions of contemporary American literature. Main literary works in which Toni Morrison raises questions about race, class and gender and reflects on their experiences are analyzed in the article.

Contemporary American literature, contemporary Afro-American literature, women- writers, novel, character, novelist.

Contemporary American literature which reflects the life and culture of an ethnically and racially diverse country is characterized by a huge increase in the creative work of women writers who raise powerful questions about race, class and gender. Although American women-writers made great contributions to important literary movements in the twentieth and twenty-first century literature of the USA, they have been denied respectable literary voices for a long period of time. Everything changed in the 1970s during the second wave of American feminism when creative work of women writers began to receive long overdue attention.

Analysis of the latest research studies and publications. Creative work of Toni Morrison has been of great interest to critics and various specialists in study of contemporary literature not only in the USA but in Ukraine as well (Yulikova M., Denysova T., Kostyk Yu., Page Ph.). Critical reception of her literary works can be classified according to the following approaches that exist in the criticism, namely: feminist, historic, cultural and psychoanalytical. Nevertheless, there is still no research dedicated to the systematization of the reception of Toni Morrison's creative work in the national Ukrainian literature. Thus, **the main aim of the research** is to provide a brief overview of the creative work of Toni Morrison and her biographic notes in order to reflect retrospectively on developments throughout the contemporary period in American literature, to understand who she is and what the distinctive feature of her creative work is.

Presentation of basic material of the research. Contemporary American women writers who contributed significantly to the literature of the USA during the second half of the twentieth and the beginning of the twenty-first centuries represent diversity in terms of their ethnicity. Afro-American woman writer Toni Morrison is only one woman writer who reflects a rich complexity of contemporary American literature in her creative work and who is discussed in the following article.

America's most celebrated novelist is Toni Morrison (Chloe Anthony Wofford) who won the 1993 Nobel Prize in Literature for being an author and who vividly depicts different aspects of American reality.

Toni Morrison was born in a black working-class family on February 18, 1931 in Ohio (the USA) and showed a keen interest in literature since early childhood. Toni graduated from Lorain High School with honors in 1949. Then she studied the humanities at Howard and Cornell Universities, followed by an academic career at Texas Southern University, Howard University and Yale.

A member of the American Academy of Arts and Letters since 1981, she has been awarded a number of literary distinctions, among them the Pulitzer Prize in 1988.

"*The Bluest Eye*", "*Sula*", "*Song of Solomon*", "*Beloved*" and many others which are characterized by her unique narrative technique and based on her great sense of equity are among the best known novels by this outstanding American writer. In addition to her breathtaking novels, Toni Morrison is the author of short stories, a children's book and nonfiction which includes stories various reviews, essays, social and literary criticism [9; 10].

Her first novel which was called "*The Bluest Eye*" and was published in 1970 is the quest for cultural and individual identity and perception of beauty [8]. In "*The Bluest Eye*"

Toni Morrison shows a cruel picture of the United States of 1900's where family values, love and affection are destroyed because of racial issues. Experienced racism firsthand, Toni Morrison raises a powerful question about racial discrimination in "*The Bluest Eye*".

The main heroine of this creative work is a black girl who is eleven. Her name is Pecola Breedlove and she is mocked by everyone for her dark skin and brown eyes. Pecola expects love but instead she is rewarded with hatred and told that she has been ugly: *Long hours she sat looking in the mirror, trying to discover the secret of the ugliness, the ugliness that made her ignored or despised at school, by teachers and classmates alike. She was the only member of her class who sat alone at a double desk. The first letter of her last name forced her to sit in the front of the room always ... Her teachers had always treated her this way. They tried never to glance at her, and called on her only when everyone was required to respond* [8, p.45].

Pecola is constantly dreaming about having blue eyes and believes that if she had them her life would be completely different from what it is now: *It had occurred to Pecola some time ago that if her eyes, those eyes that held the pictures, and knew the sights—if those eyes of hers were different, that is to say, beautiful, she herself would be different. Her teeth were good, and at least her nose was not big and flat like some of those who were thought so cute. If she looked different, beautiful, maybe Cholly would be different, and Mrs. Breedlove too. Maybe they'd say, "Why, look at pretty-eyed Pecola. We mustn't do bad things in front of those pretty eyes."* [8, p.46].

She is treated rudely by everyone even her parents since they all believe in the white standards of beauty: *Although their poverty was traditional and stultifying, it was not unique. But their ugliness was unique. No one could have convinced them that they were not relentlessly and aggressively ugly. Except for the father, Cholly, whose ugliness (the result of despair, dissipation, and violence directed toward petty things and weak people) was behavior, the rest of the family – Mrs. Breedlove, Sammy Breedlove, and Pecola Breedlove – wore their ugliness, put it on, so to speak, although it did not belong to them. The eyes, the small eyes set closely together under narrow foreheads. The low, irregular hairlines, which seemed even more irregular in contrast to the straight, heavy eyebrows which nearly met. Keen but crooked noses, with insolent nostrils. They had high cheekbones, and their ears turned forward. Shapely lips which called attention not to themselves but to the rest of the face. You looked at them and wondered why they were so ugly; you looked closely and could not find the source. Then you realized that it came from conviction, their conviction. It was as though some mysterious all-knowing master had given each one a cloak of ugliness to wear, and they had each accepted it without question. The master had said, "You are ugly people." They had looked about themselves and saw nothing to contradict the statement; saw, in fact, support for it leaning at them from every billboard, every movie, every glance. "Yes," they had said. "You are right." And they took the ugliness in their hands, threw it as a mantle over them, and went about the world with it. Dealing with it each according to his way* [8, p.38].

At the end of the novel Pecola Breedlove who dreams about blue eyes and blond hair loses her mind: *She, however, stepped over into madness, a madness that protected her from us simply because it bored us in the end* [8, p.206].

“*The Bluest Eye*” in which the main character is portrayed as the scapegoat of society where the white want to treat down the existence of the black is an astonishing example of how racism can ruin a life of any person.

In the novel “*Sula*” which was published in 1973 Toni Morrison tells the story of two girls named Nel Wright and Sula Peace, two friends who at the end of the story become something worse than enemies. Their devotion to each other is strong enough to withstand bullies and the burden of a dreadful secret. But their friendship ends in an unforgivable betrayal.

In “*Sula*” Toni Morrison questions and examines the terms “good” and “evil”, often demonstrating that the two often resemble one another [12].

The next novel which was well received by critics is “*Song of Solomon*” was published in 1977 in the wake of the Black Power movements, the main aim of which was the achievement of social and political change.

The main hero is Macon “Milkman” Dead. Macon who is depicted as spiritually dead is estranged from his family, community, historical and cultural roots. But with the help of his best friend and his aunt he manages to reconnect with his past and realize his self-worth.

In the novel “*Song of Solomon*” main characters are searching not only for freedom and liberation but for love and identity as well [11].

“*Beloved*” which Toni Morrison dedicated to millions of slaves who died in the trans-Atlantic journey to the USA won the Pulitzer Prize for Fiction in 1988 [5; 6].

Sethe who is the protagonist of this novel was a slave but escaped slavery fleeing to another state. Unfortunately, many years later she is still not free. Her new home is haunted by the ghost of her baby whom she killed. Although Sethe doesn’t spend much time in jail for the crime, she spends most of her life paying for the murder.

“*Beloved*” clearly makes us think about history of slavery in the USA and powerlessness of slaves who were constantly abused by the white slave owners:

Away from her to the pile of people out there. They make a hill. A hill of black people, falling. And above them all, rising from his place with a whip in his hand, the man without skin, looking. He is looking at her.

*Bare feet and chamomile sap.
Took off my shoes; took off my hat.
Bare feet and chamomile sap
Gimme back my shoes; gimme back my hat.
Lay my head on a potato sack,
Devil sneak up behind my back.
Steam engine got a lonesome whine;
Love that woman till you go stone blind.
Stone blind; stone blind.*

Sweet Home gal make you lose your mind [6, p.138].

Conclusions and recommendations for further research. The provided overview allows us to conclude that creative work of Toni Morrison focuses on honoring and affirming traditional Black values of personal intuition, spiritual power and emotional force, on fighting against past and present oppression and rejection of Black people by

Whites in America. It helps its readers to construct their own perception of the multi-ethnic society where many different races, cultures and religions live together alongside each other. It is represented by a wide range of novels in which the author reflects on their experiences shaped by culture, color and gender and tends to emphasize the equality of all people regardless of their gender, ethnic or religious background.

The distinctive feature of the creative work of Toni Morrison is that although main characters created and found on the pages of her novels are completely different and their lives are full of misery, hatred, grief, despair and infinite sufferings, they are searching for who they are, struggling to find their place in the present-day world, striving for better lives without emotional pain and physical distress and are steadfast in adversity.

However, the undertaken study is not at the end of all aspects of investigation of creative work of contemporary American women writers throughout the contemporary period in American literature. Challenging directions of further scientific research can be as follows: the investigation of creative work of Sandra Cisneros as a lacuna in the receptive practice of contemporary Ukrainian literature.

References

1. Денисова Т. Н. Тоні Моррісон / Денисова Тамара Наумівна // Жіночі голоси в літературному дискурсі ХХ ст.: матеріали до спецкурсу. – Тернопіль, 2007. – С. 190–213.
2. Денисова Т. Н. Негритянська література США: тенденції розвитку / Денисова Тамара Наумівна // Роман і романісти США ХХ ст. – К. : Дніпро. – 1990. – С. 265–288.
3. Костюк Ю. С. Новий тип жіночих персонажів у романі Тоні Моррісон «Пісня Соломона» / Ю. С. Костюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – 2012. – № 994, вип. 64. – С. 242-249.
4. Юликова М. А. Рецепція творчества Тони Моррісон в періодической печати США и России : дис.. канд. филолог. наук: 10.01.10 / Мария Александровна Юликова. – М., 2006. – 197 с.
5. Beloved [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.barnesandnoble.com/w/beloved-toni-morrison/1001875673?ean=9781400033416>. – Назва з екрану. – (10.10.2014).
6. Beloved [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://panandthevarieurs.weebly.com/uploads/1/4/6/1/14618776/toni-morrison-beloved.pdf>. – Назва з екрану. – (25.10.2014).
7. Page P. Dangerous Freedom: Fusion and Fragmentation in Toni Morrison's novels / P. Page. – Jackson: Univ. Press of Mississippi, 1996. – 231 p.
8. The Bluest Eye [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://memberfiles.freewebs.com/36/26/43092636/documents/Bluest%20Eye,%20The%20-%20Toni%20Morrison.pdf>. – Назва з екрану. – (25.10.2014).
9. Toni Morrison [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.biography.com/people/toni-morrison-9415590#synopsis> – (15.10.2014).
10. Toni Morrison – Biographical – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1993/morrison-bio.html. –

Назва з екрану. – (15.10.2014).

11. Song of Solomon – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.cliffsnotes.com/literature/s/song-of-solomon/about-song-of-solomon>. –

Назва з екрану. – (15.10.2014).

12. Sula – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.cliffsnotes.com/literature/s/sula/book-summary>. – Назва з екрану. – (15.10.2014).

References

1. Denisova T. N. Toni Morrison / Denisova Tamara Naumivna // Zhinochi golosi v literaturnomu diskursi XX st.: materialy do spetskursu. – Ternopil', 2007. – S. 190-213.

2. Denisova T. N. Negriyans'ka literatura SSHA: tendentsii rozvitku / Denisova Tamara Naumivna // Roman i romanisti SSHA KHKH st. – K.: Dnipro. – 1990. – S. 265–288.

3. Kostyuk YU. S. Novij tip zhinochikh personazhiv u romani Toni Morrison «Pisnya Solomona» / Yu. S. Kostyuk // Visnik KHarkivs'kogo natsional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Filologiya. – 2012. – № 994, vip. 64. – С. 242-249.

4. Yulikova M. A. Retseptsiya tvorchestva Toni Morrison v periodicheskoj pechati SSHA i Rossii: dis.. kand. filolog. nauk: 10.01.10 / Mariya Aleksandrovna Yulikova. – M., 2006. – 197 s.

5. Beloved – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu:

<http://www.barnesandnoble.com/w/beloved-toni-morrison/1001875673?ean=9781400033416>. – Nazva z ekranu. – (10.10.2014).

6. Beloved – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu:

<http://panandthevarieurs.weebly.com/uploads/1/4/6/1/14618776/toni-morrison-beloved.pdf>. – Nazva z ekranu. – (25.10.2014).

7. Page P. Dangerous Freedom: Fusion and Fragmentation in Toni Morrison's novels / P. Page. – Jackson: Univ. Press of Mississippi, 1996. – 231 p.

8. The Bluest Eye – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu:

<http://memberfiles.freewebs.com/36/26/43092636/documents/Bluest%20Eye,%20The%20-%20Toni%20Morrison.pdf>. – Nazva z ekranu. – (25.10.2014).

9. Toni Morrison – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu:

<http://www.biography.com/people/toni-morrison-9415590#synopsis> – (15.10.2014).

10. Toni Morrison – Biographical – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu:

http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1993/morrison-bio.html. – Nazva z ekranu. – (15.10.2014).

11. Song of Solomon – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu:

<http://www.cliffsnotes.com/literature/s/song-of-solomon/about-song-of-solomon>. – Nazva z ekranu. – (15.10.2014).

12. Sula – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu:

<http://www.cliffsnotes.com/literature/s/sula/book-summary>. – Nazva z ekranu. – (15.10.2014).

Статтю присвячено сучасній письменниці афро-американського походження, творчість якої сприяє усвідомленню розмаїття афро-американської культури, наголошено на важливості звернення до минулого, збереженні культурної спадщини та національних особливостей. Показано, що афро-американська література є однією з найколючіших і найпривабливіших проявів сучасної американської літератури.

Проаналізовано основні художні твори, в яких Тоні Моррісон піднімає расові, класові й гендерні питання та роздумує про свій життєвий досвід.

Сучасна американська література, сучасна афро-американська література, жінки-письменниці, роман, персонаж, романіст.

Стаття посвячена сучасній письменниці афро-американського походження, творчість якої сприяє усвідомленню різноманітності афро-американської культури, відзначається важливість звернення до минулого, збереженню культурної спадщини та національних особливостей. Показано, що афро-американська література є одним з найкращих і привабливих проявів сучасної американської літератури. Проаналізовані основні художні твори, в яких Тоні Моррісон порушує расові, класові та гендерні питання та роздумує про свій життєвий досвід.

Сучасна американська література, сучасна афро-американська література, жінки-письменниці, роман, персонаж, романіст.

УДК 811.111

CONTEMPORARY TRENDS OF DEVELOPMENT OF CANADIAN LITERATURE

O. V. Babenko, PhD in Philology, Associate Professor

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

The article deals with the modern trends in the development of Canadian literature, which has become a mirror of a long and complex process of understanding the nation. The end of the XX century – the beginning of the XXI century mark the era of “new nationalism”. Canadian society interprets its own identity “by contradiction”: “we are not like the English”, “we are not like the French”, “we are not like Americans”. It is reflected in the works of contemporary Canadian writers who have received international recognition.

Contemporary Canadian literature, dominant cultures, multiculturalism, national self-consciousness, national identity.

The development of each nation is tightly connected with development of its culture, art, music, literature. Canadian literature tends to reflect the country's dual origin and its official bilingualism. Historically Canada's dominant cultures were originally British and French, as well as aboriginal. Nowadays Canadian society interprets its own identity “by contradiction”: “we are not like the English”, “we are not like the French”, “we are not like Americans”. It is reflected in the works of contemporary Canadian writers who have received international recognition.

Analysis of the latest research studies and publications. Researches on contemporary literature studies in Canada have been presented since the early 1970s in PhD theses, international conferences, thematic journals in Canada and some other countries. Since 1971 Canada has gradually become home to a more diverse population of readers and writers. This year has been momentous in the

history of Canada due to the Prime Minister Trudeau's “Announcement of Implementation of Policy of Multiculturalism within Bilingual Framework”. Such linguists as Greif Hans-Jurgen, Gauld G. Dewart Edward Hartley, Butling Pauline, Rudy Susan, V.M. Zhirmunsky, I.V. Zhukova, M.V. Tlostanova and many others contributed a lot in terms of multicultural education, national self-consciousness, national identity through linguistics, literature studies and a number of interdisciplinary sciences. But close look at some trends in development of contemporary Canadian literature needs detailed analysis and systematization.

Thus, **the main aim of the research** focuses on contemporary trends in development of Canadian literature and its influence on modern society.

Presentation of basic material of the research. Canada's literature, whether written in English or French, often reflects the Canadian perspective on: (1) nature, (2) frontier life, and (3) Canada's position in the world, all three of which tie into *the garrison mentality* [7].

This mentality is assumed to come from part of the Canadian identity that fears the emptiness of the Canadian landscape and fears the oppressiveness of other nations (especially the United States). The term was first coined by literary critic Northrop Frye and further explored by author Margaret Atwood, who discussed Canada's preoccupation with the theme of survival in her book "*Survival: A Thematic Guide to Canadian Literature*".

Traits common to works of contemporary Canadian literature include:

Failure as a theme; humour (a serious subject matter is often laced with humour); mild anti-Americanism: (a rivalry between the two nations); multiculturalism; nature (and a "human vs. nature" tension); satire and irony; self-deprecation; self-evaluation by the reader; search for self-identity; urban vs. rural and so on [5].

The dominant genre in Quebec and French Canadian literature since the latter part of the 20th century has been the novel. It derived in part from the French *nouveau roman* of the previous decade and reflected the turmoil of the Quiet Revolution in their radical, often sexual, themes and in their unconventional structures [6]. The most significant works of this period are "L'Aquarium" by Jacques Godbout, "Prochain épisode" by Hubert Aquin, "Une Saison dans la vie d'Emmanuel" by Marie-Claire Blais, "Salut, Galarneau" by Godbout, "Kamouraska" by Anne Hébert, "Le Ciel de Québec" by Jacques Ferron. The authors highlight the main problems of the society. Among them are disadvantages and a scathing denunciation of Quebec rural life, the Americanization of Quebec, disappointment of young people, mocking biculturalism, etc.

By the end of the 20th century the political tone of the Canadian novel had greatly diminished because of the discouragement of many Quebec intellectuals after the defeat in 1980 of the referendum on separation as well as the defeat in 1995 of a second referendum on sovereignty. These tendencies are vivid in "Une Histoire Américaine" by Jacques Godbout, "Le Double suspect" Madeleine Monette, "Un Coeur qui craque" by Anne Dandurand.

The relationship between personal and national identity is often explored through the irony of the postmodern novel, such as Madeleine Ouellette-Michalska's "La Maison Trestler; ou, le 8e jour d'Amérique" and Acadian novelist France Daigle's "Chronique d'une naissance annoncée", both of which combine fiction, biography, and metahistorical commentary. Contemporary fiction tends to favour the personal, hence the prominence of fictional autobiographies, autobiographical novels, and diary and epistolary fiction [6].

In some works of French-Canadian writers there are subjects and plots which are not typical of Ukrainian literary traditions and culture. The main literary attention focuses on the social concerns of young lesbians, homosexuals ("La Rage" by Louis Hamelin, "Le Monde comme obstacle" by François Charron).

The second half of the 20th century is famous for an impressive growth in Quebec theatre and dramatic writing, with several dozen original plays being performed each year. One of the most prominent members of this generation is playwright and filmmaker Robert Lepage, whose performance-based plays are influenced as much by modern technology as by Shakespeare and Japanese theatre.

During the 1980s and '90s, increasing attention was also paid to the plurality and diversity of voices across the country. This period saw the emergence of numerous First Nations, Métis, and Inuit writers.

A recurring theme is the individual's painful trajectory as that individual negotiates between cultures, combats racial prejudice, and copes with shattered families and kinship groups. Works that engage these concerns include novels and stories by Jeannette Armstrong ("Slash", 1985, rev. ed. 1988; "Whispering in Shadows", 2000), Beatrice Culleton ("In Search of April Raintree", 1983), Tomson Highway ("Kiss of the Fur Queen", 1998), Thomas King ("Medicine River", 1990; "Green Grass", "Running Water", 1993), and Eden Robinson ("*Monkey Beach*", 1999; "*Blood Sports*", 2006)[6].

Other perspectives tackle the experiences of immigrants—their interrogation of the meaning of home and belonging, their feelings of cultural assimilation and estrangement, and their intergenerational struggles. Nino Ricci, a Canadian of Italian descent, portrays the long journey from Italy to Canada in his trilogy "*Lives of the Saints*" (1990), "*In a Glass House*" (1993), and "*Where She Has Gone*" (1997). In her lyrical and meditative novels "*Plainsong*" (1993), "*The Mark of the Angel*" (1999), and "*Prodigy*" (2000), Nancy Huston, an expatriate in Paris, reflects on dislocation and exile. Yann Martel's "*Life of Pi*" (2001), winner of the Booker Prize, depicts the fantastic voyage of 16-year-old Pi, who, en route to Canada from India, is shipwrecked and left adrift on the Pacific with several zoo animals)[6].

By the 1990s, Canadian literature was viewed as some of the world's best. Canadian authors have won international awards:

- In 1992, Michael Ondaatje became the first Canadian to win the Booker Prize for *The English Patient*.

- Margaret Atwood won the Booker in 2000 for *The Blind Assassin* and Yann Martel won it in 2002 for *Life of Pi*.

- Alistair MacLeod won the 2001 IMPAC Award for *No Great Mischief* and Rawi Hage won it in 2008 for *De Niro's Game*.

- Carol Shields's *The Stone Diaries* won the 1995 Pulitzer Prize for Fiction, and in 1998 her novel *Larry's Party* won the Orange Prize.

- Lawrence Hill's *Book of Negroes* won the 2008 Commonwealth Writers' Prize Overall Best Book Award.

- Alice Munro became the first Canadian to win the Nobel Prize in Literature in 2013. Munro also received the Man Booker International Prize in 2009 [4].

A literary critic from Ukraine, Yaroslav Holoborod'ko, in the article "Unknown literature ...with the world name" says, "Alice Munro's key characters are often women. She conveys the physiology of nature and the inner world of a female nature. A woman in her stories almost always is dependent – dependent from "the problems of a man". And

Munro recognizes the legitimacy and, obviously, the fundamental need for such relationships. A woman in her works is for a family life and cares, though not for the fact that she will find what she seeks in the family. It's vivid that a woman in Munro's stories due to some subconscious force searches for him – her husband, and if it's to speak more general – the only once chosen woman's lover [2].”

In fact there are not enough linguistic researches and articles on Alice Munro's works in Slavic and other languages. A few proceedings have been published where the authors make the attempts to analyse her short stories from stylistic point of view [1, 2].

As usual, the plots of Alice Munro's short stories are formed by overlapping fable lines, situations, characters with the help of principles of contrast and intertextuality, make the global image, where the dominant is a human mental-psychic being.

The author's concept of a personality, which arranges the structure of her short stories, is revealed through a synthesis of the lyric and melodramatic discourses, reflecting in the image-motive and chronotopic levels of the text. Using uncomplicated language, the author moves effortlessly around in time and place.

Among typical features of Alice Munro's style are the abrupt beginning, little people prospects, description of a fateful episode in a person's life, and the abrupt ending. Munro's short stories are finely crafted. They're about people more than things, yet the characters are unambitious, reserved folk, content to remain in their narrative for years unnumbered. The author teaches us to think about the fragility of people's lives, their love, their possibilities. Imagery, simplicity, symbolism are also typical of her style [3, p.582].

Conclusions and recommendations for further research. Thus, we may conclude that contemporary trends of development in Canadian literature are characterised by Canadian perspective on: (1) nature, (2) frontier life, and (3) Canada's position in the world, all three of which tie into the garrison mentality. Canadian literature has mentioned above dominant cultures and traits aiming at interpretation of national self-consciousness, national identity.

The perspectives of a further research deal with complex linguo-stylistic analysis and interpretation of the authentic Canadian texts. There are practically no translations from Canadian American into Ukrainian and other Slavic languages. This area of linguistic creativity and research should be studied more profoundly.

References

1. Анисимов А.Б. Лексико-стилистические особенности прозы Элис Манро (на примере рассказа “To reach Japan ”/ А.Б. Анисимов, А.И. Васильева// сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции «Глобализация науки: проблемы и перспективы», 7 февраля 2014 г., в 3 ч. Ч.2 / отв. ред. А.А. Сукиасян. – Уфа : РИЦ БашГУ, 2014. – С.9-11.

2. Голобородько Ярослав Невідома література зі світовим іменем. Чому естетично вишукану прозу Нобелівської лауреатки Еліс Манро не поспішають видавати в Україні? – 23 жовтня 2013. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/nevidoma-literatura-zi-svitovim-imenem>

3. Babenko Olena Features of the 20th century Canadian prose in a short story “To reach Japan” by Alice Munro/ Olena Babenko// American Journal of Scientific and Educational Research – New York: “Columbia Press”. – 2014. – Vol. 2 – P. 582.

4. Canadian literature [Electronic source]. – the mode of excess: http://en.wikipedia.org/wiki/Canadian_literature – (22.11.2014).

5. Canadian literature, English [Electronic source]. – the mode of excess: <http://www.reference.com/browse/canadian+literature,+english> – (20.11.2014).

6. Contemporary trends [Electronic source]. – the mode of excess: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/91950/Canadian-literature/258853/Contemporary-trends> – (28.11.2014).

7. Literature in English: Theory and Criticism [Electronic source]. – the mode of excess: <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/literature-in-english-theory-and-criticism> – (20.11.2014).

References

1. Anisimov A.B. Leksiko-stilisticheskie osobennosti prozy E.Hlis Manro (na primere rasskaza “To reach Japan ”/ A.B. Anisimov, A.I. Vasil'eva// sbornik statej po materialam Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferentsii «Globalizatsiya nauki: problemy I perspektivy», 7 fevralya 2014 g., v 3 ch. CH.2 / otv. red. A.A. Sukiasyan. – Ufa : RITS BashGU, 2014. – S.9-11.

2. Goloborod'ko Y.Aroslav Nevidoma literatura ...zi svitovim imenem. Chomu estetichno vishukanu prozu Nobelivs'koï laureatki Elis Manro ne pospishayut' vidavati v Ukraïni? – 23 zhovtnya 2013. – Rezhim dostupu : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/nevidoma-literatura-zi-svitovim-imenem>

3. Babenko Olena Features of the 20th century Canadian prose in a short story “To reach Japan” by Alice Munro/ Olena Babenko// American Journal of Scientific and Educational Research – New York: “Columbia Press”. – 2014. –Vol. 2 – P. 582.

4. Canadian literature [Electronic source]. – The mode of excess: http://en.wikipedia.org/wiki/Canadian_literature – (22.11.2014).

5. Canadian literature, English– [Electronic source]. – The mode of excess: <http://www.reference.com/browse/canadian+literature,+english> – (20.11.2014).

6. Contemporary trends [Electronic source]. – The mode of excess: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/91950/Canadian-literature/258853/Contemporary-trends> – (28.11.2014).

7. Literature in English: Theory and Criticism [Electronic source]. – The mode of excess: <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/literature-in-english-theory-and-criticism> – (20.11.2014).

Розглянуто сучасні тенденції розвитку канадської літератури, що стала дзеркалом тривалого і складного процесу самоосмислення нації. Кінець ХХ в. – початок ХХІ ст. знаменують епоху “нового націоналізму”. Канадське суспільство осмислює власну ідентичність “від протилежного”: “ми не такі, як англійці”, “ми не такі, як французи”, “ми не такі, як американці”, що знаходить відображення в сучасних творах канадських авторів, які отримали міжнародне визнання.

Сучасна канадська література, домінантні культури, мультикультуралізм, національна самосвідомість, національна ідентичність.

Рассмотрены современные тенденции развития канадской литературы, которая стала зеркалом длительного и сложного процесса осмысления нации. Конец ХХ в. – начало ХХІ в. знаменуют эпоху “нового национализма”. Канадское общество осмысливает собственную идентичность “от противного”: “Мы не такие, как англичане”, “мы не такие, как французы”, “мы не такие, как американцы”, что находит отражение в современных произведениях канадских авторов, которые получили международное признание.

Современная канадская литература, доминантные культуры, мультикультуралізм, национальное самосознание, национальная идентичность.

ОСНОВНІ РИСИ ЕРОТИЧНОГО КОНЦЕПТУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ШТРИХИ ДО ПРОБЛЕМИ

У. В. Жорнокуй, кандидат філологічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

О. С. Чіпак, вчитель української мови та літератури

Тернопільська середня школа I-III ступенів №29

з поглибленим вивченням іноземних мов

Розглянуто еротично-танатологічний концепт в українській літературі. Виявлено його специфічні риси, які допомагають зрозуміти особливість української культури загалом.

Героїзація, ідеал, категорія, концепт, концептосфера, культурна ідентичність, образ, романтизація.

Кожна нація, а відповідно – і її культура, розвивалась на перехресті впливів багатьох регіональних форм світової культури. Україна, як відомо, не виняток, а її культура стала самобутнім синтезом на перетині різних цивілізаційних моделей. Межовість української культури призводить врешті-решт до культурного органічного багатоголосся. Щодо еротичного концепту, то вплив на розвиток української культури кількох традицій призвів до виникнення подвійної еротичної концептосфери – «любов/кохання», які є виразниками роздвоєності в інтимній сфері. Незважаючи на двоїтий характер ці поняття є центральним у національній концептосфері й визначають глибинні основи світоглядної парадигми носіїв української культури. Більше того, розуміння еротичного концепту носить індивідуальні риси, обумовлені унікальністю світовідчуття, а саме трактування категорії кохання диктується художньою системою образів, яку письменники створюють.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Еротичний концепт за своєю масштабністю посідає чільне місце в українській концептосфері, тому й становить одну із найбільш досліджених ланок знань у науці.

Літературознавча рецепція також не становить винятку. Для прикладу, дослідженням еротичного концепту займалися І. Борисюк (категорія любові у поезії «вісімдесятників»), М. Варикаша (erotичний дискурс на матеріалі епістолярію письменників I половини ХХ ст.), В. Завадська (erotизм коліскових пісень), О. Мудрак (erotична лірика), О. Пухонська (erotичний інтертекст) тощо. Кожен із зазначених авторів звертався до окремого аспекту еротичного, окремо не зупиняючись на характеристиці його рис в історичній перспективі загалом.

Таким чином, **метою нашого дослідження** є комплексний аналіз рис еротичного концепту в рамках української літератури, на прикладі яких можна простежити ментальну специфіку вітчизняної культури.

Виклад основного матеріалу. У різні періоди в українській літературі письменники й поети по-різному підходять до осмислення еротичного концепту. Очевидним є те, що через основні риси концептів любові та смерті можна простежити ментальну специфіку нашого народу в цілому.

Християнізація Русі, крім гальмування повноцінного функціонування еротично-танатологічного концепту, призводить до його онтологічної та гносеологічної

двоїстості. «Із прийняттям християнства на Русі поганська мораль, поганські звичаї зіткнулися з мораллю християнською, православно-аскетичною, і все, що не вкладалося в її рамки, – піддавалося осудові, переслідувалося. Однак ці інвективи власне й свідчили про існування пласту... обрядів із елементами еротики» [12, с. 44]. І вже «у кінці XVI ст. обрядовість еротично насичена – “русалії”, купальські гуляння, в “сценарії” яких входять еротизовані танці, купання. Сам сюжет обрядового дійства – наскрізь еротичний. Звідси беруть початок купальські любовно-erotичні пісні» [7, с. 42].

В українській культурі еротичний концепт кодується за допомогою постійно повторюваних міфологем, висвітлюється через схожі сюжети, наприклад, через зраду. Мотив жіночої зради, властивий для світового фольклору взагалі, на нашу думку, не отримав належної уваги у вітчизняних фольклористичних розвідках, хоча його популярність і частотність побутування в українських народних казках очевидна. Мотив жіночої зради характерний для багатьох народних казок, записаних у різних регіонах і представлений різними варіантами первинного сюжету: сестра зраджує братові, мати – сину, жінка – чоловікові, де «у всіх випадках на зраду підбиває змії, часто в образі вродливого парубка, іноді – “черноксенжника”, що характерно для західних областей, які перебували під польським впливом; для центральних регіонів це може бути пан або просто ворог – більш пізня традиція» [11, с. 80]. Показово, що «гріховність чи святість жінки визначається її тілом: материнство є джерелом святості (архетипні образи Богородиці, Матері-Землі), а неплідність – гріховності» [1, с. 63].

У наш час завдяки переосмисленню православної спадщини все більш актуальним стає ідеал святості, що був традиційним для Київської Русі, який нерозривно пов'язаний із ціннісними перевагами вищих благ, спрямуванням любові-еросу до Бога. Очевидно, що при дослідженні літератури візантійської епохи виникає проблема розуміння, спричинена часовою віддаленістю, невідомою мовою й стійкими стереотипами, які доходять у своїх проявах до сліпого фанатизму. Формування і розвиток концепції еросу в православній традиції пов'язані з явищем християнського платонізму. Православна традиція звертається до двох моделей еросу – духовного й духовно-тілесного еросу, ввібравши у себе риси містицизму, аскетизму й антропологізму, хоча обидві моделі не позбавлені аспекту святості.

Зображення еротичного концепту через призму трагічності простежуємо у літературі епохи бароко. Притаманна цьому періодові трагічність світосприйняття в контексті української культури витіснялась на задній план, а перше місце посіла героїко-патріотична тема та любов до Батьківщини, що є зразком сублимації. Через строгу канонічність церковної літератури, багато тем розвиваються завдяки творчості мандрівних дяків. Зазначимо, що література цього періоду – різномовна – церковнослов'янська, староукраїнська, старопольська, латинська, російська. Багатомовність, а, отже, і відкритість – одна з характерних рис української літератури XVII–XVIII ст., ознака її «європейськості». У XVII ст. все більш популярною стає драматургія: мораліте – драми, зазвичай, повчального характеру,

у яких діючими персонажами часто були алегоричні фігури Душі, Гніву, Заздрості та Любові.

Інший основний аспект, який характеризує еротичний концепт в українській літературі, є звернення до символіки серця. «Філософія серця» – найбільш відома за творчістю Григорія Сковороди – бере свій початок ще в давній українській літературі, знаходить яскраве продовження у романтиків, проявляється у творчості майже кожного українського письменника і поета. Зрозуміло, що мотив кохання, продиктованого серцем, є однією із основних етнопсихологічних характеристик української культури.

Найвиразніше з огляду його «фольклоризації» еротичний мотив реалізується у романтичній баладі, де тісно переплітається з категорією танатосу й набуває кількох літературних інваріантів: дівчина помирає від туги за коханим («Причинна» Тараса Шевченка); мотив мертвих наречених («Маруся» Л. Боровиковського); надприродні істоти закохують у себе людину (переклад-переспів П. Гулака-Артемовського «Русалка»); отруєння коханого хлопця («Коло гаю в чистім полі...» Т. Шевченка); перетворення на рослину через нещасливе почуття («Лілея», «Тополя» Т. Шевченка). «Зустріч кохання і смерті, ероса й танатоса у баладному світі найчастіше відбувається у лімінальній зоні (берег озера чи ріки) чи перехідному часі (ніч, вечір) чи стані (сон), тобто на межі реального і фантастичного, матеріального і духовного» [10, с. 147], що підкреслює межовість цих екзистенціалів. Домінантою еротичного концепту періоду романтизму є надзвичайна пристрась, що веде до дисгармонії та смерті.

Жіночі образи у період романтизму здебільшого схожі на Шевченкову Катерину, яка постає синкретичним образом української жінки, дівчини, обезславленої через нерозділене кохання, свою надмірну почуттєвість та сповідування так званого «erotичного ідеалу», який в реальному житті виявився далеким від уявного й приписуваного. Концепт кохання звучить, хоча й з певною надмірністю, на сторінках таких творів, як «Ми вкупочці колись росли», «Три літа», «Мені тринадцятий минало», «Мар'яна-черниця» (ці твори нав'яні поету згадкою про його перше кохання – Оксану). У творчості О. Кобилянської та Ю. Федьковича кохання як термін набуває особливого звучання: це слово і похідні від нього лексеми є синонімами слів «рідні», «рідний», що вкотре свідчить про сублимацію самого концепту.

Серед крайнощів, які характеризують еротичний концепт в українській літературі цього періоду, є схильність письменників до надмірної романтизації інтимного життя (для прикладу, «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка).

Відкритість української культури сприяє тому, що вітчизняні письменники переймають провідні філософські концепції і проєктують їх на свою творчість. У доробку Володимира Винниченка знаходимо концепцію еросу співзвучну ідеям З.Фрейда, яка подеколи набуває характеру примітивного вульгарного еротизму (згадаймо, хоча б роман «Чесність з собою»). Тогочасну популярність «вільного кохання» репрезентує й повість «Варвари» Миколи Чернявського. Українська еліта початку ХХ століття, як і європейська, жила настроєм протесту щодо устоїв традиційної моралі. Спостерігалася мода на опис та обґрунтування теорії «вільної

любіві» у художній літературі. Проте навіть в цей час романтизм стояв на вершині піраміди українського кохання.

Еротичний концепт особливого звучання набуває у прозі 20-х років ХХ ст., де розглядається уже цілком у модерному дусі. Аналізований мотив знаходить своє відображення на сторінках твору «Гюлле» (1927) Олеся Досвітнього, «Сентиментальна історія» (1928) Миколи Хвильового, «Наяда» (1928) Івана Дніпровського, «Вертеп» (1929) Аркадія Любченка, багатьох оповідань Валер'яна Підмогильного та багатьох інших. «Тут звучать певні теми, які відігравали помітну роль у західній філософії: дуалізм тіла й духу з його супутніми ненавистю та недовірою до тіла й проблеми контролю над тілом – джерелом помилок і гріха» [5]. Як вважає Т. Гундорова, еротизм «у модерному мисленні позначає не лише платонівський алогічний шлях до абсолюту, а й конституювання нової, модерної чуттєвості» [2, с. 21].

Як уже зазначалось, еротичний концепт в українській літературі характеризується глибоким вкоріненням у обрядово-ритуальний фольклор. Показовою в цьому плані є поезія «вісімдесятників», творчість митців епохи романтизму. Наприклад, у віршах В. Осадчого ерос – одне із центральних понять циклічності життя й усього у світі. В. Герасим'юк часто звертається до зображення старовинних етнічних ритуалів, які безпосередньо пов'язані з мотивами життя, смерті, часової плінності, любові: «Балансування на межі любові й смерті висвітлює актуальну для його поезії проблематику медіальності, зокрема медіальності поетичного слова» [1, с. 66].

Романтичний ідеал кохання стає наскрізним мотивом для митців кінця ХХ ст. У літературознавчих статтях та мистецько-критичних розвідках, основною проблемою яких є дослідження сучасної української поезії, піднімаються проблеми культурної кризи, проявом якої є руйнування традиційних цінностей, переосмислення культурних канонів, стилістичних та жанрових експериментів молодих митців, зумовлені пошуком культурної ідентифікації. Серед інтерпретаційних моделей концепції кохання виділяємо дві ключові – духовне єднання (О. Чекмишев, П. Вольвач) і несправжнє почуття (елементарний фізичний потяг, викривлене кохання – І. Андрус'як). Усе частіше в поезії еротичний концепт замальовується через насильство, агресивність, брутальність, приниження й підкорення, які є «вірними слугами» ніцшеанської «волі до влади»; популярною стає тема «гри у кохання» – штучної імітації справжнього почуття. Щирість і справжність з'являються у тих поезіях, у яких кохання перетворюється у недосяжну мрію. «Неможливість повноцінної реалізації в коханні співвідноситься з неможливістю реалізації в творчості» [6, с. 87].

У протилежному ракурсі зображається категорія еросу в представниць «жіночого письма». Подібна контрастність стає зрозумілою з огляду на специфіку згаданого типу прози. Ніла Зборовська виділяє як специфічні такі його риси: «утвердження жіночої суб'єктивності як незалежної від фалічної символізації» [4, с. 277]; «пошук власної тілесності та суб'єктивності, їх репрезентації в культурі, яка репресує жіноче» [4, с. 279]. Іншою ключовою прикметою, яка суттєво відрізняє, «чоловічу» прозу від так званої «жіночої», на думку Н. Зборовської, є емоційна

послідовність викладених у творі подій (у той час, як у чоловіків переважаючою є нарративна послідовність). У творах О. Забужко, Є. Кононенко, І. Роздобудько робиться акцент на проблемах приватного життя жінки, «конфліктні ситуації в них вибудовуються на свідомому чи несвідомому протистоянні жіночого і чоловічого світів, пов'язаного із феноменом сексуальності..., домінування почуттєвого вияву самосвідомості героя, його внутрішнього “я”» [3]. Характерно, що особлива увага приділяється зображенню інтимної сфери стосунків між чоловіком і жінкою через аксіологічну призму світобачення «другої статі», де перше місце посідає бажання мати свободу та право на самовизначення. Категорія еросу найпомітніше проявляється через сексуальність, яка у творах представниць «жіночої прози» нерозривно пов'язана з агресивністю.

Очевидно, що через надмірну християнізацію, відсутність державотворчого фактору розвиток еротичного концепту в українській літературі розвивався іншим шляхом: через сублімацію інтимних почуттів у любов до країни, Батьківщини, матері-України. Подібна ситуація нерідко ставала основою для особистої роздвоєності персонажа, часто мотивованої самою біографією автора. Парадигма їх бачення, як правило, полягала в тому, що вони були творцями певної неземної концепції кохання-мрії. Саме з огляду на це їх думки знаходились у цілковитій залежності від омріяного, уявного образу і символу кохання-любові. У реальному житті вони в принципі не могли знайти бажаних стосунків, тому в їх творах постійно присутня певна душевна роздвоєність.

На нашу думку, звернення до крайнощів у інтимній сфері життя, творче маневрування митцями крайніми полюсами мотиву кохання (надмірна емоційність, фатальність нерозділеного кохання або духовна смерть через невідповідність реального образу його ідеалові) формується «еротичний комплекс» у нашій літературі. Характерно, що його варіанти також різнополюсні: від замовчування або «еротичної тиші» в описах інтимних сцен до надмірного метадеалізування особистого життя аж до його вульгаризації, підтвердженням чого є твори деяких сучасних письменників (наприклад, Ірена Карпа чи Юрко Іздрик). Жінка у творах чоловіків стає лише причиною, навіть умовою для самоідентифікації, для віднайдення власної екзистенції, а завдяки «еротичним одивненням» (термін О. Мудрак) еротичний концепт позбавлений рис грубої вульгаризації, що створює враження своєрідного «літературно-мистецького пом'якшувача».

Причиною надмірної вульгаризації сучасної літератури є, як ми вважаємо, бажання письменників зробити еротичний концепт складовою сексу, хоча «на основі природної складової – сексу, за посередництва еротики виникає феномен чисто людських відносин – кохання» [13, с. 91]. Причиною романтизації є, навпаки, бажання пов'язати еротіку з мотивом кохання. Хоча у наш час серед зазначених трьох концептів спостерігається тенденція дистанціювання і рівнозначності кожного із них.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Еротичний концепт в українській літературі не оприявнився в такій мірі, як у Західній Європі. Вважаємо, що причина такої неспівмірності у висвітленні тем, пов'язаних з переосмисленням сприйняття власного тіла та ролі інстинктів у поведінці людини

(особливо еросу) між Україною та Західною Європою полягає, по-перше, у недостатній розробленості теми, але й, по-друге, у неготовності сприймати нові погляди, які, як для того часу, звучали досить радикально. «Очевидно, таке ставлення... зумовлене підміною понять, неадекватним... сприйманням, ототожненням із сексизмом, із семантикою гріховності» [8, с. 1]. Додамо, що багатолітня відсутність державності задавала специфічну траєкторію поступу української філософії. Таким чином, у тогочасному українському суспільстві ці теми не були популярними.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисюк І. Еротика смерті: до проблеми стильотворчої функції ритуально-обрядових форм у поезії «вісімдесятників» / Ірина Борисюк // Мандрівець . – Тернопіль, 2005. – № 4. – С. 62–66.
2. Гундорова Т. Модернізм як еротика «нового» (В. Винниченко і С. Пшибишевський) / Т. Гундорова // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 21–51.
3. Заверталюк Н. І. Художня інтерпретація концепції кохання-любові у творах Євгенії Кононенко [Електронний ресурс] / Н. І. Заверталюк. – Режим доступу: bdpu.org/scientific_published/.../25.doc. – Заголовок з екрану.
4. Зборовська Н. Психологія і літературознавство / Ніла Зборовська. – К. : Академ.видав., 2003. – 390 с.
5. Кавун Л. Любов і сексуальність у художній прозі «романтиків вітаїзму» [Електронний ресурс] / Лідія Кавун. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Lfk/2010_9/09.pdf. – Заголовок з екрану.
6. Лебединцева Н. Проблема кохання як творчої спроможності в українській поезії 90-х років ХХ ст. / Наталя Лебединцева // Вісник Львівського у-ту. Серія філол. – 2004. – Вип. 33. – Ч.1. – С. 83–88.
7. Легка О. Збірка Наталі Лівіцької-Холодної «Вогонь і попіл» та українська еротична поезія: минулий досвід і тогочасний контекст / Оріся Легка // Українське літературознавство. – 2006. – Вип. 67. – С. 37–45.
8. Мудрак О.В. Українська еротична лірика: жанрова специфіка та ідіостилі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Мудрак О.В. ; КНУТШ, Ін-т філол. – К., 2010. – 18 с.
9. Мудрак О.В. Українська еротична лірика: жанрова специфіка та ідіостиль : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. / Мудрак О.В. ; КНУТШ. – К., 2010. – 174 с.
10. Петрухіна Л. Діалектика Ероса й Танатоса у слов'янській романтичній баладі / Людмила Петрухіна // Проблеми слов'язнавства. – 2004. – Вип. 54. – С. 137–147.
11. Пуларія Т. В. Мотив жіночої зради як прояв архетипу жіночого в українській народній казці / Тетяна Вікторівна Пуларія // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Щоквартальний науковий журнал. – 2010. – № 3. – С. 79–83.
12. Сулима М. Еротика в українській літературі XI-XVIII ст. / М. Сулима // Artline. – 1997. – № 3. – С. 44.

13. Танчер В. Соціологія інтимності: секс, еротика і кохання у постмодерній деконструкції / В. Танчер // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : Науково-теоретичний часопис. – 2001. – № 4. – С.89–102.

14. Ходанич П. М. Філософія смерті в європейській художній літературі [Електронний ресурс] / П. М. Ходанич. – Режим доступу : <http://www.zakinpro.org.ua/2010-01-18-13-45-48/157-2010-03-25-09-38-09>. – Заголовок з екрану.

References

1. Borysyuk I. Erotyka smerti: do problemy styl'otvorchoyi funktsiyi rytual'no-obryadovykh form u poeziyi «visimdesyatnykiv» / Iryna Borysyuk // Mandrivets' . – Ternopil', 2005. – № 4. – S. 62-66.

2. Hundorova T. Modernizm yak erotyka «novoho» (V. Vynnychenko i S. Przybyszewski) / T. Hundorova // Slovo i chas. – 2000. – № 7. – S. 21–51.

3. Zavertalyuk N. I. Khudozhnya interpretatsiya kontseptsiyi kokhannya-lyubovi u tvorakh Yevheniyi Kononenko [Elektronnyy resurs] / Zavertalyuk N. I. – Rezhym dostupu: bdpu.org/scientific_published/.../25.doc. – Zaholovok z ekranu.

4. Zborovs'ka N. Psykhoanaliz i literaturoznavstvo / Nila Zborovs'ka. – K.: Akademvydav, 2003. – 390 s.

5. Kavun L. Lyubov i seksual'nist' u khudozhniy prozi «romantykiv vitayizmu» [Elektronnyy resurs] / Lidiya Kavun. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Lfk/2010_9/09.pdf. – Zaholovok z ekranu.

6. Lebedyntseva N. Problema kokhannya yak tvorchoyi spromozhnosti v ukrayins'kiy poeziyi 90-kh rokiv KhKh st. / Natalya Lebedyntseva // Visnyk L'vivs'koho u-tu. Seriya filol. – 2004. – Vyp. 33. – Ch.1. – S. 83-88.

7. Lehka O. Zbirka Natali Livits'koyi-Kholodnoyi «Vohon' i popil» ta ukrayins'ka erotychna poeziya: mynulyy dosvid i tohochasnyy kontekst / Orysyia Lehka // Ukrayins'ke literaturoznavstvo. – 2006. – Vyp. 67. – S. 37-45.

8. Mudrak O.V. Ukrayins'ka erotychna liryka: zhanrova spetsyfika ta idioslyli : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.06 / Mudrak O.V.: KNUTSh, In-t filol. – Kyiv, 2010. – 18s.

9. Mudrak O.V. Ukrayins'ka erotychna liryka: zhanrova spetsyfika ta idioslyl' : dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.06. / Mudrak O.V.: KNUTSh. – Kyiv, 2010. – 174 s.

10. Petrukhina L. Dialektyka Erosa y Tanatosa u slovyans'kiy romantychniy baladi / Lyudmyla Petrukhina // Problemy slovyanoznavstva. – 2004. – Vyp. 54. – S. 137-147.

11. Pulariya T. V. Motyv zhinochoyi zrazy yak proyav arkhetypu zhinochoho v ukrayins'kiy narodniy kaztsi / Tetyana Viktorivna Pulariya // Visnyk Derzhavnoyi akademiyyi kerivnykh kadriy kul'tury i mystetstv: Shchokvartal'nyy naukovyy zhurnal. – 2010 r. – № 3. – S. 79-83.

12. Sulyma M. Erotyka v ukrayins'kiy literaturi KhI-KhVIII st. / M. Sulyma // Artline. – 1997. – № 3. – S. 44.

13. Tancher V. Sotsiolohiya intymnosti: seks, erotyka i kokhannya u postmoderniy dekonstruktsiyi / V. Tancher // Sotsiolohiya: teoriya, metody, marketynh: Naukovo-teoretychnyy chasopys. – Kyiv, 2001. – № 4. – S.89-102.

14. Khodanych P. M. Filosofiya smerti v yevropeys'kiy khudozhniy literaturi [Elektronnyy resurs] / P. M. Khodanych. – Rezhym dostupu:

Рассмотрен эротично-танатологичный концепт в украинской литературе. Выявлены его специфические черты, которые помогают понять особенность украинской культуры в целом.

Героизация, идеал, категория, концепт, концептосфера, культурная идентичность, образ, романтизация.

This article deals with the concepts of Eros and Thanatos in Ukrainian literature. Their specific traits were revealed during the investigation in order to realize the peculiarities of Ukrainian culture in general.

Every nation, respectively – and its culture, developed at the crossroads of influences of many regional forms of world culture. Ukraine is not an exception, and its culture has become a distinctive synthesis at the intersection of different civilizational models. Boundary character of Ukrainian culture leads eventually to organic cultural polyphony. Speaking about the erotic concept, the impact on the development of Ukrainian culture of many neighbouring traditions led to the emergence of dual erotic conceptosphere – «lubov/kohannia», which are the manifestations of duality in the intimate area. Despite its dual nature the analysed concept is a basic one and stands at the foundations of the ideological paradigms of Ukrainian culture in general. Moreover, understanding of the concept is highly motivated by personality traits due to his/her unique attitude, namely the interpretation of categories dictated by the system of images that writers create.

Erotic concept in its scope occupies a prominent place in the Ukrainian conceptosphere, and therefore is one of the most studied issues of scientific knowledge. Literary reception of it is no exception. For example, among the authors of the recent research studies of erotic concept we would like to emphasize the works by I. Borysiuk (love in the poetry of the representatives of eighties), M. Varykasha (erotic discourse in epistolary texts of the twentieth century), V. Zavadskaya (eroticism lullabies), O. Mudrak (erotic poetry), A. Puhonska (erotic intertext) and others. Each of these authors turned to a particular aspect of the erotic, not individually referring to the characteristic features in its historical perspective.

Thus, the aim of our research is a comprehensive analysis of the erotic concept within the Ukrainian literature, an example of which can be traced to mental features of national culture in general.

Glorification, ideal, category, concept, conceptosphere, cultural identity, image, romanticization.

УДК 811.161.2

АБСТРАКТНА ЛЕКСИКА В МЕМУАРНИХ ТЕКСТАХ ДМИТРА ДОРОШЕНКА

Н.В.Мазур, кандидат філологічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Запропоновано аналіз суспільно-політичної лексики, зафіксованої у мемуарних текстах Дмитра Дорошенка («Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки)»); виділено ядро слова-поняття українство, із семантикою якого пов'язані такі лексеми, як свідомість, ідея, нація, відродження, рух тощо; засвідчено актуалізацію абстрактної лексики, характерної для суспільно-політичного руху в Україні початку ХХ століття.

Мемуарні тексти, абстрактна лексика, суспільно-політична думка, суспільно-політичні номінації, українство, свідомість, ідея, нація, відродження, рух, справа, етнічна самосвідомість.

Введення в науковий обіг твору «Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки)» визначного історика, політичного і громадського діяча, публіциста, бібліографа, літературознавця Дмитра Івановича Дорошенка дає можливість дослідити український історико-культурний дискурс початку ХХ століття та охарактеризувати суспільно-політичну думку цього періоду.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Мемуарні тексти становлять цінний фактичний матеріал для вивчення історії української літературної мови певного часового зрізу. Вони репрезентують не лише особливості індивідуальних стилів, але й характеризують через останні інтелектуальний і емоційний рівень

соціокультурного дискурсу. Українська мемуаристика привертає увагу таких науковців, як М. Бахтін, Ф. Бацевич, Н. Видашенко, В. Виноградов, О. Галич, С. Єрмоленко, Ж. Колоїз, Т. Космеда, М. Крупа, Ю. Маркітантов, Л. Масенко, Л. П'яста, Т. Радзієвська та інші.

Мета дослідження – вивчення особливостей автокомунікації, проєктованої на певні часові зрізи української літературної мови, проаналізувати роль абстрактної лексики в авторській оповіді Дмитра Дорошенка, виявити частотність суспільно-політичних номінацій, характерних для періоду початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історик, політичний і громадський діяч, публіцист, літературознавець, бібліограф Дмитро Іванович Дорошенко зафіксував характерні ознаки української історії початку ХХ століття у книзі «Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 рр.)». Це був час формування «нової суспільної свідомості, час соціальних зрушень, коли зароджувалася нова Українська держава, коли після національно-визвольних змагань настав час розчарувань, зневіри, внутрішнього протесту інтелігенції» [2, с. 169]. Події, охоплені авторською оповіддю, відіграли значну роль у формуванні української мовно-національної свідомості, в реалізації української національної ідеї.

Активізація національних рухів початку ХХ ст. зумовила інтенсивне використання відповідних тематичних груп суспільно-політичної лексики. Характерно, що ця лексика функціонує в мовотворчості письменників початку ХХ ст., зокрема, в їхніх листах, публіцистичних творах [6] актуалізуються номінації *свідомість, ідея, рух* тощо. Названі лексеми функціонують як ключові в сучасних історичних текстах, що висвітлюють суспільно-політичний рух в Україні на початку ХХ ст. [3].

У досліджуваних текстах звертаємо увагу на широкий пласт суспільно-політичної лексики, якою послуговується автор. Вона характерна для часового зрізу історії української літературної мови, зокрема кінця ХІХ – початку ХХ століття. Ядром цієї лексики є слово-поняття *українство*. Це поняття зафіксоване в досліджуваних текстах як окрема лексема, напр.: «Андріївська школа й була тереном, де члени цієї [української студентської] Громади сходились, знайомились з новоприбулими студентами, придивлялись до них і тих, хто по-своєму успосібленню і своєю зацікавленістю *українством* надавався до організованого життя, приєднували до Громади» [1, с. 52]; «Російська інтелігенція *неприхильно ставилася до українства*. Вона не розуміла його і не хотіла розуміти. Сама не знаючи національних обмежень і утисків над російською мовою, літературою, наукою й мистецтвом, вона не могла зрозуміти, чому українці так хвилюються з приводу утисків над їх національним життям» [1, с. 54]; «Кіевская Старина» присвятила одне своє число Котляревському, і в тім числі були надруковані дуже цінні розвідки Івана Стешенка і проф. Миколи Дашкевича про творчість Котляревського. Оце і все. Недурно петербурзька газета «Новости», що *прихильно ставилася до українства*, писала про «Замовчаний ювілей» – маючи на увазі ювілей Котляревського» [1, с. 68]; «Правительство провадило систематичний наступ *проти українства*, помалу ліквідуючи уступки, зроблені в перші роки революції. Київ зробився осередком російського націоналізму, який звернув усю

свою агресію *проти українства*» [1, с. 127]. Контексти, в яких вжито слово *українство*, засвідчують, що ця назва означає: 1) українців (українська студентська громада); 2) український національний рух, який викликав спротив російського націоналізму.

З лексемою *українство* пов'язана семантика таких зафіксованих у «Споминах» лексем, як *свідомість, ідея, нація, відродження, рух, маніфестація, напрямок, справа, поступ, маси, життя, суспільство, студентство, громада, ідеологія, периферія, публіка, українофільство*. Неодмінним атрибутом названих слів є означення *український*. Найчастіше вживає автор словосполучення *національний рух*, напр.: «В кінці літа 1903 року сталася подія, яка відіграла до певної міри переломну роль в діях *українського руху* в Росії: це було урочисте відкриття у Полтаві пам'ятника батькові нової української літератури Івану Котляревському. Це відслонення обернулося несподівано для нас усіх у *величаву національну маніфестацію*, зробилося справжнім «святом української інтелігенції...» [1, с. 67]; «Ця столиця [Петербург], побудована на кістках українських козаків, була тісно зв'язана з долею *українського національного руху*...» [1, с. 48]; «В Петербурзі, на далекій чужині, в чужій обстанові життя, українці якось інстинктивно горнулися до своїх земляків, зближались між собою, і навіть ті, що вдома були *байдужі до українського руху*, входили до українських гуртків і *освідомлювались національно*...» [1, с. 51]; «Ми з батьком з глибоким інтересом слухали його [Олесницького] оповідань про відносини в Галичині, де з кожним роком тоді *зростає український національний рух*» [1, с. 98]; «Коли ж в кінці 19-го віку *рух український виріс* уже настільки, що ігнорувати його далі було не можна, тоді почалися ворожі напади на його в пресі» [1, с. 54]; «Приїзд Грушевського мав велике значіння. На той час проф. Грушевський уважався всіма нами за *провідника українського національного руху* в Росії» [1, с. 113-114]; «Взагалі діяльність «Просвіти» помітно *оживила український рух* у Катеринославщині» [1, с. 176]; «*Український національний рух* на Катеринославщині робив справді великі успіхи...» [1, с. 167]; «В складі Громади знайшлася невелика група, так би мовити, *національного напрямку*, яка вважала, що Українська соціал-демократична партія... зрікається первісного гасла... – гасло самостійної України...» [1, с. 66].

Контекстуальними синонімами до поняття *український рух* є вислови *українська стихія, течія*, пор.: «Літом 1902 року я поїхав на Полтавщину. Вперше відвідав я тоді цей край, який справедливо вважався за «серце України».., бо тут найбільше збереглася *народна українська стихія*, народний побут, мова, убрання» [1, с. 59]; «Та й самі Прилуки з околицею зробили на мене дуже приємне враження своєю *українською національною стихією*, яку було помітно на кожному кроці» [1, с. 98]; «*Виявилася* певна *українська течія* і серед синів Якова Дорошенка. Старший його син Василь, що скінчив університет у Москві, написав і видав українською мовою роман «На Україні» (1863)» [1, с. 38-39].

Замість узвичаєного сучасного *народні маси* Д. Дорошенко вживає словосполучення *народна маса*, напр.: «Українську національну ідеологію визнавала й плекала дуже нечисленна частина інтелігенції, ціле суспільство стояло осторонь від неї, *народна ж маса* була *темна і національно несвідома* [1, с. 53].

Характерне для тогочасної мовної практики слововживання *круги* замість сучасного нормативного *кола*, пор.: «Серед українських кругів був він [Данило Мордовець] дуже люблений за свою м'яку, лагідну вдачу й готовність допомогти землякові у кожній справі» [1, с. 56]; «Протягом 1906-1909 років я умістив в «Ukrainische Rundschau» більше десятка статей. Журнал піддержували згодом українські парламентські круги, і він виходив аж до вибуху Першої світової війни» [1, с. 100]; «Мій кузен назвав мені свого товариша з гімназії Сергія Веселовського, сина полтавською адвоката, з яким я незабаром і познайомився. Веселовський помалу ввів мене в українські студентські круги в Петербурзі» [1, с. 50]; «Однак українські політичні круги ясно відчували потребу в тіснішому об'єднанні своїх сил, щоб спільно відбивати натиск реакції» [1, с. 128].

Д. Дорошенко у своїй книзі послуговується лексемами *справа, робота, праця* як синонімами з обов'язковим означенням *національна*. Доказом синонімічного вживання є контекстуальне пояснення змісту відповідної діяльності, пор.: «Цікавий був Татарин: молодий ще хлопець, інтелігентний, завжди мовчазний, мав хист до писання і до фанатизму був відданий українській справі... Мав якийсь особливий талант агітувати й приєднувати людей до національної роботи» [1, с. 148]; «Ініціатором тої думки [видавати часопис] був старий Микола Богуславський, що був, між іншим, незрівняним агітатором серед молоді, вміючи притягати її до національної праці, ширення української книжки, закладання гуртків аматорів гри на бандурі. Пізніше він переїхав на Кубань і там продовжував свою скромну, але корисну для національної справи працю» [1, с. 151].

Для автора «Споминів» ознакою українськості було вживання української мови. У досліджуваних текстах фіксуємо вживання таких варіантних словосполучень, як *говорили по-українськи, говорив українською мовою*, пор.: «Родина Комличенків була чисто українська: син Павло був студентом Одеського університету, дочка вчилася в Петербурзі на курсах; двоє менших хлопчиків, що вчилися в гімназії, говорили між собою по-українськи, що мене дуже приємно здивувало...» [1, с. 70]; «Взагалі ціла родина Міхновських була щиро українська... я чув там раз у раз українську мову не тільки серед міщан та селян, але й серед міської інтелігенції» [1, с. 98]; «Полтава, в якій українська стихія була помітніша, ніж в якомусь іншому більшому місті, відразу вся заговорила українською мовою, іншої на вулицях не було чути» [1, с. 70].

Як відомо, специфікою мемуарних текстів є їх наповнення інформацією про конкретних людей. Вони цікавили автора як люди, прихильні до національної ідеї, як національно свідомі українці. Тексти Д. Дорошенка можна назвати асоціативними реакціями, пор. визначення Т. Космеди: «Один із напрямів дослідження мовної особистості – вивчення асоціативних реакцій на мовні феномени різного рівня: слова, словоформи, словосполучення і под.» [4, с. 25].

Слова-поняття *свідомість, самосвідомість* у сполученні з прикметником *національна* характеризують сучасний науковий дискурс, присвячений історії ХІХ ст.: «У ХІХ ст. розвиток національного «Ми» відбувається шляхом активізації духовних цінностей українського народу, ідеологічного спрямування етнічної самосвідомості, її трансформації від етнографічного романтизму до акцентування

демократичних і визвольних аспектів» [5, с. 41]. Показове вживання абстрактної лексеми *свідомість* у різних контекстах, напр.: «Село [Перещепина] велике, багатонаселене й заможне. Положене далеко від залізниці, воно зберігало багато старосвітчини в побуті, одязі і – натурально – в мові. Але разом з тим в ньому прокинулася вже національна свідомість...» [1, с. 171]; «А у Києві українське життя вже кипіло як у котлі... Десь коло половини жовтня було оповіщено, що в університеті відбудеться українське віче. Це мало бути перше українське віче в Києві... Зійшовся весь український Київ. Кого там тільки не було! [1, с. 101]; «Я скоро зорієнтувався в полтавських урочистостях. З'їзд був справді небувалий, можна сказати, з'їхалася вся свідомо національно Україна з усіх частин нашої землі...» [1, с. 70]. Як свідчать наведені приклади, Дмитро Дорошенко застосовує поняття *національна свідомість* не лише до окремих представників громади, а й до цілих територій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз текстів «Моїх споминів про давнє минуле (1901-1914 роки)» Дмитра Дорошенка засвідчує актуалізацію абстрактної лексики, характерної для суспільно-політичного руху в Україні початку ХХ століття. На прикладі вживання таких слів, як *маса* (народна), *круги* (національні) можна спостерігати зміну лексичної і граматичної норми української літературної мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки): науково-популярне видання / Дмитро Дорошенко. – К. : Темпора, 2007. – 272 с.
2. Єрмоленко С. Епітети в щоденникових дискурсах Євгена Чикаленка і Сергія Єфремова: історично-мовний та ідіостильовий аспекти / С. Єрмоленко // Мова. Культура. Взаєморозуміння: зб. наук. праць. – Дрогобич : Коло, 2013. – Вип. III. – С. 169-177.
3. Іванова Л. Г. Суспільно-політичний рух 60-х рр. ХІХ ст. в Україні: до проблеми становлення ідеології / Л. Г. Іванова, Р. П. Іванченко. – К.: МІЛП, 2000. – 352 с.
4. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія / Т. А. Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012. – 372 с.
5. Піскун В. М. Українство у світі: традиційність культури та спільнотні взаємини: монографія / В. М. Піскун, А. В. Ціпка, О. В. Щербатюк та ін. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2004. – 240 с.
6. Хоменко Б. Ідея відродження України в творчості М. Коцюбинського / Б. Хоменко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М. Коцюбинського: зб. наук. праць. Серія: Філологія / Відп. ред. Н. Л. Іваницька. – Вінниця : Вид-во ВДПУ, 2005. – Вип. 7. – С. 30-33.

References

1. Doroshenko Dmytro. Moi spomyny pro davnie mynule (1901-1914 roky): naukovo-populyarne vydannya / Dmytro Doroshenko. – K. : Tempora, 2007. – 272 s.
2. Ermolenko S. Epitety v shchodennykovykh dyskursakh Evgena Chykalenka i Sergiya Efremova: istorychno-movnyj ta idyostyl'ovij aspekty / S. Ermolenko // Mova.

Kul'tura. Vzaemorozuminnya: zb. nauk. prats'. – Drohobych : Kolo, 2013. – Vip. III. – S. 169-177.

3. Ivanova L. G. Suspil'no-politychnyj rukh 60-kh rr. XIX st. v Ukraini: do problemy stanovlennya ideologii / L. G. Ivanova, R. P. Ivanchenko. – K.: MILP, 2000. – 352 s.

4. Kosmeda T. A. Ego i Alter Ego Shevchenka v komunikatyvnomu prostori shchodennykovogo dyskursu : monografiya / T. A. Kosmeda. – Drohobych : Kolo, 2012. – 372 s.

5. Piskun V. M. Ukrainstvo u sviti: tradytsijnist' kul'tury ta spil'notni vzayemyny: monografiya / V. M. Piskun, A. V. Tsipko, O. V. Shcherbatyuk ta in. – K.: ZAT «Nichlava», 2004. – 240 s.

6. Khomenko B. Ideya vidrozhennya Ukrainy v tvorchosti M. Kotsyubyns'kogo / B. Khomenko // Naukovi zapysky Vinnyts'kogo derzhanogo pedagogichnogo un-tu im. M. Kotsyubyns'kogo: Zb. nauk. prats'. Seriya: Filologiya / Vidp. red. N. L. Ivanyts'ka. – Vinnyts'a: Vyd-vo VDP, 2005. – Vyp. 7. – S. 30-33.

Предложен анализ общественно-политической лексики, зафиксированной в мемуарных текстах Дмитрия Дорошенко («Мои воспоминания о давнем прошлом (1901-1914 годы)»); выделено ядро слова-понятия украинство, с семантикой которого связаны такие лексемы, как сознание, идея, нация, возрождение, движение и т.д.; обоснована актуализация абстрактной лексики, характерной для общественно-политического движения в Украине начала XX века.

Мемуарные тексты, абстрактная лексика, общественно-политическая мысль, общественно-политические номинации, украинство, сознание, идея, нация, возрождение, движение, дело, этническое самосознание.

In the paper the analysis of the socio-political lexicon in Dmytro Doroshenko's memoir texts ("My memoirs about the ancient past (1901-1914)") is offered. A core of a word-concept of "the Ukrainians" is defined. It is connected with such lexemes as consciousness, idea, nation, revival, movement, etc. An ideological component in the structure of lexical meanings is also defined. The actualization of abstract lexicon which is typical of the socio-political movement at the beginning of the XX century in Ukraine is described.

These lexemes function as key in modern historical texts showing the political movement in Ukraine.

Contexts, in which the word "the Ukrainians" is used, testify that this name is connected with Ukrainian society (Ukrainian students' community, Ukrainian national movement) and form the opposition against Russian nationalism. An adjective Ukrainian is derived from the proper name Ukraine. The usage of this proper name prevails in the studied texts and there is a seme of the general feature which is not only connected with the name Ukraine, but also with the nomination of Ukrainians.

Memoir texts, abstract lexicon, socio-political thought, socio-political nominations, the Ukrainians, consciousness, idea, nation, revival, movement, matter, ethnic self-consciousness.

УДК 811.112.2'42

**ВІД КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЖА ДО
МОДЕЛЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ПИСЬМЕННИКА
(НА МАТЕРІАЛІ ДРАМАТУРГІЧНИХ ТЕКСТІВ
ТОМАСА БЕРНГАРДА)**

Н.С. Ольховська, кандидат філологічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

З метою розробки психологічного портрету письменника Томаса Бернгарда проведено аналіз мовленнєвих актів персонажів його драматургічних текстів у комунікативному, когнітивному та прагматичному аспектах. Визначено реляційний потенціал і названо концепти, які створюють персонажі.

Для уточнення лінгвістичного статус комунікантів та соціально-психологічної конфігурації спілкування персонажів складено «паспорт».

Концепт, лінгвістичний статус персонажа, «паспорт», психологічний портрет автора, реляційний потенціал персонажу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психолінгвістика набирає оберти та частіше стає предметом дослідження лінгвістів, як з позиції тексто/мовотворення – складання психологічного портрету мовця, так і з позиції розуміння тексту. Згідно визначення Ч. Осгуда, психолінгвістика вивчає зв'язок між структурою повідомлення та якостями індивідів, які продукують та сприймають його в умовах комунікативного акту. Предмет психолінгвістики визначається як співвідношення між структурою повідомлення та якостями осіб, які його кодують і декодують. З огляду на це визначення, автор тексту кодує інформацію і втілює її у мовленнєвих актах своїх персонажів та передає адресатові (читачеві) [5, с. 12].

Раніше робилися спроби літературознавчого аналізу образу митця та застосовувалися насамперед на прикладах поетичних творів. О.П. Воробйова пропонує застосування інструментарію концептуального аналізу до текстів прозових творів та розробила деякі напрямки такого аналізу [2, с. 380].

Вирішення проблем моделювання параметрів мовної особистості на основі аналізу текстів є важливим з практичної точки зору. За останні десятиріччя у психолінгвістиці сформувався цілий напрямок, який займається моделюванням конкретної особистості на основі мовленнєвого висловлювання. Зокрема, Д.М. Колесник у своєму дисертаційному дослідженні пропонує змоделювати контури портрету письменника [4]. Подальша робота у цьому напрямку може допомогти у створенні комп'ютерних програм для встановлення авторства аналізованих текстів.

Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю подальшого дослідження драматургічних текстів у прагматичному, комунікативному та прагматичному аспектах, а також потребою виробити підходи до моделювання психологічного портрету митця та його/її портрету як мовної особистості за допомогою мовленнєвого статусу персонажів.

Мета дослідження є вивчення вербальної репрезентації мовної картини світу за допомогою методу інтерпретаційно-текстового аналізу з використанням методики прагматико-комунікативного та лінгвостилістичного аналізу драматургічних текстів Т. Бернгарда.

Для моделювання психологічного портрета автора (адресанта) пропонуємо розглядати мовлення персонажів, які втілюють його інтенції у комунікативному, когнітивному та прагматичному аспектах. Завданням дослідження є також визначення мовленнєвого (лінгвістичного) статусу персонажів, з концептами, які вони створюють, та їх «паспортами», що дасть можливість скласти психологічний портрет письменника.

Виклад основного матеріалу. Соціальний аспект може бути розкритим у таких поняттях, як роль комунікантів, їхні рольові модуси, наявність/відсутність мовних конвенцій. До таких інструментальних понять належить реляційний потенціал комуніканта, оскільки він має явне соціальне забарвлення. Когнітивний аспект проявляється на рівні тексту насамперед у тому, що комуніканти драми своїми

мовленнєвими актами і в кінцевому результаті, реляційним потенціалом персонажа, виражають певні концепти, які реалізують інтенції автора тексту. Прагматичний аспект спирається на такі поняття, як адресант, адресат, мовленнєвий акт і властиві їм іллокуції й перлокуції [8, с. 157].

Мовленнєвий статус комуніканта, про який буде сказано докладніше далі, є комплексним феноменом, пов'язаним з усіма названими аспектами комунікативної діяльності й «пронизує» всі ці аспекти.

Драматургічні тексти Т. Бернгарда написано в традиціях модернізму, для яких є характерним «потік свідомості», потік безперервний та ходульний, з великою кількістю ритмізованих рядків без розділових знаків, з порушенням синтаксичних конструкцій та чисельними повторами, з великою кількістю не пов'язаних мікротем та грою слів. У такий спосіб і весь текст будь-якого драматургічного тексту Т. Бернгарда нагадує «килим» смислів, зв'язаний у загальний малюнок лише завдяки парадигматичним зв'язкам мовленнєвих фрагментів. Парадигматику (завдяки синтагматиці) становлять повтори (переноси) лексики й фразеології, анафоричні й катафоричні залежності окремих ненасичених речень. Сказане спонукає до висновку про те, що в текстах п'єс Т. Бернгарда використано, в основному, парадигматичний спосіб текстотворення.

Поняття «реляційний потенціал» було введено Ч. Осгудом і використано А. Модем та означає міру участі індивіда у комунікативній діяльності [6, с. 174]. Щоб уточнити лінгвістичний статус уведеного раніше поняття реляційний потенціал, надаємо наше робоче визначення:

Реляційний потенціал персонажа – це сукупність мовленнєвих актів певної дійової особи драми, відібрана із загального масиву її мовленнєвих актів за будь-якою однією ознакою (видом) комунікативної діяльності [8, с. 143].

Поняття реляційний потенціал персонажа є зручним, бо дозволяє «розшарувувати» комунікативну діяльність персонажа на підвиди й аналізувати, які концепти в художньому тексті створює персонаж. Так для головних персонажів драматургічних текстів Т. Бернгарда є характерним втілення концептів «професіоналізм» (з «мінус ефектом» – вказуючи на їх незначність як професіоналів/митців), «іронічність», «інформативність», «домінування» і «самотність», «душевні / фізичні вади», «неповага до жінок», «критика уряду та інших» тощо [8, с. 145-153].

Мовленнєвий статус адресата складається, по-перше, з адекватної (згідно з можливістю) перлокутивної реакції на мовленнєві акти адресанта. Для безпосереднього адресата це є очевидним. Для непрямого адресата, релевантного, і особливо, нерелевантного, така перлокутивна реакція залишається можливою, але не обов'язковою. Друга частина мовленнєвого статусу адресата – це його превентивна роль у формуванні мовленнєвого акту адресанта. Останній, перш ніж здійснити свій мовленнєвий акт, враховує майбутню реакцію та інтерпретацію адресатів, зважаючи на їхній соціальний статус, ролі, інші чинники, тобто формує попередню модель очікуваної реакції. У свою чергу адресат має власну модель очікуваної мовленнєвої поведінки адресанта й інтерпретує відповідно до неї свій мовленнєвий акт.

Таке взаємне керування мовленнєвою поведінкою – керуванням з рефлексією [3, с. 159-163]. Характерною рисою такого керування є взаємна адаптація мовленнєвої діяльності комунікантів, що вимагає деякого установчого часу для стабілізації комунікативного процесу. Важливо мати на увазі, що такі поняття, як мовленнєвий статус комуніканта, реляційний потенціал персонажа, соціальна роль персонажа в драмі та інше є інтегральними поняттями драматургічного тексту, хоча й формуються (проявляються) як окремі мовленнєві події тексту.

Отже, мовленнєвий статус комуніканта – це сукупність його прав і обов'язків, реалізованих вербально для підтримки комунікативного акту. При цьому процеси формування мовленнєвого статусу комунікантів взаємозалежні й відбуваються за принципом керування мовленнєвими системами з рефлексією [9, с. 190].

Резюмуючи всі відомості про мовлення персонажа драматургічного тексту, представлені вище, можна визначити лінгвістичний статус персонажа у вигляді «анкети»/ «паспорта», що складається з низки питань і коментарів.

1. Які інтенції автора драматургічного тексту втілює даний персонаж у своїй комунікативній діяльності?

2. Які соціальні ролі відіграє персонаж у п'єсі? Його статусне положення порівняно з іншими персонажами (високе, низьке, однакове). Його соціальний модус – вибір акценту під час реалізації його соціальних ролей (акцент на домінування, на суперництво і т.п.).

3. Які концепти створює персонаж?

4. Характеристика реляційного потенціалу персонажа і мовленнєвих актів персонажа. Переважний тип його адресації та характерна інтерпретація його висловлень адресатами.

5. Мовленнєвий статус персонажа.

Реляційний потенціал персонажу, у своєму загальному обсязі, зосереджено в драматургічних текстах Т. Бернгарда в одного або двох персонажів. Тому – і все різноманіття концептів, які зустрічаються в п'єсах, «вкладено в одні/двоє вуст». «Ескіз аудиторії» для п'єс Т. Бернгарда скласти порівняно легко: мовленнєва діяльність персонажів і їх реляційні потенціали асиметричні й досить чітко розшаровуються згідно з вираженням концептів [8, с. 164-169].

Розподіл реляційного потенціалу аудиторії в п'єсі «Іммануїл Кант» має «зоряну» форму, тобто основне спілкування відбувається через головного персонажа, а безпосереднє спілкування між іншими персонажами – коротке та епізодичне. Розподіл реляційного потенціалу аудиторії в п'єсі «Рятівник людства» має «трикутну» форму через украй малу кількість персонажів та абсолютне мовленнєве домінування головного персонажа. У п'єсі «На відпочинок» спілкування є симетричним, однак розподіл реляційного потенціалу даної аудиторії має явно виражену тенденцію до кільцевого. Реляційний потенціал аудиторії у п'єсі «Президент» має ієрархічну структуру з пріоритетом реляційного потенціалу Президентки. Через конфедеративний статус стосунків Президента й Президентки обидва мають своє автономне коло спілкування.

Представлені «ескізи аудиторії» деяких п'єс Т. Бернгарда дають підстави до таких висновків. Конфігурації схем комунікативної діяльності персонажів, реалізовані їх реляційний потенціал, достеменно відповідають конфігураціям спілкування в соціології. У ній є ті ж самі зоряні, кільцеві, ієрархічні, трикутні схеми [74, с. 177-180]. Даний висновок не є несподіваним: автор драматургічних

текстів реально відбиває побутові комунікативні ситуації, незважаючи на карикатурність їхнього зображення.

Однак, персонажі Т. Бернгарда не можна назвати схематичними або дидактичними. Завдяки тому, що вони позбавлені індивідуальних рис, у мовленнєвих діях більш тонко виражено драматизм їхньої взаємодії. Авторський стиль Т. Бернгарда виступає на передній план, створює взаєморозуміння дійових осіб, їхню мовну конвенцію.

Персонажі драматургічних текстів є насамперед носіями ролей, концепцій [10-13]. У них часто немає навіть власних імен – «Президент», «Президентка», «Мільйонерка», «Рятівник людства», «Ректор», «Декан», «Жонглер», «Клоун», «Він». У тому випадку, коли з'являється ім'я власне («Іммануїл Кант»), це все-таки не історичний, реальний І. Кант, а лише носій «мудрого дивацтва», що пливе до Америки на пароплаві. Т. Бернгард створив особливий вид драми – з дійовими особами, які живуть в один час із ним і є його знайомими, які повторюють долі зіграних ними героїв та яскраво характеризують свого автора. Автор сам часто говорив в інтерв'ю, хто хоче дізнатися про мене більше, хай читає мої твори [1, с. 8].

Т. Бернгард наче дає читачеві спробу розгадати та зрозуміти його, але для цього пропонує докласти зусиль, виконати певну духовну роботу, докопатися до суті. Навіть погоджуючись інколи на інтерв'ю, він перетворював його в гру, як гралися зі словом його персонажі. Деякі фрагменти текстів навіть цілі романи є автобіографічними і дають можливість краще зрозуміти їх, закритого від усіх, автора.

Персонажі Т. Бернгарда, як і сам автор, стороняться та недолюблюють жінок, що напевно пов'язано з особистими переживаннями автора, якого виховував дід по матері, відомий письменник, Й. Фроймбіхлер. Конфлікт батьків та дітей з свого життя, автор також переніс на папір та зобразив у своїх п'єсах. Він проніс з собою через все життя спогади про тяжке дитинства, час проведений у дитячому будинку. Хворів довгий час, як і більшість його персонажів, що мають як не фізичну, так тяжку душевну, психологічну травму й ображені, здається, на все людство.

Як і його дивакуваті персонажі, Т. Бернгард ігнорував культурно-світське життя, ображав уїдливіми коментарями інших письменників, відмовився від отримання літературної премії. Його тексти, як і сам автор мають сильний магнетизм, що заворожує та спонукає до роздумів й пошуків відповідей на чисельні питання, які ставлять перед собою і своїм слухачем (читачем) персонажі. Вони, якщо не грають на музичних інструментах, то певним чином пов'язані з музикою, мистецтвом, наче в ньому, як їх автор у своїх творах, намагаються знайти розраду та втіху. Та все ж, артистизм їм притаманний лише на рівні навичок та умінь, а не талановитості. На думку автора артистизм та світове мистецтво це різні речі.

Ватро брати до увагу, що Т. Бернгарда жив у часи фашистського режиму, коли неможливо було висловити все, що думаєш. Та з часом все це вирвалася з нього та виплеснулося на папері, користуючись можливістю, що можна говорити відкрито. Саме через це його твори заборонялися довгий час в Австрії.

Бажання друкувати свої драматургічні тексти ритмізованою прозою, не довіряючи розділовим знакам, не що інше, ніж велике прагнення зруйнувати все буденне, спроба привернути до себе увагу і бути почутим. Але автор нехтує не

лише мовними нормами, а й руйнує всі канони традиційного поняття театрального реалізму, і добивається у такий спосіб своєї мети – його почули. Адже сучасні постановки його п'єс користуються не аби якою популярністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз комунікативної діяльності персонажів драматургічних текстів Томаса Бернгарда, визначення їх реляційного потенціалу, концептів, складення «паспорту» та «ескізу аудиторії» дає підставу характеризувати їх автора як мізантропа, нігіліста, бунтаря, людину, яка нещадно критикувала владу, псевдовчених та псевдомитців, руйнувала всі стереотипи буденного світу, закриваючись від усього світу в своїй самотності. Запропонований підходи до моделювання психологічного портрету митця та його/її портрету як мовної особистості з опорою на мовленнєвий статус персонажів його творів може бути доповнений, та використаний у дослідженнях інших творів інших авторів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бернхард Т. Видимость обманчива / Т. Бернхард. – М. : «Ad Marginem», 1999. – 718 с.
2. Воробьева О. П. Художественная семантика: когнитивный сценарий / О. П. Воробьева // С любовью к языку : сб. науч. трудов. – Москва-Воронеж, 2002. – С. 379–384.
3. Козирева М. С. Слухач та комунікативний акт / М. С. Козирева // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна : зб. наук. праць. – Харків, 2003. – № 609. – С. 159–163.
4. Колесник А. С. Языковые средства отражения мифологической картины мира: лингвокогнитивный аспект (на материале древнеанглийского эпоса и современных британских художественных произведений жанра фэнтэзи) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / Колесник Анастасия Сергеевна. – К., 2003. – 19 с.
5. Куранова С. І. Основи психолінгвістики / С. І. Куранова. – К. : Академія, 2012. – 208 с.
6. Моль А. Искусство и ЭВМ / А. Моль. – М. : Мир, 1975. – 556 с.
7. Новое в зарубежной лингвистике : сб. науч. работ. Вып. 17 / [ред. Б. Ю. Городецкого]. – М. : Прогресс, 1986. — 422 с.
8. Ольховська Н. С. Прагматико-комунікативні та лінгвостилістичні характеристики драматургічних текстів Томаса Бернгарда : монографія / Наталія Семенівна Ольховська ; Київський національний університет ; Інститут лінгвістики. – К. : КиМУ, 2009. – 202 с.
9. Фролова І. Є. Специфіка актуалізації соціальних ознак комунікантів у конфліктному дискурсі / І. Є. Фролова // Вісник ХНУ : зб. наук. праць. – 2004. – № 635 – С. 188–191.
10. Bernhard T. Stücke 1. Ein Fest für Boris. Der Ignorant und der Wahnsinnige. Die Jagdgesellschaft. Die Macht der Gewohnheit / T. Bernhard. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1988. – 349 s.
11. Bernhard T. Stücke 2. Der Präsident. Die Berühmten. Minetti. Immanuel Kant / T. Bernhard. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1988. – 339 s.
12. Bernhard T. Stücke 3. Vor dem Ruhestand. Der Weltverbesser. Über allen Gipfel ist Ruh. Am Ziel. Der Schein trägt / T. Bernhard. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1988. – 462 s.

13. Bernhard T. Stücke 4. Der Theatermacher. Ritter, Dene, Voss. Einfach kompliziert. Elisabeth II / T. Bernhard. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1988. – 355 s.

References

1. Bernkhard T. Vidimost' obmanchiva / T. Bernkhard. – M. : “Ad Marginem”, 1999. – 718 s.

2. Vorobjova O. P. Khudozhestvennaya semantika: kognitivnyj stsenarij / O. P. Vorobjova // S liubovyu k yazyku: sb. nauchn. trudov. – Moskva-Voronezh, 2002. – S. 379-384.

3. Kozyreva M. S. Slukhach ta komunikatyvnyj akt / M. S. Kozyreva // Visnyk KiNU im. V. N. Karazina: zb. nauk. prats', 2002. – S. 379-384.

4. Kolesnik A. S. Yazykovye sredstva otrazheniya mifologicheskoy kartiny mira: lingvokognitivnyj aspekt (na materiale drevneangliyskogo eposa i sovremennykh britanskikh khudozhestvennykh proizvedeniy zhanra fentezi): avtoref. diss. kand. filol. nauk: 10.02.04 “Germanskiye yazyki” / Kolesnik Anastasiya Sergeevna. – K., 2003. – 19 s.

5. Kuranova S. I. Osnovy psikholingvistyky / S. I. Kuranova. – K. : Akademiya, 2012. – 208 s.

6. Mol' A. Iskusstvo i EVM / A. Mol'. – M.: Mir, 1975. – 556 s.

7. Novoe v zarubezhnoy lingvistike: sb. nauch. rabot. Vyp. 17 / [red. B. Yu. Gorodetskogo]. – M. : Progress, 1986. – 422 s.

8. Olkhovska N. S. Pragmatyko-komunikatyvni ta lingvostylistychni kharakterystyky dramaturgichnykh tekstiv Tomasa Bergarda: monografiya / Nataliya Semenivna Olkhovska; Kyivskiy natsionalnyj universytet; Instytut lingvistyky. – K.: KiMU, 2009. – 202 s.

9. Frolova I. Ye. Spetsyfika aktualizatsiyi sotsialnykh oznak komunikantov u konfliktnomu dyskursi / I. Ye. Frolova // Visnyk KhNU: zb. nauk. prats'. – 2004. – № 635 – S. 188–191.

С целью создания психологического портрета писателя Томаса Бернхарда проведен анализ речевых актов персонажей его драматургических текстов в коммуникативном, когнитивном и прагматическом аспектах. Дано определение понятию реляционный потенциал и названы концепты, которые создают персонажи. Для уточнения лингвистического статуса коммуникантов и социально-психологической конфигурации общения персонажей разработан «паспорт».

Концепт, лингвистический статус персонажа, «паспорт», психологический портрет автора, реляційний потенціал персонажу.

With the aim of developing a psychological portrait of the writer Thomas Bernhard the analysis of speech acts of the characters of his dramatic texts in the communicative, cognitive and pragmatic aspects are done. The linguistic status of the communicants and their relational potentials are defined. Relational potential of the character, while forming concepts, increases the information content and expressiveness of fiction. It reflects the cognitive aspect of the dramatic text (text concepts), sociolinguistics of the drama (verbalized social roles of the characters, their status), and also allows to conclude about the nature of array stratification in the dramatic speech of the characters by the concepts.

The definition of the speech status of the communicant is based on the scheme of the communicative activity of the characters. One can detect the speech status with the help of the «passport», consisting of a series of questions and comments. While filling the «passport» for each character the reasons for making an «audience sketch» of the dramatic texts that have so-called star appear. Circular, triangular and hierarchical schemes correspond to the configurations of communication in social psychology. The analysis of the communicative activity of the characters in the dramatic texts of Thomas Bernhard, the determination of their linguistic status and socio-psychological configuration of the communication between the characters make it possible to imagine a psychological portrait of their author.

Concept, linguistic status of the character, speech act, «passport», psychological portrait.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'373.613

ОСОБЛИВОСТІ РЕДАГУВАННЯ ПЕРЕКЛАДІВ ТЕКСТІВ АГРАРНОЇ ТЕМАТИКИ

С. М. Амеліна, доктор педагогічних наук, професор

Н. П. Верченко, студентка магістратури

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Розглянуто питання перекладу та редагування науково-технічної літератури, зокрема, текстів з тематики лісового та садово-паркового господарства. Визначено особливості редагування галузевих текстів на прикладі текстів аграрної тематики. Встановлено, що процес редагування полягає у послідовності етапів перевірки інформації з метою удосконалення або виправлення її структури, змісту, відповідності, завершеності, логічної послідовності.

Редагування, редактор, вихідний текст, цільовий текст, етапи редагування тексту.

Сучасний етап розвитку науки і техніки характеризується стрімким зростанням кількості та появою нових понять, термінів. Обмін інформацією між зарубіжними та вітчизняними вченими зумовлює особливу актуальність дослідження проблем вузькогалузевого науково-технічного перекладу.

Переклад текстів аграрного спрямування належить до підвиду технічного перекладу. Він має основні риси науково-технічного стилю, але водночас відрізняється своїми особливостями, які властиві тільки цьому підвиду перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як Л. Андрієнко, Г. Ахманова, О. Бондарець, О. Богомолова, О. Брагіна, В. Дубочинський, В. Карабан, Б. Климзо, В. Козловський, В. Крагохвил, Н. Ракіпова, Ш. Урбанова висвітлено широкий спектр проблематики перекладознавства, зокрема, й редагування перекладів текстів. Водночас питання редагування текстів аграрної тематики з урахуванням їх специфіки потребують окремого дослідження.

Мета статті – розгляд особливостей перекладу та редагування науково-технічної літератури, на прикладі текстів з тематики лісового та садово-паркового господарства.

Виклад основного матеріалу. Для отримання якісного перекладу до роботи над текстами залучаються не лише перекладачі, які спеціалізуються у певній галузі, у тому числі, й аграрній, але також і фахівці-редактори, які ретельно перевіряють перекладений матеріал, узгоджуючи його із замовниками, з урахуванням, у разі необхідності, особливостей їхньої національної культури та професії.

Редагування науковці визначають як перегляд (аналіз, контроль) і виправлення повідомлень. На думку більшості дослідників, предметом редагування є приведення об'єкта редагування у відповідність до чинних у певний час і конкретному суспільстві норм, а також його творча оптимізація, метою якої є отримання заданого соціального ефекту [3, 4]. Процес редагування полягає у перевірці інформації з метою удосконалення або виправлення її структури, змісту, відповідності, завершеності, логічної послідовності, методів презентації.

Слід зазначити, що редагування перекладу, тобто удосконалення вже існуючого його варіанту, буває двох типів. По-перше, це авторське редагування, коли

редактором свого тексту виступає сам перекладач. По-друге, це редагування готового тексту, яке здійснює інша людина, тобто редактор. Виникає питання, наскільки необхідно залучати до перевірки редактора, який є сторонньою особою, чи редагування може здійснити сам перекладач. На жаль, для забезпечення перекладу високої якості недостатньо лише авторського редагування, а часто доцільним є залучення редактора. Редактор повинен бути обізнаним із основами перекладознавства в цілому і, особливо, із практикологією і критикою перекладу. Він має знати мову оригіналу, щоб кваліфіковано оцінювати рівень досконалості тексту перекладу щодо тексту оригіналу. Тобто редактор повинен бути компетентним як у знанні мови, з якої виконувався переклад (Source Text), так і у знанні мови, на яку перекладалось (Target Text). Однак, завдання, які постають перед редактором, вимагають від нього не тільки досконалого і точного знання мови та граматики, бездоганного почуття стилю, але й обізнаності із сучасними нормами редагування та діючими стандартами. При цьому передбачається необхідність володіння термінологією певної галузі, до якої належить переклад, та вміння працювати з довідковою й допоміжною літературою.

Як і редагування в цілому, редагування текстів аграрної тематики має свої спеціальні методи виконання. Під методами редагування розуміють послідовність процедур, які дають змогу відшукати в окремих компонентах повідомлення відхилення від норм та виправити їх. Отже, редагування складається з двох повністю рівнозначних процедур:

- аналізу (контролю);
- виправлення (реконструкції) тексту.

Щодо цих процедур варто уточнити, що аналіз (контроль) – це процедура пошуку, фіксації та локалізації помилок у повідомленні, а виправлення (реконструкція) – це процедури видалення у повідомленні помилок, виявлених у процесі контролю.

Редагування наукового тексту здійснюють у три етапи:

1. Первинне ознайомлення з текстом документа. Перед тим, як розпочати редагування тексту, слід прочитати його повністю. Під час першого прочитання небажано вносити правки, проте можна зробити помітки на берегах чи фіксувати побіжні зауваження на окремому аркуші паперу.

2. Перевірка фактичного матеріалу. На цьому етапі доцільно перевірити правильність та вірогідність поданих відомостей, продумати, чи достатньо фактичного матеріалу для певного тексту.

3. Власне редагування матеріалу. Цей етап вимагає мовної корекції: виправлення орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок. Виправлений текст треба ще раз вичитати.

Редагування аграрних текстів і статей, зокрема, й текстів з галузі лісового та садово-паркового господарства відноситься до підвиду технічного перекладу. Аграрним текстам, як і в цілому текстам, написаним науково-технічним стилем, властиві певні спільні загальні характеристики, які відзначаються і в оригіналі, і в перекладеному тексті. Більшої мірою це стосується інформативності, наявності термінів у тексті.

Мовна специфіка текстів цього стилю нерідко має суттєві відмінності оригіналу від перекладу. Специфіка їх редагування зумовлена не тільки наявністю мовних особливостей, властивих даному стилю в двох мовах. Впливають також співвідношення мовних особливостей між собою, збіг стилістичних характеристик конкретного типу матеріалів в мовах. У випадку, коли редактор виявляє деякі особливості виключно в одній мові, необхідна також стилістична адаптація. Мовні засоби, які відповідають вимогам стилю, яким написано текст, замінюють особливі засоби викладу, подані в оригіналі.

Форми стилістичної адаптації можуть бути різними. Всі вони відносяться до певного функціонального стилю. При редагуванні аграрно-промислових текстів і статей стилістична адаптація буває необхідною, як правило, і щодо тих стилістичних ознак, які є і у вихідному, і у перекладеному варіанті. Стилiстична риса повністю така ж, як в оригіналі, так і в перекладі, може проявитися в них по-різному. Це означає, що відтворити її може бути необхідно якимось інакше, ніж вона подана в оригіналі. Однак, варто врахувати, що використання кліше, чіткість, строгість викладу завжди дотримуються, незалежно від того, з яких і на які мови виконується редагування текстів агропромислової тематики.

Проте більш детальний аналіз свідчить про виправданість нехарактерного вживання деяких термінів у текстах, які відносяться до науково-технічного стилю. Розглянемо наступні приклади.

(1.) *This explosive interest in walnuts has caused even more plantings on less than optimal ground, which also requires greater investment in inputs (Almond Facts, 2008, P. 32).* – *Нестримний інтерес до грецьких горіхів призвів до ще більшого насадження цих дерев на менш ніж задовільній ділянці, що також вимагає більших інвестицій та вкладів.*

(2.) *Ripping in sandy or loamy soil with little hardpan is akin to a hot knife through butter, while backhoeing in clay rich soils may unfortunately produce a restrictive root environment (Almond facts, 2008, P. 34)* – *Процес розпушування піщаного або суглинистого ґрунту із невеликим твердим підґрунтовым шаром схожий на те, як гарячий ніж проходить крізь масло, в той час як проведення ескаваційних робіт на глиняному ґрунті може, на жаль, призвести до обмеження кореневого середовища.*

Аналіз перекладацьких рішень свідчить, що при перекладі слід враховувати стилістичні прийоми, пов'язані з асоціаціями, що виникають у читача тієї чи іншої мови, наочністю чи описом явища, дії або предмету.

Стилiстично оригінал доводиться редагувати, замінювати точним терміном розмовні слова при виконанні перекладу текстів із галузі сільського господарства. Авторські звороти, при цьому, можуть бути замінені більш звичними кліше, а зміст контексту роз'яснено із застосування більш доступною термінології. При редагуванні перекладів аграрної тематики слід враховувати багатозначність термінів, а тому звернути особливу увагу на контекст, який, можливо, зумовить вибір іншого терміна. Наприклад:

According to Ukrainian tradition every house should have at himself garden with a well. This tradition is distinguished from neighboring nations Ukrainian distinct desire to cultivate the land and have instead of parks, fields and meadows - garden, vegetable

garden and pond. – *За українською традицією кожна хата має мати біля себе садочок з криницею. Ця традиція відрізняє українців від сусідніх народів виразним бажанням обробляти землю і мати замість парку і луки – сад, город і ставок.*

Розглянемо для прикладу слово «*field*», яке має цілий ряд значень, таких як: *луг, поле, родовище, ділянка для змагання, спортивний майданчик, поле битви, сфера діяльності, картина, фон.* Як бачимо, вибір того чи іншого еквівалента спирається на знання змісту та контексту, без чого неможливий адекватний переклад та редагування.

Додаткові труднощі виникають у процесі редагування перекладів аграрних текстів, які містять конструкції з фразеологічними сполученнями, наприклад:

Passing through the beauty that were planted along the park paths, reminded blooming fairy tale, fascinated with its mystery and mystique, and seemed attracted to stay there forever. It was garden Wizard who had a green thumbs. – *Проходячи повз пахучі красощі, які були висаджені вздовж паркової стежини і нагадували квітучу казку, що чарувала своєю таємничістю та загадковістю, і ніби манила залишитися в ній назавжди. Відчувалися золоті руки майстра.*

Відтворення фразеологізмів в перекладі здійснюється різними способами, виходячи із тієї ролі, яку вони відіграють, та враховуючи характер самих текстів та цілі перекладу. Те, що є беззаперечно очевидним для носія однієї мови, може бути зовсім незрозумілим для носія іншої мови. Тому переклад таких словосполучень та слів залежить від багатьох факторів: своєрідності сприйняття оригіналу перекладачем, різно-системності мов, відмінностей середовища існування та проживання тощо. При перекладі фразеологізмів рідною мовою, потрібно намагатися підбирати вислови та мовні кліше, які відповідають саме менталітету та культурі мови перекладу.

Водночас, у процесі наукового редагування обов'язково необхідно зважати на дотримання уніфікованої галузевої термінології та позначень і скорочень згідно зі стандартами.

Отже, перевірка перекладу – це останній крок в процесі отримання адекватного, повноцінного перекладу. Тому з впевненістю можна стверджувати, що редагування – це найважливіший етап виробничого процесу при виконанні письмового перекладу, що забезпечує контроль якості перекладу шляхом ретельної перевірки перекладу на відсутність помилок та його відповідність вихідному тексту, що в свою чергу дозволяє забезпечити належну якість перекладу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведений розгляд дозволяє зробити висновок про те, що адекватність передачі змісту наукового чи науково-популярного повідомлення залежить не тільки від перекладу, але й від редагування перекладених текстів. При розгляді питань редагування перекладу текстів аграрного спрямування встановлено, що для текстів такої тематики характерні деякі особливості, які потрібно враховувати як перекладачеві, так і редактору, а саме: насиченість професійним сленгом, розмовними словами.

Однак, при редагуванні перекладів слід врахувати, що власне редакторська робота повинна мати певні обмеження, адже, неправильно зрозумівши текст чи не володіючи належним чином галузевою термінологією, редактор може здійснити

свою діяльність так, що у результаті редагування переклад віддалиться від оригіналу.

Визначено етапи редагування: первинне ознайомлення з текстом документа, перевірка фактичного матеріалу, власне редагування матеріалу (виправлення і корегування).

Встановлено роль стилістичної адаптації у процесі редагування, яка передбачає при виконанні перекладу текстів із галузі сільського господарства заміну розмовних слів чи авторських зворотів більш звичними кліше, точними термінами, а також роз'яснення змісту контексту із застосуванням більш доступної термінології.

Подальші наукові дослідження можуть бути пов'язані з більш детальним вивченням редагування перекладацьких трансформацій різного рівня.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієнко Л. О. Науково–технічний переклад / Л. О. Андрієнко. – Черкаси : ЧТДУ, 2002. – 92 с.

2. Ахманова Г. И. Теория и практика английской научной речи / Г. И. Ахманова, О. И. Богомолова, Е. В. Брагина. – М. : Изд–во Москов. ун–та, 1987. – 240 с.

3. Бондарець О. В. Посібник з основ українського термінознавства та перекладу науково–технічної літератури / О. В. Бондарець, В. В. Дубачинський. – Х. : НТУ "ХП", 2002. – 68 с.

4. Карабан В. І. Переклад англійської науково–технічної літератури / В. І. Карабан. – Вінниця : «Нова книга», 2001. – 303 с.

5. Климзо Б. Н. Ремесло технического переводчика. Об английском языке, переводе и переводчиках научно–технической литературы / Б. Н. Климзо. – М. : «Р. Валент», 2003. – 288 с.

6. Олійник А.Д. Англо–російсько–український глосарій термінів аграрної екології та екобіотехнології / А. Д. Олійник, Л. Л. Ритікова. – К. : Видавничий центр НАУ, 2008. – 960 с.

7. Урбанова В. Восьмязычный сельскохозяйственный словарь / В. Урбанова. – 1980. – Т.1. – 1045 с. – Т.2. – 675 с.

8. Шаховский В. И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность. Коммуникативные аспекты значения / В. И. Шаховский. – Волгоград, 1990. – С. 29-39.

References

1. Andrienko L.O. Naukovo–tekhnichnij pereklad / L.O. Andrienko. – Cherkasi: CHTDU, 2002. – 92 s.

2. Akhmanova G. I. Teoriya i praktika anglijskoj nauchnoj rechi / G. I. Akhmanova, O. I. Bogomolova, E. V. Bragina. – M.: Izd–vo Moskov. un–ta, 1987. – 240 s.

3. Bondarets' O. V. Posibnik z osnov ukrains'kogo terminoznavstva ta perekladu naukovo–tekhnichnoi literaturi / O. V. Bondarets', V. V. Dubachins'kij. – Kh. : NTU "KhPI", 2002. – 68 s.

4. Karaban V. I. Pereklad anglijs'koi naukovo–tekhnichnoi literaturi / V. I. Karaban. – Vinnitsya : «Nova kniga», 2001. – 303 s.

5. Klimzo B. N. Remeslo tehničeskogo perevodchika. Ob anglijskom yazyke, perevode i perevodchikakh nauchno–tehničeskoy literatury / B. N. Klimzo. – M.: «R. Valent», 2003. – 288 s.

6. Olijnik A.D. Anglo–rosijs'ko–ukrains'kij glosarij terminiv agrarnoi ekologii ta ekobiotekhnologii / A. D. Olijnik, L. L. Ritikova. – K. : Vidavnichij tsentr NAU, 2008. – 960 s.

7. Urbanova V. Vos'miyazychnyj sel'skokhozjaystvennyj slovar' / V. Urbanova. – 1980. – T.1. – 1045 s. – T.2. – 675 s.

8. Shakhovskij V. I. Emotivnaya semantika slova kak kommunikativnaya sushhnost'. Kommunikativnye aspekty znacheniya / V. I. Shakhovskij. – Volgograd, 1990. – 29-39 s.

Рассмотрены вопросы перевода и редактирования научно-технической литературы, в частности, текстов по тематике лесного и садово-паркового хозяйства. Определены особенности редактирования отраслевых текстов на примере текстов аграрной тематики. Установлено, что процесс редактирования заключается в последовательности этапов проверки информации с целью усовершенствования или исправления ее структуры, содержания, соответствия, завершенности, логической последовательности.

Редактирование, редактор, исходный текст, целевой текст, этапы редактирования текста.

The issues of translation and editing of scientific literature, including texts on the subject of Forestry and Landscape Architecture are analysed. The features of editing texts as sample texts on agricultural topics are described. Established that the editing process is to verify the information sequence of stages in order to improve or correct its structure, content, relevance, completeness, logical consistency. Editing agricultural texts and articles, including the forestry and landscape architecture texts refers to the sphere of technical translation. However, the problem faced by an editor, requires him not only to perfect and precise the language and grammar, impeccable sense of style, but also awareness of contemporary norms of editing and operating standards. It is assumed the necessity of knowledge of a particular industry terminology for successful translation, and also the ability to work with background and supporting literature.

It should be noted that editing of the translation is characterised by two types of options. Firstly, the author edits with the support of the text translator. Secondly, the other person, an editor, checks and improves the translation. The editor should be familiar with the basics of translation in general and especially with practical criticism and translation. He must know a source language to assess the level of excellence on the translation of the original text. The editor should be competent in both of languages (from the original text (Source Text), to text translation (Target Text). The editor work should be based on the following editing stages: initial acquaintance with the text of the document, checking the current material, editing the material (corrections and adjustments).

Editing, editor, source text, target text, text-editing stages.

УДК 81'373.613

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

С. М. Амеліна, доктор педагогічних наук, професор

М. М. Гузинець, студентка магістратури

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Розглянуто питання перекладу аграрних термінів з урахуванням їх особливостей, зокрема, структурних і семантичних аспектів. Схарактеризовано лексичні і граматичні труднощі їх перекладу. Констатовано, що труднощі перекладу термінів зумовлені їх багатозначністю, відсутністю у мові перекладу відповідників нових термінів, відмінностями процесу термінотворення в іноземних та українській мовах. Наведено прийоми перекладу аграрної термінології. Вказано, що процес перекладу полягає у максимальному точному підборі еквівалента або ж, якщо еквівалента не існує, в не менш точній його заміні з метою досягнення якомога точного перекладу що відповідає структурі, змісту та логічній послідовності оригіналу.

Термін, структура терміну, еквівалент, прийоми перекладу термінів.

Сільське господарство є чи не найважливішою галуззю економіки, яка забезпечує основи життєдіяльності суспільства. У наш час зростає кількість

зовнішньоекономічних зв'язків і міжнародних контактів, які супроводжуються перекладацькою діяльністю. Тому на особливу увагу заслуговують питання перекладу термінології і фахових текстів у галузі сільського господарства, адже важливо уникнути непорозумінь у такій відповідальній сфері. Зважаючи на це, значної ваги набуває дослідження шляхів досягнення адекватності й еквівалентності при перекладі текстів на аграрну тематику, зокрема, й розгляду структурних, семантичних і стилістичних особливостей аграрних термінів у перекладацькому аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення загальних питань проблематики перекладу термінології, які можуть бути застосовані і щодо термінів аграрної галузі, знаходимо у працях таких вітчизняних і зарубіжних дослідників: Л. Андрієнко, Г. Ахманова, О. Богомолова, О. Бондарець, О. Брагіна, В. Дубочинський, Л. Венуті, С. Влахов, В. Карабан, Т.Кияк, Б. Климзо, В. Козловський, В. Комісаров, А. Коралова, В. Коптілов, В. Крагохвил, П. Ньюмарк, Н. Ракіпова, С. Флорін, та ін. Однак, зростання потреби у перекладі спеціалізованих текстів аграрної тематики зумовлює актуальність виявлення особливостей термінології цієї галузі.

Мета дослідження є розгляд структурно-семантичних особливостей перекладу термінів аграрної галузі у перекладацькому аспекті.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання перекладу аграрних термінів, звернемось, насамперед, до визначення поняття «термін». Під терміном розуміють слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя. Конкретний зміст поняття, визначеного терміном, втілюється у логічному та лаконічному визначенні, що окреслює основні ознаки предмета або явища, тобто його сутність і межі [1]. Оскільки використання термінології є характерним для професійної діяльності певного спрямування (у нашому випадку – аграрної), то будемо спиратись на дефініцію Б. Головіна, який тлумачить термін таким чином: «Слово чи словосполучення, що має професійне поняття й застосовується в процесі пізнання та освоєння певного кола об'єктів і відношень між ними – під кутом зору певної професії» [2, с. 7].

Зазначимо, що розвиток усіх сфер життєдіяльності суспільства, а особливо науки та техніки, супроводжується появою численних термінів у різних галузях. Фахова лексика складає значну частину лінгвістичного фонду, тому перекладачі надають особливого значення дослідженню термінів, зокрема, й їх структурно-семантичних особливостей.

На відміну від загальнонавчальної лексики, терміни, які функціонують у межах певного термінологічного поля, є однозначними. Однак, при цьому труднощі при перекладі можуть виникати через явище омонімії, адже одне і те ж слово чи словосполучення може використовуватись як термін у різних галузях виробництва чи знань.

Особливістю перекладу термінів, в тому числі й у аграрній галузі, є те, що для досягнення адекватності необхідно забезпечити ідентичність понять, що виражаються термінами вихідної і цільової мов, тобто зберегти у перекладі

змістову точність вихідних одиниць. Це може бути досягнуто тільки за умови наявності знань із конкретної галузі, до якої належить текст, що перекладається, і правильного розуміння і співвіднесення термінів іноземною мовою і рідною мовою.

Терміни можуть бути багатозначними, що спричиняє труднощі їх перекладу, особливо, коли один и той же термін реалізує різні значення у різних галузях. Визначальним при перекладі багатозначного терміна є контекст. Наприклад, термін *der Zug* може означати і «потяг», і «тяга». І навпаки, «гвинт» - *Schraube, Spindel, Luftschraube*.

У пошуках основних прийомів перекладу термінів більшість дослідників рекомендує орієнтуватись на контекст. Тому при перекладі аграрної літератури важливе значення має взаємодія терміну з контекстом, у якому реалізується його відповідне значення. З огляду на це, звертаємо увагу на запропоновану А. Коваленко етапність перекладу термінів:

- 1) перший етап – з'ясування значення терміну у контексті;
- 2) другий етап – переклад його значення рідною мовою [3].

На нашу думку, терміни аграрної галузі за структурою можна упорядкувати за класифікацією, яку пропонує А. Коваленко:

- прості, які складаються із одного слова (наприклад, *harvest, der Ertrag* – урожай);
- складні, які складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс (наприклад, *agriculture, die Landwirtschaft* – сільське господарство);
- терміни-словосполучення, які складаються з кількох компонентів (наприклад, *arable land* – орна земля, *die Landwirtschaftliche Nutzfläche* – сільськогосподарські угіддя).

Зазначимо, що при перекладі обов'язковим є врахування і семантичних особливостей термінології, зокрема, й аграрної, до яких науковці відносять розбіжності в структурах термінів різних мов (вихідної і цільової); багатозначність термінів; лінгвістичні явища омонімії, синонімії та антонімії; вживання безеквівалентної лексики.

Труднощі перекладу термінів, на думку багатьох дослідників і перекладачів-практиків, зумовлені такими чинниками:

- їх неоднозначністю;
- відсутністю у мові перекладу відповідників нових термінів;
- відмінностями процесу терміноутворення в іноземній та українській мовах.

Зазначимо, що складні терміни у галузевій термінології характеризуються семантико-синтаксичними відношеннями між компонентами. З урахуванням цих відношень усі новостворені складні терміни підрозділяються на означальні, копулятивні і означально-копулятивні. Означальні семантичні відношення між компонентами складних термінів об'єднані однією загальною ознакою: перший компонент уточнює, конкретизує значення другого. На відміну від означальних складних слів в копулятивних словах встановлюється сурядний зв'язок між компонентами. Означально-копулятивне додавання характерно лише для трьох- і більше компонентних термінів.

Найпоширенішими прийомами перекладу термінів є такі:

- Еквівалентний переклад, тобто переклад за допомогою лексичного еквівалента. Еквівалент – стала лексична відповідність, яка повністю співпадає із значенням іншомовного слова-терміна. Терміни, які мають еквіваленти в рідній мові, відіграють важливу роль при перекладі. Вони слугують опорними пунктами у тексті, від них залежить розкриття значень інших слів. Однак пошук еквівалентів у рідній мові для перекладу термінів з іноземної мови ускладнюється тим, що терміни – неоднозначні і в залежності від сфери знань, у якій вони вживаються, мають різні значення та дефініції. Тому далеко не завжди термін перекладається терміном – повним та абсолютним еквівалентом.

Однак частка таких термінів дуже незначна, тому переклад більшості спеціальних галузевих термінів не є простою заміною слова-терміна мовою оригіналу відповідним термінознаком у мові перекладу.

- Транскрипція та транслітерація. Застосування практичної транскрипції та транслітерації як способів відтворення галузевих термінів зумовлено відсутністю відповідних денотатів у мові перекладу та униканням складних описових конструкцій. Наприклад, *limiter, der Limiter* – лімітер (система внесення добрив на кордонах польових угідь).

- Транскодування - політерна чи пофонемна передача вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу. Наприклад, *laser, der Laser* - лазер.

- Калькування, тобто передача комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу. Цей прийом застосовується при перекладі складних за структурою термінів.

- Графічне відтворення запозичення без будь-яких змін оригінального написання. Здебільшого застосовується для власних імен (часто аббревіатур та акронімів). Наприклад: *DeGeVo* (*Deutsche Gesellschaft für Bodenmechanik*) – Німецьке товариство з механіки ґрунтів, *DEGESCH* (*Deutsche Gesellschaft für Schädlingsbekämpfung*) – Німецьке товариство по боротьбі з сільськогосподарськими шкідниками [6].

- Описовий переклад як спосіб передачі безеквівалентної лексики. Описовий метод перекладу застосовується досить часто, тому що багато англійських та німецьких термінів у галузях, пов'язаних з виробництвом і технікою, зокрема, й у аграрному секторі, не мають еквівалентів в українській мові.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, за своєю структурою аграрні терміни можуть бути простими (однокомпонентними), складними (двокомпонентними), словосполученнями (багатокомпонентними), що зумовлює особливості їх перекладу. Семантика аграрної термінології характеризується наявністю полісемії та омонімії, що може спричинити труднощі при перекладі текстів на аграрну тематику.

Для вирішення перекладацьких труднощів, що виникають у під час перекладу текстів з аграрною термінологією, та досягнення адекватності перекладу необхідним є вивчення термінологічної лексики відповідної галузі з урахуванням її структурних і семантичних особливостей.

Подальші наукові дослідження можуть бути пов'язані із пошуками варіантів перекладу багатозначних термінів у аграрному дискурсі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ахманова Г. И. Теория и практика английской научной речи / Г. И. Ахманова, О. И. Богомолова. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 240 с.
2. Головин Б. Н. Термин и слово / Б. Н. Головин. – Горький : Изд-во Горьковского ун-та, 1982. – 132 с.
3. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу / А. Я. Коваленко. – 2-е вид., виправл. – Тернопіль : Видавництво Карп'юка, 2004. – 284 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 303 с.
5. Олійник А.Д. Англо–російсько–український глосарій термінів аграрної екології та екобіотехнології / А. Д. Олійник, Л. Л. Ритікова. – К. : Вид. центр НАУ, 2008. – 960 с.
6. Синягин И.И. (ред.). Немецко-русский сельскохозяйственный словарь. – М. : Русский язык, 1987. – 744 с.
7. Урбанова В. Восьмязычный сельскохозяйственный словарь / В. Урбанова. – 1980. – Т.1. – 1045 с. – Т.2. – 675 с.

References

1. Akhmanova G. I., Bogomolova O. I. Teoriya i praktika anglijskoj nauchnoj rechi. M. : Izd-vo MGU, 1987. – 240 s.
2. Golovin B. N. Termin i slovo / B. N. Golovin. – Gor'kij : Izd-vo Gor'kovskogo un-ta, 1982. – 132 s.
3. Kovalenko A. Y. Zagal'nij kurs naukovu-tekhnichnogo perekladu / A. Y. Kovalenko. – 2-e vid., vipravl. – Ternopil': Vidavnistvo Karp'yuka, 2004. – 284s.
4. Karaban V. I. Pereklad anglijs'koi naukovoi i tekhnichnoi literaturi / V. I. Karaban. – Vinnitsya : Nova kniga, 2001. – 303 s.
5. Olijnik A.D. Anglo–rosijs'ko–ukrains'kij glosarij terminiv agrarnoi ekologiji ta ekobiotekhnologii / A. D. Olijnik, L. L. Ritikova. – K. : Vidavnichij tsentr NAU, 2008. – 960 s.
6. Sinyagin I.I. (red.). Nemetsko-russkij sel'skokhozyajstvennyj slovar'. – M. : Russkij yazyk, 1987. – 744 s.
7. Urbanova V. Vos'miyazychnyj sel'skokhozyajstvennyj slovar' / V. Urbanova. – 1980. – Т.1. – 1045 s. – Т.2. – 675 s.

Рассмотрены вопросы перевода аграрных терминов с учетом их особенностей, в частности, структурных и семантических аспектов. Охарактеризованы лексические и грамматические трудности их перевода. Констатировано, что трудности перевода терминов обусловлены их многозначностью, отсутствием в языке перевода соответствий новым терминам, различиями процесса терминообразования в иностранных и украинском языках. Приведены приемы перевода аграрной терминологии. Указано, что процесс перевода заключается в максимально точном подборе эквивалента или, если эквивалента не существует, в не менее точной его замене с целью достижения как можно точного перевода, соответствующего структуре, содержанию и логической последовательности оригинала.

Термин, структура термина, эквивалент, приемы перевода терминов.

The article deals with the definition and current problems of translation difficulties of agricultural terms, in particular structural and semantic aspect.

Agricultural terms may be simple (one-component), complex (two-component), phrases (multi-component). It leads to the characteristics of their translation. The semantics of agricultural terminology is characterized by polysemy and ambiguity that may cause difficulty in translating texts on agricultural issues. To solve the translation problems that arise when translating agricultural texts and achieving adequate translation is necessary to study terminological vocabulary of the industry because of its structural and semantic features.

Lexical and grammatical difficulties of translation are characterized. It is stated that the difficulties of translation of terms due to their polysemy, lack of language translation of the relevant new terms, the differences in the foreign and the Ukrainian languages. It is shown that the process of translation is the most accurate choice of equivalent or, if there is no equivalent, its accurate substitution in order to achieve as much as possible an accurate translation, corresponding to the structure, content and logical sequence of the original.

Term, structure of term, equivalent, methods of translation of terms.

УДК 81' 25: 340.113

СЕМАНТИКА ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ В ПЕРЕКЛАДАХ МІЖНАРОДНОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Г.І.Сидорук, кандидат філологічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Досліджено способи відтворення семантики англomовних термінів при перекладі міжнародних документів. Основною метою роботи є відстеження семантичних змін в лексичних одиницях на позначення юридичних понять та шляхи їхнього перекладу засобами української мови.

Юридична термінологія, семантичне наповнення лексичних одиниць, багатозначність терміна, описовий переклад, транскрипція, калькування.

Переклад є одним з найважливіших видів мовної діяльності, володіння яким необхідно для повноцінної роботи представників найрізноманітніших спеціальностей. Очевидна зростаюча роль перекладу в удосконалюванні міждержавної комунікації, в обміні різною інформацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі аналізу семантики юридичної термінології завжди приділялась велика увага, якої особливо не бракує в наш час, коли юридичні кола України та Європейських країн активно взаємодіють щодо узгодження та підписання документів про асоціацію нашої країни з Європейським союзом [1-7].

Мета дослідження зумовлена зростанням дослідницького інтересу до вивчення лексичного запасу мов з точки зору їх «неспівпадіння» в позначеннях та активізації перекладацьких механізмів для більш точного відтворення мовних одиниць з метою запобігання багатозначності чи навіть маніпулювання змістами. Вона також пов'язана з відсутністю у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці комплексного аналізу прийомів перекладу юридичної термінології з англійської мови на українську.

Виклад основного матеріалу. Термін (від лат. *terminus* — межа, кордон) — слово або словосполучення, яке точно й однозначно визначає чітко окреслене певне поняття будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо і його співвідношення з іншими поняттями в межах певної сфери [7, с. 968].

Нині налічується більше 3000 визначень поняття «термін», але тим не менше його зміст не з'ясовано до кінця. Дослідники зробили спробу відповісти на запитання, чому немає загальноприйнятого визначення терміна. Це пояснюється, на думку В. Д. Табанакової, тим, що ще недостатньо розроблені теоретико-

методологічні основи термінознавства, не диференційовані його основні поняття і немає єдиної думки про те, що таке науково-технічний термін [5, с. 24].

Зазвичай фахівці користуються робочими визначеннями терміна, які, як правило, неповні, однак відображають його істотні властивості, наприклад, визначення Г. О. Винокура: «У ролі терміна може виступати будь-яке слово... термін – це не особливе слово, а тільки слово, що має особливу функцію, функцію найменування спеціального поняття, назви спеціального предмета або явища» (Див., наприклад, [2, с. 77]).

Юридичним перекладом називають переклад текстів, які відносяться до області права і використовуються для обміну юридичною інформацією між людьми, які розмовляють різними мовами. Оскільки право є предметною областю, пов'язаною із соціально-політичними та культурними особливостями країни, юридичний переклад є не простим завданням. Для адекватної передачі юридичної інформації мова юридичного перекладу повинна бути особливо точною, зрозумілою і достовірною.

Залежно від типу юридичних документів юридичний переклад поділяється на [2, с. 131]: переклад законів та нормативно-правових актів та їх проектів; переклад договорів; переклад юридичних меморандумів; переклад нотаріальних посвідчень; переклад установчих документів юридичних осіб; переклад довіреностей.

У процесі перекладу терміна визначають два етапи [1, с. 125]: 1.З'ясування значення терміну в контексті; 2.Переклад значення рідною мовою.

Одним із головних прийомів перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквіваленту. Еквівалентом називають постійну лексичну відповідність, яка точно збігається зі значенням слова [7, с. 243]. Терміни, які мають еквіваленти у рідній мові, відіграють важливу роль при перекладі. Вони слугують опорними пунктами у тексті, від них залежить розкриття значення інших слів, вони дають можливість з'ясувати характер тексту. Тому потрібно вміти знаходити відповідний еквівалент у рідній мові і розширювати знання термінів-еквівалентів.

Оскільки юридичні терміни є переважно складними термінами або термінами-словосполученнями, вони як раз і є основною проблемою перекладу юридичного тексту.

Переклад терміносполук складається з двох основних процедур – аналітичної та синтетичної. Велику роль при перекладі словосполучень відіграє саме аналітичний етап, що означає переклад окремих компонентів словосполучення. Для цього необхідно правильно визначити компоненти складного терміна, оскільки ними можуть бути не тільки слова, а й словосполучення, що входять до складу терміносполук. Важливо також встановити, у яких семантичних відносинах перебувають компоненти між собою та з головним компонентом терміна-словосполучення. Характер цих відносин й визначає порядок та сам зміст перекладу складного терміну. Синтетичний етап перекладу передбачає побудову компонентів залежно від зазначених семантичних відносин і отримання остаточного варіанту перекладу складного терміну. Значні труднощі викликають терміни, до складу яких входять групи слів, так звані багатоконпонентні терміни [4, с. 56].

До основних прийомів перекладу термінів-словосполучень відносять [6, с. 95]: 1. описовий спосіб; 2. прийом транскрибування; 3. прийом калькування; 4. переклад за допомогою використання різних прийменників.

Описовим перекладом називають спосіб перекладу, що використовується в тих випадках, коли не існує жодної іншої можливості передачі мовної одиниці внаслідок відсутності еквівалентів та аналогів в мові перекладу. Описовий переклад полягає в передачі значення іноземного слова за допомогою поширеного пояснення. Сутність процесу трансформації полягає в перетворенні внутрішньої форми слова чи словосполучення або повній її заміні для адекватної передачі змісту висловлювання [4, с. 101]. Наприклад, *account* – несплачена боргова вимога; *acknowledgment of will* – неофіційне признание заповідачем перед свідком, що може це підтвердити, що підпис під заповітом належить заповідачеві; *accrual right* – право на витягнення доходу.

Прийом транскрибування полягає в передачі не орфографічної форми слова, а фонетичної. У силу значної відмінності фонетичних систем української та англійської мов, така передача завжди трохи умовна і відтворює лише подобу англійського звучання. Наприклад, *Special Systems Industry* – Спеціал Систем Індастрі [3, с. 21].

Калькуванням називають відтворення комбінаторного складу слова або словосполучення, при якому складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу з наступним складанням перекладених частин без будь-яких змін [3, с. 23]. Наприклад, *according to law* – згідно з законом; *accomplice of attempt* – співучасник замаху.

Важливим є також спосіб перекладу юридичних термінів за допомогою використання прийменників [3, с. 24]. Наприклад, *to acknowledge the compliment* – відповісти на почесі; *accredited person* [7, с. 88] – особа, у присутності якої виконується акредитування.

Для терміна, що відноситься до групи однозначних лексичних відповідностей, властива однозначність і незалежність від контексту. Однак перекладачі постійно стикаються з багатозначністю термінів, значення яких виявляється тільки на основі контексту. Навіть у межах однієї термінологічної системи – галузі права – слово може мати кілька значень, тому для правильного перекладу потрібні знання як лінгвістичного, так і екстралінгвістичного контексту. Наприклад:

security agreement [7, с. 121]: договір про безпеку (дипломатичний термін); договір про забезпечення боргу (наприклад, у договорі позики).

relief [3, с. 209]: засіб судового захисту за правом справедливості; звільнення від сплати, відповідальності; знижка з ціни, податку.

Юридичний текст має риси подібності як з науковим текстом, так і з текстом інструкцій, оскільки виконує як пізнавальні, так і розпорядчі функції. Закони за змістом та своїми типологічними ознаками є досить однорідні. Когнітивну інформацію несуть в першу чергу юридичні терміни. Деяка їх частка відома не тільки фахівцям, але й будь-якому носію мови. Об'єктивність подачі інформації забезпечується переважанням теперішнього часу дієслів і пасивними конструкціями, дуже поширені іменники і займенники з узагальнюючої

семантикою. Розпорядчий характер інформації передається за допомогою дієслів зі значенням модальності необхідності та модальності можливості. Синтаксис відрізняється повнотою структур і різноманітністю засобів, що забезпечують логічні зв'язки. Компресія юридичному тексту не властива, для нього не є специфічними скорочення, дужки, цифрові позначення. Числівники передаються словами, не використовуються вказівні та особові займенники. Переважає тавтологічна когезія (повторення в кожній фразі одного й того самого іменника). Деякі юридичні терміни мають архаїчне забарвлення, і їх використання в тексті створює колорит високого стилю (*відмова від посадки, житло є недоторканим*).

При перекладі юридичного тексту домінуючими системними ознаками є ті, які передають когнітивну інформацію з інтенцією розпорядності та емоційний відтінок високого стилю, а саме:

1) Юридичні терміни передаються за допомогою однозначних еквівалентів, одиниця перекладу – слово або словосполучення.

2) Пасивні конструкції передаються граматичними еквівалентними відповідниками, деякі з них супроводжуються синтаксичними трансформаціями.

3) Узагальнююча семантика підмета передається за допомогою варіантних відповідностей, одиниця перекладу – слово.

4) Повнота і різноманітність синтаксичних структур, типів логічних зв'язків, структури зі значенням умови і причини, велика кількість однорідних членів пропозиції відтворюються в перекладі. При цьому всі правила формальної логіки при побудові структур мають бути дотриманими. Варто зазначити, що в перекладі зберігається імплікація, присутня в оригіналі. У наступному прикладі вона забезпечується завдяки антонімічному перекладу стверджувальної синтаксичної конструкції заперечною:

Ukraine needs more than words. (actions and weapons because of Russian aggression are implied)

Україні потрібні не лише слова (в імплікації – дії та озброєння в зв'язку з російською агресією).

5) Відсутня компресія та еліпсис, наявна тавтологічна когезія, що зберігаються в перекладі.

Наявність в мові права багатозначних, нечітких і неясних термінів не можна однозначно вважати її недоліком. Право — це не стала наука, а наука, що розвивається. Її розвиток може супроводжуватися невизначеністю термінології. В таких випадках слід враховувати їхню невизначеність і оговорювати значення, в якому такі одиниці застосовуються, щоб уникнути критичних зауважень або непорозумінь.

Творча активність професійного мислення юристів полягає у створенні особливої мови як знакової системи, яка слугує засобом вираження думок, засобом професійного спілкування, засобом передачі професійної інформації.

Прагматичний аспект даної знакової ситуації означає використання мови права (семантичної системи, побудованої за правилами синтаксису) як засобу адекватної і точної вказівки денотату в конкретних умовах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження дає змогу зробити висновок, що в юридичній термінології зустрічаються переважно складні терміни та терміни-словосполучення, переклад яких складається з двох основних процедур – аналітичної та синтетичної. Велику роль при перекладі словосполучень відіграє саме аналітичний етап – переклад окремих його компонентів. При перекладі юридичних термінів застосовуються такі прийоми як загальний опис поняття, транскрибування, калькування та переклад за допомогою прийменників. Найбільшою проблемою, що виникає при перекладі юридичних термінів, є їхня багатозначність, тому необхідно здійснювати його, орієнтуючись на контекст як словосполучення чи речення, так і всього тексту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арнольд І. В. Лексикология современного английского языка. / І. В. Арнольд – М. : Высшая школа, 1986. – 295 с.
2. Капанадзе Л. А. О понятиях «термин» и «терминология». // Развитие лексики современного русского языка. – М. : Наука, 1965. – С. 77–80.
3. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. / В. І. Карабан – К. : TEMPUS, 1999. – 317 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
5. Табанакова В. Д. Понятие научно-технического термина и требования к его определению // Термин и слово. Межвуз. сборник. – Горький : ГГУ, 1982. – С. 21–27.
6. Федоров А. В. Основы теории переклада. / А. В. Федоров – М. : ООО Изд. Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 218 с.
7. Collins Н. The European Civil Code. The Way Forward. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 267 с.

References

1. Arnol'd I. V. Leksikologiya sovremennogo anglijskogo yazyka. / I. V. Arnol'd – М.: Vysshaya shkola, 1986. – 295 s.
2. Kapanadze L. A. O ponyatiyakh «termin» i «terminologiya». // Razvitie leksiki sovremennogo russkogo yazyka. – М.: Nauka, 1965. – S. 77-80.
3. Karaban V. I. Posibnik-dovidnik z perekladu anglijs'koї naukovoї i tekhnichnoї literaturi na ukraїns'ku movu. / V. I. Karaban – К.: TEMPUS, 1999. – 317 s.
4. Komissarov V. N. Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty): Ucheb. dlya in-tov i fak. inostr. yaz. / V. N. Komissarov – М.: Vysshaya shkola, 1990. – 253 s
5. Tabanakova V. D. Ponyatie nauchno-tekhnicheskogo termina i trebovaniya k ego opredeleniyu // Termin i slovo. Mezhvuz. sbornik. – Gor'kij: GGU, 1982. – С. 21-27.
6. Fedorov A. V. Osnovi teorii perekladu. / A. V. Fedorov – М.: ООО Izdatel'skij Dom «FILOLOGIYA TRI», 2002. – 218 s.
7. Collins Н. The European Civil Code. The Way Forward. –Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 267 s.

Исследованы способы воспроизведения семантики англоязычных терминов при переводе международных документов. Основной целью работы является отслеживание семантических изменений

в лексических единицах, обозначающих юридические понятия, и пути их перевода средствами украинского языка.

Юридическая терминология, семантическое наполнение лексических единиц, многозначность термина, описательный перевод, транскрипция, калькирование.

The article investigates the ways to render semantics of English terms in the translation of international legal instruments. The main objective of the paper is to track changes in the semantic content of lexical items, semantic reasons of semantic displacements towards desemantization/information compression and systematize the ways and means of translating legal terms and determine their structural and semantic features. Relevance of research is stipulated by increasing the research interest in studying vocabulary of the languages in terms of "discrepancy" in codification and activation of translation mechanisms for more accurate reproduction of linguistic units to avoid ambiguity or even manipulating contents. It is also associated with lack of complex analysis of techniques of legal translation from English to Ukrainian in domestic and foreign linguistics.

Legal terminology abounds in predominantly complex terms and terms-phrases, their translation consisting of two procedures - the analytical and synthetic. Important role in the translation of phrases it played by analytical phase - the translation of its components. When translating legal terms such methods as general description of a concept, transcription, loan translation and translation by using prepositions, are used. The biggest problem emerging in translating legal terms is their ambiguity; therefore translation should be done through focusing on the context of both a phrase or sentence and a text as a whole.

Legal terminology, semantic content of lexical units, ambiguity of terms, descriptive translation, transcription, loan translation.

УДК 811.111'342.9

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ІНШОМОВНИХ АГРАРНИХ ТЕКСТІВ

Г. І. Сидорук, кандидат філологічних наук, доцент

О. І. Блажанова, студентка магістратури

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Визначено особливості вживання стилістичних засобів у аграрних текстах німецькою та англійською мовами та їх перекладу на українську мову. Встановлено низку стилістичних засобів, характерних як для обох досліджуваних мов, так і для кожної з них.

Науковий стиль, переклад, термін, пасив, аббревіатура.

Розуміння стилю як окраси людського мовлення покладено в основу предмету дослідження стилістики. Однак, наукова стилістика характеризується наявністю різних поглядів на природу стилю. Поняття загального стилю розвинулося в останні десятиліття до лінгвістичних моделей кількох функціональних стилів. Особливої значущості у наукових працях набувають питання визначення, класифікації й функцій стилістичних засобів, що і зумовлює актуальність нашого дослідження. Вивчення типології стилістичних засобів у різних мовах та їх зіставлення є необхідним для досягнення адекватності перекладу текстів окремих фахових підмов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження стилістичних аспектів іншомовних текстів були предметом вивчення цілої низки вчених, а саме: фахові мови як новий напрям лінгвістичного дослідження з класифікацією їх у межах двох стилів – професійно-практичного та науково-теоретичного (Т. Кияк), стилістичні можливості лексики (Т. Морозова), функціональні різновиди мови права (Н. Артикуца), синтаксично-стилістичні вади сучасної фахової мови – комп'ютерної (Р. Рожанківський) і багато інших.

Мета дослідження – розгляд особливостей перекладу стилістичних засобів іншомовних аграрних текстів (на прикладі англійської й німецької мов).

Виклад основного матеріалу. Стиль (від латин. *stilus* – паличка для письма) – різновид мови (її функціональна підсистема), що характеризується відбором таких засобів із багатоманітних мовних ресурсів, що найкраще відповідають завданням спілкування між людьми в даних умовах. Це своєрідне мистецтво добору й ефективного використання системи мовних засобів із певною метою в конкретних ситуаціях і обставинах.

Кожний стиль характеризується певними ознаками, найбільш загальними з яких є:

- сфера поширення і вживання (коло мовців);
- функціональне призначення (регулювання стосунків, повідомлення, вплив, спілкування тощо);
- специфічні ознаки (форма та спосіб викладу);
- система мовних засобів і стилістичних норм (лексика, фразеологія, граматичні форми, типи речень тощо).

Ці складові конкретизують, оберігають, певним чином обмежують, унормовують кожний стиль, перетворюючи його на досить стійкий різновид літературної мови. Оскільки стилістична норма є частиною літературної, вона не забезпечує останню, а лише використовує слова чи форми в певному стилі або з певним стилістичним значенням [2].

Отже, термін «стиль мовлення» слід розглядати як спосіб функціонування певних мовних явищ. Розрізнення стилів залежить безпосередньо від основних функцій мови – спілкування, повідомлення і діяння впливу [4].

Наше дослідження концентрується на іншомовних аграрних текстах, а отже воно безпосередньо пов'язане з науковим стилем. Науковий стиль – стиль літературної мови, якому властивий ряд таких особливостей: попереднє обдумування висловлювання, монологічний характер, суворий відбір мовних засобів, тяжіння до нормованої мови. Тому для наукової мови характерні такі стильові риси:

- ясність і предметність тлумачень;
- логічна послідовність і доказовість викладу;
- узагальненість понять і явищ;
- об'єктивний аналіз;
- точність і лаконічність висловлювань;
- аргументація та переконливість тверджень;
- однозначне пояснення причинно-наслідкових відношень;
- докладні висновки.

Окрім логічної послідовності викладу, науковий стиль характеризується упорядкованою системою зв'язків між частинами висловлювання, прагненням авторів до точності, стислості, однозначності при збереженні насиченості змісту. Зазначимо, що емоційність, як і експресивність, в науковому стилі, який вимагає об'єктивного, «інтелектуального» викладу наукових даних, виражається інакше, ніж в інших стилях. Прагнення до обмеженого використання авторського «я» – це не

данина етикету, а прояв абстрактно-узагальненої стильової риси наукової мови, що відображає форму мислення [3].

Під кутом зору перекладацької обробки іншомовних текстів слід урахувати таку особливість стилю наукових робіт, як їх насиченість термінами (зокрема, інтернаціональними). Не слід, однак, переоцінювати ступінь цієї насиченості: у середньому термінологічна лексика, зазвичай, становить 15–25 % загальної лексики, використаної в роботі. Велику роль у стилі наукових робіт відіграє використання абстрактної лексики. Лексику наукової мови складають три основні прошарки: загальнонавчальні слова, загальнонаукові слова і терміни. У будь-якому науковому тексті загальнонавчальна лексика становить основу викладу. У першу чергу обираються слова з узагальненим й абстрактним значенням (буття, свідомість, фіксує, температура). За допомогою загальнонаукових слів описуються явища і процеси в різних галузях науки і техніки (система, питання, значення, позначити). Однією з особливостей вживання загальнонаукових слів є їх багаторазове повторення у вузькому контексті [1, с. 20].

Практична діяльність перекладача пов'язана і з проблемами, що можна назвати власне стилістичними. Йдеться про ті випадки, коли свідомо використовуються засоби для посилення образності й яскравості тексту, здійснення значного емоційного впливу на читача. Цієї мети можна досягти, вживаючи лексичні образні засоби і стилістичні прийоми, а також шляхом особливого поєднання фраз чи речень.

Із лінгвістичної точки зору, мовленнєві жанри мають багато спільних ознак у різних мовах, тому що в основі їх виділення лежать однакові критерії, а перекладач повинен добре знати особливості жанрів мовлення в англійській, німецькій та українській мовах і бути ознайомленим із принципами передачі цих особливостей під час перекладу [5, с. 31].

Кваліфікований перекладач користується різними способами передачі деяких стилістичних прийомів, використаних в оригіналі для того, щоб надати тексту більшої яскравості й виразності. У перекладача є такий вибір: або спробувати скопіювати прийом оригіналу, або, якщо це неможливо, створити в перекладі власний стилістичний засіб, що має аналогічний емоційний ефект. Це – принцип стилістичної компенсації, про який К. І. Чуковський говорив, що не метафору треба передавати метафорою, порівняння порівнянням, а усмішку – усмішкою, сльозу – сльозою тощо. Для перекладача важлива не стільки форма, скільки функція стилістичного прийому в тексті. Це, з одного боку, означає певну свободу дій: граматичні засоби виразності можна передавати лексичними і навпаки; опустивши непередаване українською мовою стилістичне явище, перекладач поверне «борг» тексту, створивши у іншому місці тексту – там, де це найзручніше – інший образ, але схожої стилістичної спрямованості.

Як уже зазначалося, характерною рисою стилю наукових робіт є їх насиченість термінами. Така специфіка простежується, зокрема, в наступних реченнях, де їх кількість складає від 40 до 80 відсотків загальної кількості вжитих лексем:

As an industrial product, castor oil composition is different in many respects from any other oil because it consists largely (up to 90%) of the unusual ricinoleic fatty acid.

A safe and profitable process for detoxifying castor meal at large scale is not available yet, although it was demonstrated that the toxic protein ricin is destroyed by heat in the oil extraction process.

Im Gegensatz zur Heimtierhaltung unterliegt die Nutztierhaltung einer Fülle gesetzlicher Regelungen, u. a. zum Stallbau und zur Haltung, zur Tierhygiene, zur Fütterung, zum Seuchenschutz, zum Tierschutz, zum Umweltschutz, zum Tiertransport, zur Lebensmittelhygiene, zur Schlachtung, zur Ausbringung von Gülle und Dung als Wirtschaftsdünger, usw.

Die Fülle verschiedener Eigenschaften, die heute von den Schweinen sowie vom Schweinefleisch erwartet werden, sind nur durch Kreuzungs- oder Hybridzucht erreichbar.

Варто зазначити, що препозитивні атрибутивні словосполучення, утворені за допомогою зіставлення ряду іменників і дуже поширені в англійській мові, ускладнюють переклад через різноманіття семантичних зв'язків між членами словосполучення, а в деяких випадках – через багатозначність словосполучення, а також через відмінності структур англійської й української мов. Прикладами таких словосполучень є:

The process parameters of supercritical CO₂ extraction were set; cooling and kettle-heating devices were opened.

High-performance size-exclusion chromatography–multi-angle laser light scattering–differential detector coupled system (HPSEC–MALLS–RI) was used, and comprised three chromatographic column series: TSK G5000 PW (7.5 mm × 600 mm), TSK G3000 PWxl (7.8 mm × 300 mm), and TSK G2500PWxl (7.8 mm × 300 mm).

L₉ (34) orthogonal table was selected according to the results of single-factor experiments.

The procedure possesses an ion-exchange function and exhibits a rapid elution rate and good effects on the molecular sieve.

При перекладі як англомовних, так і німецькомовних текстів на українську мову варто звернути увагу та те, що перевага надається пасивному стану та безособовим формам дієслова:

Two main by-products are generated in the castor oil production process: the capsule husks, produced when the seeds are separated from the fruits, and the meal, produced when the oil is extracted from the seed.

Zulassung und Einzelheiten der Zuchtarbeit sind im Tierzuchtgesetz geregelt.

Для науково-технічного стилю характерним є використання у функції визначення форм інфінітива:

The majority of the N present in the soil is found in the organic form, which is not available for plant absorption; to be uptaken, N has to be in the inorganic form, like nitrate or ammonia.

У лінгвістичних працях, що досліджують специфіку науково-технічного стилю в сучасній англійській мові, вказується ціла низка граматичних особливостей, з якими перекладачі зіштовхуються і в аграрних текстах, як-то: широке вживання множини речовинних іменників (*fats, oils, greases, steels, rare earths, sands, wools, gasolines, etc.*), множини в назвах інструментів (*clippers, jointers, shears, dividers,*

compasses, trammels, etc.), використання прийменника *of* для передачі видо-родових відносин (*the oxidizer of liquid oxygen, the fuel of kerosene*), поширеність атрибутивних сполучень зі словами *type, design, pattern, grade*. Наприклад:

At 50 days after sowing, data was taken on plant growth and shoot nutrients content.

Optimal process conditions for supercritical CO₂ extraction of polysaccharides from Artemisia sphaerocephala Krasch. seeds and their monosaccharides were analyzed to provide a theoretical basis for identification and development.

Аналіз наукових текстів аграрного спрямування показав, що авторська мова у них побудована в першій особі множини, напр.:

In the current research, we used supercritical CO₂ to extract ASKR through initial hydrolysis with trifluoroacetic acid.

We also provided details for efficient ASKR extraction.

Особливістю німецьких науково-технічних текстів, зокрема, й аграрних, є досягнення максимально точної характеристики предметів за допомогою похідних і складних прикметників-термінів. Серед похідних прикметників-термінів у технічній мові найбільш продуктивними є прикметники з суфіксами *-isch* і *-bar*. За допомогою *-isch* утворюються прикметники від іменних основ, за допомогою *-bar* – віддієслівні прикметники з модальним пасивним значенням, наприклад:

Dazu hat u. a. der technische Fortschritt in den Bereichen Fütterung und Haltung beigetragen, aber auch die Verlagerung des Schlachtsektors aus den großen Städten in die Agrarregionen.

Die Futtermischungen werden entsprechend dem ernährungsphysiologischen Bedarf der Tiere mit Eiweißkomponenten, Mineralstoffen, Vitaminen und anderen Zusatzstoffen ergänzt.

Obwohl Schweine – wie Menschen – Allesfresser sind, werden tierische Proteine (z. B. Fleischmehl aus Schlacht-Nebenprodukten) in Europa nicht in der Fütterung eingesetzt.

При перекладі німецькомовних аграрних текстів із урахуванням їх стилістичних особливостей певні труднощі у процесі перекладу створює такий, досить поширений засіб мовної економії та семантичної компактності викладу, особливо, у технічній літературі, як прикметники з напівсуфіксами:

-arm, -frei, -fremd, -leer, -los, -rein, що надають прикметникам значення відсутності у предмета тієї чи іншої ознаки, властивості, наприклад: *Unter Berufung auf Erhebungen des Instituts für Demoskopie Allensbach sollen sich in Deutschland bereits sieben Millionen Menschen fleischlos ernähren.*

-voll, -reich, -behaftet, -bestückt, -fähig мають загальне значення вказувати на наявність у предмета ознаки або властивості. Дані напівсуфікси синонімічні між собою, але вся група в цілому виступає антонімом до слів з напівсуфіксами *-los, -arm, -frei*. Наприклад: *Schonender Transport ist oberstes Gebot, denn Tiere sind in jeder Hinsicht ein wertvolles Gut, egal ob sie von einem Betrieb zum anderen oder zur Schlachtung transportiert werden.*

Für den Liegebereich der Sauen werden neuerdings auch strapazierfähige Gummibeläge angeboten.

-beständig, -dicht, -fest, -sicher, -geschützt, -isoliert – синонімічний ряд напівсуфіксів із загальним значенням «стійкий, непроникний, безпечний», напр.:

Dazu zählen insbesondere die verantwortungsbewusste Gesundheitsvorsorge in den Tierbeständen und eine förmliche Erklärung zur Lebensmittelsicherheit, die dem Schlachthof mit jeder angelieferten Schweinepartie vorgelegt werden muss.

-weise, -mäßig, -gemäß, -recht – прикметники з цими напівсуфіксами виражають значення «відповідність встановленим правилам, порядку, закону», напр.: In der Ferkelerzeugung ist es allerdings durchaus üblich, dass der Hoftierarzt die Bestände alle 1 bis 2 Wochen besucht, um möglicherweise aufkommende Gesundheitsprobleme frühzeitig erkennen zu können und um den Betriebsleiter zu beraten.

Поряд з термінами специфіку лексичного оформлення німецького тексту науково-технічного стилю складають скорочення – абрєвіатури. Скороченню підлягають здебільшого слова в тексті довідкового апарату наукових документів або «заголовної частини», де містяться вихідні дані, тобто відомості про автора, назву книги, журналу, збірника, місце виходу з друку, кількість сторінок тощо. Наприклад:

Professor Helmut Heseke, Präsident der Deutschen Gesellschaft für Ernährung (DGE), sieht im gelegentlichen Verzicht auf Fleisch denn auch den eigentlichen Trend.

Christoph Minhoff, Geschäftsführer der Bundesvereinigung der Deutschen Ernährungsindustrie (BVE), beobachtet insgesamt eine Veränderung des Kaufverhaltens.

Der Vegetarierbund Deutschland (Vebu) geht noch von deutlich höheren Zahlen aus.

Sie setzen inzwischen meist auf gentechnisch veränderte Organismen (GVO).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, урахування стилістичних аспектів є необхідним у процесі перекладу для досягнення адекватності передачі інформації. На основі аналізу англійських і німецькомовних аграрних текстів визначено особливості їх стилістичних засобів, релевантних для перекладу і притаманних обома мовам, а саме: насиченість термінами (40-80 % загальної кількості вжитих лексем); наявність пасиву та безособових форм дієслова. Встановлено також стилістичні особливості, характерні для кожної з мов: широке вживання препозитивних атрибутивних словосполучень і множини речовинних іменників (англійська мова); використання похідних і складних прикметників, абрєвіатур (німецька мова).

Перспективи подальшого дослідження пов'язані із вивченням утруднень перекладача, зумовлених національними особливостями стилістичних систем різних мов, та пошуком шляхів їх подолання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підручник / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Науменко. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 592 с.
2. Комиссаров В. Н. Слово о переводе / В. Н. Комиссаров. – М. : Международные отношения, 1973. – С. 61–78.
3. Кочан І. М. Теоретичні засади вироблення термінологічних стандартів в українській мові / І. М. Кочан // Мова і культура нації : зб. статей. – Л. : Вид. центр Львівського університету, 1991. – С. 40–49.
4. Полюга Л. М. Здобутки і втрати української термінології та термінографії за десять років Незалежності / Л. М. Полюга // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2002. – № 453. – С. 21–23.

5. Чужакин А. П. Мир перевода, или вечный поиск взаимопонимания: монография / А.П. Чужакин, П. Р. Палажченко. – М. : Валент, 1997. – 167 с.

References

1. Кууак Т.Р. Теорія та практика перекладу (німets'ka mova): pidruchnyk / Т. Р. Кіуак, О.Д. Огуж, А.М. Науменко. – Vinnitsya: Nova Kniga, 2006. – 592 s.

2. Komissarov V.N. Slovo o perevode / V.N. Komissarov. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1973. – S. 61–78.

3. Kochan I. M. Teoretychni zasady vyroblennya terminologichnykh standartiv v ukrains'kij movi // Mova i kul'tura natsii / I. M. Kochan. – L'viv, 1991. – S. 40–49.

4. Polyuga L.M. Zdobutky i vtraty ukrains'koi terminologii ta terminografii za desyat' rokiv Nezalezhnosti // Visnik Natsional'nogo universytetu «L'vivs'ka politehnika» – № 453. Problemi ukrains'koi terminologii / L. M. Polyuga. – L'viv, 2002. – S. 21–24.

5. Chuzhakin A.P. Mir perevoda: Obshhaya teoriya perevoda i perevodcheskoj skoropisi / A. P. Chuzhakin. – M. : R. Valent, 2002. – 158 s.

Определены особенности использования стилистических средств в аграрных текстах на немецком и английском языках и их перевода на украинский язык. Очерчен ряд стилистических средств, характерных как для обоих исследуемых языков, так и для каждого из них.

Научный стиль, перевод, термин, пассив, аббревиатура.

The article deals with the problem of stylistic means in agricultural texts in German and English and their translation into Ukrainian. Stylistic means typical of both target languages and each of them are defined. The features of translation of stylistic means and devices of foreign agrarian texts are considered. The research is based on the line of modern linguistic research on the study of specificity of agrarian texts and features of their translation.

The use of methods and techniques of linguistic observation and analysis, comparison and generalization in the research allows finding features of scientific and technical texts, mutual and distinctive stylistic features of scientific and technical text in English and German.

Results of the research help making a list of the fundamental stylistic means and devices of English and German agrarian texts, revealing features of their translation into Ukrainian. It is necessary to take into account stylistic aspects for adequacy of information transfer in the translation process.

Scientific style, translation, term, passive, abbreviation.

УДК 378:811.111

PROBLEMS OF USING THE BILINGUAL DICTIONARIES IN TRANSLATION

O. V. Ivanova, PhD in Pedagogy, Associate Professor

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

The main point of bilingual lexicography is considered, lexical and grammatical problems of bilingual lexicography are researched. The difference between monolingual, bilingual and multilingual dictionaries is described; the difficulties of finding equivalents in culturally embedded words are identified. The functions of bilingual dictionaries are analysed and special attention is concentrated on the filiations of lexeme.

Bilingual, monolingual, multilingual dictionaries, equivalent, translation, filiations.

Translation plays a vital role in communication between different cultures and different communities. It is not easy to find the equivalent words in the target language does not mean necessarily that it is a successful translation, especially when students use the bilingual dictionary as a helpful tool in their translation. Although bilingual dictionaries give a great number of equivalents to source language words.

Bilingual lexicography is at present a well-established branch of lexicography, and we possess not only enormous numbers of bilingual and multilingual dictionaries of all kinds,

but also comprehensive manuals on the subject. Yet it would be a mistake to believe that all the problems of bilingual lexicography have already been satisfactorily solved. This is the reason why the bilingual dictionaries are always the centre of lexicographers' attention.

Analysis of the latest research studies and publications. The problems of bilingual dictionaries have been studied by F.-J. Hausmann, H. Wiegand, M. Snell-Hornby, L. Zgusta, L. Shcherba, L. Minaeva and many others. L. Shcherba introduced concept of the passive-active bilingual dictionaries, or the idea that for each language pair there should be two sets of dictionaries for the speakers of each

language. He also wrote on the constraints on equivalents and on the function of the bilingual dictionaries in foreign language learning and translation. Theoretical problems of bilingual lexicography have ever been extensively discussed in the USSR, and most of the relevant discussions until the early 1970's are summarized by V. Berkov in his two books [1].

In the English-speaking countries there was not too much interest in the theoretical aspects of bilingual lexicography, there was no attempt at a general theory of bilingual lexicography, though R. Steiner perhaps wrote the most comprehensively.

There are also available general surveys of lexicography. One, which summarizes the literature up till the start of the 1970's, is the classic monograph by L. Zgusta [6]. Another general survey can be found in the International Encyclopedia of Lexicography [5], which second volume deals with bilingual lexicography. Thus, bilingual lexicography can be seen as one of the basic modes in lexicography.

The aim of the research is to show the peculiarities of bilingual lexicography, to prove the difficulties in compiling bilingual dictionaries and creating new qualitative Ukrainian-bilingual dictionaries with account of different equivalents in both languages.

Presentation of basic material of the research. Bilingual dictionaries are dictionaries which entries are in one language and their definitions are in another. They are an essential tool for speakers and learners of foreign language. The basic purpose of a bilingual dictionary is to coordinate with the lexical units of another language which are equivalent in their meaning.

A bilingual dictionary helps the users to understand a foreign language quickly and easily. It is used to translate words from one language into another and understanding a foreign language text. Moreover, it plays an essential role in translation because it helps translators with the necessary information. According to R. Hartmann , bilingual dictionary is more advantageous. First, it brings a greater number of people into contact with the cultural patterns represented in the foreign language in question, and thus it increases the number of people for whose activities the development of a national standard form is necessary. Secondly, such a bilingual dictionary can more effectively to remove any gaps (in most cases caused by lacking terminology) [4, p.71-72].

Although bilingual dictionaries are useful and helpful for users, lexicographers may face problems while writing them because lexemes may have more than one meaning as is the case with polysemy. Also, these multiple meanings can have more than one equivalent in the target language. Consequently, we could find a word of the source language that corresponds to more than word in the target language.

As a result, bilingual dictionaries offer limited information because we have already analyzed that one word as a rule has various equivalents in the target language without any explanation; hence, the bilingual dictionary does not give the context to each equivalent, this leads to a lot of difficulties in selecting the appropriate one.

If we look at bilingual dictionaries from the user's perspective the first thing to be mentioned is: bilingual dictionaries are for general purpose, like monolingual ones, are for natives and foreign learners. The difference is in a more generous treatment of the part which represents the user's foreign learners. The difference is in a more generous treatment of the part which represents the user's foreign language.

The translator usually checks if the translation he has found in one part of the bilingual dictionary is also in the other part. As a result, a question is bound to arise if it is at all possible to expect regular reversibility in bilingual lexicography.

Of course, even today the making of bilingual dictionaries remains difficult and unrewarding task, the reason is in the following: there is never time enough for people to do the work properly. For this extralinguistic reason reversibility has never been aimed at.

But also we come to a conclusion that it's not possible to compile a twin bilingual dictionary in which one part would be the mirror of the other. As an example we can analyze colour terms and their thematic groups (table 1).

Table 1

Colour terms

білий	white	білий
чорний	black	чорний
жовтий	yellow	жовтий
зелений	green	зелений
бузковий	lilac	бузковий
фіолетовий	violet	фіолетовий
яскраво червоний (алий)	scarlet	яскраво червоний

As we can see from the above table that there aren't any problems with the translation of basic colours, but if *фіолетовий* is correctly translated as *violet* and *бузковий* is *lilac*, then what is the English for *пурпурний* which in a monolingual Ukrainian dictionary is defined as the colour of lilac or violet?

Besides, even if we take such colour terms which at first sight seem to be reversible it transpires that the corresponding collocations are incompatible. Such as *brown* and *коричневий* at first sight seem absolute equivalents because in both languages there is this notion and there is a separate word for it. But in various uses of the words we can observe that in actual fact they have little in common. In order to describe the colour of eyes, for instance, the English use *brown* or *hazel*, whereas in Ukrainian the word-combination *коричневі очі* does not exist. There is only *карі очі*. Moreover, the Ukrainian adjective *коричневий* is never used to describe the human or horse's hair. We use *каштановий* for the human hair, and *буланний, гнідий* for the horse's hair. In English *chestnut* describes the colour of both human and horse's hair while the use of bay and sorrel is confined only to the description of the horse's hair [2, p.136-137].

It should be emphasized that in this connection the word combinations *brown eyes* and *hazel eyes* are cliché and idiomatic. The colour terms *brown* and *hazel* do not function

here as separate full-fledged words but are engulfed by the word-combination as a whole. It follows that not every word may be granted the entry status.

Culturally embedded words (for example, *смородина, дача, сінювал, макітра* in Ukrainian, and *darts, pub, sheriff* in English) are generally transliterated and provided with an explanation in the foreign language entry. These words are unique and for this reason reversibility is impossible.

When translators do not understand a word or an expression, or do not know it at all, they will face problems in finding the appropriate equivalent. Hence, the main lexical problems that may face translators are:

a) synonymy: translators may not differentiate between words that have similar meanings but they are not the same;

b) polysemy and monosemy: translators do not distinguish between the two and they give one meaning in all cases.

Other problems may occur in the translation of collocations, idioms, proverbs, metaphors and technical translation. In addition, translators can face problems in translating proper names, titles, political establishments, geographical terms and acronyms.

In the case of more abstract words the situation is no less difficult. The main function of scientific prose is to prove certain points or assumptions; define and explain this or that phenomenon; pass on or sum up information; arrive at certain conclusions. Otherwise stated, the process of scientific research finds its reflection in the general scientific vocabulary.

Within the general scientific vocabulary there are a considerable number of rather long set phrases which are important for the construction of discourse, for example, *it is a well known fact that..., it should be noted that..., it should be added that..., as has been mentioned above...* These phrases are complex equivalents of the word and are not considered in terms of reversibility.

As far as the Ukrainian-English section of the dictionary under discussion is concerned it is more consistent in the lexicographic treatment of etymologically identical words. In many cases the Ukrainian word is translated into English with the help of its etymon but this does not lead to the reversibility. On the contrary there is an obvious discrepancy between English-Ukrainian and Ukrainian-English sections in presenting etymons, for example:

English-Ukrainian section:

Argument – спір; дискусія; доказ;

Figurative – образний; переносний.

Ukrainian-English section:

Аргумент – argument; фігуральний – figurative.

It follows from what has been expounded above that reversibility presents many problems because there are words and words. The greater part of the vocabulary does not lend itself to reversibility because there are words and words. The greater part of the vocabulary does not lend itself to reversibility because of the collision of two cultures and differences in language structures [2, p.140-141].

Because of differences between languages, grammar is also different in compared languages which are formed the bilingual dictionary. This causes many problems for translators, as in translating tenses because most English tenses do not exist in Ukrainian grammar. For example, the present perfect or future-in-the-past tenses do not have exact equivalents in Ukrainian.

There are three points of view to the study of translation dictionaries:

The aspect of recipient: what is the purpose of dictionary, who is its user, what is the situation of its use;

The linguistic aspect: what are the demands to the equivalent relations between units of different languages;

The empirical aspect: perception of the situation of transferable communication.

Considering translation dictionaries from these positions, L. Stupin offers three main functions of bilingual dictionary:

a) interpretational function (depending on the proficiency of a language one can understand the content of a foreign text);

b) function of reproduction (through the translation of a text is transmitted to interlocutor);

c) function of translation (the most difficult and the most important stage is the creative rendering of foreign text, where detailed semantization dominates) [3, p.21-23].

Interpreters consider the benefits of a bilingual dictionary that comprise not only detailed semantization, but also direct approach to the translated equivalents, orientation in specification of language pair, prompt entry into the dictionary of text of corrections and clarifications, the frameworks of adequate meta-language of lexicography, absence of excessive number of material relating to etymology, definitions, encyclopedic information etc.

A major concern of the translated lexicography is the filiations of lexeme (the partition of words on meanings). Each word in each language has its own semantic structure, no matter how many equivalents in other language may render its meaning.

Author's experience and current trends in translated lexicography show that the determining factor in the selection of meanings is not the semantic structure of the source language, but the focus on the semantic specification of the target language.

But the objective criteria of filiations do not exist. There are no clearly defined rules, methods or techniques upon which an accurate split of word into meaning could be performed.

Translators usually consider more detailed semantization of headwords, direct interconnection and interdependence of translated equivalents one from another, national-cultural orientation in specification of language pairs, possibility of quick entry of corrections and clarifications into the text of dictionary, absence of excessive (unnecessary) information as the immediate benefit of a bilingual dictionary.

The primary function of translation dictionaries being to serve as a helper in practical translational activity, the fundamental difference of bilingual and multilingual dictionaries lies in the fact that three-, four-, five-language dictionaries in practice serve mostly only a passive role and are usually used only as reference manuals.

Conclusions and recommendations for further research. The main value of the bilingual dictionary is to help translators find the most adequate equivalent in the text by

indicating the range of possible equivalents. The task of the translator is not limited to borrowing equivalents based on translation dictionaries, but to come to the optimistic decisions based on general semantic interpretation, taking into account national and cultural specificities of the lexico-semantic system of language and mark of all text as a whole. Challenging directions of further scientific research can be as follows: searching perfect methods of describing the lexicon in one or two languages and determining the parameters appropriate for the bilingual and multilingual dictionaries.

References

1. Берков В.П. Двужычная лексикографія : учебник / В.П. Берков. – 2-е изд. – М. : ООО «Издательство Астрель», 2004. – 236 с.
2. Минаева Л.В. Лексикология и лексикография английского языка : учеб. пособие / Л.В. Минаева. – М. : АСТ: Астрель, 2007. – 222 с.
3. Ступин Л.П. Лексикография английского языка / Л. П. Ступин. – М. : Высшая школа, 1985. – 168 с.
4. Hartmann R.R.K. Teaching and Researching Lexicography / R.R.K. Hartmann. – L. : Pearson Education Limited, 2003. – 203 p.
5. Hausmann Franz-Josef et al., eds. Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires.(International Encyclopedia of Lexicography) / Franz-Josef Hausmann. Vol. I-II. – Berlin: De Gruyter, 1989-1991.
6. Zgusta L. (1971). A Manual of Lexicography / L. Zgusta. – Praha : Academia, 1971. – 360 p.

References

1. Berkov V.P. Dvuyazychnaya leksikografiya: Uchebnik / V.P. Berkov. – 2e izd. – М. : ООО «Izdatel'stvo Astrel'», 2004. – 236 s.
2. Minaeva L.V. Leksikologiya i leksikografiya anglijskogo yazyka: ucheb. posobie / L.V. Minaeva. – М. : AST: Astrel', 2007. – 222 s.
3. Stupin L.P. Leksikografiya anglijskogo yazyka / L.P. Stupin. – М. : Vysshaya shkola, 1985. – 168 s.
4. Hartmann R.R.K. Teaching and Researching Lexicography / R.R.K. Hartmann. – L. : Pearson Education Limited, 2003. – 203 p.
5. Hausmann Franz-Josef et al., eds. Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires.(International Encyclopedia of Lexicography) / Franz-Josef Hausmann. Vol. I-II. – Berlin: De Gruyter, 1989-1991.
6. Zgusta L. (1971). A Manual of Lexicography / L. Zgusta. – Praha : Academia, 1971. – 360 p.

Розкрито основні питання двомовної лексикографії, досліджено її лексичні й граматичні проблеми. Висвітлено різницю між одно-, дво- і багатомовними словниками; ідентифіковано складнощі підбору еквівалентів слів, притаманних певній культурі. Визначено основні функції двомовних словників, належна увага приділяється філіації лексем.

Двомовні, одномовні, багатомовні словники, еквівалент, переклад, філіація.

Раскрыты основные вопросы двуязычной лексикографии, исследованы её лексические и грамматические проблемы. Описана разница между одно-, дву-, многоязычными словарями; идентифицированы трудности подбора эквивалентов слов, характерных для определенной культуры. Определены основные функции двуязычных словарей, должное внимание уделено филиации лексем.

Двуязычные, одноязычные, многоязычные словари, эквивалент, перевод, филиация.

ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДНОСТІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПОЕЗІЇ 50х –60х рр. ХХ СТОЛІТТЯ

Г. О. Скалевська, кандидат філологічних наук, асистент

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Розглянуто проблеми перекладу англомовної експериментальної поезії. Досліджено ряд труднощів, з якими зіштовхуються українські перекладачі при передачі українською мовою творів поетів-експериментаторів. Проведено аналіз перекладу слів-реалій, складних, емоційно навантажених метафоричних образів. Порушені проблеми та ляхи їх подолання розглянуто на прикладах поезій Аллена Гінзберга, Роберта Крілі та Лоуренса Ферлінгетті у перекладі Юрія Андруховича.

Експериментальна поезія, перекладність, школа поетів Чорної Гори, школа поетів Сан-Франциско, бітники, Нью-Йоркська поетична школа.

Англомовна експериментальна поезія посідає важливе місце в літературі двадцятого століття. Вона об'єднує ряд нових, прогресивних напрямів та прийомів поетичного віршування, які зробили великий внесок у розвиток літератури в цілому та надали нові можливості поетичному самовираженню. На жаль, твори представників англомовної експериментальної поезії не досить широко та ґрунтовно досліджені українськими філологами та перекладачами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті досліджується творчість найвизначніших представників різних експериментальних поетичних шкіл Америки 1950-х – 60-х років двадцятого століття, визначається ряд труднощів, що виникають при перекладі цих творів українською мовою та наводяться приклади їх можливого подолання. Новизна дослідження полягає в тому, що наша робота є однією з перших спроб дослідити ступінь перекладності американської експериментальної поезії українською мовою та визначити рівень адекватності передачі творів Аллена Гінзберга, Роберта Крілі та Лоуренса Ферлінгетті українськими перекладачами.

Мета дослідження полягає у визначенні методів та способів перекладу основних прийомів в англомовній експериментальній поезії українською мовою, і тому поставлено ряд завдань, які необхідно вирішити для досягнення цієї мети: 1) створити цілісне уявлення про сутність та панівні ідеї англомовної експериментальної поезії; 2) визначити ряд труднощів, що виникають у процесі перекладу експериментальної поезії українською мовою; 3) знайти шляхи подолання цих труднощів та визначити способи перекладу.

Виклад основного матеріалу. Американська експериментальна поезія виникла як протест проти захисних механізмів соціуму, що були запущені після Другої світової війни та Великої Депресії і вели до нівелювання людських цінностей, позбавлення людини індивідуальності та неповторності в сірому суспільстві тотальної урбанізації та виключно споживчих інтересів. У такому суспільстві просто не могло не виникнути, так званих «розбитих» людей та структур благополучного американського суспільства, що опинилися зовні, з його високими доходами, принадними будиночками й садками і блакитними екранами, за якими проводили свої вечори благополучні американські сім'ї. Цим людям здавалися чужими картини ідеального життя, запропоновані суспільством. Сприйняття їх не обмежувалося усілякими безглуздими, нікому не потрібними дрібницями, на

зароблення яких інші витрачали всі свої сили, і які через тиждень опинялися на смітнику. Світ для цих людей був набагато ширшим і глибшим, і саме в цьому світі вони хотіли жити.

Серед поетів та письменників того часу спостерігається стрімкий відхід від традиційних форм та засобів вираження своїх ідей. Вони відмовляються вірити, що традиційні форми, ідеї, розуміння та сприйняття навколишнього світу можуть наповнити життя людини смислом і відчуттям цілісності й гармонії. Віднині вони сприймають стиль і форму як щось умовне та безглузде, і більше тяжіють до імпровізації, яка найкраще відображає творчий процес та самосвідомість автора. Оригінальність вважається необхідністю та єдиною прийнятною формою самовираження [1, с. 10]. Слова Джека Керуака, засновника і постійного ідейного натхненника поетів-експериментаторів, якими він наділив свого героя в автобіографічному романі «В дорозі», якнайкраще відображають настрої, прагнення та переконання американських поетів тієї «розбитої» доби: «Я люблю божевільних, таких, які сказано хочуть жити, сказано хочуть говорити, сказано хочуть врятуватися, які хочуть мати усе одразу, які ніколи не позіхають і ніколи не кажуть непристойностей, а лише завжди горять, горять, горять».

Умовно представників експериментальної американської поезії двадцятого століття, за Дональдом Алленом («Новітня американська поезія», 1960), можна поділити на п'ять шкіл [2, с. 92]: до чотирьох, приведених нижче, додають ще сюрреалізм та екзистенціалізм.

Першою виділяють *школу поетів Чорної Гори*, яка утворилася навколо Блек Маунтін Коледж – експериментальної школи мистецтв в Ешвелі, Північна Каліфорнія, у якій на початку 50-х років читали лекції поети Чарльз Олсон, Роберт Данкен і Роберт Крілі [3]. Поетична практика цієї школи пов'язана з теорією «проективного вірша», сформульованою Чарльзом Олсоном, який відстоював відкриту форму, що витікає із співвідношення спонтанних дихальних пауз в мові та поетичної строфи, набраної на сторінці. Найвизначнішим поетом цієї школи вважають Роберта Крілі, стиль якого відзначається стислістю та мінімалізмом.

Поряд з цією школою виділяють *школу поетів Сан-Франциско*, до якої належать Лоуренс Ферлінгетті, Роберт Данкен, Гері Снайдер та інші. Їхня поезія піддалася впливу східної філософії та релігії, а також багато що почерпнула з японської та китайської поетичних традицій. Поезія, як правило, проста, доступна та оптимістична.

Однією з найбільших вважається *школа поетів-бітників*. Не існує чіткої межі, яка відділяє школу Сан-Франциско від поетів-бітників, що сформувались як група у 50-ті роки. Більшість ключових фігур, що належали до бітників, були вихідцями зі Східного узбережжя, що перебралися до Сан-Франциско і саме тут зробили перші кроки до національного визнання. Найбільш талановитими представниками поетів-бітників вважають, передусім, Аллена Гінзберга, його найкращого друга Грегорі Корсо, Джека Керуака та Уільяма Берроуза. Поезія бітників, насамперед, орієнтована на голос, у ній багато повторів, і тому найбільший вплив вона має саме при читанні в голос. Та це й не дивно, адже в більшості випадків вона походить з поезії, що читалася в андеграундних клубах. До певної міри, цю поезію можна

вважати великою прародительською репу, що став панівною течією в музиці 90-х років. У поезії бітників в найбільшій мірі сконцентрований пафос заперечення панівних цінностей тогочасного американського суспільства. Вірші бітників – це крик гострого болю та скаженої люті, це волення про допомогу, що виривається з грудей, коли вони бачать свою рідну країну Америку понівеченою, приниженою і звалтованою, кинутою напризволяще померати серед підступних, кровожерливих стерв'ятників, що за першої ліпшої нагоди вирвуть її серце, роздеруть на шматки і будуть танцювати на рештках її розтрощених кісток. Наступні слова Аллена Гінзберга з його славетного «Плачу» стали своєрідним гімном поетів «розбитого покоління»: «Я бачив найкращих людей мого покоління зруйнованих шалом, істеричних, оголених, спраглих, і як вони волочилися вздовж негритянських вулиць у пошуках ламаного шприца, янголоподібні гіпстери спрагли прадавнього єднання з небом, його зоряним двигуном у нічній машинерії...» [1, с. 94].

У руслі американської експериментальної поезії 20-го століття виділяють також *Нью-Йоркську поетичну школу*, поети якої, на відміну від бітників та поетів Сан-Франциско, мало цікавилися злободенними моральними проблемами і загалом трималися осторонь політичних питань [3]. Троє найяскравіших поетів цієї школи – Джон Ешбері, Френк О'Хара та Кеннет Кох – познайомилися під час навчання в Гарварді. Їхня поезія характеризується гостро вираженою урбаністичністю, крижаною холодністю образів, підкресленою нерелігійністю, тяжінням до парадоксальності в поєднанні з гіркою втомою розважливості. Їм притаманні швидкі зміни тем всередині вірша, поєднання непоєднуваного і майже фізично відчутне відторгнення будь-яких загальноприйнятих вірувань. Нью-Йорк був головним центром розвитку американського мистецтва і місцем народження абстрактного експресіонізму – течії в живописі, яка стала головним джерелом натхнення поетів-урбаністів. Можливо, у силу тяжіння нью-йоркських поетів до абстрактного мистецтва, яке з недовірою сприймало фігуративність та пряме вираження будь-яких значень, їх твори досить важко сприймати – наприклад, пізні роботи Джона Ешбері, який мав, мабуть, найбільший вплив на сучасну поезію. Швидкоплинна образність у віршах Ешбері є безпосередньою фіксацією думок та емоцій у тому вигляді, в якому вони на мить спалахують в свідомості і відразу ж щезають, не підлягаючи прямій артикуляції.

Англомовна експериментальна поезія в українському перекладі представлена нешироко. Одним з небагатьох джерел, якими може скористатися непересічний рецепієнт, що хоче ознайомитися з творами представників згаданих вище поетичних шкіл, є антологія американської поезії 1950-х – 60-х років «День Смерті Пані День» Юрія Андруховича – відомого українського поета, прозаїка, есеїста та перекладача. У книзі представлені переклади певних віршованих текстів дев'яти американських легенд, що народилися в це переломне для Америки двадцятиліття. Мова перекладів дуже жива і сучасна, по духу й стилю повністю відповідає настрою оригіналу. Проте вибраних творів дев'яти представників такого широкого напрямку в літературі недостатньо, щоб скласти враження про англомовну експериментальну поезію в цілому. Недослідженими залишаються твори поетів-одинаків (існує лише декілька перекладів віршів Сильвії Плат, запропонованих

українським поетом та перекладачем Валерієм Кикотем), представників стилю чеканос, афро-американських поетів та інших.

Невисокий рівень перекладеності цієї поезії українською мовою пов'язаний з рядом труднощів, з якими неминуче стикаються майже всі сучасні перекладачі творів поетів-експерименталістів українською мовою. Першим чинником, що ускладнює процес перекладу, є відмінність культур та історичного підґрунтя, яке супроводжувало розвиток американської та української поетичних думок. Свобода слова та волевиявлення, якими американці користувалися ще з середини двадцятого століття, ще донедавна були не знайомі українцям, тому в поезії майже не знайти настільки вільних форм побудови вірша та експериментів зі словом, які були притаманні американським поетам 50-х – 60-х років. Наступний ряд труднощів виникає при перекладі слів-реалій, які добре відомі читачам мови оригіналу, і можуть бути зовсім незнайомими представникам нашої культури. У непоетичному тексті подібні слова-реалії можна передати описово, але під час перекладу вірша обсяг тексту дуже обмежений, і перекладач вимушений шукати відповідники подібним реаліям в мові сприймаючої культури. Крім того, у поетів-експериментаторів слова-реалії, як правило, виступають частиною складних поетичних образів, тому для забезпечення адекватного перекладу, український перекладач мусить знайти, а нерідко й винайти, слово, яке б мало таке саме емоційне та експресивне навантаження та викликало відчуття й асоціації в українських читачів, подібні тим, які викликають образи оригіналу. Наприклад, дослівний переклад емоційно забарвленого «angelheaded hipsters» з поезії «Плач» Аллена Гінзберга не повністю задовольняє вимоги адекватного поетичного перекладу. Словосполучення «янголоподібні гіпстери» не має подібного оригіналові експресивного навантаження, бо слово «гіпстер» незнайоме українській культурі і не викликає в читачів очікуваних емоцій. Єдиний ефект, який досягається цим словосполученням, це ефект здивування, відчуття близькості чогось незрозумілого та незвичного. Чи, наприклад, переклад емоційно забарвленого словосполучення «teahead joyride» за допомогою українського виразу «чифірна їзда» не задовольняє всіх вимог адекватного перекладу. По-перше, українське слово «їзда» є стилістично нейтральним, емоційно ненавантаженим і не має тих відтінків значення, що властиві англійському слову «joyride», яке означає відчайдушну їзду на украденому автомобілі, часто у стані наркотичного або алкогольного сп'яніння. По-друге, англійське слово «teahead» вживається у відношенні до людини, яка курить марихуану чи гашиш, у той час як українське слово «чифір» означає лише міцний настій чаю, і тому не викликає в читача образів й асоціацій подібних тим, які породжує в американців слово «teahead». Звичайно, зважаючи на обмежуючі рамки вірша, перекладати слово-реалію «joyride» описово неможливо, тож не маючи кращого варіанту можна залишити слово «їзда». Але приєменник «teahead» краще перекласти словом «наркотично-сп'янілий», і тоді весь вираз буде звучати як «скажена наркотично-сп'яніла їзда».

Наступний ряд труднощів виникає при передачі складних метафоричних образів, які базуються на неочікуваному сполученні звичайних, добре знайомих слів. Подібними метафорами насичений «Плач» Аллена Гінзберга – «on windows of

the skull», «unshaven rooms», що підсилюють відчуття безнадійності та приреченості, які грають панівну роль майже в усіх поезіях автора. Юрій Андрухович запропонував дослівний варіант перекладу першого метафоричного словосполучення – «на вікнах своїх черепів», та вдався до лексичних трансформацій при перекладі другого, підібравши слово нижчого регістру, що в даному контексті отримало стилістичне забарвлення – «неголені нори». Як бачимо, вибір стилістично навантаженого синоніму надає образу потрібної експресивності, а завдяки цьому він сильніше впливає на читача і створює потрібну атмосферу.

Проте труднощі, з якими стикаються українські перекладачі, пов'язані не тільки з проблемою адекватної передачі стилістично та емоційно навантажених лексичних одиниць, а й з питанням відтворення синтаксичних особливостей, які є характерними для експериментальної поезії. Більшість віршів поетів-експерименталістів важко сприймати на папері. У них майже відсутні коми і крапки, немає синтаксичної завершеності окремих строф, як правило, відсутня рима, і, загалом, вони справляють враження безперервного потоку свідомості, який візуально сприймати дуже важко. Подібна побудова вірша, у першу чергу, пов'язана з тим, що більшість з них створювалися саме для читання вголос, а по-друге, вона була засобом вираження протесту проти традиційного стилю віршування, в якому форма у багатьох випадках вважалася важливішою за зміст. Аллен Гінзберг, Лоуренс Ферлінгетті та Роберт Крілі в своїх поезіях не звертали майже ніякої уваги на форму, повністю підкоряючи її своїм емоціям та бажанням. Найяскравішими прикладами подібних віршів є поезії Лоуренса Ферлінгетті «Буває під час вічності», «Світ це чудова місцина», «Вічно безглуздий ризик» та інші, у яких велике значення має саме розміщення слів у рядку, відстань між ними, та загальне розташування рядків на сторінці. Якщо пильно придивитися, виникає враження, що всі ці рядки та слова утворюють разом один цілісний малюнок, який теж, у свою чергу, емоційно та естетично впливає на свідомість та підсвідомість читача. Перекладати подібні вірші українцям досить важко, адже така літературна течія як «потік свідомості» не була притаманна українській поетичній традиції, і багато українських читачів просто не сприймають вірші, написані в подібній формі, вважаючи їх дивними, незрозумілими, а тому й негарними. Але перекладати ці поезії за допомогою традиційної віршованої форми теж не можна, бо тоді буде втрачено великий відсоток їх експресивного та емоційного впливу на читача, та й сам зміст зазнає від подібного «вдосконалення» великої шкоди. Треба привчати українського читача до подібних віршованих форм і не боятися експериментувати, що вже зробив Юрій Андрухович, повністю зберігши та передавши у своїх перекладах унікальність форми та побудови речень оригінальних американських поезій.

Не останнє місце у вищезгаданому ряді труднощів, які виникають в українських перекладачів, займають особливості передачі такого стилістичного прийому, як гра слів, до якого дуже часто зверталися поети-експериментатори. У поезії Роберта Крілі «Inside My Head» великою проблемою є адекватна передача прийменника «common», який повторюється п'ять разів у першій строфі, вживаючись з різними

іменниками, як в прямому так і в переносному значенні. Труднощі полягають в тому, що подібне повторення прийменника в різних семантичних значеннях створює ефект гри слів, який має велике емоційне навантаження, і має бути збережений при перекладі. У той же час ми не можемо досягти подібного ефекту при перекладі, зберігаючи слово «common», бо у різних словосполученнях воно буде перекладатися по-різному. Наприклад, у словосполученнях «common place and common tune» воно може перекладатися як «звичайний», у словосполученнях «common wealth and common doom» – як «спільний або загальний», у словосполученні «common room» воно взагалі втрачає своє пряме значення, вступаючи в тісні семантичні зв'язки з іменником «room», і весь вираз перекладається як «кімната для відпочинку». Те ж саме спостерігається й у випадку з «common wealth», яке одним словом може перекладатися як «співдружність або держава». Експресивність оригіналу досягається саме завдяки подібній неоднозначності, яка розширює рамки сприйняття і примушує читача замислитися над тим, що насправді хотів сказати автор, використовуючи такий прийом. Тому при перекладі нам необхідно дібрати слово, яке б мало таку саму двозначність сприйняття у поєднанні з різними іменниками, що є досить важким завданням, враховуючи ще й той факт, що це слово має відображати ідею, висловлену автором в оригінальному тексті.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як бачимо, труднощів, що виникають при перекладі англомовної експериментальної поезії українською мовою досить багато. Проблеми, на які ми звернули увагу в цій статті, складають лише невеликий відсоток від загальної кількості лінгвістичних та культурно-історичних чинників, що ускладнюють процес перекладу подібної літератури. Тема, порушена в статті, потребує подальшого ґрунтовного вивчення та осмислення, адже, як було з'ясовано вище, проблема перекладу англомовної експериментальної поезії є дуже актуальною, бо саме ця поезія робить великий внесок у розвиток української віршованої традиції, пропонуючи нові засоби, стилі та форми вираження поетичної думки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. День смерті Пані День: Американська поезія 1950-х – 60-х років у перекладах Юрія Андруховича. – Х. : Фоліо, 2006. – 207 с.
2. Сучасна американська література: проблеми вивчення та викладання : навч. посібник / [укл. та заг. редакція О. В. Пронкевич, О. О. Старшова]. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2002. – 248 с.
3. VanSpanckeren, Katherine. Outline of American Literature / Katherine VanSpanckeren. – The United States Department of State, 1994. – 177 p.

References

1. Den' smerti Pani Den': Amerykans'ka poezia 1950-h – 60-h rokiv u perekladah Yuria Andrukhovycha. – Kh. : Folio, 2006. – 207 s.
2. Suchasna amerykans'ka literature: problem vyvchenn'a ta vykladann'a: Navchal'nyi posibnyk / Ukl. ta zag. redaktsia O. V. Pronkevych, O. O. Starshova. – Mykolaiv : Vyd-vo MDGU im. Petra Mogyly, 1002. – 248 s.

3. VanSpanckeren, Katherine. Outline of American Literature / Katherine VanSpanckeren. – The United States Department of State, 1994. – 177 p.

Рассмотрены проблемы перевода американской экспериментальной поэзии. Исследован ряд сложностей, с которыми сталкиваются украинские переводчики при передаче на украинский язык произведений поэтов-эксперименталистов. Проведён анализ перевода слов-реалий, экспрессивных метафорических образов. Затрагиваемые проблемы и способы их решения рассмотрены на примерах поэзии Аллена Гинзберга, Роберта Крили и Лоурэнса Ферлингетти в переводе Юрия Андруховича.

Экспериментальная поэзия, переводимость, школа поэтов Черной Горы, школа поэтов Сан-Франциско, битники, Нью-Йоркская поэтическая школа.

The problem of translatability of the American experimental poetry is one of the burning problems of the modern translation studies. This article offers an insight into the nature of American experimental poetry of the second half of the twentieth century. It provides a brief overview of styles and ways of writing characteristic of the main representatives belonging to the four poetic schools known to be the core stone of the American experimental poetry, namely – the Black Mountain School, the San-Francisco School, the Beat poets, and the New-York School. This work highlights the main problems arising before translator in the process of rendering this poetry into the Ukrainian language. The article challenges a view that translation of the American experimental poetry is impossible and investigates the limits of translatability of this poetry into the Ukrainian language. The given work analyses the difficulties arising in the process of translation such stylistic devices as realia-words, puns, emotionally colored metaphoric images and special syntactic structures which serve as a sufficient ground for the complicated pragmatic and aesthetic colouring of these verses. It also considers the problem of comprehension of the poet's world by means of translation, providing a detailed study of various contexts of the original and translation. As a result, the article formulates a number of rules and demands that should be followed in the process of rendering such kind of poetry into the Ukrainian language, in order to provide an adequate, faithful and correct version of its translation. All these problems and ways of their solving are examined on the bases of poetic works of such prominent representatives of the American experimental poetry, as Allen Ginsberg, Robert Creeley and Lawrence Ferlinghetti, together with the variants of translation of their poems, suggested by the well-known Ukrainian poet, writer and translator Yuriy Andruchowych.

Experimental poetry, translatability factor, Black Mountain poets, San-Francisco poets, the Beats poets, New-York poets.

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

УДК 378.14+37:20

ENGLISH TEACHING OUTCOMES

*N. A. Sura, Doctor of Pedagogy, Associate Professor
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*

The article is devoted to the questions connected with English teaching outcomes that promote the students' conversational practice in language classroom.

Language education, English teaching outcomes, students, teacher, curriculum.

Often teachers of English as a foreign or second language still face a situation where students are interested only in learning to read and write the new language and directed conversational practice has little relevance. But it is rare for people who study another language not to have a desire to speak it. Most students are eager to converse in the new language and conversational practice therefore assumes primary importance in their learning experience.

Within the field of education over the last few decades a gradual but significant shift has taken place, resulting in less emphasis on teachers and teaching and greater stress on learners and learning. This change has been reflected in various ways in language education and applied linguistics, ranging from the Northeast Conference (1990) entitled «Shifting the Instructional Focus to the Learner» and annual «Learners' Conferences» held in conjunction with the TESL Canada convention since 1991, to key works on «the learner-centred curriculum» [15] and «learner-centredness as language education» [20].

Analysis of the latest research studies and publications

The diversity of theoretical approaches in the area to be analyzed might suggest its importance (D.E. Alvermann [1], D. Ary, L.C. Jacobs, A. Razavieh [2], A.F. Ball, M. Farr [3], T. Bongaerts, N. Poullisse [4], M. Canale, M. Swain [5], R. Davis [6], Julia M. Dobson [7], C. Ely, L. Pease-Alvarez [8], D. Fuchs, L. Fuchs, P. Mathes, D. Simmons [9], P. Gu [10], R. Kidd, B. Marquardson [11], T. Kral [12], M. Lessard-Clouston [13], K. Matsumoto [14], D. Nunan [15], R. Oxford [16], E. Pearson [17], J. Rubin [18], J. Sharkey [19], I. Tudor [20], R. Vann, R. Abraham [21], C. Weinstein, R. Mayer [22], L. Yu [23].

The aim of the research is to review English teaching outcomes that normally prepare the students for conversational practice in language classroom.

Presentation of basic material of the research. In directing conversation sessions for students of English as a foreign language (EFL) or English as a second language (ESL), the teacher, will help the students move from pseudo-communication, in which their use of English is fictitiously predictable, to communication where they express their personal ideas and needs in the context of reality.

1. Setting the Stage for Conversational Practice. Before students embark on conversational practice, obviously they must be familiar with some grammar patterns and vocabulary words – how these are pronounced and how they are combined to form meaningful utterances. If students have learned the basic patterns of English in a formal classroom context, these were probably taught through one of two major methods or a combination of both: the audio-lingual approach (sometimes called the aural-oral method)

and cognitive-code learning. There are, of course, other language teaching methods in use today but they incorporate modified forms of the audio-lingual or cognitive-code techniques [7].

2. Conversational Practice at Various Proficiency Levels. A few EFL/ESL teachers, particularly those who use the audio-lingual approach, feel that conversational practice should be introduced only when students have reached the intermediate or advanced level. Students must master all of the major patterns first, these teachers contend. Then they can begin to use the language creatively. The problem with such a procedure is that pronunciation drills, oral or written grammar exercises, questions on reading selections, dictation exercises, vocabulary drills -all of the necessary manipulative activities that give the students mastery of English patterns – also tend to condition them to regard English as classroom mental gymnastics, rather than as a means of communication.

As a result, the students may reach the intermediate or advanced stage performing satisfactorily in the most intricate exercises but actually dreading situations where they must carry on an elementary conversation. The fact is that language drill has rendered them psychologically unprepared to use their English as a means of expression. To avoid this distressing situation, it is essential to schedule conversational practice at the earliest possible stage of language learning. As soon as students have mastered a given pattern through manipulative drills or exercises, teachers can use this pattern in carefully controlled conversation format so that a process approaching conversation may take place.

By the time the students reach the intermediate or advanced level, they will be accustomed to exchanging ideas through classroom conversation. This, of course, will facilitate the application of their English in conversational abilities to situations outside the class [7].

3. Kinds of conversation groups. Directed conversational practice for students learning English may occur in regular classroom surroundings or in non-academic environments such as conversation clubs at one's home.

Native language factors in conversation groups.

a) Groups with the Same Native Language Background. Most English conversation groups are formed of students who have the same native language and cultural background. Sometimes the teacher is a fluent speaker of the students' native language and is well acquainted with the culture. In other cases the teacher knows only English and the culture(s) associated with English.

If teacher and students speak the same language, teacher may find it helpful to use it occasionally for certain explanations. On the other hand, if teacher does not know the students' native language, the teacher makes the conversation period more productive because the students and the teacher must use English to communicate.

b) Groups with Different Language Backgrounds. Some English conversation groups consist of students with different native languages. While the teacher may speak fluently one or two of the languages represented in the group, it is unlikely that teacher will know all of them. Therefore, teacher conducts the class much as the monolingual teacher does. Although the teacher may not know much about the language and culture of each student, he knows how to stimulate the students to talk about their respective backgrounds, adding variety and interest to the conversation session [7].

4. Qualities that make teacher a successful conversation group leader. A teacher, who speaks English fluently and who is reasonably inventive, interested in students, friendly, firm and patient should make a fine conversation leader. A teacher with these qualities can serve as a conversation group leader [7].

5. The challenges of conducting conversational practice. Simply getting conversational practice scheduled in an academic English teaching program can, in itself, be a challenge. EFL/ESL courses are in some instances so concerned with the «pacing» of a class schedule that they expect the teacher to cover an unrealistic number of pages in the text or other material, allowing little or no time for conversational practice. Once conversation sessions have been scheduled, whether in classes or social gatherings, new challenges confront the conversation leader.

The following is a list of major ones, along with suggestions on how to handle them.

The students have adjusted to a passive role during the manipulative phase of language learning and are unprepared for the active role demanded in conversational practice. (Even though the students may participate conscientiously in oral repetition practice, they are using canned phrases that illustrate abstract situations – not thoughts or ideas of their own. A teacher must guide them out of their dependence on pre-fabricated language material, impressing on them the importance of associating words with thought and action, to create sentences that convey relationship with reality).

The students (especially if they are adults) are frustrated by having to channel their mind into new, elementary language forms that are so different from those they are accustomed to. (Sometimes this inhibits the students, making them unwilling to express themselves altogether. As a conversation leader, a teacher must be sympathetic to their frustrations and make them feel that what he is saying is a worthwhile step toward fuller expression, even if it must be couched in the simplest forms of English).

The students do not have sufficient command of English to engage in conversation. They simply are not prepared for this kind of activity and if pushed into it, they will make so many errors that the experience will be counter-productive. (A teacher should never program conversation sessions unless the group is ready for them. It is far preferable to postpone conversation until the students can truly benefit from it).

The students would like to express themselves in English but are afraid to deviate from the safety of the sentences they have practiced and the words they have memorized. (In this case a teacher helps students by pointing out that with the words and structures they already know, they should be able to think of a way to put them together to express their thoughts. Teacher's evaluation of the situation will increase their self-confidence and encourage them to solve the problem on their own).

Students are too shy and afraid to take part in the conversation session. By remaining silent, they may develop excellent listening comprehension but little ability to express themselves orally. (These students should be helped to overcome their fears to speak. Quite often they are afraid of «losing face» by making mistakes in English. If teacher explains that they learn by their mistakes and that everyone in the class is apt to make mistakes, the shy students may become more willing to join in the conversation).

The students are at different proficiency levels. The more advanced students do most of the talking or are bored, while the less advanced students fail to participate. (In these

situations it is advisable to divide the class into smaller groups. Assign one advanced student to each group and have him serve as a leader. Leaders should develop conversation according to teacher's instructions and under teacher's constant supervision) [7].

6. Motivational factors. Most students study English because they believe it will benefit them in one way or another. They see English as a means to earn more money, to fulfill certain education requirements, to travel abroad, to gain access to the culture of English-speaking nations, or simply to meet more people. A primary responsibility of the teacher is to revive motivation. Without strong motivation students will fail in their attempt to bridge the gap between the manipulative and the communicative phase of language learning and their hopes of speaking English fluently will never be realized. English language teachers are always looking for better ways to help students. This implies that teachers are involved in educational research [7].

The research process is typically described as composed of «stages» (D. Ary, L.C. Jacobs, A. Razavieh, 1979 [2]): defining a problem, analyzing previous studies related to it, selecting a research strategy, selecting or developing appropriate instruments, collecting data, interpreting them and writing the research report. In doing research, teachers should not only work on each of these stages but should also develop a systematic research attitude of students.

The conceptual idea of research follows a model of professional competence and action proposed by Paez-Urdaneta [12]. Paez-Urdaneta based his model on Newell and Simon's model of human problem solving (G.B. Davis and M.H. Olson, *Sistemas de informacion gerencial*, Chapter 8: Los seres humanos como procesadores de informacion, Bogota: McGraw-Hill, 1987) [12].

In the field of language teaching, the researcher may be a teacher of any educational level, a student-teacher, a teacher trainer, or an educational administrator or exactly a student. The events that he/she confronts in the language space constitute what we would call «real-life» problem. The researcher examines these events and then approaches them from a professional point of view (so-called problem space,) and defines a special research problem in operational terms and selects a strategy to study the problem as a research task [12].

Conclusions and recommendations for further research. So, teaching students who have a limited understanding of English language can be a daunting task. Since ESL students speak a different language at home, some of them do not know the meanings of English words and phrases and it can be difficult for teachers to communicate with them. Nevertheless, teachers can exercise more patience and try to find the right ways to help to their students become more proficient in the language. Here are a number of effective teacher's strategies for teaching ESL in language classroom which can be recommended for further research: the importance and impact of teacher/learner interaction in creating a supportive environment for purposeful learning; identification of common problems or concerns for each category of teacher talk; identification of classroom strategies that encourage effective, meaningful interactions; regular practice of identified strategies in at least three application activities; reflection on personal teacher talk to acknowledge strengths and identify areas of needed improvement and etc.

References

1. Alvermann D. E. Classroom talk about texts : Is it dear, cheap, or a bargain at any price? / D. E. Alvermann // In: B. Taylor, M. Graves and P. Van Den Brock, (Eds.), Reading and meaning: Fostering reading comprehension in the middle grades. – New York : Teachers College Press, 2000. – P. 136 – 151.
2. Ary D., Jacobs L. C., Razavieh A. Introduction to research in education [Electronic resource]. – Mode of access: http://af-file.googlecode.com/files/Introduction_to_Research_in_Education_8_0495601225.pdf.
3. Ball A. F., Farr M. Language varieties, culture and teaching the English language arts / A. F. Ball, M. Farr // In: J. Flood, D. Lapp, J. Squire and J. Jenson, (Eds.), Handbook of research on teaching the English language arts. Mahwah. – N J : Lawrence Erlbaum, 2003. – P. 435 – 445.
4. Bongaerts T., Poulisse N. Communication strategies in L 1 and L 2 : Same or different? / T. Bongaerts, N. Poulisse // Applied Linguistics. – 1989. – № 10 (3). – P. 253 – 268.
5. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – 1980. – № 1 (1). – P. 1–47.
6. Davis R. Modeling the strategies we advocate / R. Davis // TESOL Journal. – 1997. – № 6(4). – P. 5 – 6.
7. Dobson M. Julia. Effective Techniques for English Conversation Groups: / Julia M. Dobson // English Language Programs Division US Information Agency. – Washington, D.C., 1996. – P. 1–16.
8. Ely C., Pease-Alvarez L. Learning styles and strategies (Special Issue) / C. Ely, L. Pease-Alvarez // TESOL Journal. – 1996. – № 6 (1). – P. 27 – 31.
9. Fuchs D., Fuchs L., Mathes P., Simmons D. Peer-assisted learning strategies : Making classrooms more responsive to diversity / D. Fuchs, L. Fuchs, P. Mathes, D. Simmons // American Educational Research Journal. – 1997. – №34 (1). – P. 74–206.
10. Gu P. Robin Hood in SLA : What has the learning strategy researcher taught us? / P. Gu // Asian Journal of English Language Teaching. –1996. – №6. – P. 1 – 29.
11. Kidd R., Marquardson B. The foresee approach for ESL strategy instruction in an academic-proficiency context / R. Kidd, B. Marquardson // In: R. Oxford, (Ed.), Language Learning Strategies Around the World : Cross-cultural Perspectives. – Honolulu : University of Hawai'i, Second Language Teaching and Curriculum Centre, 1996. – P. 89–204.
12. Kral T. Teacher Development – making the right moves : English Language Programs Division US Information Agency / T. Kral. – Washington, D. C., 1989 – 1993. – P. 95 – 106.
13. Lessard-Clouston M. Challenging student approaches to ESL vocabulary development / M. Lessard-Clouston // TESL Canada Journal. – 1994. – № 12 (1). – P. 69–80.
14. Matsumoto K. Helping L2 learners reflect on classroom learning / K. Matsumoto // ELT Journal. – 1996. – № 50 (2). –P. 143–149.
15. Nunan D. Learner strategy training in the classroom : An action research study / D. Nunan // TESOL Journal. – 1996. – № 6 (1). – P. 35–41.
16. Oxford R. Styles, strategies and aptitude : Connections for language learning / R. Oxford // In: T. S. Parry and C.W. Stansfield, (Eds.), Language Aptitude Reconsidered. Englewood Cliffs. – N J : Prentice Hall, 1990. – P. 67– 25.
17. Pearson E. Learner strategies and learner interviews / E. Pearson // ELT Journal. – 1988. – № 42 (3). –P. 173–178.

18. Rubin J. What the "good language learner" can teach us / J. Rubin // TESOL Quarterly. – 1975. – № 9 (1). – P. 41–51.

19. Sharkey J. Helping students become better learners / J. Sharkey // TESOL Journal. – 1994 – 1995. – № 4 (2). – P. 18–23.

20. Tudor I. Learner-centredness as language education / I. Tudor // – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 161 p.

21. Vann R., Abraham R. Strategies of unsuccessful language learners / R. Vann, R. Abraham // TESOL Quarterly. – 1990. – № 24 (2). – P 177–198.

22. Weinstein C. and Mayer R. The teaching of learning strategies / C. Weinstein, R. Mayer // In: M. C. Wittrock, (Ed.), Handbook of Research on Teaching, 3rd Edition. – New York : Macmillan, 1986. – P. 315–327.

23. Yu L. The comprehensible output hypothesis and self-directed learning : A learner's perspective / L. Yu // TESL Canada Journal. – 1990. – № 8 (1). – P. 9–26.

Присвячено питанням, що пов'язані з висвітленням результатів викладацької діяльності, які сприяють підвищенню рівня розмовної практики студентів на практичних заняттях з англійської мови.

Мовна освіта, результати викладацької діяльності, студенти, вчитель, навчальна програма.

Представлены результаты преподавательской деятельности, которые способствуют повышению уровня разговорной практики студентов на практических занятиях по английскому языку.

Лингвистическое образование, результаты преподавательской деятельности, студенты, учитель, учебная программа.

УДК 378.147:004.9(410)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ БРИТАНСЬКИМИ ВЕТЕРИНАРНИМИ ВНЗ

О.М. Канівець, кандидат педагогічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Проаналізовано проведення профорієнтаційної роботи британськими ветеринарними ВЗО, визначено можливі шляхи запозичення позитивного британського педагогічного досвіду. Охарактеризовано стандарт кваліфікаційних рівнів Великої Британії. Наведено приклади профорієнтаційної роботи Британії.

Профорієнтаційна робота, навчальні програми, британські ветеринарні ВЗО, рамка кваліфікацій

Розвинені європейські країни, насамперед Великобританія, мають позитивний досвід проведення профорієнтаційної роботи у школах. Саме тому актуальним є окреслення можливих шляхів запозичення позитивного британського досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які в свої працях освітлювали освіту Великобританії, перш за все можна виокремити О.В. Матвієнко, докторським дослідженням якої є стратегії розвитку освіти у країнах Європи і Великобританії; А.А. Сбруєву, яка зосередила увагу на тенденціях реформування освіти розвинених англомовних країн в контексті глобалізації тощо. Питання оптимізації навчального процесу вітчизняних факультетів ветеринарної медицини підіймали багато українських науковців, зокрема М.І. Цвіліховський, В.І. Береза, В.А. Яблонський. Британську сільськогосподарську освіту висвітлили такі вчені, як Н.С. Журавська, К.М. Двояшкіна тощо. Проте, згідно наших досліджень, ніхто з вітчизняних науковців не розглядав питання, пов'язані з вивченням британського досвіду проведення профорієнтаційної роботи у школах.

Мета дослідження. Окреслити можливі шляхи запозичення позитивного британського досвіду у вітчизняний навчальний процес.

Виклад основного матеріалу. Характерними особливостями системи освіти Великої Британії є домінування державного сектору, децентралізація і диференціація. Основними механізмами впливу держави є фінансування, оподаткування та законодавство [3, с. 18].

У Великобританії учні по досягненню 16 років складають екзамени на отримання Загального сертифікату про середню освіту, проте право на вступ до вишу надає лише сертифікат «A Level». Щоб отримати сертифікат «A Level», необхідно навчатися в школі або коледжі ще 2 роки. Найменш привабливим вибором по закінченню школи є світ праці. Нижча професійна освіта надається безпосередньо через систему фабрично-заводського учнівства при великих підприємствах або шляхом індивідуального навчання. Такий шлях є безперспективним [4].

Концепція сільськогосподарської професійної освіти Англії, Уельсу та Північної Ірландії передбачає професійну підготовку фахівців, які відповідають чотирьом основним рівням кваліфікацій: фермер, кваліфікований агроном, інженер-механік та менеджер сільського господарства [2, с. 87].

В Англії, Уельсі та Північній Ірландії чинна так звана рамка кваліфікацій Framework for Higher Educational Qualifications (FHEQ), що є своєрідним стандартом кваліфікаційних рівнів. Остання версія рамки кваліфікацій FHEQ була офіційно затверджена в 2008 р. і має вісім рівнів: перші три стандартизують середню освіту, четвертий-восьмий рівень охоплюють вищу освіту (табл.1). Шотландія має свою рамку кваліфікацій. Фахівці запевняють: шотландська рамка кваліфікацій є точною копією рамки кваліфікацій FHEQ і відрізняється лише незначними національними особливостями [6].

Табл. 1

Рамка кваліфікацій FHEQ

Загальний сертифікат про середню освіту «A Level»	3	повна середня освіта, «A Level» надає право на вступ до ВЗО
Загальний сертифікат про середню освіту (A-C grades)	2	неповна середня освіта, без права на вступ до ВЗО
Загальний сертифікат про середню освіту (D-G grades)	1	неповна середня освіта, без права на вступ до ВЗО

Профорієнтаційна робота у Великій Британії організовується департаментами ветеринарних ВЗО по роботі зі школами, що здійснюють попередній відбір абітурієнтів. Із метою популяризації ветеринарної професії цими департаментами в школах проводяться різні презентації та масові заходи.

Допомагають учням у виборі професії також шкільні консультанти. Вступ до всіх ветеринарних ВЗО Великої Британії розпочинається за півроку, право вступу надає сертифікат «A Level» із трьох природничих дисциплін (хімія, фізика та біологія). При вступі абітурієнти обов'язково проходять співбесіду і повинні мати, як мінімум, двотижневий досвід роботи у ветеринарній галузі. Крім того, абітурієнти Королівського ветеринарного коледжу і Школи ветеринарної медицини

Кембриджу складають вступні іспити. Крім того, при ветеринарних ВЗО існують однорічні підготовчі курси [5, 7].

У Великій Британії служба працевлаштування молоді була створена ще 1948 р., а 1973 р. перейменована в Службу з вибору професій та Центри сприяння кар'єрному зростанню. Створений у 1960 р. в Кембриджі приватний центр (департамент) із дослідження професійних здібностей учнів організовує дослідницьку роботу у сфері допрофесійної підготовки і видає відповідну інформаційну літературу [1, с. 68-168].

Порівнюємо британську рамку кваліфікацій FHEQ з вітчизняними освітньо-кваліфікаційними рівнями. В Україні, згідно законодавства, чинна наступна градація:

– освітні рівні: неповна середня освіта, повна середня освіта, середня професійно-технічна освіта, неповна вища освіта, базова вища освіта, повна вища освіта;

– освітньо-кваліфікаційні рівні: молодший спеціаліст, бакалавр; спеціаліст, магістр. Науковими ступенями є кандидат наук і доктор наук.

На нашу думку, британський загальний сертифікат про середню освіту «A Level» відповідає вітчизняному атестату про повну середню освіту, а британський загальний сертифікат про середню освіту (A-C grades або D-G grades) відповідає вітчизняному атестату про неповну середню освіту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, Велика Британія має розвинену систему профорієнтаційного відбору абітурієнтів. Загальна середня та вища професійна освіта цієї країни децентралізовані та стандартизовані рамкою кваліфікацій FHEQ, що має вісім рівнів. Перші три рівні стандартизують загальну середню освіту, вища професійна освіта стандартизована 4-8 рівнями рамки кваліфікацій FHEQ. Можливими шляхами запозичення позитивного британського педагогічного досвіду, може бути, на нашу думку, попередній відбір абітурієнтів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балацька Н. І. Професійна орієнтація учнів у сучасних середніх школах Англії : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н. І. Балацька. – К., 2004. – 23 с.
2. Двояшкіна К. Н. Підготовка спеціалістів для сільського господарства в англійском колледже : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / К. Н. Двояшкіна ; Ін-т сред. проф. образования рос. акад. образования. – М., 2004. – 235 с.
3. Матвієнко О. В. Розвиток систем середньої освіти в країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / О. В. Матвієнко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 39 с.
4. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. А. Сбруєва. – [2-ге вид., стер.]. – С. : Університетська книга, 2005. – 320 с.
5. BioMedical Admission Test (BMAT) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.admissionstests.cambridgeassessment.org.uk/adt/bmat>. – Назва з екрану.
6. Qualifications in Great Britain [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.direct.gov.uk/en/AdvancedSearch/Searchresults/index.htm?fullText=Qualifications>. – Назва з екрану.
7. Student's applying to university or college [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ucas.com>. – Назва з екрану.

References

1. Balats'ka N. I. Profesijna orientatsiya uchniv u suchasnikh serednikh shkolakh Anglii: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / N. I. Balats'ka. – K., 2004. – 23 s.
2. Dvoyashkina K. N. Podgotovka spetsialistov dlya sel'skogo khozyajstva vanglijskom kolledzhe: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / K. N. Dvoyashkina; In-t sred. prof. obrazovaniya ros. akad. obrazovaniya. – M., 2004. – 235 s.
3. Matvienko O. V. Rozvitok sistem seredn'oi osviti v kraïnakh Ėvropejs'kogo Soyuzu: porivnyal'nij analiz : avtoref. dis. ... d-ra ped. nauk : spets. 13.00.01 / O. V. Matviyenko; Kyïv. nats. un-t im. T. Shevchenka. – K., 2005. – 39 s.
4. Sbruyeva A. A. Porivnyal'na pedagogika : navch. posib. [dlya stud. vishh. navch. zakl.] / A. A. Sbruyeva. – [2-ge vid., ster.]. – S. : Universitets'ka kniga, 2005. – 320 s.
5. BioMedical Admission Test (BMAT) [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.admissionstests.cambridgeassessment.org.uk/ad/bmat>. – Nazva z ekranu.
6. Qualifications in Great Britain [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.direct.gov.uk/en/AdvancedSearch/Searchresults/index.htm?fullText=Qualifications>. – Nazva z ekranu.
7. Student's applying to university or college [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.ucas.com>. – Nazva z ekranu.

Проведен анализ использования профориентационной работы британскими ветеринарными вузами, определены возможные пути адаптации позитивного британского педагогического опыта. Охарактеризован стандарт квалификационных уровней Великобритании. Приведены примеры профориентационной работы Британии.

Профориентационная работа, образовательные программы, британские ветеринарные вузы, рамка квалификаций

Conducting of the career guidance work by the British veterinary higher establishments has been analyzed in the article.

The UK has a well-developed pupils' career guidance system. The secondary education in this country is decentralized and standardized by the Framework for Higher Educational Qualifications (FHEQ) that has eight levels. The first three levels refer to the secondary education; higher education is standardized by the 4-8 levels of the Framework.

Taking into consideration the positive British experience possible ways of adopting of this experience have been determined. According to the authors' point of view the career guidance work should be carried out by the Universities.

Career guidance work, education programs, British veterinary higher educational establishments, Framework for Higher Educational Qualifications

УДК 811.112. 2'25

ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ НАВИЧОК КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

Крамаренко Т.В., кандидат педагогічних наук, доцент

Литвинова О.В., кандидат педагогічних наук, доцент

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Запропоновано аналіз завдань для формування культури фахової англійської мови, методологічну основу яких становить застосування суб'єкт-суб'єктної моделі взаємодії викладач-студент у процесі формування культури діалогу і вибір особистісно-орієнтованих технологій в організації процесу навчання.

Навички, вміння, культура професійного спілкування, практичні завдання, діалог, фахове мовлення, студент-аграрій.

Актуальність теми зумовлена сучасними потребами вищої школи в підготовці кваліфікованих фахівців з високим рівнем культури професійного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових публікаціях висвітлено певні аспекти професійного спілкування майбутніх аграріїв: підготовка студентів аграрних ВНЗ до професійного спілкування як важливий чинником підвищення якості їхньої професійної готовності (С. Амеліна) [1], теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного навчального закладу (Л. Барановська) [2], підготовка майбутніх менеджерів-аграріїв до управлінського спілкування (В. Богатирьов) [3], упровадження моделі формування професійно-термінологічної компетентності у фахову підготовку аграрників (Л. Вікторова) [4], педагогічні аспекти формування комунікативних умінь студентів (В. Кручек) [5], підготовка студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іншомовному середовищі (Ю. Ніколаєнко) [6]. У наукових працях вказано на важливість урахування багатоаспектності формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців аграрного профілю.

Сучасному викладачеві надається можливість обирати для роботи зі студентами будь-яку технологію, методи, форми, засоби організації навчального процесу в залежності від мети і завдань, умов його роботи. Отже, **мета дослідження** – аналіз практичного лекційного матеріалу для підготовки до професійного спілкування майбутніх фахівців аграрного профілю на базі англійської мови що має бути зорієнтований на формування мовленнєвого компоненту культури діалогу і передбачати наступні знання і вміння студентів: по-перше, студенти *повинні знати* найголовніші правила з граматики та пунктуації англійської мови, словникове багатство англійської мови, по-друге, студенти *повинні вміти* висловлювати свої думки під час діалогічного спілкування, вдало користуватися всіма багатствами виражальних засобів англійської мови, вільно орієнтуватися в граматичній структурі мовлення, доречно використовувати форми мовного етикету.

Культура фахової мови є конкретно-історичним явищем, яке реалізується в повсякденній мовній практиці кожного фахівця. Мовна культура фахівця виявляється у дотриманні норм літературної мови, володінні професійною мовою, вмінні висловлюватися правильно й виразно, використовуючи вміло й за призначенням різні стилістичні засоби англійської мови. Важливу роль у розвитку культури фахової мови відіграє мовна освіта, метою якої є формування професійної мовнокомунікативної компетенції індивіда. Мовна освіта не обмежується тільки навчанням певної мови, вона передбачає також мовне виховання і формування усвідомленої позитивної мовної поведінки [8].

У англomовному середовищі фахівець має вміти швидко сприймати будь-яку форму мовлення, схоплювати необхідну інформацію, створювати монологи, вести діалоги, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції тощо. Професійній англійській мові, як і науковій, властиві певні комунікативні якості: абстрагованість, логічність, точність, ясність, об'єктивність. Крім того, вона має бути чистою, виразною, естетичною [8].

Чистота професійної англійської мови полягає передусім у відповідності сучасній літературній нормі. Вона простежується на всіх рівнях її структури і використання: на рівні орфоєпії — літературно-нормативна вимова; на рівні орфографії — грамотне письмо; на рівні лексики — відсутність чужих слів, вульгаризмів, суржику, невмотивованих повторів; на рівні граматики — правильна, завершена побудова речень, нормативні словоформи; з погляду стилістики — відповідність меті, завданням, ситуації спілкування, стилям, підстилям і жанрам мовлення [9].

Складниками виразності професійної мови є інформаційна (змістова) і виражальна (чуттєво-мовна) виразність. Тому вважають, що виразність — це радше ознака структурної специфіки тексту, а не лише слів; вона є ознакою культури мови всіх стилів [11].

Естетичність професійної мови спирається на точність, логічність, чистоту, виразність, а також доречність, лаконічність, різноманітність, образність, які у взаємодії та пропорційності створюють гармонію усного чи письмового тексту. Одноманітний, нечіткий, невиразний, засмічений суржигом, випадковими словами текст ніколи не справить враження гарної, вишуканої мови і не викличе почуття естетичного задоволення. Естетика професійної мови досягається оптимальним добром мовних засобів, потрібних для певної комунікативної настанови, гармонійною цілісністю тексту. Почуття естетичного задоволення викликає ввічливе, дотепне мовлення [9].

Англійська мова професійного спілкування забезпечує різні комунікативні потреби мовців у професійній сфері. Щоб досягти значних успіхів у професійній діяльності, необхідно досконало володіти англійською мовою професійного спілкування, і спеціальних реалій, категорій, понять. Вираження спеціальних реалій, категорій, понять відбувається за допомогою вербальних і невербальних засобів. Вербальні засоби – слова, словосполучення, речення, тексти, за допомогою яких відбувається інформаційний обмін в комунікації. Невербальні засоби — немовні знаки комунікативного коду (міміка, жести, постава, одяг тощо), які разом із мовними засобами служать для створення, передавання і сприйняття інформації [11].

Мова є основним засобом репрезентації професійних знань. Мовні одиниці покликані адекватно передавати сутність категорій і понять науки, техніки та інших сфер професійної діяльності. Змістовим ядром мови професійного спілкування є терміни [8].

Терміни окремої галузі знання сприяють утворенню єдиного інформаційного простору, який забезпечує відповідний вид спілкування: економічний, політичний, науковий, технічний тощо.

Для удосконалення культури професійного спілкування майбутніх фахівців аграрного профілю ми пропонуємо метод моделювання ситуацій, що дає змогу студентам вивчати фахову англійську термінологію, практикуватися в побудові мікрОВисловлювань в офіційному діалозі, вдосконалити етикетні формули спілкування тощо. Більшість вправ, які повинні використовуватись, мають відтворювати реальні ситуації професійного спілкування. Метод навчання за допомогою ситуаційних вправ застосовується здебільшого для розвитку

і вдосконалення вмінь студентів приймати рішення, аналізувати і прогнозувати розвиток комунікативних ситуацій, Роль викладача в застосуванні цього методу полягає в тому, щоб залучити до обговорення якомога більше студентів, які б пропонували й обстоювали свої рішення та рекомендації. Викладач є головним під час дискусій, запрошуючи до слова учасників, спрямовуючи обговорення в потрібному напрямі, ставлячи запитання й систематизуючи репліки. У процесі дискусії застосовуються спеціальні завдання, що стимулюють пізнавальну активність студентів, спонукають їх до аналізу ситуацій. Дискусія має на меті розробити й випробувати альтернативні розв'язання та дослідити їхню ефективність. Студенти самі аналізують ситуації, а функція викладача полягає в стимулюванні та спрямуванні їхньої діяльності: постановці запитань, спрямуванні аналізу, стимулюванні взаємодії, активізації мислення, підведенні підсумків дискусії [6]. Для проведення дискусій ми послуговувалися ситуативними завданнями за Л. Шевцовою [7, с. 31]:

1. Дати відповіді на питання, сформульовані щодо певної ситуації;
2. Самостійно сформулювати проблему (питання) на основі заданої ситуації;
3. Розв'язати сформульоване завдання, спираючись на формальну логіку.

Використання ситуативних вправ має на меті вдосконалення уміння користуватися засобами виразності усного англійського мовлення, будувати висловлювання на професійну тематику, що сприяло не тільки формуванню стилістичних умінь та навичок, а й розвитку чуття мови. До названого типу ситуацій студентам пропонувалися такі завдання [12]:

Read the case study and complete the summary chart. Make up dialogues of your own between Karen or Tonny Ramselaar and their customer using useful phrases from exercise I and II.

Використання вправ на побудову власних зв'язних висловлювань удосконалює вміння студентів складати план та будувати на його основі усні висловлювання, сприяє формуванню навичок висловлювати думку, дотримуючись стилістико-синтаксичної, інтонаційно-пунктуаційної залежності, навичок сприймати звукову структуру англійської мови, активізувати мислення. Ці уміння й навички вкрай необхідні в професійному спілкуванні англійською мовою майбутніх фахівців аграрного профілю. Наприклад [12]:

Negotiating

A Which of these negotiating tips do you agree with? Explain why or why not.

- 1 In the early stages, you need to ask the other side a lot of questions.*
- 2 Always interrupt if you don't understand something.*
- 3 Never make a concession for free. Always get something in return.*
- 4 Use simple, direct language and be open about your aims.*
- 5 Signal what you are going to do. For example, say, 'I'd just like to clarify that'.*
- 6 Summarise often so that everyone is clear when you reach agreement.*
- 7 Adapt your language so that you don't appear aggressive.*
- 8 Talk about your emotions and how you are feeling.*

B Match the statements and questions below to the headings in the Useful language box. Then, make up two expressions of your own for each heading.

1. *Can you offer any collateral?*
2. *What sort of figure do you have in mind?*
3. *What sort of benefits are you looking for?*
4. *There seems to be a discrepancy in your figures.*
5. *Let me clarify my last point. What I meant was ...*
6. *Can I just recap?*
7. *I'm afraid that doesn't solve our problem.*
8. *Could I make a suggestion? Why don't we renegotiate the loan?*
9. *When can you begin repayment?*
10. *Let's go over what we've agreed.*

Useful language

Open questions

Softening phrases

Signalling phrases

Why do you need a loan? I'm sorry we can't go that high. I'd like to make a proposal. I think we should...

Closed questions

Summarising

Do you have any other backers?

Let's see what we've got so far.

Лексичне багатство професійного англійського мовлення має формуватися вправами на добір синонімічних рядів до слів, фразеологізмів. Важливо, щоб мовець володів синонімічними ресурсами англійської мови в усіх її стильових різновидах (синоніміка побутової, термінологічної, ділової та іншої лексики). Вправи на добір синонімічних рядів слугують попередженню помилок при виборі слова, словосполучення, побудові речення, тексту. Наприклад [10]:

Отже, завдання до практичних занять мають включати усні і письмові вправи аналітичного й конструктивного характеру з мовленнєвим матеріалом професійного спрямування; вправи на редагування; переклад; творчі роботи з розвитку навичок монологічного мовлення: складання текстів фахових документів, підготовка повідомлень, доповідей, виступів, зв'язних відповідей; роботи з розвитку навичок діалогічного мовлення: складання діалогів з урахуванням мовленнєвого етикету; моделювання мовленнєвих ситуацій. Ці завдання сприятимуть повторенню шкільного курсу англійської мови та підготовці до сприйняття й засвоєння ділової англійської мови за професійним спрямуванням.

У процесі інтеграція у зміст підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю формування знань про культуру професійного спілкування англійською мовою та умінь і навичок взаємодії у ситуаціях, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю з метою вдосконалення комунікативних умінь студентів мають пропонуватися мовленнєві та комунікативні вправи, а саме: вправи підготовленого мовлення, творчі й ситуативні завдання, мікро-висловлювання, мікро-діалоги, перекази, твори та словникові вправи. Такі вправи сприятимуть систематизації знань студентів з орфографії, розв'язанню комунікативних завдань на основі засвоєної термінологіки з обраної спеціальності, створенню текстів на основі теоретичних знань, формуванню умінь і навичок аналізувати ситуацію, засвоєнню професійної лексики, збагаченню словникового запасу [10].

Task. You work for City Associates. Your firm has identified four options with different

risks. Zelal can afford to choose one option. She has asked you to give your preferred choice and recommend a second choice. For each option, discuss these questions in small groups.

- 1. What are the option's strengths and weaknesses?*
- 2. What opportunities does it offer Hi-Style?*
- 3. How about the risk – for example, financial, legal, operational?*
- 4. What will be the likely effect on Hi-Style's current business?*
- 5. How much will the option cost?*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вузівське викладання предмету має будуватися не як безпосередній однобічний вплив викладача на студентів (пряме транслювання знань), а й заражати учнів потребою сприймати навчальну інформацію через демонстрування його власного сприймання (передавати зміст). Завдяки впровадженню комплексу професійно орієнтованих завдань з формування культури англомовного спілкування студенти продовжують розвиток таких умінь і навичок:

1. Вчитися використовувати виражальні засоби англійської мови для успішного спілкуватися за професійною тематикою.
2. Формувати культуру англомовного професійного спілкування.
3. Досконало володіти різними видами професійної англомовної мовленнєвої діяльності.
4. Дотримуватися норм англомовного професійного етикету.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амеліна С.М. Формування культури діалогу у студентів аграрних вищих навчальних закладів: теорія і практика: монографія / С. М. Амеліна. – Дніпропетровськ: ДДАУ, 2007. – 363 с.
2. Барановська Л.В. Теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного навчального закладу: дис. ... д-ра пед. наук / Л. В. Барановська; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2004. – 517 с.
3. Богатирьов К.О. Підготовка майбутніх менеджерів-аграріїв до управлінського спілкування: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / К.О. Богатирьов; Південноукраїнський держ. пед. ун-т імені К.Д. Ушинського. – Одеса, 2001. – 219 с.
4. Вікторова Л.В. Формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів у фаховій підготовці: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. В. Вікторова / Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К., 2009. – 257 с.
5. Кручек В.А. Формування комунікативних умінь студентів вищих аграрних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец./ В.А. Кручек. – К., 2004. – 16 с.
6. Ніколаєнко Ю. О. Підготовка студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іншомовному середовищі: дис. ... канд. пед. наук / Ю.О. Ніколаєнко / Полтавський держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленко. – Полтава, 2009. – 260 с.
7. Шевцова Л. Дидактична суть ситуативних завдань / Л. Шевцова // Дивослово. – 2002. – № 6. – С. 30–32.
8. Clark, Neil. Team building – a practical guide for trainers. – McGraw-Hill, 1994.

– 287 p.

9. Dimmick, Sally. Successful of Communication through NLP. – Gower, 1995. – 167 p.

10. Gerald Lees and Tony Thorne. English on business: Practical English for International Executives. – Chancerel International Publishers, 1994. – 191p.

11. Honey Peter. Face to face skills. – Gower, 1995. – 167 p.

12. Turner David. Role plays: a sourcebook of activities for trainers. – McGraw-Hill, 1998. – 256 p.

References

1. Amelina S.M. Formuvannya kul'turi dialogu u studentiv agrarnikh vishhikh navchal'nikh zakladiv: teoriya i praktika: monografiya. – Dnipropetrovs'k : DDAU, 2007. – 363 s.

2. Baranovs'ka L.V. Teoretiko-metodichni osnovi navchannya profesijnogo spilkuвання studentiv vishhogo agrarnogo navchal'nogo zakladu: dis. ... d-ra ped. nauk / L.V. Baranovs'ka; Nats. ped. un-t im. M.P. Dragomanova. – K., 2004. – 517 s.

3. Bogatir'ov K.O. Pidgotovka majbutnikh menedzheriv-agrariiv do upravlins'kogo spilkuвання: dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: 13.00.04 / K.O. Bogatir'ov; Pivdennoukrains'kij derzhavnij pedagogichnij universitet imeni K.D. Ushins'kogo. – Odesa, 2001. – 219 s.

4. Viktorova L.V. Formuvannya profesijno-terminologichnoi kompetentnosti studentiv vishhikh agrarnikh navchal'nikh zakladiv u fakhovij pidgotovtsi: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / L.V. Viktorova / Natsional'nij universitet bioresursiv i prirodo koristuvannya Ukraini. – K., 2009. – 257 s.

5. Kruchek V.A. Formuvannya komunikativnikh umin' studentiv vishhikh agrarnikh zakladiv osviti v protsesi vivchennya psikhologo-pedagogichnikh distsiplin: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / V.A. Kruchek. – K., 2004. – 16 s.

6. Nikolaenko Y.O. Pidgotovka studentiv agrarnikh spetsial'nostej do profesijnogo spilkuвання v inshomovnomu seredovishhi: dis. ... kand. ped. nauk / Y.O. Nikolaenko / Poltav'skij derzhavnij pedagogichnij universitet im. V.G. Korolenko. – Poltava, 2009. – 260 s.

7. Shevtsova L. Didaktichna sut' situativnikh zavdan' / L. Shevtsova // Divoslovo. – 2002. – № 6. – S. 30–32.

8. Clark, Neil. Team building – a practical guide for trainers. – McGraw-Hill, 1994. – 287 p.

9. Dimmick, Sally. Successful of Communication through NLP. – Gower, 1995. – 167 p.

10. Gerald Lees and Tony Thorne. English on business: Practical English for International Executives. – Chancerel International Publishers, 1994. – 191p.

11. Honey Peter. Face to face skills. – Gower, 1995. – 167 p.

12. Turner David. Role plays: a sourcebook of activities for trainers. – McGraw-Hill, 1998. – 256 p.

Предложен анализ задач для формирования культуры профессионального английского языка, методологической основой которых является применение субъект-субъектной модели взаимодействия преподаватель-студент в процессе формирования культуры диалога и выбора личностно-ориентированных технологий в организации процесса обучения.

Навыки, умения, культура профессионального общения, практические задания, диалог,

профессиональная речь, студент-аграрий.

Activity of human and his needs for self-improvement are not considered in isolation but in conditions relations with other sources which built on humanistic principles , the main provisions of which are emotional and personal emancipation partners with communication, psychological adjustment to the current state of each other, humane treatment of partner trust and sincerity in expressing feelings. Therefore, this article offers an analysis of tasks for creating a language culture of professional English methodological framework which makes use of subject-subject model of teacher - student interaction in the process of building a culture of dialogue and selection of student-oriented technology in the organization of the learning process that includes: in the center of the educational process - the identity of the student, the conditions for the realization of his natural instincts, ensuring comfort and conflict-free environment for its development. Student - is a priority in the educational process. The main goal – is the development of his personality. Thus, the practical problems should be focusing on building the students dialogical skills of English as accessible and logical ability to express their thoughts , the ability to clearly and briefly the formulation of their opinions, the ability to safely protect their thoughts, the ability to listen to the views of the other party; ability to illustrate critical points, give examples of real life using the expressive language , the ability not to react to the emotions of the partner communication emotions, the ability to ask the right questions to be active in the discussion, the ability to follow visual appeal, elegant style of communication, the ability to apply the "effect of the first phrases ", the ability to recognize what make the loss of information, the ability to be active and confident.

Skills, abilities, culture, professional communication, practical tasks, dialogue, English professional language, agrarian student.

УДК 81'243

FOREIGN LANGUAGES TEACHING IN KAZAKHSTAN AGAINST THE BACKGROUND OF CULTURAL DIVERSITY

***M.I. Kudritskaya, PhD in Pedagogy
Kostanay State Pedagogical Institute***

The article deals with the issues of teaching foreign languages under the cultural state programme "Trilingualism in Kazakhstan" from a wide historic and social perspective. Both state documentation and everyday life reasons for introducing communication in three languages: Kazakh, English, and Russian are considered. A closer look to classroom peculiarities in foreign language teaching resulting from cultural diversity is suggested by the author, who has been involved into English language teaching and English teachers training for more than 26 years.

Language policy, foreign language education, polylingualism, cultural diversity, polycultural trilingual education.

Human communication has dramatically changed since Internet, mobile phones and who-knows-what-else-will-appear-soon revolutionized it in comparison with what it used to be one hundred – oh, no! – just twenty years ago. Globalization fosters people to travel internationally for a variety of reasons; knowing world languages from a luxury has transformed into a core necessity.

This goal, first set forth by the President of Kazakhstan, has been worked on by a lot of scientists: theoretic researchers in pedagogy and theory of education, linguists, psychologists, sociologists, ethnolinguists, ethnopsychologists, cuturologists, and ethnocuturologists.

Analysis of the latest research studies and publications. As a result, a considerable scientific and legal basis has been formed in quite a number of important state documents, reflecting the orientation of Kazakhstan on to introducing a polycultural trilingual education. Among them Constitution of the republic of Kazakhstan; State Law "On Languages in the Republic of Kazakhstan"; State Program of Languages Functioning in the Republic of Kazakhstan during 2001-2010; Concept of Language Policy in the

Republic of Kazakhstan; Concept of State Language Function Widening and Increase of its Competitiveness during 2007-2010; State Law “On Education”, adopted in 2007; State Program of education Development during 2005-2010 and 2011-2020; Concept of Foreign Languages Education Development in the Republic of Kazakhstan; State Compulsory Standards of education; Concept of the Development of Polylingual Education in the Republic of Kazakhstan, adopted in November 2008 [1, p.10].

However we realize that this challenge will be only dealt with after each person does something to study, comprehend, and practically use in cross-cultural communication the three languages named by the President: Kazakh, English and Russian. Only when it really becomes a personally important objective, trilingual society will arise in Kazakhstan.

People of Kazakhstan are open to change, curious, industrious, tolerant, and ambitious. More than 120 nationalities are living together in peace and cooperation on the hospitable land of Kazakhstan. The population of Kazakhstan as of June 1, 2012 was estimated at 16 million 760 thousand people. According to the national census the ethnic structure of the Kazakhstan society by 2009 looks as follows: 63% ethnic Kazakhs and 23% ethnic Russian, with a rich array of other groups represented, including Ukrainians, Uzbeks, Germans, Chechens, and Uyghurs. Many minorities such as Russian Germans, Poles, Romanians, Ukrainians and political opponents of the Soviet regime had been deported to Kazakhstan in the 1930s and 1940s by Stalin. There is also a small but active Jewish community. The main religious groups are Muslim (mainly Sunni) 47%, Russian Orthodox 44%, Protestant 2%, and 'other' 7% [5]. As stated by the President, ‘Due to the traditions of tolerance established in our society, our country became a place for global dialogue of religions’ [7]. We recognize we are not all similar, we have various cultural and educational backgrounds, we belong to a number of different religions, we speak our own languages. However, during long years of contact we learnt lenience and ability to function in a multilingual and polycultural society, without offending other people.

Actually, the process of trilingual education is historically grounded in this country: it was as long ago as the 19th century, when Russians came to live in Kazakhstan in multitude after the land reform in tsarist Russia, when Kazakh and Russian languages came to co-exist and penetrate into each other. These processes persisted and intensified after the Virgin Land Plough Period in the middle of the 20th century, and after Kazakhstan has become a sovereign independent state in 1991. At the dawn of the 21st century a new social order for high proficient users of foreign languages was formed, as we entered the era of globalization.

The aim of the research is to describe and analyse the issues of teaching foreign languages under the cultural state programme “Trilingualism in Kazakhstan” from a wide historic and social perspective and against the background of cultural diversity.

Presentation of basic material of the research. Cultural interaction is a complex process that is not always peaceful and resulting in tolerance: history knows lots of examples when it ended in war and conflicts. When two views of the world meet in the classroom, inharmonious ideas emerge on how each party is to act, how material is to be learned, and what educational outcomes are acceptable. In current educational vernacular,

this incongruence of perspectives is identified as differences in style. This incompatibility is most evident in:

- 1) behavioral expectations and social interaction style;
- 2) communication style, arid;
- 3) learning style.

Joyce Merrill Valdes states that 'at the base of cultural understanding is a recognition of the ways in which two cultures resemble one another as well as the ways in which they differ'[7]. Once people of Kazakhstan solved this problem of understanding and tolerating another culture nearby, it can be hoped they will recognize foreign cultures of the target languages that do not share the territory with them: English, French, German, Turkish and other.

Teaching foreign languages in Kazakhstan is as complicated a process, as anywhere in the world, but it is still more complicated because of cultural diversity of our population. Cultural diversity is probably one major element on which teachers should concentrate because it has a substantial influence on how students approach the learning process. This is particularly important when learning a foreign language takes place in a multicultural and multilingual community, like ours.

Culture is, in part, an aggregation of beliefs, attitudes, habits, values, and practices that form a view of reality. This systemized pattern of thought serves as a filter through which a group of individuals view and respond to the demands of the environment or, as Nobles suggests [8], culture is a collective approach to the world that provides a group, and individuals within that group, a design for living. Edward Hall [2], an influential authority on culture, points out that cultural patterns are generally invisible and are experienced by individuals, and by the people with whom they interact, as normal ways of acting, feeling, and being. Another way of defining culture is to conceptualize it as the modal personality of a unique group of people that provides rules and guidelines for appraising and interpreting interactions with the events, people, or ideas encountered in daily living.

Should culture study in the second language classroom try to achieve an understanding of an individual's motives, intentions, desires, and reasons for behavior? Or, should the focus of our material and discussions concern forms of organization, concepts, customary beliefs, and patterns of behavior seen in relation to each other? For example, should we be concerned with the actual behavior of members of a culture (their desires or interests) or simply rely on what many have called abstractions from actual behavior (that is, beliefs, patterns of social organization, political organization, etc.)?

When a baby is born it is slapped on the back and made to cry – this much is virtually universal; but from that point on each person's life, attitudes, creeds, religion, politics (in a broad sense) – indeed, most of his world view – are shaped largely by his environment. Each person, wherever he dwells, is an individual, but an individual influenced by family, community, country, and even language. Certainly no culture is composed of herds of clones that have been defined by their environment; nevertheless, each culture is fashioned by pervading and prevailing tenets – whether they are conscious or subconscious, spoken or tacit. When a person who has been nurtured by one culture is placed in juxtaposition with another, his reaction may be anger, frustration, fright,

curiosity, entrancement, repulsion, confusion. If the encounter is occasioned by study of another language, the reaction may be all the stronger because he is faced with two unknowns simultaneously. Such a predicament may be very threatening, and until the threat is removed, language learning may be blocked [7, p. 3-5].

It is very important to say here about the role of culture in education [4, p. 229].

Culture in education

- Culture is intimate related to language and the development of basic communication, computation, and social skills
- Culture is an important part of the dynamics of the teaching-learning process in all classrooms, both bilingual and monolingual
- Culture affects the organization of learning, pedagogical practices, evaluative procedures, and rules of schools, as well as instructional activities and curriculum
- Culture is more than the heritage of a people though dances food holidays and history. Culture is more than a component of bilingual education programs. It is a dynamic, creative, and continuous process, which includes behaviors, values, and substances shared by people, that guides them in their struggle for survival and gives meaning to their lives [3; 6].

As a vital process it needs to be understood by many people in Kazakhstan, a multiple society which has many interacting cultural groups. Their cultural orientation differs significantly from one another. Their fate or life chances are predicated on their life orientations and values. This is the perspective in which most teachers are socialized. Bidialectalism and bilingualism are the most obvious indications of cultural diversity.

The conceptual basis for determining the purpose, content and teaching strategies bilingual development of students is a sociocultural approach to learning foreign languages. The main idea of it is that communicative-oriented learning a foreign language as a means of international communication is closely linked with intense use of it as an element of knowledge of world culture, national cultures and social subcultures, knowledge and spiritual heritage of peoples and their historical and cultural memory, the method of achieving cross-cultural understanding.

Sociocultural bilingual development is in all educational subjects and aimed at developing the world of students, their communicative culture, and spiritual potential of global thinking, development of educational needs. Basic Principles of social and cultural education are: learning to communicate in foreign language in a context of the dialogue of cultures, a reliance on cross - cultural knowledge, and reliance on the intellectual potential of students in the selection of foreign language communication.

Thus, students should be involved in the process of intercultural communication at the level of using foreign languages. Therefore bilingual development of students should have an expressive communicative cognitive orientation. With the development and dissemination of communicative approach to learning foreign languages much more attention has been given to the use of language in certain social and cultural situations. The ability to make a communication in the socio-cultural linguistic knowledge effectively means that the speaker in a foreign language has the socio-cultural competence. Socio-cultural language competence is a social and linguistic knowledge, appropriately used in intercultural communication. The lack of socio-cultural competence

significantly impedes communication. Sociocultural competence determines the successful communication of specialists with people of another culture, which allows them to be confident and comfortable in foreign language environments. I believe, this must be one of the reasons why the President of the republic of Kazakhstan posed trilingual education as a strategic goal of the education reform, being implemented in our country. However, bare knowledge of language formula patterns and even extensive vocabulary cannot ensure intercultural communicative competence. Not knowing such, at first glance, simple things as: when shake a hand, who will pay for lunch, and many others, poses serious implications as a loss of contract or even in the worst case, loss of partners.

Those who interact with members of a different culture know that knowledge of the sounds, the grammar and the vocabulary of the foreign tongue is indispensable when it comes to sharing information. But being able to read and speak another language does not guarantee that understanding will take place. Words in themselves are too limited a dimension. The critical factor in understanding has to do with cultural aspects that exist beyond the lexical –aspects that include the many dimensions of nonverbal communication.

The teacher should teach students to see language not only in the knowledge of words and rules and their connection to the speech, but also reflect national culture. Social and cultural approach focuses communicants on the comparison pictures of the world in the context of national and world civilizations and thus brings the student to reflect upon owns' values, to recognize the heritage of their own country and people. Cultural self-identification often takes place only when a person realizes that his/her culture is not the only one, but there are numerous other cultural patterns in the world. Sometimes this idea may shock them and makes them feel insecure: they lose their confidence in their own life experience and doubt the values of their national culture. This is where the teacher should come with a helping hand, emphasizing the cultural and ethical values of home community. It means our students should not only recognize culturally specific features in a foreign background, but also that they are to be able to tell about their own culture to speakers of other languages.

I witnessed this process many times in my own classroom and I saw how students for the first time in their lives tried to define their own cultural routines. I could observe how enthusiastic students were about practicing language by means of cultural differences. I understood that intercultural differences, sociocultural effects and intercultural communication are very important issues in the process of foreign language teaching and learning. Human actions in the world partake of the patterns of reflexivity, and the productions of human beings, including science and mathematics, not speaking of culture, can be seen in this light. Reflexive domain, an arena where the apparent objects as entities of the domain are actually processes and transformations of the domain as a whole [1] should definitely be minded in foreign language education. Cultural background of the students can contribute to the acquisition of the target language. Implying effective ways of treating intercultural differences in foreign language teaching help students to enhance cultural awareness and overcome cultural shock.

With this new emphasis in second language study, that of training students to understand and interpret the culture, and to function in that new environment, the burden placed upon language instructors has greatly increased. Since we cannot expect them to be linguists, psychologists, philosophers, and cultural anthropologists (and, perhaps, geographers, historians, philologists, and literary critics) we can, at least, suggest that a basic course in cultural change and cultural universals would be of most use to the second language teacher.

Conclusions and recommendations for further research. It is the responsibility of foreign and second language teachers to recognize the trauma their students experience and to assist in bringing them through it to the point that culture becomes an aid to language learning rather than a hindrance. What teachers need in order to achieve this result is a perspective of how language and culture affect one another in the human mind, considerable knowledge of cultural differences pursue, specific traits of several different cultures, and some background and insight on how to use all of this in the classroom and in the teacher-student relationship.

References

1. Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан // Издание официальное. – Астана, 2001.
2. Hall, Edward T. The silent language. Garden City / Edward T. Hall. – N.-Y. : Double day, 1959, P.28.
3. Jenks, Frederik L. Toward the Creative Teaching of Culture / Frederik L Jenks// American Foreign Language Teacher 2(3): –1972. – p.12-14,42.
4. Kauffman L. Reflexivity and Eigenform: The Shape of Process/ L. Kauffman // Constructivist Foundations mathematics [Электронный ресурс]. – Vol. 4, № (3): P.121–137. – Режим доступа: <http://www.univie.ac.at/constructivism/journal/4/3/121.kauffman>
5. Official site of the president of the republic of Kazakhstan [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://akorda.kz/en/category/kazakhstan>
6. Savaria-Shore, M., Arvizu, Steven F. Cross-cultural literacy: Ethnographies of communication in multiethnic classrooms/ M. Savaria-Shore, Steven F. Arvizu. – N.-Y.: Garland Publishing Inc. – 1991. – 528 p.
7. Valdes, Joyce M. Culture bound: Bridging the Cultural Gap in Language Teaching/ Joyce M. Valdes. – Cambridge University Press, 1986. – 222 p.
8. Wade, W. Nobles Infusion of African and African American Culture Content: A Question of Content and Intent / W. Nobles Wade // Detroit Public Schools [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nuac.org/articles/pdf/Nobles_article.pdf

References

1. Kontseptsiya razvitiya inoyazychnogo obrazovaniya Respubliki Kazakhstan // Izdanie ofitsial'noe. – Astana, 2001.
2. Hall, Edward T. The silent language. Garden City / Edward T. Hall. – N. -Y.: Double day, 1959, P.28.
3. Jenks, Frederik L. Toward the Creative Teaching of Culture / Frederik L Jenks// American Foreign Language Teacher 2(3): –1972. – p.12-14,42.

4. Kauffman L. Reflexivity and Eigenform: The Shape of Process/ Kauffman L. // Constructivist Foundations mathematics [Elektronnij resurs]. – Vol. 4, № (3): P.121–137. – Rezhim dostupu: <http://www.univie.ac.at/constructivism/journal/4/3/121.kauffman>

5. Official site of the president of the republic of Kazakhstan [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://akorda.kz/en/category/kazakhstan>

6. Savaria-Shore, M., Arvizu, Steven F. Cross-cultural literacy: Ethnographies of communication in multiethnic classrooms/ M. Savaria-Shore, Steven F. Arvizu. – N.-Y. : Garland Publishing Inc. – 1991. – 528 p.

7. Valdes, Joyce M. Culture bound: Bridging the Cultural Gap in Language Teaching/ Joyce M. Valdes. – Cambridge University Press, 1986. – 222 p.

8. Wade, W. Nobles Infusion of African and African American Culture Content: A Question of Content and Intent / W. Nobles Wade // Detroit Public Schools [Elektronnij resurs]. – R Rezhim dostupu: http://www.nuac.org/articles/pdf/Nobles_article.pdf

Розглянуто аспекти іношомовної освіти в ситуації реалізації державного культурного проекту «Тривимовність у Казахстані» у широкому історико-соціальному контексті. Внутрішні підстави, включаючи Державні нормативні акти і прості життєві чинники впровадження трьох мов: казахської, англійської й російської, викладено в тексті. Запропоновано приклади з власного 26-річного досвіду роботи в освітянській галузі з питань навчання англійської мови та підготовки вчителів англійської мови.

Мовна політика, іношомовна освіта, полімовність, культурне різноманіття, полікультурна тривимовна освіта.

Рассмотрены аспекты иноязычного образования в ситуации реализации государственного культурного проекта «Трязычие в Казахстане» в широком историко-социальном контексте. Внутренние основания, включая Государственные нормативные акты и простые жизненные причины внедрения трёх языков: казахского, английского и русского, изложены в тексте. Предложены примеры из собственного 26-летнего опыта работы в сфере обучения английскому языку и подготовки учителей английского языка.

Языковая политика, иноязычное образование, полиязычие, культурное разнообразие, поликультурное трязычное образование.

УДК 81'243

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ВНЗ

О.С. Резунова, кандидат педагогічних наук, доцент

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Розглянуто сутність поняття «інноваційні технології». Описано інноваційні технології викладання ділової англійської мови в аграрних ВЗО. Основну увагу зосереджено на таких технологіях як тренінги, інтерактивне навчання, навчання з використанням мультимедійних технологій, case-study (аналіз конкретних, практичних ситуацій), метод проектів, метод «Шість капелюхів мислення».

Інноваційні технології, ділова англійська мова, тренінги, інтерактивне навчання, мультимедійні технології, аналіз практичних ситуацій, метод проектів, метод «Шість капелюхів мислення».

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний стан економіки країни потребує створення нової системи інноваційного розвитку агропромислового сектору "аграрна освіта – аграрна наука – аграрне виробництво". Функціонування аграрної освіти та науки не повною мірою відповідає соціально-економічним потребам суспільства, рівню розвитку виробництва та продовольчої безпеки держави. Розв'язання проблеми можливе за умови реформування аграрної освіти і науки із застосуванням інноваційних підходів, що дасть змогу підвищити їх

якість та результативність, забезпечить конкурентоспроможність агропромислового сектору національної економіки. Стрімкий вихід України у світовий та європейський простір формує чітке соціальне замовлення на володіння діловою іноземною мовою. У цьому контексті знання ділової англійської мови стає не просто важливим фактором, а навіть життєвою необхідністю. Завдання вищої школи полягає не лише у наданні знань студентам, а й у формуванні конкурентоспроможної та впевненої особистості. Використання інноваційних технологій в процесі викладання ділової англійської мови сприяє впровадженню окреслених завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми інноваційних педагогічних технологій займалися різні дослідники.

На думку С.О. Сисоевої, використання інноваційних педагогічних технологій в освіті має «забезпечувати особистісний і професійний розвиток особистості, її професійну та соціальну мобільність, конкурентоспроможність на ринку праці, адаптаційну гнучкість» [4].

Д.С. Мазоха та Н.І. Опанасенко зазначають, що «педагогічна професія вимагає особливої чутливості до постійно оновлюваних тенденцій суспільного буття, здатності до адекватного сприйняття потреб суспільства і відповідної корекції навчально-виховної діяльності» [3].

М.В. Кларін зазначає: «За своїм основним змістом поняття «інновація» приналежне не тільки до створення і поширення новацій, а й до змін у способах діяльності, стилі мовлення, які з цим пов'язані. Розглядаючи інноваційні моделі навчання в такий спосіб, ми звертаємося до нових дидактичних підходів, що формують нетрадиційне уявлення про організацію навчального процесу [2].

Мета статті – розкрити особливості використання інноваційних технологій викладання ділової англійської мови в аграрних ВЗО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із шляхів модернізації освітньої системи України постає упровадження в навчальний процес ВЗО інноваційних педагогічних технологій і методів. Інновації (з лат. новизна, нововведення) - нові форми організації діяльності і управління, нові види технологій, що охоплюють різні сфери життєдіяльності людства.

Нововведення (інновації) не виникають спонтанно, а постають результатом системних наукових пошуків, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду. Стрижнем інноваційних процесів у освіті є упровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику, вивчення, узагальнення і поширення передового вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду.

Інноваційне навчання – зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна й освітня діяльність, що ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості [1].

У цьому аспекті саме на ВЗО покладається відповідальність у якісному забезпеченні студентів комплексом мовних знань, умінь, навичок. Якісна мовна підготовка студентів не можлива без використання сучасних освітніх технологій. До сучасних технологій навчання ділової іноземної мови належать: проектна робота

в навчанні, застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій, робота з навчальними комп'ютерними програмами з іноземних мов (система мультимедіа), дистанційні технології в навчанні іноземних мов, створення презентацій у програмі PowerPoint, використання інтернет-ресурсів, навчання ділової іноземної мови в комп'ютерному середовищі (форуми, блоги, електронна пошта), новітні тестові технології (створення банка діагностичних матеріалів із курсу навчального предмета «Ділова іноземна мова» для проведення комп'ютерного тестування).

У сучасній практиці викладання ділової англійської мови в аграрних ВЗО найбільш поширеними є такі **інноваційні технології навчання**:

- тренінги,
- інтерактивне навчання,
- навчання з використанням мультимедійних технологій,
- case-study (аналіз конкретних, практичних ситуацій),
- метод проектів тощо.

У **тренінговому навчанні** основна увага приділяється практичному відпрацюванню матеріалу, що вивчається, коли в процесі моделювання спеціально заданих ситуацій особи, які навчаються, мають змогу розвинути й закріпити необхідні знання та навички, змінити своє ставлення до власного досвіду й застосовуваних у роботі підходів. У тренінгах зазвичай широко використовуються різні методи й техніка активного навчання: ділові, рольові та імітаційні ігри, розбір конкретних ситуацій і групові дискусії. У 70–80-х рр. ХХ ст. у європейських країнах набули поширення тренінги навичок ділового спілкування, що спрямовані на підвищення загального рівня компетентності в певній галузі. На заняттях із ділової англійської мови використовуються такі види тренінгів: *тренінг навичок ведення переговорів* під час вивчення теми «Переговори», *тренінг навичок проведення презентацій* під час вивчення теми «Ефективна презентація» тощо.

Підготовка сучасних фахівців потребує активних форм і методів, що лежать в основі **інтерактивного навчання** (англ. – interactive learning). Поняття «інтерактивне» (у перекладі з англ. interact) складається з двох компонентів: inter – взаємний і act – діяти, тобто означає здатність до взаємодії. Отже, передбачається, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників.

Інтерактивність навчання передбачає активізацію навчальних можливостей студентів під час занять із ділової англійської мови замість отримання й переказування готової інформації. Заняття, на яких використовуються інтерактивні технології, збагачують студентів основними знаннями, вміннями, навичками та зразками поведінки, що є визначальним для формування окремих компетентностей. Вони захоплюють, пробуджують інтерес, навчають самостійного мислення та дій. Адже, під час інтерактивного навчання студент стає не об'єктом, а суб'єктом навчання, він відчуває себе активним учасником подій і власної освіти, особистісного розвитку та професійного становлення. Це забезпечує внутрішню мотивацію навчання, що сприяє його ефективності.

Накопичений уже сьогодні в Україні та за кордоном досвід переконливо свідчить, що інтерактивні технології сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу. Вони дають змогу студентам:

- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу й тому зробити засвоєння знань більш доступним;
- навчитися формулювати власну думку, правильно її висловлювати, доводити особисту точку зору, аргументувати й дискутувати;
- навчитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;
- моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації;
- вчитися будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути діалогу;
- знаходити спільне розв'язання діалогу;
- розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт.

Завдяки ефекту новизни та оригінальності інтерактивних методів при правильній їх організації зростає інтерес до процесу навчання.

Використання *мультимедійних технологій*, як різновиду інтерактивних технологій, при вивченні ділової англійської мови відкриває перед студентами доступ до нових джерел інформації, підвищує їх мотивацію до отримання інформації іноземною мовою, підвищує ефективність самостійної роботи, дає нові можливості для творчості.

Навчання діловій англійській мові за допомогою мультимедійних засобів дає змогу обирати темп та рівень завдань, покращує швидкість засвоєння граматичних конструкцій та накопичення словникового запасу. Також до беззаперечних технічних переваг цього методу можна віднести можливість використання інтерактивних відео- та аудіороликів при навчанні усному мовленню. Демонструючи схеми, фото та малюнки за тематикою мовного спілкування, реалізується принцип наочності. Запровадження мультимедійних технологій створює умови для інтерактивного спілкування, що на сьогоднішній день є найважливішою складовою навчального процесу. Використовуючи мультимедійні технології, викладач може подати інформацію в абсолютно новій і ефективній формі, зробити її більш повною, цікавою та наближеною до тематики спілкування, що вивчається. А також, мультимедійні технології дозволяють розробити яскраві та більш цікаві вправи на говоріння. Вивчення ділової іноземної мови із застосуванням мультимедійних технологій також має певні переваги і для студентів. Так як ці технології нові, студентам цікаво мати справу з джерелами нових видів отримання інформації. Не менш важливим є й те, що засвоєння нової інформації з використанням мультимедійних технологій проходить в ігровій формі. Застосування мультимедійних технологій дозволяє студентам самостійно готувати міні-проекти за тематикою спілкування й презентувати їх. Презентації на заняттях із ділової англійської мови дозволяють поєднувати у собі застосування мультимедіа та необхідного мовного матеріалу. Перевага презентацій у тому, що їх можна використовувати на будь-якому етапі вивчення теми.

Сутність *кейс-методу* полягає у використанні конкретних випадків, пов'язаних з певними труднощами в професійній діяльності (ситуацій, історій, текстів) для спільного аналізу, обговорення та прийняття рішень студентами.

Цінність кейс-методу в тому, що він одночасно відображає не тільки практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при вирішенні певної проблеми, а також вдало суміщає навчальну, аналітичну та виховну діяльність, що, безумовно, є дієвим і ефективним у реалізації процесу набуття професійних умінь та навичок.

Метод проектів на заняттях із ділової англійської мови є одним з найбільш цікавих для студентів. В основі проекту лежить певна проблема. Елемент творчості робить проектну роботу індивідуальною. Працюючи над проектом, студенти виконують невелику дослідницьку роботу: знаходять і опрацьовують матеріал у підручниках та Інтернеті, виокремлюючи найголовніше, шукають ілюстрації, готують проект до представлення в групі. Наприклад, метод проектів використовували, вивчаючи тему «Telephoning» («Телефонні розмови»). У кінці вивчення теми студентам було оголошено про створення проекту на тему «Telephoning across cultures» («Телефонні розмови в різних культурах») та можливість самостійно обрати будь-яку культуру чи країну. Таким чином, індивідуальна робота розпочалася вже на перших етапах створення проекту. Заняття пройшло досить цікаво, кожен студент мав змогу презентувати власний проект, висловити свою думку, знайти спільні та відмінні риси в телефонному спілкуванні різних культур.

Останнім часом на заняттях із ділової англійської мови набула широкого використання технологія Едварда де Боно «**Шість капелюхів мислення**», спрямована на навчання людей управляти власним мисленням [5].

Існує шість капелюхів різних кольорів: білий, червоний, жовтий, чорний, зелений і блакитний, кожен з яких наділений характерними, притаманними лише йому рисами. Змінюючи капелюх, ми можемо надати нашим думкам необхідного напрямку, що буде відповідати певному типу мислення. У цьому методі мислення поділяється на шість різноманітних режимів, кожен з яких представлений капелюхом свого кольору [5].

Прикладів використання цього методу на заняттях із ділової англійської мови багато. Найчастіше ми вдаємося до його застосування, опрацьовуючи тексти, обговорюючи якусь думку або представляючи усне повідомлення. Цей метод допомагає мисленню набути таких рис, як: чіткість, різнобічність і структурованість.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, становлення нової системи освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір потребує суттєвих змін інноваційного спрямування у підготовці майбутніх фахівців-аграріїв. Ефективність інноваційних технологій викладання ділової англійської мови у вищій школі залежатиме від бажання і здатності викладачів скористатися позитивним досвідом вітчизняних та іноземних учених і практиків щодо творчого підходу у навчанні, розуміння необхідності відмовитися від авторитарних і схоластичних методів. Інноваційні технології навчання іноземних мов, що ґрунтуються на творчому підході, допомагають повністю розкрити потенціал

студентів і сприяють розвитку та самовдосконаленню навчально-комунікативного процесу.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є дослідження особливостей навчання ділової англійської мови в контексті сучасних освітніх нововведень.

Список літератури

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник / І.М. Дичківська. – К. : Академ. видав., 2004. – 352 с.
2. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе: Анализ зарубежного опыта М. В. Кларин. – М. : Знание, 1989. – С.55.
3. Мазоха Д.С., Опанасенко Н.І. Педагогіка : навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 232с.
4. Сисоєва С.О. Творчий розвиток особистості в процесі неперервної професійної освіти / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. : у 2 ч. // За ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало. – Ч. 1. – К., 2001. – С. 45–53.
5. Э. Де Боно. Шесть шляп мышления. Основная концепция [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://4brain.ru/blog>

References

1. Dichkivs'ka I.M. Innovatsijni pedagogichni tekhnologii: navch. posibnik / I.M. Dichkivs'ka. – K.: Akademvidav, 2004. – 352 s.
2. Klarin M. V. Pedagogicheskaya tekhnologiya v uchebnom protsesse / M. V. Klarin. – M., 1989. – S. 55.
3. Mazokha D.S., Opanasenko N.I. Pedagogika: Navchal'nij posibnik. – K.: TSentr nachal'noi literaturi, 2005. – 232s.
4. Sisoeva S.O. Tvorchij rozvitok osobistosti v protsesi neperervnoi profesijnoi osviti / S.O. Sisoeva // Neperervna profesijna osvita: teoriya i praktika. Zb. nak. pr.// Za red. I. A. Zyazyuna ta N.G. Nichkalo. – u 2 ch. – CH.1. – K., 2001. – S. 45-53.
5. E. de Bono. Shest' shlyap myshleniya. Osnovnaya kontseptsiya [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: [http:// www.debono.ru/article/sixhats.htm](http://www.debono.ru/article/sixhats.htm)

Раскрыта сущность понятия «инновационные технологии». Описаны инновационные технологии преподавания делового английского языка в аграрных ВУЗах. Основное внимание сосредоточено на таких технологиях как тренинги, интерактивное обучение, обучение с использованием мультимедийных технологий, case-study (анализ конкретных, практических ситуаций), метод проектов, метод «Шесть шляп мышления».

Иновационные технологии, деловой английский язык, тренинги, интерактивное обучение, мультимедийные технологии, анализ практических ситуаций, метод проектов, метод «Шесть шляп мышления».

The paper describes the concept of "innovative technologies." It is considered innovative technologies of teaching Business English at agricultural universities. Special attention is paid to such technologies as training, interactive learning, multimedia training, case-study, project method, the method of "Six Thinking Hats".

Innovative training focuses on dynamic changes in the world, on training and educational activity based on the development of different thinking forms, creativity, high social and adaptive capacities of the individuals.

Training study focuses on the practice, connected with the studied materials, and gives students an ability to develop and deepen the necessary knowledge and skills, to change their attitude to their own experience and used approaches.

Interactive learning provides active forms of Business English studying instead of repeating information. Interactive technologies enrich students with the basic knowledge, skills and behavior patterns, which is crucial for the formation of individual competencies. They awaken interest, teach independent thinking and action making.

Multimedia technologies help teachers provide information in a new and efficient way to make it more complete, interesting and close to the subject of studying. Also, multimedia technologies make reading and listening activities more vivid and interesting.

Case method reflects not only a practical problem, but actualizes a certain set of knowledge that is essential to master a specific problem, and successfully combines academic, analytical and educational activities.

"Six Thinking Hats" focuses on teaching people to manage their own thinking.

Innovative technologies, Business English, interactive learning, multimedia technologies, case-study, project method, the method of "Six Thinking Hats".

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ВНЗ

В.А. Кулько, старший викладач

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Розглянуто питання щодо використання нових інноваційних технологій у вивченні англійської мови студентами вищих навчальних закладів. Зосереджено увагу на інноваційних методах навчання, включаючи застосування різних сайтів, скайпу і блогів.

Інноваційні технології, англійська мова, метод, Інтернет, сайт, скайп, блог.

Навчальний процес сьогодення вимагає постійного вдосконалення, так як відбувається зміна пріоритетів і соціальних цінностей: науково-технічний прогрес все більше усвідомлюється як засіб досягнення такого рівня виробництва, який найбільшою мірою відповідає задоволенню потреб людини, що постійно підвищуються, розвитку духовного багатства особистості. Тому сучасна ситуація в підготовці фахівців вимагає докорінної зміни стратегії і тактики навчання у вищому навчальному закладі.

Протягом останнього десятиріччя в нашій країні значно зросла зацікавленість вивченням іноземних мов і підтвердженням цьому є відкриття в багатьох вищих навчальних закладах факультетів, на яких іноземна мова вивчається як спеціальність, та тривалий попит, яким користуються ці фахівці.

Нині все частіше в оголошеннях про прийом на роботу спостерігається тенденція, коли запрошуються економісти, інженери, механіки, екологи зі знанням однієї або двох іноземних мов. Це є свідченням того, що з'являється попит на фахівців економічних, технічних та аграрних спеціальностей з належним рівнем знань іноземної мови.

Сучасна ситуація в підготовці кадрів вимагає докорінної зміни стратегії і тактики навчання у виші. У зв'язку з цим використання активних методів навчання є необхідною умовою для підвищення ефективності процесу навчання з метою підготовки фахівців різних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі навчання іноземної мови студентів та учнів присвячено багато робіт різних науковців: Й. Берман, І. Бім, І. Зимньої, Г. Китайгородської, О. Леонтєва, Ляховицького, Є. Пасова, Е. Шубіна тощо. Велику роль у становленні та розвитку активних методів навчання відіграли роботи Л. Виготського, Д. Ельконіна, А. Леонтєва, В. Давидова, А. Смолкіна, А. Вербицького, В. Ефімова, В. Комарова тощо.

Існуюча суперечність між зростаючими вимогами до рівня знань іноземної мови фахівцями різних спеціальностей та їхнім реальним невисоким рівнем знань, невмінням практично користуватись іноземною мовою в професійній сфері доводить необхідність вирішення проблемних питань у навчанні іноземній мові студентів різних спеціальностей і пояснює актуальність цієї проблеми.

Мета дослідження є розгляд питання щодо використання інноваційних технологій у вивченні англійської мови студентами ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Теорія і практика викладання іноземних мов у немовних вишах із початку 90-х років переживають складний період. Із одного

боку, престиж дисципліни «іноземна мова» постійно зростає, а з іншого професійно-орієнтованому навчанню іноземних мов у ВНЗ заважає ряд серйозних проблем, з якими постійно мають справи кафедри іноземних мов. До них належать:

- недостатня кількість годин, що відводиться на практичні заняття та їх нераціональний розподіл;

- різний рівень підготовки абітурієнтів з іноземної мови: а) недостатня підготовка у більшості першокурсників або її повна відсутність (10%); б) наявність групи студентів зі спеціальною підготовкою – випускників спеціалізованих шкіл і класів з поглибленим вивченням іноземної мови;

- відсутність спеціальних навчальних посібників для останньої групи студентів і недостатня кількість сучасних посібників для всіх груп;

- нерозробленість проблем навчання іноземної мови студентів немовних вишів у тісному зв'язку з одержуваною професією внаслідок відсутності міжпредметної координації між кафедрами іноземних мов і профілюючими кафедрами вишів;

- нездатність студентів використовувати вже засвоєні знання, навички й вміння з іноземних мов, а також способи діяльності для вирішення практичних завдань [1].

Остання проблема потребує серйозного й ретельного вивчення, оскільки в сучасних умовах засвоєння знань не є головною метою навчання. Знання, навички та вміння як одиниці освітнього результату необхідні, але недостатні для того, щоб бути успішним фахівцем у сучасному інформаційному суспільстві. Для фахівця важлива не стільки енциклопедична грамотність, скільки здатність застосовувати узагальнені знання, навички та вміння в іноземній мові для вирішення конкретних ситуацій і проблем, що виникають у реальній діяльності професійного спілкування.

Розширення торгівельно-економічних зв'язків із зарубіжними країнами, велика кількість спеціальної літератури з іноземних мов, можливість отримання професійно-значущої інформації в мережі Інтернет, міжнародний обмін студентами та фахівцями, отримання або продовження освіти в зарубіжних вузах і т. д. вимагає від сучасного фахівця компетентного володіння іноземною мовою для цілей іншомовного професійного спілкування.

Педагоги в нових умовах шукають і застосовують на практиці нові методи вирішення поставлених завдань, використовуючи комп'ютерні технології у вивченні англійської мови.

Зупинимось на таких можливостях комп'ютерних технологій:

- 1) використання ряду Інтернет-сайтів у викладанні англійської мови;

- 2) застосування скайпу у вивченні англійської мови;

- 3) пошук студентами додаткової (до підручника) інформації в Інтернеті за завданням викладача;

- 4) пошук додаткової (стосовно даної в підручнику) інформації викладачем в Інтернеті для використання її на заняттях з англійської мови;

- 5) роль блогів у самостійному вивченні англійської мови.

Для ефективного навчання англійської мови найбільш привабливим, як ми вважаємо, є використання різних сайтів. Вони допомагають вирішувати цілу низку дидактичних завдань: формувати вміння і навички читання, використовуючи матеріали глобальної мережі; поповнювати словниковий запас; формувати стійку

мотивацію до вивчення англійської мови; розширювати світогляд студента, тим самим формуючи його соціокультурну компетенцію.

Сайти пропонують різні навчальні та методичні матеріали і дозволяють студенту перевірити свої знання. Відстань і час більше не є перешкодами: студент має доступ до інформації цілодобово, може вибирати, що і в який час вивчати. Особиста зацікавленість сприяє досягненню спільної мети студента і викладача.

При використанні сайтів реалізуються всі основні принципи дидактики: доступність, індивідуалізація, наочність, свідомість і активність.

У вивченні англійської мови в сучасних умовах велику значимість має застосування скайпу.

Спілкування онлайн, безумовно, сприяє збагаченню словникового запасу студентів і пробудженню живого інтересу до фразеології англійської мови. Формується інтерес до мовних фактів, розвивається вміння пильно бачити і чути, допитливо проникати в значення виразів, що часто зустрічаються, а також прагнення до самостійного їх вживання.

Скайп дозволяє пересилати файли, вести записну книжку, отримувати новини, заходити на різні конференції. Слід зазначити, що ця програма легка в застосуванні й економічна з фінансової точки зору.

Студенти можуть спілкуватися в скайпі з носіями мови – своїми однолітками чи брати участь у групових заняттях, що проводяться носіями мови. Загальновідомий факт ефективності занурення в мовне середовище в процесі вивчення іноземної мови. Але не кожен може дозволити собі перебування в країні мови, що вивчається протягом тривалого періоду часу. Саме скайп дозволяє спілкуватися з носіями іноземної мови. Студенти мають змогу стежити за жестами, мімікою, інтонацією співрозмовника, а також спостерігати за артикуляційними рухами і чути правильну інтонацію, звертати увагу на фразові наголоси в мовленні співрозмовника. Велика заслуга скапу полягає в тому випадку, якщо спілкування йде з носієм мови, для якого англійська є рідною, першою мовою.

У процесі спілкування через скайп студенти розвивають навички сприйняття англійської усної мови на слух і розмовні навички, збільшують словниковий запас, вивчають граматику, відбувається навчання читання та письма (чат).

Чим більше ми говоримо з іншими людьми, тим більше вони відповідають нам. Спілкування зі студентами-однолітками – це один із способів практикуватися в сприйнятті мови на слух. Розуміння більшої частини почутої інформації дозволяє не лише пізнавати нове про навколишній світ, а й долати існуючі мовні бар'єри.

В Інтернеті функціонують клуби «мовного обміну», де можна зареєструватися і поспілкуватися з людьми, які говорять на мові, що вивчається, а натомість допомогти у вивченні української мови. Також хороший спосіб знайти спілкування за інтересами – іноземні соціальні мережі.

Скайп є також одним із засобів поповнення словникового запасу розмовними виразами, що ще не увійшли до академічного словника і по суті є неологізмами. Цікаві і сленгові вирази з молодіжного жаргону типу: *It is a very-together guy* - Він дуже приємний малий. Жоден найкращий словник не дає знання подібних фраз і виразів. Усі ці чинники вказують на позитивні сторони скайпу і перетворюють

його в один з важливих інструментів самостійного вивчення іноземної мови. Слід погодитися з тим, що інформаційні технології вимагають засвоєння педагогами нової філософії освіти та педагогіки [2, с. 32]. Скайп, безумовно, можна віднести до таких технологій.

У навчальному процесі доцільно також використання електронної пошти та блогів. Новітні інформаційні технології в навчанні дозволяють активніше використовувати науковий та освітній потенціал провідних університетів та інститутів, залучати найкращих викладачів до створення курсів дистанційного навчання, розширювати аудиторію учнів. За кордоном використання ресурсів Інтернету в освіті вже має багатий досвід завдяки тому, що в глобальних мережах можна знайти потрібну інформацію. Глобальна мережа Інтернет пропонує викладачам іноземної мови безліч корисних ресурсів. Це спеціальні програми навчання іноземним мовам, а також автентичний матеріал, який викладач може відібрати самостійно і адаптувати до конкретних навчальних завдань. Включення матеріалів мережі в зміст уроку є однією з основних можливостей використання Інтернету.

У сучасних умовах розширюються можливості використання в навчальному процесі блогів, тобто записів автора (чи авторів), розташованих у хронологічному порядку. Зазвичай записи поділяють за категоріями і присвоюють їм ключові слова. До запису передбачений механізм коментування читачами. Такий механізм забезпечує небачене зростання популярності блогів, проникнення їх у різні сфери життя.

Існує безліч блогів, вони класифікуються за різними параметрами:

1) види блогів за автором:

- особистий (авторський, приватний) блог – належить одній особі (як правило власнику блогу);

- підроблений блог – ведеться від імені чужої особи;

- колективний блог – ведеться групою осіб;

- корпоративний блог – ведеться співробітниками однієї організації і так далі;

2) види блогів за наявністю і видів мультимедіа:

- текстовий блог – блог, основним змістом якого є тексти;

- фотоблог – блог, який містить фотографії;

- музичний блог – блог, основний зміст якого становить музика;

- відеоблог – блог, який надає відеороліки.

Безумовно, використання Інтернету у вивченні іноземної мови не є альтернативою традиційним підручникам. Комп'ютер став технічним засобом навчання і може доповнювати традиційне заняття.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як показують наукові дослідження в галузях застосування інформаційних ресурсів освітнього призначення і медіаосвіти, використання нових інформаційних і телекомунікаційних технологій у навчальному процесі дозволяє:

- показувати навчальні матеріали з іноземної мови не лише в друкованому, але і в графічному, звуковому, анімованому вигляді, що дає багатьом студентам реальну можливість засвоїти предмет на більш високому рівні;

- автоматизувати систему контролю, оцінки й корекції знань учнів;
- автоматизувати процес засвоєння, закріплення та застосування навчального матеріалу з урахуванням інтерактивності багатьох електронних посібників;
- здійснювати диференціацію та індивідуалізацію навчання;
- істотно підвищити інтерес до вивчення іноземної мови, що також визначає якість навчання;
- отримувати доступ і оперувати великим обсягом інформації;
- організувати самостійну навчальну роботу;
- надавати можливості дистанційного навчання тим, кому це необхідно.

Список літератури

1. Федорова О. Н. Обучение английскому языку студентов неязыкового вуза на основе компетентностного подхода: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – Санкт-Петербург, 2007. – 278 с.
2. Балыхина Т.М. Информатизация обучения языкам: становление компьютерной лингводидактики / Т. М. Балыхина, А. Д. Гарцов // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 4. – С. 32–38.
3. Ивайловская Ю. В. Использование компьютерных программ в обучении иностранным языкам / Ю. В. Ивайловская // Вестник Московского университета. Сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – № 3. – С. 108–119.
4. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: словник-госарій / М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр, Т. Є. Рак. – Л. : Вид-во «СПОЛОМ», 2011. – 214 с.
5. Иванченко Д. А. Перспективы применения блог-технологий в Интернет-обучении / Д. А. Иванченко // Информатика и образование. – 2007. – № 2. – С. 120–122.
6. Сысоев П. В. Современные учебные Интернет-ресурсы в обучении иностранному языку / П. В. Сысоев, М. Н. Евстигнеев // Иностранные языки в школе. – 2008. – № 6. – С. 3–10.

References

1. Fedorova O. N. Obuchenie anglijskomu yazyku studentov neyazykovogo vuza na osnove kompetentnostnogo podkhoda: dissertatsiya kandidata pedagogicheskikh nauk: 13.00.02 Sankt-Peterburg, 2007. –278 s.
2. Balykhina T.M. Informatizatsiya obucheniya yazykam: stanovlenie komp'yuternoj lingvodidaktiki / T. M. Balykhina, A. D. Gartsov // Vysshee obrazovanie segodnya. – 2006. – № 4. – S. 32–38.
3. Ivajlovskaya Yu.V. Ispol'zovanie komp'yuternykh programm v obuchenii inostrannym yazykam // Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser.19. Lingvistika i mezhkul'turnaya kommunikatsiya. – 2004. – № 3. – S. 108–119.
4. Kademiya M.Yu. Informatsijno-komunikatsijni tekhnologii navchannya: slovnyk-glosarij / M. Yu. Kademiya, M. M. Kozyar, T. E. Rak. – L. : Vyd-vo «SPOLOM», 2011. – 214 s.
5. Ivanchenko D. A. Perspektivy primeneniya blog-tekhnologij v Internet-obuchenii / Ivanchenko D. A. // Informatika i obrazovanie. – 2007. – № 2. – S. 120–122.

6. Sysoev P. V. *Sovremennyye uchebnyye Internet-resursy v obuchenii inostrannomu yazyku* / Sysoev P.V., Evstigneev M. N. // *Inostrannyye yazyki v shkole*. – 2008. – № 6. – S. 3–10.

Рассмотрен вопрос использования новых инновационных технологий в изучении английского языка студентами высших учебных заведений. Особое внимание уделено инновационным методам обучения, в том числе с применением разных сайтов, скайпа и блогов.

Инновационные технологии, английский язык, метод, интернет, сайт, скайп, блог.

The article deals with the problem of new innovative technologies in learning English by the students in higher educational establishments. Particular attention is given to innovative teaching methods, including those based on the use of different websites Skype and blogs.

It is showed the research in the application of information resources and educational purpose of media education, the use of new information and communication technologies in the learning process allows:

- show the training materials in a foreign language not only in print but also in graphic, sound, animated form that gives many students a real opportunity to learn the subject at a higher level;*
- automate control system, evaluation and correction of students' knowledge;*
- automate the process of learning, consolidation and application of educational material based on interactivity of many electronic aids;*
- significantly increase interest in learning a foreign language, which also determines the quality of education;*
- access and operate large amount of information;*
- organize an independent academic work;*
- provide distance learning opportunities to those who need it.*

Thus, computer technologies becoming an integral part of the learning process remain technologies forming a key role of teacher in teaching foreign language for students in higher educational establishments.

Innovation technologies, English language, method, Internet, website, Skype, blog.

УДК 801.8: 811.161.2

INCORPORATING BACK-TRANSLATING ACTIVITIES INTO READING CLASSES

O.V. Solovyova, Senior Lecturer

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

The importance of reading classes is emphasized. Back translating, that is, translating an English text into the student's first language and then back into English is focused. Creative ways to incorporate back-translating writing activities into reading classes are suggested.

Back-translation, activities, reading, knowledge, gap.

Reading is an important channel for students to receive second language (L2) input, but unmindful or distracted reading offers little to L2 acquisition, which helps to explain why learners often complain about their minimal progress after taking extensive reading classes. It is generally believed that L2 acquisition is impossible without focused attention on target language forms, since «people learn about the things that they pay attention to and do not learn much about the things they do not attend to» [1]. Thus, strategies to help learners consciously notice target language forms are of high importance in L2 reading instruction. Importantly, this noticing strategy also applies to the other skills; for instance, properly designed writing activities help learners notice what meanings they cannot accurately convey in English, and this negative feedback prompts material to find the related forms in context, thereby paving the way for L2 acquisition. Because of the notable shortcomings of teaching listening, speaking, reading, and writing skills

separately, English as a second or foreign language (ESL/EFL) researchers and practitioners regularly explore techniques to integrate the four skills into lesson plans. For example, Zhang discusses four activities that integrate the teaching of reading and speaking, focusing on how reading enhances learners' speaking ability [2].

Analysis of the latest research studies and publications.

Translation was the basis of language teaching for a very long time, and then was rejected as new communicative methodologies started to appear. It was a key element of the Grammar Translation Method, which was derived from the classical method of teaching Greek and Latin. [3]. This was not a positive learning experience for many: as well as learners memorizing huge lists of rules and vocabulary, this method involved them translating whole literary or historic texts word for word. Still a lot of scientists focus on the valuable importance of reading and translating in the classroom.

Among them we may notify M. Johnson, S. Krashen, S. Lapkin, M. Long, M. Saville-Troike, R. Schmidt, M. Swain, Y. Zhang and others.

The aim of the research. In this article, we discuss the integration of language skills in classroom teaching by focusing on *back translating* – translating an English text into the student's first language (L1) and then back into English and we will suggest some ways to incorporate back-translating exercises into reading classes as a beneficial method to focus learners' attention on the gaps in their English competence.

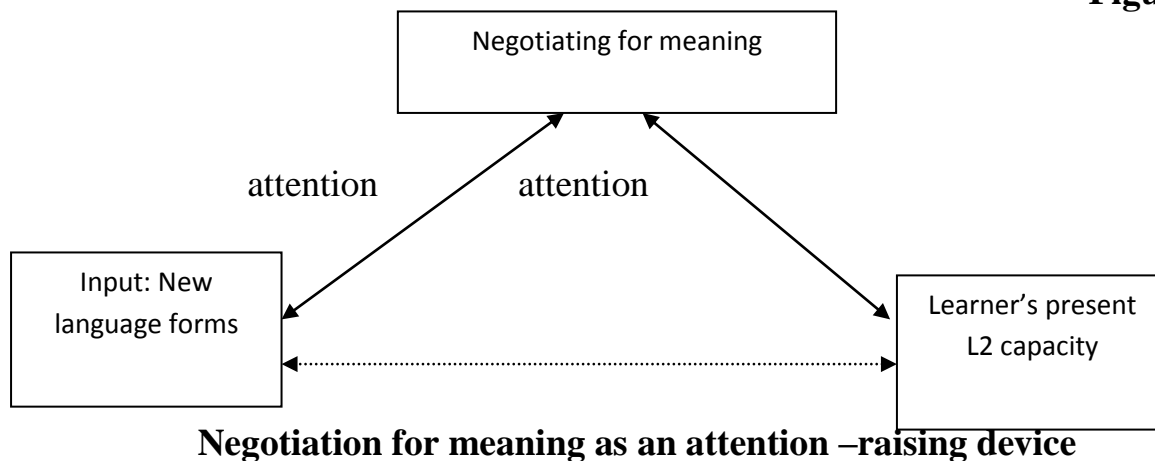
Presentation of basic material of the research. According to Krashen's Input Hypothesis, an essential factor for language acquisition is input that is comprehensible but that also contains language structures beyond the learner's current proficiency level; in addition he claims that «the input hypothesis has been successfully applied in the area of reading» [4]. However, there is some input into intake. In Johnson's model, debate about whether comprehensible input alone will necessarily trigger the process of L2 acquisition; as pointed out by, input «is not available for processing unless learners actually notice it i.e. pay attention to it.» [5] sees attention as a vital means to comprehend L2 acquisition, including «the ways in which interaction, negotiation for meaning, and all forms of instruction contribute to language learning» [5]. Indeed, it is possible to claim that there is no L2 acquisition without attention. In explaining the Interaction Hypothesis, Johnson states that «selective attention and the learner's developing L2 processing capacity» are «brought together most usefully, although not exclusively, during negotiation for meaning» [5]. In other words, when interlocutors or readers make efforts to overcome communication barriers by negotiating meaning, they receive both additional input and valuable feedback that they pay attention to. The result is *intake*—new language structures that become integrated into the learners developing language system.

According to Johnson, this «negotiation for meaning provides the opportunity for negative feedback», which «draws the learner's attention to the target language's linguistic structures» and «may lead the learner to noticing the gap in his or her linguistic competence and to converting the incoming input into intake» [5]. In Johnson's model, negotiation for meaning plays the role of an independent mediator between the learner's external and internal environments and makes it possible for learners to realize their internal needs and then look for solutions in their external environments.

The model illustrates the role of negotiation for meaning (Figure 1.).

As the dotted line indicates, new language forms from the input do not interact directly with the learner's present L2 capacity. That is to say, new language forms do not directly enter a learner's L2 inventory and then enhance his or her present L2 capacity. Learners notice these new forms only when negotiation-for-meaning activities make them a focus of conscious or subconscious attention.

Figure 1.

Learners perform these activities subconsciously when they try to figure out the meaning of a word, a phrase or a sentence. They negotiate for meaning consciously when they are involved in output activities such as speaking and writing that provide them with both positive feedback, which builds their confidence, and negative feedback, which directs their attention to specific forms, thus making their learning more clearly targeted.

Back translating simply refers to the process of translating a translated text back to its original language. A back translating is beneficial for fostering learner's consciousness of the lexical, idiomatic, and syntactic differences between their native language and the target language. If properly used, this activity facilitates English acquisition.

When used in reading classes, back translating can be broken down into the following three steps.

To begin, teachers should select the text with care, keeping in mind the length and the level of difficulty, as well as students' interest in the context. In the same students' group learners are often at different proficiency levels and their need to make progress differ greatly. For this reason it is important for instructors to know how to adapt reading tasks and exercises to make them accessible to various competence levels. Usable translated texts can be found in bilingual magazines that keep up with the times and contain interesting texts that match the learners' interest. Material can also be selected from classic literary works with available translated versions.

In class the teacher asks learners to translate the L1 text back into English, in which it was originally written. Teachers may ask learners to do the translating in three ways: (1) independently, (2) with a partner, or (3) in groups. The choice depends on the time allocated to the activity, the learners' present capacity and the demands of the task. In general, the more learners who are involved in the task, the less demanding it is perceived to be, and the quicker it will be finished. Collaborative work is encouraged here since peer or group discussion offers the necessary platforms to move students to the next level of their English language ability by providing them with opportunities to pool their English-

language resources and work out solutions to problems that they could not solve independently. During the back-translating process, teachers ask learners to notice, or pay attention to, the particular meanings they could not convey in English, and later ask them to locate the corresponding forms in the original English text.

In the third step, the teacher asks students to do a close comparison of their English back translation and the original English text. Before students do the comparison, teachers remind them that the goal of the back translation is to help them notice gaps in their English knowledge, not necessarily to come as close as possible to the original text. We agree that teachers should also offer the following three explanations about the differences between the back translation and the original text suggested by Zhang:

(1) The information learners get from the L1 translation is not 100 percent equivalent to that in the original English text; that is the nature of translation;

(2) Language is not like mathematics, in which there is most probably only one definite answer to a specific question; in language there are usually different ways to express the same meaning, and it is likely that more than one expression is appropriate for a given situation;

(3) In back translating, learners may be restricted by their own English language ability and display a unique non-native style in their use of English. [6].

The third explanation is important for learners to explore when doing the comparison of their back translation and the original. If the learners clearly understand the goal of the activity, that is to notice the gaps in their English knowledge and the reasons that might be responsible for the difference between the original and the back translation, they will not be discouraged even if the original is very different from their own back translation, and they will become motivated to explore the causes of those differences.

When learners compare their back translation with the original, teachers give specific instructions to focus attention on the differences in students' L2 renditions by providing the following instructions:

- Study the difference in the choice of words or phrases between your back translation and the original, and discuss with a partner why those in the original constructions are more appropriate – or try to determine whether your wording is also appropriate and maybe just different.

- Study the syntactic difference between your back translation and the original, and discuss with your partner what leads to the difference and whether you were influenced by your L1 or the way of thinking that is specific to your native culture.

- Check whether there are any English culture-specific elements – such as figures of speech or references to cultural icons – that you need to become familiar with.

On the sentence level, back translation helps teachers and students notice a number of gaps related to grammar vocabulary, collocations, and idioms. For example, the sentence «There was a middle-aged man walking up and down the street all last night» might be back-translated in a number of ways, but one gap might be revealed by a back translation that says, «Там літній чоловік прогулювався...», indicating a gap in the students' knowledge of the there-be structure. Other students might back translate «last night» as «yesterday night», which for most English speakers is not idiomatic. Other gaps include difficulty back-translating «up and down the street» or «middle-aged» in each case,

noticing the difference between the original and the back translation is a first step toward awareness of a gap and then filling in the gap. Gas also arise with idiomatic expressions, such as «strong as a horse» is back-translated as «strong as a cow», which draws attention to cultural differences and the ways similar concepts are expressed in different languages.

During the comparison process, teachers ask learners to pay attention to the difference between the way they and native speakers express meaning, and help them discover the source of difference. Once the reason for difference is noticed and understood, the English forms will leave a deeper impression on learners. Those learners, as active users of the target language, will have a more powerful meaning-conveying ability when they express similar meanings in the future.

This activity raises learners' consciousness about what to learn from the reading material (the original text). Since all the learners receive negative feedback unique to themselves, they will have different points of focus when listening to the teacher's explanation of the text or when doing their own analyses. Each of them will benefit from the classroom instruction in his or her own way.

Conclusions and recommendations for further research.

An instructional strategy that focuses attention on unknown language forms contributes to L2 acquisition. Without attention, new language forms are often passed over and do not become entrenched in the learner's L2 inventory. Reading is one of the most important ways to receive L2 input and is enhanced when integrated with output through writing, especially when both skills are employed is a back-translation activity requiring attention, noticing, and negotiating for meaning with the text to discover and acquire previously unknown language forms. Because back translating necessarily involves a detailed focus on students' English-knowledge gaps, it is well deserving of a place in a reading class.

References

1. Schmidt R.. The role of consciousness in second language learning. // R. Schmidt. – Applied Linguistics 11(2), 1990. – P. 129–158
2. Zhang Y. Reading to speak: Integrating oral communication skills. // Y. Zhang. – English Teaching Forum 47 (1), 2009. – PP: 32-34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.teachingenglish.org.uk/article/translation-activities-language-classroom>
3. Krashen S. We Acquire Vocabulary and Spelling by Reading: Additional Evidence for the Input Hypothesis // S. Krashen. – The Modern Language Journal 73, 1989.– P. 440–464
4. Johnson M. A philosophy of second language acquisition / M. Johnson. – New Haven, CT: Yale University Press, 2004. – P. 276–489
5. Zhang Y. Back-translating: an integrated approach to focus learners' attention on their L2 knowledge gaps. // Y. Zhang. – English Teaching Forum 52 (1), 2014. – P. 30–35

Наголошено на важливості занять із читання. Зосереджено увагу на зворотному перекладі, тобто на перекладі англійського тексту першою мовою студента, а потім знову на англійську мову. Запропоновано креативні способи включення вправ на зворотній переклад на заняттях із навчання читання.

Зворотній переклад, вправи, читання, знання, прогалина знань.

Отмечена важность занятий по чтению. Сконцентрировано внимание на обратном переводе, то есть на переводе английского текста первым языком студента, а потом снова на английский язык.

Предложены креативные способы включения упражнений на обратный перевод на занятиях по обучению чтения

Обратный перевод, упражнения, чтение, знания, пробел.

УДК 378.016:811.124(043.3)

МЕТОДИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ

О.А. Стукало, старший викладач

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Розглянуто зміст дидактичних понять «метод» та «прийом» у контексті професійного навчання латинської мови. Детально проаналізовано окремі методи навчання латинської мови.

Професійне навчання, мова спеціального призначення, методи та прийоми навчання.

У навчальних закладах багатьох країн світу латинська мова була основною й обов'язковою дисципліною. Ця традиція відтепер відновлюється. Знання латинської мови в наш час потрібне спеціалістам різних галузей науки, оскільки соціально-політичні, біологічні, технічні, медичні, юридичні, філологічні та інші наукові терміни походять переважно з латинської мови.

Перш за все, латинська мова пов'язана з анатомічною, медичною та фармакологічною номенклатурою. Разом з тим, латинська і латинізована грецька лексика є основним джерелом поповнення безперервно зростаючої термінології в усіх галузях науки. Латинська мова – це своєрідний будівельний матеріал, з якого утворюються нові терміни. Відомо, що на її базі формується основа термінології і жодна наука не може обійтися без знання цих основ. Значення латинської мови багатогранне. Стародавній Рим залишив людству велику скарбницю художньої та наукової літератури. Афоризми латинських авторів, прислів'я і вислови є джерелом цитат для ораторів та письменників, учених і державних діячів, журналістів і дипломатів. Отже, латинська мова має велике прикладне застосування у різних сферах науки. Актуальним і в наш час залишається вислів видатного оратора й письменника Ціцерона: «Non tam praeclaram est scire Latine, quam turpe est nescire» – Не настільки похвально знати латину, наскільки ганебно – не знати її [6, с. 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення проблеми навчання мов для спеціального використання посідають важливе місце в дослідженнях багатьох авторів. Серед них слід зазначити наукові праці Т. І. Борисенко, А. І. Комарової, В. М. Шовкового та О. Б. Яковлевої.

На жаль, у наш час науковці приділяють недостатньо уваги проблемам навчання окремих мов для спеціального використання, про що свідчить відсутність спеціальних досліджень, присвячених теоретичним аспектам навчання студентів аграрних спеціальностей латинської мови. Це зумовлює необхідність конкретизувати зміст поняття «метод», що є одним з актуальних питань організації професійного навчання латинської мови студентів вищих аграрних навчальних закладів.

Мета статті є детальний розгляд та конкретизація змісту термінів «метод» та «прийом» стосовно навчання латинської мови для спеціальних потреб, аналіз найбільш дієвих методів навчання латинської мови.

Виклад основного матеріалу. Мета, зміст, методи, форми, прийоми організації та проведення навчання обумовлені дидактичними принципами – вихідними положеннями, які визначають його стратегію і тактику.

Урахування фахової орієнтації та спеціалізації дозволяє розглядати теоретичні та практичні аспекти методики навчання латинської мови в аграрних навчальних закладах як різновид мови спеціального призначення. У ВНЗ аграрного профілю латинська мова виступає складовою професійної підготовки майбутнього фахівця, тому кінцевою метою викладання дисципліни майбутнім ветеринарам є навчити їх використовувати латинські терміни в практичній діяльності.

Перед нами постає вимога обґрунтування провідного методу навчання, утвореного методом викладання (використовується викладачем) та методом учіння (використовується у процесі пізнавальної та практичної діяльності особами, що навчаються) [9, с. 102]. Поняття «метод навчання» в сучасній науці має кілька трактувань.

Метод – (від грец. *metodos* – шлях до чого-небудь) означає спосіб діяльності, спрямованої на досягнення певної мети; форму руху змісту навчального матеріалу; упорядковану сукупність методичних прийомів, дій та логічних операцій, за допомогою яких організовується навчальна діяльність студентів та процес засвоєння знань; форму обміну навчальною інформацією між тим, хто навчає, і тим, хто вчиться [1].

Що стосується змісту поняття «метод навчання» більшість науковців вважають, що метод – це система послідовних дій осіб, що навчають та осіб, що навчаються, яка забезпечує взаємодію цих сторін та входить у технологію навчання у якості складової «як вчити» [7, с. 14].

Щоб здійснити педагогічно обґрунтований вибір методів, необхідно, насамперед, знати можливості й обмеження всіх методів навчання, розуміти, які завдання й за яких умов можна успішно розв'язати за допомогою тих чи інших методів, а для розв'язання яких вони є малоефективними. Педагогічному працівникові необхідно виявити максимум самостійності, тому що жодних програмних вказівок з цього питання давати «зверху» недоцільно. Занадто різноманітними є конкретні ситуації навчання.

Процес навчання, у якому наявні організаційно-дійовий, стимулюючий і контрольний-оцінювальний компоненти, та саме розуміння навчальної діяльності дозволило науковцям відокремити три великі групи методів. Перша група – методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності, завдяки яким забезпечується процес опосередкування особистістю навчальної інформації. До другої групи вченим були віднесені методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності, які забезпечують найважливіші функції регулювання навчальної діяльності, її пізнавальної, вольової, емоційної активізації. Третя група методів представлена методами контролю та самоконтролю ефективності навчально-пізнавальної діяльності. Запропонована класифікація дозволяє не лише відокремлювати в структурі кожної групи конкретні методи за їхньою домінуючою функцією, яка певною мірою завжди реалізує освітню, виховну та розвивальну функції, але й у разі потреби поповнювати кожну групу новими методами.

Обмежимося аналізом методів першої та третьої групи, оскільки методи другої групи, на нашу думку, повинні бути об'єктом спеціального дослідження.

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності можуть бути представлені репродуктивними та пошуковими методами [2].

Сутність проблемно-пошукових методів – у створенні викладачем проблемної ситуації, активних роздумах тих, хто навчається, та самостійному просуванні на цій основі до засвоєння нових знань. Протягом останніх років побутувала думка, що використання інформаційно-рецептивного та репродуктивного методів – один із негативів традиційного навчання, оскільки їх сутність зводиться до процесу трансляції вже готових знань студентам [4].

Методи контролю і самоконтролю спрямовані на перевірку рівня засвоєння знань тими, хто навчається, та сформованості вмінь та навичок. Існують такі методи контролю: спостереження за різними видами діяльності учнів на занятті, усна перевірка, письмова перевірка, контрольні роботи, домашні завдання, графічна перевірка, перевірка практикою, тестова перевірка.

Методи усного контролю – здійснюється шляхом індивідуального та фронтального опитування. Під час фронтального опитування викладач пропонує серію логічно пов'язаних між собою запитань для всіх, хто навчається. Фронтальне опитування сприяє систематизації знань, розвиває навчальну активність, але не враховує індивідуальний темп мислення, стимулює прості відповіді. Саме тому його необхідно поєднувати з індивідуальним опитуванням. Ефективність методів усного контролю залежить від ретельної підготовки того, хто навчає, чіткості формулювання запитань (зрозумілі, лаконічні), від ступеня їх проблемності.

Методи письмового контролю спрямовані на аналіз документального матеріалу, визначення характеру допущених помилок, визначення засобів їх подолання. Найбільш поширеними є такі методи письмового контролю: контрольні роботи, диктанти, письмові заліки, контрольні тестові роботи програмованого типу (перелік запитань і можливі варіанти відповідей).

Метод самоконтролю спрямований на формування вміння усвідомлено регулювати власну навчальну діяльність, удосконалювати її, попереджати помилки та неточності. Важливими засобами формування умінь самоконтролю є усвідомлення правильності операцій і дій, робота з контрольними запитаннями, контроль з боку викладача, самооцінка.

Вибір основного методу навчання латинської мови обумовлюється професійною орієнтацією навчального закладу. Так, у навчальних закладах гуманітарного профілю латинська мова вивчається як загальноосвітня лінгвістична дисципліна, що зумовлює мету навчання в складі загальної фахової підготовки майбутнього спеціаліста – розширення лінгвістичного кругозору, розвиток абстрактного граматичного мислення та наукового підходу до рідної чи іноземної мови, внаслідок чого провідний метод навчання – порівняльно-зіставний [5].

В. М. Шовковий вважає, що провідним методом у процесі підготовки кваліфікованих фахівців з класичних мов є зіставний метод як такий, що оптимально забезпечує формування граматичної компетенції студентів-класиків [10].

Загальновідомо, що основу латинської мови як мови для спеціальних потреб становлять термінологічні одиниці, під якими розуміємо власне терміни та номенклатурні найменування, які завжди співвіднесені зі спеціальними поняттями. Наукові назви всіх систематичних груп рослинного і тваринного світу (таксони) латинські або латинізовані, видові назви – біномінальні (бінарні), а родові – універсальні. Усе це повинен засвоїти майбутній фахівець. Оволодіння знаннями мови створює передумови для розкриття семантики незнайомих термінів за допомогою їх аналізу та розуміння складових частин, а повторюваність терміноелементів сприяє закріпленню і формуванню потенційного термінологічного словника фахівця. У майбутній професії це забезпечує грамотність спеціаліста, а також міжнародне термінологічне порозуміння між фахівцями.

У питанні щодо розуміння змісту поняття «методичний прийом» ми згодні з науковцями, які вважають, що у структурі методів виділяють прийоми і кожний метод можна представити як сукупність методичних прийомів. Отже, прийом – це елемент методу. Елементи методів не є сумою окремих частин цілого, а системою, що об'єднана логікою дидактичного завдання. Якщо метод є способом діяльності, що охоплює весь шлях її протікання, то прийом – це окремий крок, дія в реалізації методу. Необхідно розрізняти прийоми розумової діяльності (логічні прийоми) – виділення головного, аналогія, конкретизація, порівняння та ін., а також прийоми навчальної роботи – розв'язування задач, прикладів, граматичний розбір тощо. Логічні прийоми є однаковими в різних методах. Прийоми навчання – це окремі операції, розумові чи практичні дії викладача або студентів, які розкривають або доповнюють спосіб засвоєння матеріалу, що відтворює цей метод. Наприклад, прийоми активізації розумової діяльності при усному викладі знань (порівняння, зіставлення); прийом стимулювання, контролю, взаємоконтролю й самоконтролю; метод бесіди включає такі прийоми: виклад інформації, активізацію уваги та мислення, прийоми запам'ятовування, ілюстрації, демонстрації тощо.

Таким чином, провідними методами та прийомами навчання латинської фахової термінології є репродуктивні методи, методи контролю і самоконтролю та відповідні прийоми, що забезпечують засвоєння та подальше використання латинських термінів та номенклатурних найменувань у фаховому усному та писемному мовленні.

На жаль, більшість підручників латинської мови в нашій країні створювалася викладачами, що одержали освіту і мають досвід роботи на факультетах і відділеннях класичної філології. Викладання латинської мови на таких факультетах має ряд особливостей: високий загальноосвітній рівень абітурієнтів, їх профільованість за мовними дисциплінами, велика кількість годин, що відводиться на вивчення мови, наявність великої кількості «супутніх» дисциплін: історії Стародавнього Риму, історії римської літератури тощо. Усе це дає змогу вивчати мову майже виключно за допомогою читання та аналізу великої кількості текстів. Практично всі наявні в нашій країні підручники латинської мови складаються з опису граматики, текстів для читання і словника. Вправи, спрямовані

на відпрацювання та засвоєння правил читання, граматичних правил та лексичного матеріалу, у наявних підручниках майже повністю відсутні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Такий спосіб викладання латинської мови в аграрних ВНЗ вкрай неефективний. Невелика кількість годин, що відводиться на викладання латинської мови, відсутність у студентів навичок та вмій роботи з мовними структурами вимагають більш інтенсивних методів викладання мови; припускають розробку системи вправ, що сприяють успішному засвоєнню лексичного та граматичного матеріалу.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо застосування нових методик, зокрема, методики викладання латинської мови на основі деяких елементів методик викладання сучасних іноземних мов з метою активізації розумової діяльності студентів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексюк А. М. Методи навчання і методи учіння. / А. М. Алексюк. – К. : Знання, 1980. – 48 с.
2. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1989. – 559 с.
3. Барановська Л. В. Теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного навчального закладу: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец.13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Л. В. Барановська. – К., 2005. – 43 с.
4. Волкова А.А. Психология и педагогика / А.А. Волкова, Л.В. Димитрова. – 2-е изд. Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – 249 с.
5. Кацман Н.Л. Методика преподавания латинского языка / Н. Л. Кацман. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 256 с.
6. Ревак Н. Г. Латинська мова (для неспеціальних факультетів) / Н. Г.Ревак, В.Т.Сулим. – Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 240 с.
7. Рогова Г. В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович, Т. Е. Сахарова. – М. : Просвещение, 1991. – 287 с.
8. Тарнопольский О. Б. Методика обучения английскому языку для делового общения: Учеб. пособие / О. Б. Тарнопольский, С. П. Кожушко. – К. : Ленвит, 2004. – 192с.
9. Устемиров К. Профессиональная педагогика / К. Устемиров, Н. Р. Шаметов, И. Б. Васильев. – Алматы : ТОО «Акнур и Ке», 2005. – 432 с.
10. Шовковий В.М. Методичні основи застосування взаємозіставного методу в навчанні граматики класичних мов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / В.М. Шовковий. – К., 2004. – 23 с.

References

1. Aleksyuk A. M. Metody navchannya i metody uchinnya. / A.M. Aleksyuk. – K. : Znannya, 1980. – 48 s.
2. Babanskij Yu.K. Izbrannye pedagogicheskie trudy / Yu.K. Babanskij. – M. : Pedagogika, 1989. – 559 s.
3. Baranovs'ka L. V. Teoretyko-metodychni osnovy navchannya profesijnoho spilkuvannya studentiv vyshchoho ahrarnoho navchal'noho zakladu: avtoref. dys. ... d-ra

ped. nauk: spets.13.00.04 "Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity" / L.V. Baranovs'ka. – K., 2005. – 43 s.

4. Volkova A.A. Psixologiya i pedagogika / A.A. Volkova, L.V. Dimitrova. – 2-e izd. Rostov-na-Donu: Feniks, 2005. – 249 s.

5. Kacman N.L. Metodika prepodavaniya latynskogo yazyka / N.L. Kacman. – M. : Gumanit. izd. centr VLADOS, 2003. – 256 s.

6. Revak N. H., Sulym V. T. Latyns'ka mova (dlya nespetsial'nykh fakul'tetiv) / N. H.Revak, V.T.Sulym. – L'viv: LNU im. Ivana Franka, 2002. – 240 s.

7. Rogova G.V. Metodika obucheniya inostrannym yazykam v srednej shkole / G.V. Rogova, F.M. Rabinovich, T.E. Saxarova. – M. : Prosveshhenie, 1991. – 287 s.

8. Tarnopol'skij O.B. Metodika obucheniya anglijskomu yazyku dlya delovogo obshheniya : ucheb. posobie / O.B. Tarnopol'skij, S.P. Kozhushko. – K. : Lenvit, 2004. – 192 s.

9. Ustemirov K. Professional'naya pedagogika / K. Ustemirov, N. R. Shametov, I. B. Vasil'ev. – Almaty : TOO «Aknur i Ke», 2005. – 432 s.

10. Shovkovyy V.M. Metodychni osnovy zastosuvannya vzayemozistavnoho metodu v navchanni hramatyky klasychnykh mov : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.02 - «Teoriya i metodyka navchannya» / V.M. Shovkovyy. – K., 2004. – 23 s.

Рассмотрено содержание дидактических понятий «метод» и «прием» в контексте профессионального обучения латинскому языку. Подробно рассмотрены некоторые методы обучения латинскому языку.

Профессиональное обучение, язык специального назначения, методы и приемы обучения.

The content of teaching concepts of "method" and "technique" in the context of professional learning of Latin. Some methods of teaching Latin are considered in detail. In educational establishments around the world Latin was the main and obligatory discipline. This tradition is now restored. Knowledge of Latin in our time is required for professionals from different fields of science as social, political, biological, technical, medical, legal, philological and other scientific terms originate mainly from Latin. Latin is related to anatomical, medical and pharmacological nomenclature. However, Latin and Latinized Greek vocabulary is the main source of replenishment of continuously growing terminology in all fields of science. Latin - is a kind building material with the help of which new terms are formed. It is known that terminology is formed on the basis of Latin and any science cannot manage without the knowledge of these basics. The value of Latin is multifaceted.

The choice of the basic method of teaching Latin is conditioned by vocational guidance of institution. Latin is taught as general linguistic discipline in educational establishments that leads to the training as part of the general professional training of future specialists - expanding horizons, linguistic and grammatical development of abstract thinking and scientific approach to native or foreign language.

Perspective trend of future research is the application of new techniques, including methods of teaching Latin with the help of some elements of modern methods of teaching foreign languages to enhance mental activity of students.

Professional training, language for special purposes, methods and techniques of teaching.